

M. T. B. COLLEGE, SURAT

Manuscripts Library

No. ^{Ref.}
_{Des.} 570

Title: *Dharma Pravart*

Chayan

370

धर्म प्रवृत्तिः

: Dharmā Pravṛttiḥ	Title
: : Nārāyaṇa Bhalla	Author
: :	Editor
: : Sam. 1809	Year, Vols.
: :	Publisher
370: :	Remarks

श्रीगणेशायनमः॥ धर्मप्रवृत्तिनां पञ्चक्रमणिका विरच्यते ॥

१ मोनविधिः	१७ नस्मधारणविधिः	३५ शयनविधिः
२ सुत्रोत्सर्गविधिः	१८ संध्याकालविधिः	३६ शयनविधिः
३ शौचविधिः	१९ काललोपप्रायश्चित्त	३७ गार्ग्यधर्मपतिधर्मः
४ गंडुषविधिः	२० संध्याविधिः	३८ जातकर्मनामकरण
५ स्नानविधिः	२१ पञ्चमनविधिः	३९ कुमारोपवेशनविधिः
६ वस्त्रविधिः	२२ प्राणायामविधिः	४० पञ्चप्राशनचौलकर्मविधिः
७ सप्तस्तानानि	२३ मार्जनाविधिः	४१ वेडाकरणविधिः
८ सचैलस्नान	२४ पासनविधिः	४२ दण्डकर्मलोपप्रायश्चित्त
९ पञ्चस्नानकूपस्तान	२५ जपविधिः	४३ पञ्चस्वीकारमन्त्र
१० नदीरजोदोषः	२६ प्रदोषेजपसंख्या	४४ पञ्चाध्यायविधिः
११ कुशविधिः	२७ जपनिषिद्धः	
१२ पवित्रिलक्षण	२८ रुद्राधारणउपस्थान	४५ देवतापुजनचर्चादिकविधिः
१३ यज्ञोपवितविधिः	२९ पतिवादनविधिः	४६ भोजनविधिः
१४ नित्यविधिः	३० पासनविधिः	४७ मंडलकास्पष्टविधिः
१५ तिलकविधिः	३१ स्याडिलविधिः	४८ पत्रनिषिद्धानि प्राणकुतिभोजनसर्व
	३२ प्रयोगः	४९ निषिद्धानि
		५० वसनविधिः
		५१ तांबुलविधिः
		५२ द्विपविधिः

१५ उपनयनविधिः ५२ प्रतिकुलं। ७५ ज्येष्ठत्रयं। वरगुण। कन्यागुण।
 ५० कर्तारिगुरुबलं ५३ पितरिभ्योऽनुकर्मनिषिद्धः ७५ पंचमसप्तमयोः सापिंड्यवर्णनं
 ५१ मातरिभ्योऽनुकर्मनिषिद्धः ५४ विवाहादिस्तुतौ कौटिल्यः ७६ गोत्रनिर्णयः
 ५२ स्वशाखाविषयः पुरुषवचन ५५ विवाहादिस्तुतौ कौटिल्यः ७७ जावत्पितृकश्राद्धं
 ५३ अश्वारिनिषेधः ५६ यमजसंकटप्रवृत्तिमुडनोपरीमुंडन ७८ सापत्न्यमाह विषयं बहुपत्नीक
 ५४ उमहानामिदं तत्तुपाकर्मसुसर्ग ५७ परिवेत्तिः अस्वस्वतः रजोदोषः ७९ पुत्रविषयं। कर्माधिकारिणः
 ५५ अपनध्याययुगादयमन्वाद्य ५८ स्त्रीणां रजोदोषः ८० पत्न्यधिकारः
 ५६ पृथका। सौपयदा ५९ पुनरुद्वाहः। अग्नि संयोगः ८१ अपुत्रविषयं नपनविधिः
 ५७ यदोषः। गदानां समावर्तनस्तुतक ६० उपासनाग्निसंयोगः ८२ द्विपत्न्यसंस्काराग्निसंयोगः नवश्राद्ध
 ५८ मधुपर्कः वागदान। प्रदान। वंरण ६१ उपासनातीतदिनप्रायश्चित्तं ८३ मध्यपदोऽश्राद्धविधिः। अस्थिसं
 ५९ प्राणिपीडनसप्तपदी विवाहविधिः पुनराधान ८४ चयनविधिः त्रिपुष्करदिः
 ६० विवाहवेदीलक्षण ६२ मृतनायापुनर्विवाह ८५ रवौ सगर्गः। पाद्यश्राद्धं सपिंडीकरणं
 ६१ व्रतबंधवेदीलक्षण। पीठलक्षण ६३ पृथक् विवाह ८६ कुक्रामः। अनुगुमनं।
 ६२ विवाहहोम ६४ पुण्याहनाचनविधिः ८७ व्रतचारिविषयः। ज्येष्ठकनिष्ठपुन
 ६३ शत्रिनागः। कन्याकुतुमति। राजौदानं ६५ शकमी। नादीश्राद्ध ८८ संनिधानसपिंडीकरणविधिः।
 ६४ कन्यादाता। अग्न्यश्राद्धविषयः। पत्नीनियम ६६ पादप्रक्षालनविधिः ८९ कर्तृनष्टश्राद्धविधिः। पितामहश्राद्ध
 ६५ चतुर्थी। पुनर्विवाह। वंशपात्रदानग्रहप्रवेश ६७ विवाहमासः

२॥ ८५ विनक्तविनक्तश्राद्धविषये १०० श्राद्धदेवतानि ११० देवांतरगतैवकुकाज १२० समस्तपि
 मृताहविषयः १०१ श्राद्धनियमः १११ द्वापदानुगमनं सापत्न्यमाह १२१ त्वेनवि
 मन्तश्राद्धः १०२ अपपरपक्षश्राद्धः ११२ यक्षिणादिदक्षिणं १२२ एकदेशश्राद्धे
 ८३ हिरण्यश्राद्धविधिः १०३ सन्यासीश्राद्ध ११३ पातुरस्नानं १२३ नौजनविषयं
 एकस्मिन्दिनेश्राद्धं १०४ श्राद्धे ब्राह्मणसंख्या ११४ राजस्वलोभरणं १२४ यैषानवि
 सहगमनश्राद्धं १०५ श्राद्धदेशः ११५ गतिर्लोभरणं १२५ पयदानवि
 ८४ एकदिनेश्राद्धद्वयं १०६ पुनःश्राद्धविधिः ११६ महानदीनामपर्वतनाम १२६ धिः दानप्रशंसा
 निषिद्धं १०७ निवर्तितामहविषयं ११७ दुर्मर्त्यविधिः १२७ गोदानं। कृमिदानं।
 ८५ श्राद्धमहिमा १०८ श्राद्धदिने वैश्वदेनः ११८ अपस्थीशुद्धिः १२८ तिलदानं। हिरण्यदानं।
 श्राद्धे स्तुतकोपतिः १०९ पातितागि विषयं ११९ अपस्थिनिक्षेपः विधिः १२९ पाज्यदानं। धान्यदानं।
 ८६ मृतादिनज्ञानोहेमाद्रौ ११० दौहित्रश्राद्धं आज्ञासंज्ञं १२० गुर्वोदिलक्षणा १३० वस्त्रदानं।
 ब्राह्मणभावश्राद्धं १११ पुत्राभावेपुत्र्यभावेपिबहु १२१ श्राद्धविधिः। नियमः १३१ कंदलदानं। श
 हव्याभावश्राद्धं ११२ कर्तृविषयः १२२ श्राद्धप्रयोगिनाहव १३२ कलादानं॥ २
 श्राद्धकालः ११३ पाशौ चक्रकणौ १२३ चनानि लिख्यते॥ १३३ गुडदानं। शर्कर
 ८७ मृताहविषयः ११४ देवांतरगतैवकुकाज १२४ रादानं। शेषदानं॥

१३२ जलदानं॥ नानाविध १३८ रत्नदानं॥ १४४ गृहशुद्धिः॥ १५४ उपपातकप्रायः॥
 धान्यदानं॥ जलदानं॥ १३९ माणिक्यदानं॥ १४५ पात्रशुद्धिः॥ १५५ सर्ववधानप्राः॥
 १३६ जलदानं॥ मंडकदानं॥ १४० मोक्तिकदानं॥ १४६ धान्यशुद्धिः॥ १५६ अपगम्यगमनप्राः॥
 तैलदानं॥ नवनीतदानं॥ १४१ प्रवालदानं॥ १४७ अपनशुद्धिः॥ १५७ नानाप्रायश्चित्तः॥
 दीरदानं॥ दधिदानं॥ तक्र ॥ १४२ मीनज्यदानं॥ १४८ जलशुद्धिः॥ १५८ कपूरवांदायणलक्षणा॥
 दानं॥ पुष्पदानं॥ फलदानं॥ १४३ तैलदानं॥ १४९ वस्त्रशुद्धिः॥ १५९ गोमूत्रादिप्रमाणां॥
 दानं॥ उपानदानं॥ १४४ देहशुद्धिः॥ १६० गोमूत्रादिप्रमाणां॥ १६० प्रत्याप्तायप्रायः॥
 १३५ जलपात्रदानं॥ व्यंजनदानं॥ गृह ॥ १४५ प्रायश्चित्तविमुक्तः॥ १६१ एकोत्तरशतकुलानि॥
 दानं॥ काष्ठदानं॥ शिबिकादानं॥ मं ॥ १४६ च्यते॥ १६२ मधुपर्कविषयं॥
 चक्रदानं॥ शयनदानं॥ कशिपुदानं॥ १४७ ॥ १६३ उपपातकानि॥ १६३ पक्ष्मक्षेत्रं॥
 तांबूलदानं॥ धान्यदानं॥ दासीदानं॥ १४८ जादानविधिः॥ १६४ प्रायश्चित्तं व्रतं॥ १६४ एकोत्तरशतकुलानि॥
 शय्यादानं॥ १४९ प्रारभ्यते॥ १६५ प्रायश्चित्तं व्रतं॥ १६५ मधुपर्कविषयं॥
 १३६ धूपदानं॥ दीपदानं॥ हरिद्रादानं॥ १४९ उज्जयतीमुखीदानं॥ १६६ सुवर्णस्तेयप्राः॥ १६६ धान्यपरिमाणां॥
 कंकुमदानं॥ सिंदुरदानं॥ कस्तुरिदानं॥ १४९ मरिचीदानं॥ १६७ सुवर्णस्तेयप्राः॥ १६७ निमेषादिकालक्षणां॥
 कलशदानं॥ गंधदानं॥ कर्पूरदानं॥ १४९ रुद्रपरिवेदानं॥ १६८ सुवर्णस्तेयप्राः॥ १६८ त्रितयसमिधया॥
 १३७ दंडदानं॥ सौभाग्यद्वयदानं॥ पात्रदानं॥ १४९ इव्यशुद्धिः॥ १६९ संसर्गप्रायः॥ १६९ द्वादित्यानिर्णयः॥
 पिष्टदानं॥ पयसपुरातनदानं॥ कदलीदानं॥ १४९ तमिशुद्धिः॥ १७० महापातकप्राः॥ १७० सर्वोत्तिथिनिर्णयः॥

१७ गौरी तृतीया निर्णयः ॥ १७७ पञ्चनशुद्धिप्रतिपदा निर्णयः ॥ १८६ एकादशी निर्णयः ॥
 ॥ रामनवमी ॥ १७८ नवरात्रि विधिः ॥ मध्ये सुतकनिः ॥ १८७ विद्वेकादशी निर्णयः ॥
 ॥ पञ्चायततीया निर्णयः ॥ १७९ नवमी निर्णयः ॥ ॥ वैश्वेकादशी निर्णयः ॥
 १७९ सिंहचतुर्दशी ॥ १८० विजयादशमी निर्णयः ॥ १८१ उपवासशक्तविषये निर्णयः ॥
 ॥ नागपंचमी निर्णयः ॥ १८२ प्रस्थानविषयः ॥ १८३ पौष्यमहाद्वादशी निर्णयः ॥
 १७२ जन्माष्टमी निर्णयः ॥ १८४ संप्रसारिका निर्णयः ॥ १८५ पौष्यपुण्यतिथिः ॥
 १७३ पारुणा विधिः ॥ १८६ स्कंदषष्ठी ॥ ॥ प. च. के. ॥ बुधशुक्लानि ॥
 ॥ गणेशचतुर्थी निर्णयः ॥ १८७ रथसप्तमी ॥ १८८ सकांति निर्णयः ॥
 १७४ शीषीपंचमी निर्णयः ॥ १८९ शिवरात्रि निर्णयः ॥ १९० नियमः ॥
 ॥ इवाष्टमी व्रतः ॥ १९० मासशिवरात्रिः ॥ ॥ मलमास निर्णयः ॥
 १७५ ज्येष्ठाष्टमी निर्णयः ॥ १९१ प्रदोषक्षयः ॥ १९२ मलमासेऽधिकनिः ॥
 ॥ श्रवणद्वादशी निर्णयः ॥ १९२ होलिका निर्णयः ॥ १९३ शुक्रास्तः ॥
 ॥ केवश्रवणद्वादशी ॥ १९३ स्थालीपाकः ॥ १९४ सिंहसमहात्म्यं ॥ वर्ज्यमाह ॥
 १७६ पनंतचतुर्दशी निर्णयः ॥ १९४ पमावास्या निर्णयः ॥ १९५ प्रत्यादिकनिः ॥ १९६ पकृत्यमाह ॥
 ॥ बह्वैरात्रतीया निर्णयः ॥ १९५ प्रत्यादिकनिः ॥ १९६ पकृत्यमाह ॥
 ॥ कौपीनपञ्चव्रतः ॥ १९६ पञ्चोदयनिः ॥ १९७ सौरं कर्म ॥

१९५ ग्रहण निर्णयः ॥
 १९६ ग्रहण दिने उपवासः ॥
 ॥ ग्रहण दिने श्राद्धनिः ॥
 १९७ नित्यकर्मधिकारः ॥
 ॥ ग्रहमहात्म्यः ॥
 ॥ तिर्थविधि लिखितः ॥
 १९८ प्रतिर्घफले तस्य संगेनाधिगच्छति ॥
 १९९ पितृहजनि विधिः ॥
 २०० ॥ पञ्चगविधिः ॥
 ॥ इति धर्मप्रद सिः पनुक्तः ॥
 ॥ मणि कास्मस्तः ॥
 नरु श्राद्धांग तर्पणमस्तीति वा
 च्यः ॥

सहस्रमनविधि निर्णयः ॥ पितृप्रथममर्णपांमेनेते दीवशोः
 सूर्यः पस्तपामेतेने स्त्री सतीया नारी होयतो विजे दीवसे
 सूर्य उग्रा पुर्वे सतीनेहाह करीये ॥ वेहेले दिवसयकी
 दिवसबेगणाय ॥ नीमो दीवसतथा दशमो दीवस एका
 दशी द्वादशान्नयो दशापर्यंतमांटी नामां दिवसयकी
 गणाय ॥ मानुस्सुतक बापनामां उतरे ॥ दशमा दिवसनास
 ध्याका जपयंति ज्यह्वारे बलेत्यवारे एक दीवसगणवो ॥
 कदाचित् घणी स्त्रियो होयतो वडिस्त्री बोलेत्येनेबले ॥
 विजिः पमस्तिबले द्वादशीवसमांगमेत्यवारे बले
 तो हे दिवस एकगणाय ॥ पुरुणी सुतक एहमांन
 होये ॥ अथपिंड प्रमाणः ॥ हेमा जोत्रां गिरा ॥ कपिष्ठ
 बिल्व मात्रा न्वापिंडा नूदद्याद्विधानतः ॥
 कुर्कुटां उपमाणान्वाऽमलके कर्बद
 रै समानिति ॥ तत्रै वधुर्नः ॥

श्रीगणेशायनमः३ नारायणं नमस्कृत्य कामदां च सरस्वतीं । गणनाथं गुह्यं
 श्वापि धर्मसंतरणाय वै ॥ नारायणं नमस्कृत्य नरचैव नरोत्तमं । देवीं सर-
 स्वतीं व्यासं ततो जयमुदीरयेत् ॥ २ ॥ धर्मः प्रवृत्तिः क्रियते कलौ नारायणे
 न तु विदुषां कर्मनिष्ठानां संमतिर्धर्मवर्धिनि ॥ ३ ॥ पालोक्त्यधर्मशास्त्रा-
 णि मन्वादिभिः कृतानि वै । आश्वलायनसूत्रं च वृत्तिं नारायणं तत्तथा ॥ ४ ॥
 सारमेव समुद्यत्य स्मृतीनां वचनान्यथा ॥ सिद्धांतानि समूहानि समादा-
 या यच्चैव हि ॥ ५ ॥ वचनानि सतां चैव सम्मतानि मनीषिणः ॥ ग्रंथे स्मृतानि
 लिख्यंते धर्मप्रवृत्तिं संज्ञिके ॥ ५ ॥ शिवादि काश्चिदप्यपि क्रियाश्चानुक्त-
 मेण तु । तिथीनामपि सर्वसिं निर्णयानय संशयात् ॥ ६ ॥ योगीश्वरः ॥ यस्मि-
 न्देशे कं कृत्वा गः कृत्वा स्तस्मिन् धर्माणि बोधात् ॥ धर्मसंरक्षणार्थाय त-
 स्मिन् देशे वसेद्विजः ॥ ७ ॥ उषाकाले कर्तव्यं ॥ उषाकाले समुच्चायचित

वेदात्मनो हितं । स्मृत्वा नारायणं देवं स्तोत्राण्यपि च संजपेत् ॥ ८ ॥ पथमो न-
 विधिः ॥ प्रभाते मैथुने चैव प्रसादं तधावने । स्नाने नौ जने काले च नौ रघु-
 सुविधीयते ॥ पथमूत्रोसर्गादिविधिः ॥ दशहस्तपरात्यजमूत्रं कुर्यात्तु-
 जाशये ॥ दशहस्तपुत्रीषेतु नदीतीरे च तु गुह्यं ॥ १० ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ दिवा स-
 ध्या सुकर्णस्यः ब्रह्मसूत्र उद्भूतः ॥ कुर्यात्सूत्रपुत्रीषेतु रात्रौ वैदक्षिणमुखः ॥
 ब्रह्मचारिविषयमेति केचित् ॥ एकवस्त्रविषयमेति केचित् ॥ वसिष्ठः ॥ कृत्वा
 यज्ञोपवीतं तुष्टतः कंठं वितः ॥ विष्णुत्रेतु गृही कुर्याद्दामकण्यं समाहितः ॥
 १२ ॥ सूत्रे तु दक्षिणकण्ये पुत्रीषे कामकण्ये ॥ धारयेद्ब्रह्मसूत्रं च मैथुने ह्यु-
 पवीतवत् ॥ १३ ॥ पंतद्वयि च एते नृमित्रि रूपा वत्ससा ॥ वाचं नियम्य
 यत्नेन जीव नोद्धासवर्जितः ॥ १४ ॥ कृत्वा समोपादयै मलमुत्रं समुत्सृजेत् ॥

अन्यथा कुरुते यस्तु मलं प्राश्यति स द्विजः ॥ १५ ॥ फालोत्तु कष्टे कुले चित्यां
 वल्मिके गिरिमस्तके । देवाजयेन हीतीरे दर्नेषु पेषु पादुले ॥ १६ ॥ फलशा
 या सुदृष्टो भुमार्गगोष्ठं बुभुक्षुना । व्यग्रो च गच्छ स्तीष्ठं च विष्टं मुत्रं च नो म्र
 जेत् ॥ १७ ॥ वाग्यर्क गो सोमां कुरु सं ध्यां वुस्त्री द्विजमनः ॥ पश्यं न निमुख
 श्वैतान् विष्टा मुत्रं च नो त्यजेत् ॥ १८ ॥ मनुः ॥ पर एषे नुद के रात्रौ चौर व्याघ्र
 कुले पथीः । कवां मुत्रं पुरीषे तु इव हस्तान्नुष्यति ॥ १९ ॥ काष्ठादिना प्यपान
 स्वममेधं निमृजेत वै । कदमूल फलां गारे न मिधं निमृजेत वै ॥ २० ॥ क
 षाब्धितो मुत्र युक्तः समूढो न रकं व्रजेत् ॥ इति मुत्र पुरीषो मर्जनं ॥ २१ ॥ पथ
 शौच ॥ तीर्थ शौचं न कुर्वीत कुर्वीतो दूतवारिणा । रत्निमात्रं जलं त्यक्त्वा
 कुर्याच्छौचमनु धृते ॥ २२ ॥ स्मृत्यर्थ सारे । शौचं तु द्विविधं प्रोक्तं बाह्यं
 तं तथा । मृज्जलाभ्यां स्मृतं बाह्यं शुद्धि स्तथांतरं ॥ २३ ॥ गृहीतं शि

शौचात्थाय मृद्विरसुद्धौ तैर्जलैः । गंधलेपक्षयकरं शौचं कुर्यादितं दि
 तः ॥ २४ ॥ स्मृतिः । मृष्टुजवर्णा विप्रस्य क्षत्र स्या रक्तमृत्तिका । वैश्य
 स्य पीतवर्णा तु शुद्ध स्या सितमृत्तिका ॥ २५ ॥ स्मृत्यर्थ सारे । अंतर्ग
 हे देव गृहे वल्मीके मुखकस्थले ॥ कृत्वा शौचावसिष्टा च न ग्राह्याः
 पंचमृत्तिकाः ॥ मागेरि वाश्मशानस्था पांशूनामलिनास्त्यजेत् । की
 टां गारा स्थ हरिताः नाहरेष्वर्करा न्विताः ॥ २६ ॥ अंतर्जल गताः ग्राह्या
 इत्यतो मणिबंधनात् ॥ पर एष के पुत्रे वंस्या द्रामेष्वा हरणं विदुः ॥ स्मृतिः ।
 आहरे नृत्तिकां विप्रः स्थला सरिनकुपयोः । शुद्ध देशे तु संविह्य शर्कराश्म
 विवर्जिता ॥ २७ ॥ त्रिपर्व पूरमात्रा वा मृत्तिका क्षप्रमाणिका । आशमिलकमा

त्रावामूत्रशौचे तु मृत्तिका । ३१॥ एकालिंगे करेति स्वउत्तयोर्मद्वयं स्मृतं ॥ पचा
 पाने दशैकस्मिन्नुत्तयो सप्तमृत्तिका । ३२॥ एतच्चौचं गृहस्थस्य द्विगुणं ब्रह्म ॥
 चारिणः । त्रिगुणं वानप्रस्थस्य यतीनां च चतुर्गुणं ॥ ३३॥ यदि वा विहितं शौ
 चे तदहं निश्चिकीर्तितं ॥ तदहं मातुरे प्रोक्तं मातुरस्याधमं धनी ॥ स्त्रीशुद्धादे
 रशक्तानां बालानां चोपवीतिनां । गंधलेपश्च यकराशौचं प्रोक्तं महर्षिभिः ।
 शौचं यत्रः सदा कार्या शौचमूलो द्विजस्मृतः । शौचाचारविहीनस्य समस्तानि
 फलाक्रियाः । ३४॥ मूत्राक्तुर्द्विगुणं शौचे मेथुने त्रिगुणं स्मृतं । पश्चात्तु शौध
 ये न्नीरं नान्यथा शुचितानियात् ॥ पादपृष्ठपादतले तिस्रस्तिस्रश्च मृत्तिका ॥
 ये कैक्या मृदा पादौ हस्तौ प्रक्षालयेत्ततः । वामं प्रक्षालयेत्पार्श्वं शिखादेर्वाक्यं च
 न । शौचादितेभ्यो वामपार्श्वं पश्चादक्षिणमेव च । यदि श्वेदिसृते स्नात्वा मूत्रं

वायमलं यदि । आजं घंक्षालयेन्मूत्रेदिराचम्य कटिं जले । ४०॥ इति शौचवि
 धिः । अथ गंडूषाः । चतुरष्टदिषट्छष्टः गंडूषैः शुध्यते क्रमात् ॥ मुत्रे पुरिषे
 भुक्तं ते त्रेतः प्रस्रवणे पि च । पुरतः सर्वदवाश्च दक्षिणे पितरस्तथा । श
 षयः पृष्ठतः सर्वे वामे गंडूषमुत्सृजेत् ॥ प्राञ्जु खो धो दक्षु खो वा द्विराचम्य
 ततः परं ॥ ४१॥ उक्तकाष्ठेन कुर्वीत वाग्यतो दंतधावनम् । अथ दंतध्रुव
 ने । स्मृतिः । मुखे पर्युषिते यस्मात्तं न वेद शुभं नरः । ततः कुर्यात्प्रयत्ने
 न शुध्यर्थं दंतधावनं । खदिरश्च करंजश्च कदंबश्च वटस्तथा । तिलिणी
 वेणुवृक्षस्य ह्यात्र निंबो तथैव च ॥ अपामार्गश्च बिल्वश्च ह्यर्कश्चादु
 बरस्तथा । एते प्रशस्ता कथिता दंतधावनकर्मसु ॥ ४२॥ समिधां दीर
 वृक्षस्य प्रमाणं द्वादशौ गुलं ॥ कनिष्ठिका वस्तुलं च पूर्वार्द्धेन त्रिरुदकं ॥

निषीधवृद्धाः। स्मृति सार समुच्चये। गुं जाक चो लहिंता लकेतकी च महा
 नटः। स्व स्वर्जरी नारिकेरी लाश्च सपै ते तणरा जकः। तणरा ज स मोपे तो
 यः कुर्यादंत धावनं। नरश्चां डाल यो निस्पा द्याव डंगान पश्यति॥ अथ
 बर्जु स्तिथयः॥ स्मृति सार समुच्चये॥ प मंगे चो दधि स्नाने मैथुने दंत धा
 वने। जाते च निधने चैव शिषि स्ता काजि० कि स्तथा। ५०॥ प्रतिपत्प नष
 षीषु नवमी द्वादशी तथा। दंतानां काष्ठ संयोगं प्रयत्नेन विवर्जयेत्॥ ५१॥
 । स्मृतिः॥० अर्कवार व्यतीपाते संक्रांत्पा जन्म वासरे। वर्ज दंत काष्ठं तु न दा
 दिषु च पर्वसु। तणपणैः सदा कुर्यादमां चैकादशीं विना। तथोरपि कर्त
 वंज बुनी वा म्र पञ्च वैः। ५३॥ स्मृतिः। एकादश्या तणैः पणैः कर्तव्यं दंत धाव
 नं। स्नात्वा देवार्चनं कृत्वा व्रत संकल्प माचरेत्॥ उदिते च सहस्रांशो यः

कुर्यादंत धावनं। स विता नृक्षि तस्तेन पित्र वंश स धातकः॥ स्मृतं तरे। ५५॥
 गारवालुका जिश्च न स्ना गार न खैरपि। इष्टिकालोष्टपाषाणैर्न कुर्यादंत
 धावनं। ५६॥ अजावे दंत काष्ठानां निषिद्धा यांति यावपि। अपां द्वादश
 गंडूषैर्मुख शुद्धिर्न विष्यति। इति दंत धावन विधिः॥ अथ स्नानं। विष्णुः॥
 उत्तमं तु नदी स्नानं तडागे मध्यमं स्मृतं। कूपे स्नानं तु सामान्यं ज्ञां स्नानं
 कथा जवेत्॥ नदीषु देव वातेषु प्रातस्नायां दिने दिने॥ तदजावे तडागे
 वा स्नावे स्नान समाचरेत्। विष्णुः। जलो निमज्ज बध्नीया छिस्वा माचम्य वै
 मतः। पुनराचम्य संकल्प नद्या स्नानं समाचरेत्॥ ६०॥ सप्ताहात्प्रातर
 स्नायी द्विजः श्रद्धा तमाप्नुयात्॥ तस्मा स्नानं प्रकर्तव्यं रवि वारे सदैव हि॥
 मनुः॥ अत्यंत मलिनः को यो न वद्धि इ समन्वितः। स्रवत्येव दिवारात्रौ प्रा
 तस्नानं विशेषेण। ६३॥ नदी गतु मशक्तश्चेद्गृहे वा स्नान माचरेत्॥ स्व

यंचैवापशिष्यैश्च पुत्रैर्वेदितवारिणा ॥ ६३ ॥ पासाशरः ॥ नस्नाया छूडहस्ते
 नवैकहस्तेन वा तथा । उद्धृतात्तनिरतिस्नाया दाहता निदिजातिजिः । स्ना
 तर्षसारे । जानुमात्रे जले तस्थिना चामक्लि न डुष्यति । उपतिष्ठः समाचाम
 क्रानुमात्रादाधा जले । दिसचम्पनिमज्जाय पुनरेव दिसचमेत ॥ ६४ ॥ ॥
 मंत्रेणैव शिखा बध्ना प्राणाना यम्प वै ततः ॥ ममः ॥ कराभ्यां धारयेद्दर्शनं
 शिखा बध्नां विहाय च ॥ प्राणायामं ततः कुर्यात्संकल्पं समुच्चरेत् ॥ विष्णुः ॥
 नात्रिमात्रे जले स्थिता कृता के शः ॥ द्विधानं तत्र द्विजः ॥ निरुद्धकर्णनासास्तु
 त्रिवारं मज्जनं चरेत् ॥ विश्वामित्रः । नात्रिमात्रे जले तिष्ठन् सप्तदा दश
 पंच च । त्रिवारं मपि चापु त्पस्नानमेव समाचरेत् ॥ ६६ ॥ स्नात्वा पदे ह प्र
 दालं पुनः स्नात्वा दिसचमेत ॥ आपो हि षादि न वज्रिवारुणैर्मीर्जयेदथ ॥
 ७० ॥ सांगुष्टं यज्ञ सूत्रे तु त्रिः प्रदक्षिणमाचरेत् ॥ याः प्रवत इति जले इ
 मं मे गंगे इत्युच्यते ॥ स्मृतिः ॥ संकल्पं सूत्रपठनं मार्जनं चाद्यमर्षणं ॥ ॥

अन्यजार्कमुखे रात्रौ प्राङ्मुखोऽपि वा ॥ ७३ ॥ स्नात सोऽग्निमु
 खो मज्जेद्यत्रापः प्रचवंति च । स्यावरेति च सर्वेषु ह्यादित्याग्निमुखस्त
 था । यायाः समुद्रगानद्यास्तास्तु स्नानं तु समुद्रं । सर्वेषां शारिखनामेव
 विना वा जसनेयिनः ॥ ७५ ॥ प्रयोगपारिजातसारवल्यां ॥ गोमयस्नानं ॥
 आपचम्प गोमयं तामहस्ते धृत्वा विनज्य च त्रेधा तत्प्रणवेनैव संप्राक्ष
 दुर्गुवः स्वरो ॥ ७६ ॥ सर्वदिक्षु धीर्क्षिप्तिपेक्षिचित् गोमये प्रणवेन
 तु मानस्तो क इमं मंत्रं उक्ता तदग्निमंत्रयेत् ॥ गंधदाशमनेनांगं म
 स्तकाय नुलेपयेत् ॥ उद्धृतं मुमुग्धिती हिरण्यं गमित्यथा । प्रक्षेत्रात्रे
 दहत्सूक्तमवतेहेल इत्युच्यते । यत्प्रवत इत्यंकां जलमधोपठेत् क्रुमा ॥ ७८ ॥
 सुमित्रियानमापश्येवमापो याम्यक्षिपेद्वहिः । नमो नारायणायेति च

उरसं प्रकल्पयेत् ॥ ८० ॥ तीर्थपुष्करसंज्ञं तु तत्र संनिहितो हरिः । इदं वि-
 श्रुत्वा नैव मंत्रेणानेन मीक्षयेत् ॥ स व्याहृतीकां गायत्रीं जप्त्वा स्नानं स-
 माचरेत् ॥ द्विराचम्य जलेनैव धृत्वा चैवो धूपं द्रुकं । अंतश्चरतीत्याचम्य
 समुद्राद्भिरीत्यथ । आपोऽस्मान् गायत्र्या शिरसा ह्यन्निषेचयेत् ॥ तत-
 स्नात्वा द्विराचम्य संबयोयंतिवै जपेत् ॥ आपो हि षे मं मे गंगे स तमे अग्न-
 इत्युच । व्याहृतिश्च मंत्रो ते कुशो मर्जितमाचरेत् ॥ आपो हि षा दि जि मं
 त्रे मं धर्मि ष ए कं चरेत् ॥ हंसः शुचि ष दि ते कां पू ते प वि त्रे णे नि च । स व्याह-
 र्तीकां गायत्रीं त्रिजप्त्वा यनिमं कुर्यात् ॥ ८१ ॥ अथाचम्य ततो विद्वान्नाम-
 जिः केशवादिभिः । द्वादशाभिर्निमज्ज्याथ कृतं चेति च वै जपेत् ॥ हंसः शु-
 चि ष दि ते कां त्रिजपेन्मूर्ध्नि सिंचयेत् ॥ तन्नो अग्ने ततश्चैव स तन्नो अ-

म इत्यथ । तरस इति स्तुतेन जपस्नात्वा समाचरेत् ॥ अकारादिहकारां तान्
 रुचः सर्वास्तु ताः पठेत् । विप्राश्चानुक्रमेणैव स्नानकाले तु सर्वदा । आग्रा-
 वग्न इहावसोऽपधीवास्यदि ॥ ८२ ॥ अयं यज्ञो देवया अग्ने बाधस्वः प्रयमु-
 रीय ॥ तद्विष्णुः यत्किंचिदं । स्वरतो वर्णति श्वैव जपेदे तो रुचः स्वतः । त्रिराष्ट्र-
 त्यद्विराचम्य गायत्र्या स्नानमाचरेत् ॥ ८३ ॥ शौनकः । हस्ताज्जा जलमादाय संकु-
 देवा निमंत्रितं । मस्तके च मुखे वा हो हृदये पृष्ठे देशके । पञ्चभिर्वै स्वमा-
 त्मानं गायत्र्या यो निमुद्रया ॥ एकावृत्त्या जपेत् छतया वै हवीं वद्धुं च ततः ॥
 स्मृत्युक्तविधिना स्नात्वा द्विराचम्य ततः परं । प्राणायाममत्र यं कृत्वा संकल्प-
 स्तपयेदप्य ॥ अहो तो द क पूर्णे नि देव तीर्थे नि तत्र तु । ब्रह्मादि तर्पणं कृत्वा प्रा-
 ऋखश्चोपवीत्यथ । उदङ्मुखो निवीती तु यवसंमिश्रितोदकैः । कृत्वा
 द्वैपायनादींश्च तर्पयेद्वितीर्थतः ॥ ८४ ॥ दक्षिणा नि मुखो जप्त्वा प्राचीना

वीत्यतः परं । तर्पयेत्पितृतीर्थेन तिलैः सोमपितृनय । मन्मथादुष्कृतं तोयं
 शरीरमजसंजवेः । तद्दोषपरिहाराय यक्ष्माणं तर्पयाम्यहं । अपसंस्कारा
 श्रये केचिज्जलाशः पितरो मम । तेषामप्यायनार्थाय दीयते सखिर्जमम ॥
 हस्ताभ्यां विक्षिप्तं तोयं यत्तीरे सलिलादहः । उत्तीर्य पीडयेद्दसं मंत्रतोद
 क्षिणे ततः । ये केवास्मत्कुले जाता अपुत्रा गोत्रिण्ये मताः । ते गृहं तु मया
 दत्तं वस्त्रनिष्पिपीडनोदकं । १०० ॥ दत्तां चिस्त्वं उपततीरे ह्युपवीति क्षिरा
 चमेत ॥ अपक्विन वस्त्रं संप्रोक्ष्य श्वची वशति मंत्रतः । परिधाय सुवस्त्रं तु
 पुवं वस्त्राणि मंत्रतः । स्नाता देहं निमज्जेत शिरसं गान्ध्या वा दिजः । ११ ।
 योगीश्वर ॥ तस्मात्तु कायं नमस्ती तं हं वरे पाकरेण वा । श्वानले ह्येन साम्भं
 च पुनः स्नानेन शुद्ध्यति । तिस्रः कोट्योर्द्धकोटी च यावद्गोमाणि मानुषा व
 संति सर्व तीर्थानि तस्मान्न परिमार्जयेत् । पिबंति शिरसो देवाः पिबंति

पितरो मुखे । मध्याच्च यक्षगंधर्वाः अधस्तात् सर्वजंतवः । सुरापानसमं तोयं
 पृष्टतः केशा लंबितं । दक्षिणे जाह्नवी तोयं वामे तु रुधिरं जवेत् । ३ । वसि
 ष्ठः । स्नानं कृत्वा धत्ते वस्त्रे पतंति केशा बिंदवः । तस्मान्न निष्फलं विद्या न्यूनः
 स्नानेन शुद्ध्यति ॥ अथ वस्त्रविधिः ॥ स्मृतिः ॥ कृतिपुराणेन ग्राह्यं वस्त्रं
 च धारयेत् । षट्कर्म निरता ग्राह्यं वस्त्रं तत्तु न धारयेत् । वसिष्ठः ॥ ॥
 अपवित्रपयो न गो न गन्धर्वपटस्मृतः ॥ न गन्धर्वमलिनोद्वासी न गन्धः
 कोपिनवानपि । काषायवासा न गो न गो न तैर्यवानपि । अंतःकक्षो
 बहिः कक्षो मुक्तकक्षस्तथैव च । ११० । साक्षान्न गन्धः स विज्ञेयो दशनगाः
 प्रकीर्तिताः । ह्यगुलं चतुरंगुलं चोत्तर्य पटनिर्मलं । काषायां कृष्णवर्णं
 च मलिनं केशक्षपितं । छिन्नाग्रं चोप वस्त्रं च कुश्चित् धर्मतो विदुः । हारि
 तः । न गन्धकाषायवासा न गन्धः कोपीन केवलं । न गन्धः संधित वस्त्रं तु

नग्नो विदुः शवस्त्रकः ॥ ११२ ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ इत्थं जीर्णं च न लिनं मुखकोप
 हतं स्तथा ॥ स्वादितं गोमूत्रं हि श्याधौ स्तत्पाज्यं सर्वथा दिजे ॥ नीजरक्तं तु य
 द्दस्त्रं हरतः परिवर्जयेत् ॥ स्त्रीणां स्फीडार्थं संयोगैः शयनीयेन दुष्पति ॥
 पालनादि क्रमाच्चैव न हितैः रूपजीवनात् ॥ अपवित्रो न वेद्विप्रः स्त्रि
 निः कष्टैर्विशुध्यति ॥ नीजरक्तं यदा वस्त्रं विप्रः स्वांगेषु धारयेत् ॥
 तं तु संततं संस्थाकेर्वर्षे धर्मपुरे ध्रुवं ॥ कवलेषट् सूत्रे च निली
 दोषो न विद्यते ॥ स्त्रियो वस्त्रं सदा त्याज्यं मन्थवस्त्रं विवर्जयेत् ॥ पक्षो
 तं करधौतं च पूर्वद्युधौतमेव च ॥ त्रयमेतदसन्निधं सर्वकर्म सुव
 क्रयेत् ॥ ईषधौतं स्त्रिया धौतं शूद्रधौतं तथैव च ॥ पक्षौतं तच्च विज्ञे
 यं शुष्कं दक्षिणपक्षवैः ॥ ११२ ॥ पशुनोपीडयेद्दस्त्रं सर्वथा दिजसतमैः
 खट्वाद्याः शुष्कमुपरितद्वस्त्रं च न धारयेत् ॥ वामे कोष्ठे तु निक्षिप्य

द्विराचम्य विशुद्ध्यति ॥ प्रागग्रमुद्गग्रं वा धूतवस्त्रं प्रसारयेत् ॥ प्रत्यक् द
 क्षिणयोः कृता पुनः शौचं विधीयते ॥ एकवस्त्रं न भुंजीयात्तु कुर्याद्दे
 वता चर्नं ॥ न कुर्यात्पिष्टं कर्माणि दानं होमं जपं पादिकं ॥ खंडवस्त्रावृ
 त्तं चैव वस्त्रार्थं प्रादृतकं स्तथा ॥ पचनं तस्मिन् न गादं श्वानोष्णि
 णं हविर्यथा ॥ ११३ ॥ चंद्रिकायां ॥ स्नानं दानं जपं होमं स्वाध्यायं पिष्टं त
 र्पणं ॥ नैकवस्त्रो द्विजः कुर्याद्ब्रह्मजो जनसंक्रियां ॥ वशिष्ठः ॥ अष्टह
 स्तं न वंश्चेतं सुदृशं नान्यधारितं ॥ अहंतं तद्विजानि यासर्वक
 र्म सुपावनं ॥ यस्मिन् धितं न वद्वस्त्रं मृदाः प्रक्षालितं च यत् ॥ अहंतं धा
 तुरक्तं च न वशुद्धिमिति स्मृतिः ॥ ये कवस्त्रा पविते न जपहोमा
 दिकं कृतं ॥ तस्यैव शक्तं सेनीतं पिष्टं नोपातिष्ठतु ॥ दक्षिणे

त्रयोः कथां कथं च बधाति वै दिजः । नात्रौ च वामकुक्षौ च पृष्ठे
 चैव यथाक्रमं ॥ ३१ ॥ अप्या इव स्त्रनिःपीडनं । स्नानं कृत्वा इव स्त्रं तु
 त्यजेन्नद्यामयो दिजाः । गृहे तु स्नानं कृत्वा विंशजे देत हू धर्मः तः ॥
 ३२ ॥ स्नानं कृत्वा आर्द्रवस्त्रं दिमुतरि यमू धृतः । धृतवस्त्रमधः
 कुर्याद्विचाम्य च पुनर्द्वयोः ॥ ३३ ॥ नोत्तरीमधः कुर्यान्नोपर्यधस्थमं
 वरं । अपश्चानाद्यदि कुर्वीत पुनः स्नानेन शुध्यति ॥ धृत्वा वस्त्रं विधाने
 न करे वामे निधाय च । आर्द्रवस्त्रं दिशः च मणिष्पीड्य पुनराचमेत् ॥
 ३४ ॥ अप्या च स्मृतिः । निष्पीड्य वस्त्रमाचम्य ततः संध्यामुपास्तते । म
 ध्याङ्के तर्पणं हू ध्वं वस्त्रं निष्पीडनं च वेत् । नद्यादि स्नानं तो गृहे स्नात्वा

वस्त्रं सच दिजः । स्वयमेव च निष्पीड्य स्त्रियो हस्तेन दोषजाकु । द्वादश्यां
 पंचदश्यां च संक्रांतौ श्राद्धवासरो वस्त्रं निष्पीडयेन्नैव ततः क्षालेन यो
 जयेत् ॥ ३५ ॥ अप्यसप्तस्नानानि । याज्ञवल्क्यः । मात्रं जोजंतथा ज्ञेयं वाय
 वं दिव्यमेव च । वारुणं मानसं चैव सप्तस्नानाननुक्रमात् । प्रातस्ना
 नाशक्तविषये माह दक्षः । प्रातस्नाने तत्राक्तश्चैवर्जदार्द्रवाससा । उत्त
 मांगादिपादां तं संजवे स्नानमाचरेत् । प्रातस्नाने तत्राक्तश्चैव संक्षिप्य
 स्नानमाचरेत् । स्नानं चैव कृतुमध्याङ्के दिजः कुर्यात्सविस्तरं ॥ ३६ ॥ अप्य
 गृहस्नानं । गृहे गृहाग्निमुखं विद्यामदन्त्यत्राग्निमुखं रवेः । प्रवाहे जि
 न्मुखं विद्या स्नानमेव दिजोत्तमः । अपः स्वजावतो मे ध्यात्किपुनर्वक्त्रि
 तापिता । अपतः संतः पशंसंति स्नानमुद्धेनवारिणा ॥ अप्यं जे चैव मांग

ल्ये गृहे चैव तु सर्वदा । शीतोदकेन न स्नायान्न र्धार्थं गोपि चंदनं । ४३ ॥
 शिताः स्वप्नु निषिं व्याह्वाः शिता स्नासु निषिं च यत् । नाति स्नानं गृहे प्रो
 क्तं न कुर्याच्छि तवारिणा । सकांतौ गृह षोचैव ह्यमावास्या कर्पवसु ॥
 गृहे वापि न कुर्वीत स्नानं शीतोदकेन च । संकल्पं स्तुतपठनं मात्रं न
 चार्घमर्षणं ॥ देवादितर्पणं चापि गृहे पंचविर्व्रजयेत् । ४५ ॥ गृहे स्ना
 नेन कुर्वीत तर्पणं मार्जनं तथा । नांतरा च मन कुर्यात्पश्चादा च मशु
 ध्यति । गृहे स्नानं यदा कृता स्नानवस्त्रोर्ध्वं कल्पयेत् । अक्षे ग्रेण सं
 पीड्य पाराशर वचो यथा । स्नानं कृत्वा चार्द्रवस्त्रं मुर्धमुत्तारयेद्विजः
 आर्द्रवस्त्रमधस्ताच्चैतुन स्नानेन शुध्यति । अथ सचैल स्नानं । श्वान
 कुर्कुटमार्जरमद्यभांडं संरजस्वला । स्पृष्ट्वा देवलकं चाचैव सचैलं

स्नानमाचरेत् ॥ मातापितृ विस्मृष्टानां क्रियाभ्युत्थया च कः । देवार्चन
 परो विप्रो वितार्थी वत्सरत्रयं । सचैव देवलोकानामहव्यकवेषु वर्ज
 येत् ॥ चित्तिं च चित्तिकाष्टं हं च चूपंचांडालमेव च । स्पृष्ट्वा देवलकं चै
 व सचैल स्नानमाचरेत् ॥ अथान्यस्व नितकूप स्नानं । अतज्जोस्वनि
 ताकूपास्तडागादिस्तथैव च । तेषु स्नात्वा च पीताचपंचगव्येन शुध्यति । ब्रा
 ह्मणक्षत्रियो वैश्वपशूदश्वैवान्यजातयः । एति स्तुस्वानिताकूपा स्ना
 नंतत्र न कारयेत् । पंचपिंडाननुधत्प न स्नायात्परिचारिषु । स्नायान्न
 द्यादेव स्वाते कुरुदेशु च सरः सुच । १५ ॥ अथ नदीरजोदोषः । सिंह
 कर्कीटयोर्मध्ये सर्वानद्यो रजस्वला । तासु स्नानं न कुर्वीत वर्जयित्वा

समुद्रगाः ॥ ५७ ॥ योगीश्वरः ॥ २२ ॥ जो दुष्टेषु न स्नानं वर्जयति नद्यादिषु द्विजैः । कद
 र्थितं रजःसां संध्योपास्ति च तर्पणं । गंगा च यमुना चैव प्रक्षाला च सरस्व
 ती । रजःश्वलानि नृयंते ये चान्ये न दसंशकाः ॥ ५८ ॥ पयविशेष माह व्याघ्रः ॥
 उपाकर्माणि चोन्मर्गं प्रातःस्नाने तथैव च । चंद्र सूर्य ग्रहे चैव रजो दो
 षेन विद्यते ॥ ५९ ॥ अस्थि कर्मादिषु तं तु खरश्चानादि इषितं । उदरे
 दुदकं सर्वं शोधनं परिमार्जनं । धनुः सहस्राण्येते तु गतिर्यासानवि
 द्यते । नदाश्च नदी समाख्याता गताः स्नाः परिकीर्तिताः । गर्तानां सर्वदा
 चैव रजो दोषेन विद्यते । तत्र स्नानं प्रकुर्वीत नार्गवस्य वचो यथा ॥ ६० ॥
 पयः कुशविधिः ॥ स्मृत्यर्थं सारे । कुशाः काशा यवा इवा उशीराश्च स
 कुंदराः । गोधूम ब्रीहयो मृजा दशाहर्जाः प्रकीर्तिताः । नजो मास स्पद
 ११

११ विचाराः ॥

शैलुशुभान्दर्शनं समाहरेत् ॥ पयातमासास्ते दर्शनं नियोज्या स्युः पुनः पुनः ॥
 विष्णुः । नजो मास चतुर्दशं दिर्गस्तत्र समाहरेत् ॥ पयातयामा दर्शास्तनि
 योज्याश्च पुनः पुनः । कृष्णपक्षे चतुर्दशं माने तव्याः कुशादिजैः ॥ ६१ ॥ पका
 लिकास्तथा शुद्धाः पतत उर्ध्वं विगार्हतः ॥ ६२ ॥ स्नात्वा शुचौ दर्शनं देशेषु
 चिह्नं ता समाहितः । प्राणनायकं संकल्पं कुशोत्पाटनमारजेत् ॥ ६३ ॥
 प्रणवेनैव सं गृह्य चतुस्रं प्रयत्नतः । दिग्देवतानां मंत्रेण चतुर्दिक्षु दि
 पेत् कुशान् । विरं चिना स होतृनाः परमेष्ठी निःसर्गजाः । नुद पापानि
 सर्वाणि मम स्वस्ति करो जव ॥ ६४ ॥ ॥ ॥ फट्कारेण मंत्रेण सकृच्छिन्ना स
 मुद्धरेत् ॥ पश्चिन्नाग्राः पशुष्काग्राः पित्र्यं हरिता कुशाः ॥ ६५ ॥ पंगिराः ॥ अहं
 महानि कर्माणि कुशोत्पाटप्रशस्यते । न पूर्वोद्युर्ध्वं ता कुशाः योग्याश्चैव

वेत्तरे कुशाः॥ मासिमास्युधतकुशा मासिमास्येव चोदिताः। नोत्तरोत्त
 रमासेषु धर्मविद्विरसंमता। प्राज्ज्ञासां संस्तुतान् दर्शनवर्जयेच्छ्राद्ध
 कर्मणि। सद्यः समाहृताशस्ताः कुशास्तु श्राद्धकर्मणि। कुशा जावेतुका
 शास्युः काशो कुशमया स्मृताः। कुशा जावेत्तु हि तव्याः पन्ये दर्जा यायाचि
 ताः। पितृकृत्येषु सर्वेषु कुशाग्राह्याः समाहिताः। इवश्चिद्व्याः सदाग्राह्या
 सर्वेषु शुभकर्मसु। १५। तथाच सूत्रे। अप्रच्छिन्नाग्रावनंतगर्जो प्रादेशमा
 त्रौ कुशो नांतरयोरिति। तथाच कारिकायां। अनंतस्तु रणो यौ तु कु
 शो प्रादेश संमिती। पनखेद नो सागौ तो पवित्रा जिधायको। अपथ
 निषिद्धनाह। शंखः। ये त्वंतगर्जिता दर्जाः ये च छिन्नानखे स्तथा। कथिता
 नाग्निदग्धाश्च कुशान् यन्नेन वर्जयेत्। चितौ तो येषु ये दर्जा ये दर्जा यज्ञ १२

मृगिषु। स्तरणसनपिंडेषु षट् दर्जास्तु विवर्जयेत्। १६॥ स्मृत्यर्थसारे।
 यैः कृतः पिंडनिर्वापः श्राद्धं वापि च तर्पणं। विष्णुत्रादिषु ये दर्जा तेषां त्या
 गो विधीयते। प्रचेताः। अपमायां तु न च छिंद्यात् कुशाश्च समिधस्तथा।।
 सर्वत्र वा स्थिते सोमे हिंसया ब्रह्म हाजवेत्। तथाच सोमोत्पत्तौ। वनस्प
 तिगते सोमे यस्तु हिंसादनुस्मृती न। घोरायां नूण हत्यायां युज्यते नात्र
 संशयः। १६३। पत्रनिषेधे व्यर्थं छेदने कर्म गच्छेदने नैव हाषः। तथा
 च याबालिरह। कुशान् कुशाकंच पुष्पाणि गावो चिच्छेदिकं। निषेधे
 पिचं गृहीयादमावा स्पाहनि द्विजः। मनुः। ततः श्राद्धदिने कर्त्ता दिशं
 गच्छेत्तु दक्षिणं। दक्षिणान् प्रवणान् दर्जान्। समूलानाहतेष्चुचिः।
 पाराशरः। समितुष्य फलादीनि श्रोत्रियः स्वयमाहरेत्॥ शूद्रा नीते

क्रैयक्रिपैकर्मकुर्वन्ब्रजतपधः। अथपवित्रलक्षणं। स्मृत्यर्थसारे। चतु
 र्निर्दिष्टं पिंज्रुलैर्ब्रह्मणस्पवित्रकं। एकैकन्यूनमुद्दिष्टं वर्णवर्णयथा
 क्रमं। सर्वेषां वानवेदाज्यापवित्रं ग्रथितं पुंस्तनवा। त्रिजिस्तु शांतिके
 कार्यं पौष्टिके पंचजिस्तथा। चतुर्जिश्वाजिचारे स्यान्निःकामैरितिके च
 न। द्वौ दत्तौ दक्षिणे हस्ते सवेत्रीणा सने सकृत् ॥ १८ ॥ हेमाद्रौ विशे
 षः। पंचजिः पौष्टिकं चैव चतुर्जिर्यज्ञकर्मणि। पितृयज्ञे त्रिदत्तौ
 दत्तौ नित्यकर्मणि। आदित्याद्यास्तयः सायाः कुशास्तुः षोडशा गुलं ॥
 द्विमुलमेकतः कुर्यापवित्रं चायमेकतः। द्वौ गुलं मूलवलयं ग्रथिरेका
 गुलास्तथा। चतुरंगुलमग्रं स्यात्पवित्रस्पृमाणकं। १९॥ स्नाने दाने ज
 पे होमे स्वाध्याये नित्यकर्मणि। सपवित्रौ सदत्तौ वाकरो कुरीत नान्य

था। ४३ उजयत्रस्थितैर्दत्तैर्समाचयति यो द्विजः। सोमपानसमंतस्य शुक्ला
 यज्ञफलं लजेत्। ग्रथिर्यस्य पवित्रं स न तेनाचमनीजवेत्। पाचमे
 द्यस्तु मोहात्मा यथोद्दिष्टस्तथैव सः। ब्रह्मयज्ञे जपे होमे ब्रह्मग्रथि
 विधीयते। नो जने वक्तुं प्रोक्तं मेषधमे विधीयते। ४४। यथा वज्रं सु
 रेंद्रस्य मूलं हस्ते हरस्पृच। चक्रायुधं यथा विहारे वं विप्रकरे कु
 शाः। अथ सूवर्णादिपवित्राणि। योगीश्वरः। दत्तं पवित्रं ताम्रं वाराज
 ते हेमगे ववा। विष्णुपादक्षिणे पाणौ पवित्रं चोत्तमोत्तरं। याज्ञवल्क्यः ॥
 अनामिकां धृतं हेमंतर्जन्या रोप्यमेव च। कनिष्ठिकं धृतं खड्गं तेन पू
 तो जवे द्विजः ॥ ४५ ॥ तर्जनं विष्णुयादौ पंखं चोपकनिष्ठयोः। गृह
 स्थः कर्णयोश्चैव शृङ्गे रोके च कुंडले। उत्तरीयं योगपदं च तर्जन्या ॥

शौष्ममेव च । कनियसा सपवित्रान धार्याणि तिकौशिकः । पादुके चोत्तरीयं
 च तर्जन्यां शौष्मधारणं । नधारये सपवित्रा ज्येष्ठे आतरि जीवति । ताते
 वजातरि ज्येष्ठे यस्य चैव नु जीवति । न तस्मिन् नितर्जन्यां रजतस्य च धा
 रणं । पादुकारो हणं चैव योगप हंतथैव च । न जीवः पिच्छकः कुर्याद्भयाश्रा
 दंतथैव च ॥ ॥ पथ यज्ञोपवीतं ॥ ॥ उपवीतं बटोरे कंदेतथोत्तरयोऽस्म
 ते । एक एव यतीनां स्मादिति धर्मे व्यवस्थितः । २०५ । मनुः । यज्ञोपवीते द्वेधा
 र्यश्रोतैस्माते च कर्मणि । च ती यमुत्तरी जावेव स्त्रा जावे चतुर्थकं । ७ । परा
 शरः । रंध्रादिना जिपयंतं ब्रह्मसूत्रं पवीत्रकं । न्यूनरोगप्रवृत्तिस्मादधि
 के धर्मनाशनं । पायुः कामसदा कार्याद्भुयज्ञोपवीतकं । पंचजिः पुत्र
 कामस्माद्धर्मकामस्तथैव च । पाराशरः ॥ दशाष्टौ वाग्रहस्थस्य चत्वारि

वनवासिना । एकैकमुपवीतं च यतीश्च ब्रह्मचारिणः । यज्ञोपविते नैकेन
 जपहोमादिकं कृतं । तत्सर्वं विलयं यांति पिच्छं नोपतिष्ठति । पतितं त्रु
 टितं चापि ब्रह्मसूत्रं यदा जवेत् । न तनंधारयेद्विप्रस्नानसंकल्पपूर्वकं ॥
 यज्ञोपवीतमेकैकं प्रतिमंत्रेण धारयेत् ॥ पाचम्यप्रति संकल्पं धारयेन्म
 नुरब्रवीत् ॥ १३ ॥ एकमंत्रैकसंकल्पं धत्वा यज्ञोपवीतकं । एकस्मिन् नृत्तुटि
 ति ते सर्वं त्रुटितं नात्र संशयः । यज्ञोपवीतमजिनमौ जीदंडं च धारये
 त् ॥ नष्टे नृष्टे न वंधत्वा नष्टं चैतज्जलं क्षिपेत् ॥ सद्योपवीतिनश्चायं वा
 सः शुद्धं सकर्मसु । सह यज्ञोपवीतेन बध्नीयाद्भ्रातृकर्मणि । मनुः । कार्पा
 समुपवीतं स्माद्विप्रं स्पो ध्वं वितं त्रिवृत् ॥ स एव सूत्रमयं राजो वैश्वस्य ह्य
 विस्तृत्रकं । स्कंदे । उपवीतक्रमेण स्मात्कार्पासं त्राणमाविकं । त्रिवृ

इध्वं वृत्तं तच्च न वेदायुर्विद्वये । उष्टिष्ठं तोरणं छिन्नं विकृतं विधवाकृतं
 जुक्तोत्तरे तनध्यायेत्सप्ततं तून्धारयेत् । विधवारचितं सूत्रं मनध्याये
 कृतं च यत् । त्रिछिन्नमप्यधो जातं जुक्तानिर्मितमुच्छजेत् । २०॥ संग्र
 हे ॥ ऊर्ध्ववृत्तमधोवृत्तं पुनरुर्ध्ववृत्तं तथा । एतच्च शोपवीतं स्यात्तस्यैका
 ग्रंथिरिष्यते । तैत्राः मैत्राः कगाः कणाश्चरकावाजसनेयकाः । कंगडु
 तीर्यसूत्रं तु कुर्युर्वै द्वाजने द्विजाः ॥

अथ नित्यविधिः ॥ बद्धर्चाः सामगाश्चैव ये चान्ये याजुषास्तथा । कंगडुती
 र्यसूत्रं च पुनः संस्कारमर्हति । अम्यं शौचो दधि स्नाने मातापित्रोर्हृते जे २
 हनि । कंगडुतीर्यसूत्रं च कुर्याद्वै द्वाजने द्विजाः ॥ २४ ॥ अथ तिलकः ॥
 जलाटे तिलकं कुर्यान्मृदावापि च जस्मना । तदुजावेपितोयेन चंदनेना
 पिवादिजः । स्मृतिसारसमुच्चये । ऊर्ध्वं पुंड्रं द्विजातीनां मग्निहोत्रस
 ज्ञाविधिः । श्राद्धकाले तु संप्राप्ते कर्तानोक्ता च संस्त्यजेत् । ऊर्ध्वं पुंड्रं स
 सौम्यं च जलाटे यस्पृश्यते । स चांडालोऽपि शुद्धात्मा पूज्य एव न शोशयः । सं
 ब्रह्मघ्नो वायगोघ्नो वा हेतुकः सर्वपापकृत् ॥ गोपि चंदनसंपर्कात्तमु
 क्तो जवति नान्यथा ॥ दशांगुलप्रमाणं स्यादुत्तमोत्तम उच्यते । नवांगुलं म
 ध्यमं स्यादष्टांगुलं मत्तः परं । सप्तषट्पंचाङ्गिः पुंड्रं मध्यमं त्रिविधं स्मृतं ॥

चतुस्त्रींशं गुलं पुद्रं कनिष्ठं त्रिविधं स्मृतं । ३० । ३ ध्वं पुद्रं मृदा कुर्यात्तिर्यक्
 वतुजस्मना । चंदनेनो जयं कुर्यादन्पथानरकं व्रजेत् ॥ मध्यां गुलिक्र
 मेणैव धारयेद्ध्वं पुद्रं कं । ऋक्वा मारुत्यत्नेन ब्राह्मणः सर्वकर्मसु । ३२ ।
 इति जागवतानामंगुलीनियमः ॥ ॥ अंगुष्ठः पुष्टिदः प्राक्ते यशस्मान्
 धमाजवेत् । पनामिका शिपे दद्यान्मुक्तिं दद्यात्प्रदेशिनी । दन
 पाणिनकुर्वीत धूमं नू मध्यादिप्रदीपवत् । श्रीकामः पुष्टि कामो
 वायथेष्ट तिलकं चरेत् । स्नात्वा पुद्रं मृदा कुर्यात्स्वामं क्व वतुज
 स्मना । ॥ अंगोऽसवकालेषु कस्तूरी चंदनादिना । जपहोमस्तथा तर
 ५ दाने स्वाध्यायं पिच्छतर्पणं । वयं जिवति सर्वं ध्वं पुद्रं विना १५
 कंतं । ललाटे तिलकं धत्वा कुर्याच्चैव वतुवेष्ट वाः । तर्पणं वा

पिचैश्चादं मन्यथानिष्फलं न वेत् । जागवतविषयमेतत् ॥ स्मार्तवि
 षये तु विशेषः । स्वाध्यायजपहोमादिसंध्यादिनादिकं चयेत् ॥ ऊ
 ५ ध्वं पुद्रं विना कुर्यात्त सर्वं निष्फलं न वेत् । ऊ ध्वं पुद्रं त्रिपुद्रं वा
 ब्राह्मणैः कर्मकर्तृभिः । वर्जयेत्तिलकं भाले श्राद्धे च वतुतर्पणे ।
 अंगोऽसूतके चैव विवाहे पुत्रजन्मनि । मागलोषु च सर्वेषु न धार्य
 गोपि चंदनं । ऊ ध्वं पुद्रं त्रिपुद्रं वा चंदाकारमथापि वा । श्राद्धकर्तृनि
 कुर्वीत यावच्छ्राद्धविसर्जनं । ४० । शकलः । धत्वा यस्तर्पणं श्राद्धं मृदा
 नस्मचंदनं ॥ वयं यत्कुरुते मोहाच्च गच्छेद्दधो गतिं । नैव
 तिर्यक् मृदा कुर्याद्द्वध्वं पुद्रं च न स्मना । चंदनेनो जयं कुर्यादि

तितन्मनुरब्रवीत् । त्रिपुंड्रं सुरविप्राणां वर्तुलं नृपवैश्ययोः । अर्धचंद्रं तु शूद्रा
 णामनेषां तूर्ध्वपुंड्रकं । ४३ । अथ नृसंधारणं ॥ ब्राह्मणं नानृपाणां च नृसंमि
 श्रितुं चंदनं । नेत्रयुग्मं प्रमाणं तु त्रिपुंड्रं धारयेद्विजः । रत्नावस्त्रं ॥ मध्यमाना
 मिकांगुष्ठैस्तज्जाटय त्रिपुंड्रकं तत्रिपुंड्रं न वेष्टस्ते महापातकनाशनं । स्म
 तिसारं । अष्टचिर्वीप्पनाचारौ मनसा पापमुच्चरन् । शुचिरेव न वेत्ति
 तं त्रिपुंड्रं स्पृशेत् ॥ नारदः । त्रिपुंड्रं परमं पुण्यं ब्रह्माविष्णुशिवात्मकं ।
 ये जातारक्षसाप्रेता ये चान्ये शूद्रजंतवः । त्रिपुंड्रं धारयित्वा दृष्ट्वा पलायं
 तिन सशयः । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन त्रिपुंड्रं धारयेत्तु धीः ॥ विष्णुः ॥ यस्मिन्
 कौटिल्योक्तं तैश्चि वनक्ति त्रिपुंड्रकं ॥ कतू ॥ स तां पंक्तिपुरा न्येव सकला
 चतुरानना । १५० । नक्तिर्यस्य न वेद्यस्मिन् महावाप्यथ न स्मनी । तदेव

धारयेद्विद्वानिति वै मुनयो विदुः । न पांडुकस्थो नादशेन जले तव लोकये
 त् । न प्रावृत्त शिराः कुर्यात्तिलकं धर्मसाधनं । ५२१ । अथ संध्याकालः । उत्तमा
 तीरे कोपेता मध्यमा कुपुता रकाः । पथमा सूर्यसंयुक्ता प्रातः संध्या त्रिधाम
 ताः । अहोरात्रस्य यः संधीः सूर्यनिक्षत्रवर्जितः । तासु संध्या समाख्याता
 मुनिभिः स्तुतवर्जिताः । संध्या तमाहृतीयां शोऽपंचर्धंशदिनस्पृष्टा । माध्या
 ह्नि कीर्तय हर्धं वापूर्वे वा स्यादिवैव हि ॥ संध्याकाले तु संप्राप्ते संध्या नैव
 मुपासते । जीवमानो न वेष्टो मृतश्चानैव जायते । काले तु वेदिता संध्या
 स्वर्गमोक्षप्रदायिनी । अकाले वेदिता संध्या सा च संध्या बंधारिव । २५१ ।
 काललोपप्रायश्चित्तं ॥ संध्याकाले तु त्रिंशत्क्रांतं स्नात्वा च न्ययथाविधि ॥
 जपेदष्टशती देवीततः संध्यामुपासते समाचरेत् । यमदिग्भिः ॥ ॥

एकाहं समतिक्रम्य प्रमादादकृतं यदि ॥ प होरात्रौ पितो नूता गायत्र्या श्रायु
 तं जपेत् ॥ राष्ट्रजंगेन पक्षौ जे शो गाते स्तूत केपि वा । संध्या वंदन विधि
 न दोषा कदाचन ॥ ५० ॥ देवाग्निर्दिज विद्यानां कार्ये महति संस्थिते । संध्या
 हीने न दोषो स्ति यतस्तत्कर्म साधनात् ॥ अथ संध्या विधिः । कारिका ॥
 पन्यच्चा हर हः कृत्यं संध्योपासनमुच्यते । ग्रामाद्बहिरपांतिरुपविश्यैव
 सद्विजः ॥ पांचम्यमाहुर्नादं न्यस्य तु तं च शैकरोत्पथ ॥ स्वशाखा विधि
 नाचैव संध्या कर्म समाचरेत् ॥ ५१ ॥ शौचाचारै तथा पाने स्नाने च चर्व
 णे । पौराण्यमनं कुर्यान्नामानिः केशवादिभिः ॥ संध्यायां कर्म काले च स्म
 तैवमनं जवेत् । ब्रह्मजज्ञे तु वै कुर्यात् ॥ श्रुतेराचमनं द्विजः ॥ गोकर्णः कृतह
 स्तेन माषमात्रं जलं पिबेत् । तनूनमधिकपीता सुरादपि समानतः ॥ १६

पंगुष्ठाग्रं स माकुंच्य मध्यमा मध्यपर्वणि । गो कर्णं तद्विज्ञेयं सर्वेष्वचमनेष्व
 हि ॥ ५२ ॥ स्मृतं तैर । सहितांगुलिहस्तेन गृहीत्वा चांबु विहितं मुक्तांगुष्ठ
 कनिष्ठिकां त्रिःपिब्रह्म तीर्थतः ॥ शीतलनिर्मलचांबुमधुरद्वारवर्जितं ॥
 ग्राह्यमाचमने स्नाने वै वेपि त्रेव कर्मणि ॥ अथ पुराणचमनं । केशवाद्यै
 स्त्रिभिः पीता द्वाभ्यां प्रक्षालयेत्करो । गंडेष्टौ समजो द्विद्विरे कैर्कपाणिपाद
 योः ॥ ५३ ॥ मूर्ध्नि चैकं वचसैकं नासाग्रे कर्णयोर्द्वयोः । बाह्वोर्नाभौ च रुदये
 मूर्ध्नि चैकं विनिक्षिपेत् । प्रणवत्पुर्वतं नाम चतुर्विंशति संख्यया । स्वा
 हा तं प्राशयेद्धारि नेमां तं स्पर्शयेद्दप । अथ स्मृत्याचमनं । तथा च स्मृति ॥
 सहितांगुलिस्तोयं गृहीत्वा हस्तिणेन तु । मुक्तांगुष्ठकनिष्ठेतु त्रिःपिबे
 द्ब्रह्म तीर्थतः ॥ ५४ ॥ प्रक्षाल्य हस्तौ पीत्वाथ सकृदोष्ठवतः परं । सहितांगुलि

मुलेनदिप्रमृज्यततोमुखं । धृत्वाकराचनिमृत्त्रपसहितंगुलीनिर्जलं ॥
 अङ्गिर्वामकरेसिंचयताजिःपादौचसंस्पृशेत् ॥ अंगुल्यग्रेस्त्रिनिर्मध्ये
 उरस्योर्ध्वं समुस्पृशेत् । मध्येमध्येजलंस्पृष्ट्वासंस्पृशेन्नासादिकान्
 क्रमात् ॥ ७५ ॥ अंगुष्ठेनप्रदेशिन्माध्वाणोपश्चादुपस्पृशेत् ॥ अंगुष्ठेना
 मिकाभां च चक्षुःश्रोत्रेष्ठकृष्ठयकु ॥ अंगुष्ठेपकनिष्ठाभ्यां नाभिं पश्चा
 दुपस्पृशेत् ॥ तलेन हृदयं स्पृष्ट्वा स्पृशेद्गुलिनिःशिरः ॥ अंगुल्यग्रं
 क्षिणादिबाहुमूलद्वयं स्पृशेत् । अनेन विधिना द्विप्रः कुर्यादाचमनं
 सदा ॥ अथ श्रुत्याचमनं ॥ देव्याः पादौ स्त्रिनिपीता चाक्लिगैर्न च निस्पृशे
 त् ॥ ॥ सप्त व्याहृतिनिश्चैव शिरोमंत्रे स्पृशेदथ । पादौ दावं ते च मध्यायां
 द्विर्द्विराचमनं स्मृतं । तथैवाध्याप्रदानां ते मध्ये मध्ये सकृत् सकृत् ॥ १९

अथ प्राणायामः । स्मृत्यर्थसारे । दक्षिणेरेचनं कुर्यादामेना पूरितोदरं ॥
 कुंभकेन जपं कुर्यात् प्राणायामस उच्यते ॥ ८२ ॥ पंचांगुलिनिमासाद्यं ग्र
 पीडनं प्रणवाभिधम् । मुदेयं सर्वपापघ्नी वानप्रस्थग्रहस्थयोः ॥ ८३ ॥ क
 निष्ठानामिकांगुष्ठेनासाग्रस्य च पीडनं । प्रकारमुक्ता सा प्रोक्ता यतेश्च
 ब्रह्मचारिणः ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ गायत्री शिरसा साहजं जपेद्वाहृतिपूर्वकं ॥
 त्रिःपदेदायत प्राणायामस उच्यते ॥ दशप्रणवसं सयुक्ता गाय
 त्री शिरसा सह । त्रिःपदेदायतः प्राणायामस उच्यते ॥ संध्यादाव
 र्ज्यदाने च प्राणायामैक उच्यते । पादावन्ते च गायत्र्या प्राणायामश्च य
 स्त्रयः ॥ ८७ ॥ अथ मार्जनं ॥ शौनककारिकायां ॥ अथ संध्यामुपा
 शिष्य इति संकल्प्य मार्जयेत् । तिसृनिर्मार्जनं कुर्यादापोहिष्ठाकुरो

दकैः॥ पादे पादे क्षिपेन्मूत्रं प्रति प्रणवसंयुतं । आसानं प्रणवेनैव प्रति
 षिच्य जलैः सह । कुर्यात्स प्रणवैः पादौ मूर्जितं तु कुशोदकैः॥ यस्मिन् हस्त्या
 येति जलं सकुशं प्रक्षिपेद्दधः । स्पृष्ट्वा हस्तेन वामेन तटं नद्यादिकेन
 वा ॥ गृहे तु मूर्जितं कुर्यान्निान्यथेत्पुनर्वीमनुः॥ कुर्याच्च वारिपात्राणि सं
 ध्या काले ग्रहे द्विजः॥ मूर्जिते प्रात्राने चार्घ्यं तथैवाचमने सदा । सूर्य ।
 श्वेत्यनुवाकेन प्रातः कालेऽपि वेदपः॥ अग्निश्चेत्पुनर्वाकेन सायंकाले
 पि वेदपः॥ ए३॥ पापः पुनर्न तु मध्याह्ने मंत्राचमनमाचरेत् । विसृज्य
 दर्शनाचम्य कुशपाणिश्च मूर्जयेत् । प्रणवेन च व्याहृत्पा गायत्र्या चै
 व मूर्जयेत्॥ आपो हि ष्टेति नवनिर्मली मूर्जितमाचरेत्॥ रुतं चै
 कामृतं वापि द्विपदां च जपेदृचं॥ दृष्टिना सापुटे नैव पापात्मानमपो

हरेत्॥ तद्गुलं तावज्जो क्वाथवामभागे क्षिपेत्तद्वितौ । आचम्य दर्शान् वि
 सृजेद्गुला दर्शनवः परं । ७७॥ अथार्घ्यदानं॥ पाणिभ्यां जलमादाय गा
 यत्र्या चान्निमंत्रितं । रवे रजिमुखं स्तिष्ठं स्तिरुर्ध्वं संध्रयो क्षिपेत्॥
 द्वौ पादौ तु समौ कृत्वा पूरयेद्गुदकांजलीन् ॥ गोशृंगमात्रमुक्षिप्य ज
 लमध्ये जलं क्षिपेत् । तथा च पापस्तंबः॥ इषन्तम्रः प्रजाते शुभमध्याह्ने
 कुरु संस्थितः । उपविश्य तु सायाह्ने जले वधं तु निक्षिपेत्॥ ३००॥
 इत्यापस्तंबविषयं । कालातिक्रमण्यस्तु त्रिसंध्रमपि सर्वदा । चतु
 रर्घ्यं प्रदातव्यं गायत्र्या शिरसा सह । तं जनिंगुष्टसंयोगे राक्षसीमु
 दिका भवेत्॥ यो ददाति तयां चार्घ्यं ततो यं रुधिरं न वेत् । आसावा
 दित्यमंत्रेण सोदके नैव पाणिना । प्रदक्षिणमग्निं दत्त्वा वमेन संध्र

योद्ध्याः ॥ ३ ॥ मंदे हानां विनाशाय निक्षिपेजलांजलीम् । प्रायश्चित्तार्थमा-
 चक्ष्यं मम च तैस्ते देव ह तया ॥ अथासनानि ॥ वंशासने दरिद्रासाया
 षाणे व्याधिसंभवः ॥ धरणादुःखसंभूतिदोर्जागंदा रुकासने । तृणा-
 सने यत्रोहानिः पञ्चवे वित्तविज्रमः । कृष्णाजिने ज्ञानसिद्धिर्माह श्रीर्वा-
 घ्नचर्मणि । पञ्चिचारे च नीलसात्कंबलो व्याधिकर्मसु । श्वेतवस्त्रे यत्रो-
 रुष्टिसवर्धिश्चित्रकंबले ॥ ७ ॥ सायणी ये जिना संयोगं पश्यंतु तेषां धर्म-
 गचर्मच ॥ कृष्णाजिनं च यत्र नवजये पतु पुत्रवानुसदा । आधारदिनम-
 स्तु यानु श्रेष्ठो शाग्रे रासनं ततः ॥ प्राणायामत्रयं कुर्यादुपविशपुत्रास-
 ने । कृष्णादिलक्षणां शालारुद्रोक्तेन मार्गतः ॥ न्यासं कुर्याद्विधानोक्तं
 षडंगं चाथ शक्तितः ॥ १० ॥ शौनकः ॥ गायत्री सस्मरेद्दीमान् रुद्रिवा-
 सूर्यमंडले ॥ तुल्योक्तलक्षणेनैव ध्यात्वा मर्च्य ततो जपेत् ॥ प्रातस्ति २९

एतजपेदेवी सायं च चोपविश च । उपविशतु मध्याह्ने जपकर्म समाचरे-
 त् ॥ पश्चिमांतु समासीनः सम्पन्नं दृष्ट्वा दर्शनात् ॥ १३ ॥ वासः ॥ प्रातर्म-
 ध्याद्भयो सिष्टं गायत्रीं सजपमाचरेत् ॥ ऊर्ध्वजानुस्तु सायाह्ने ध्यानालो-
 कनतत्परः ॥ कारिका ॥ अर्धास्तमिते आदित्ये पश्चिमस्याय उत्तरः ॥ नाग-
 स्तन्मुखः सासीनः सावित्री वा गतो जपेत् ॥ अतारको दया देव प्रातर्कर्म तदि-
 ष्यते । अर्धास्तमिते नक्षत्रं मंतरे कथं दाततः ॥ १५ ॥ आरभ्य प्राश्नुस्वस्ति
 ष्टे जुपन्ना सूर्यदर्शनात् ॥ संध्याया सायमुत्पत्तिविज्ञेया विबुधैः सह ॥
 प्रथमत उपनयनकाले सायं संध्यामुपक्रमदित्यर्थः ॥ तथा च शौनकः ॥
 उपनीतो हि कुर्वीत सायं संध्यामुपक्रमेदिति ॥ तथा च कारिकायां ॥ ॥
 अहःशेषं तस्तिष्ठेत् सायं संध्यामुपासचेदिति ॥ ॥ अथ जपविधिः ॥ ॥

प्रातर्जपे नौकरं कृत्वा मध्याह्ने हरिसंस्थितं ॥ सायं जपति नासाग्रे
 जपस्तु त्रिधिविधः स्मृतः ॥ अपंगुष्ठे नामिका मूलप्रदक्षिणमतं दितः ॥ म
 ध्यमा मूलपदं तं गायत्री जप ईरितः ॥ गायत्री विदमूललादेदं पर्वसुगी
 यास ॥ पर्वजिस्तु जपे देवी नमालाजिः कदाचन ॥ उष्णीषिकं चुवी नग्रा
 मुक्तकेशो गलावृतः ॥ अपवित्रकरश्चैव प्रलपेन जपेत्कचित् ॥ उंकार
 पूर्वमुच्चार्य भूर्भुवस्वस्ततः परं ॥ गायत्र्या प्रणवश्चांते जपेत्प्रविधिः स्मृतः ॥
 तिस्त्रो व्याहृतयः पूर्वन्ष्टयगोकारसंयुता ॥ पुनंसंस्तु चोकारमंत्रस्याद्यंत
 योस्ततः ॥ वाचिकारव्यउपांशुश्च मानसस्त्रिविधः स्मृतः ॥ त्रयाणां जपयज्ञानां श्रे
 ष्ठाडुत्तमोत्तरः ॥ यडुच्चनीचस्वरितैः शब्दैः स्पष्टपदाक्षरैः ॥ मंत्रमुच्चारयेद्वाचा
 जपयज्ञः स वाचकाः ॥ २५ ॥ शनैरुच्चारयेन्मंत्रं मंदमौष्टो प्रचालयेत् ॥ अपरे रश्मि
 तः किंचित्सुपांशुजपस्ततः ॥ विधाय च वाहुरश्रेणावर्णद्वर्णपदात्पदं ॥ शब्दार्थ

चिंतनं नूयः कथ्यते मानसोजपः ॥ मानसः सिद्धिकामानां पुत्रकामउपांशुकः ॥ वाचिको ॥
 मारणे चैव प्रशस्तोजप ईरितः ॥ वाचिकस्ते कएव स्यादुपांशुः शतउच्यते ॥ सहस्रमा
 नसंप्रोक्तं मन्त्रत्रिजगुनारदैः ॥ ३० ॥ स्मृत्यर्थसारे ॥ ॥ ब्रह्मचारी ग्रहस्थश्च शतमष्टा
 त्तरं जपेत् ॥ वानप्रस्थो यतिश्चैव सहस्रादधिकं जपेत् ॥ शौनकः ॥ अष्टोत्तरशतं
 नित्यमष्टाविंशतिरेव च ॥ विधनाद्दशकं चापि त्रिकाले संजपेद्दिनः ॥ ३१ ॥ अथ प्रदो
 षे जपसंख्या ॥ अष्टाविंशत्यनध्याये सुदिने तु यथाक्रमं ॥ अथ जपस्थानं ॥ गृहे जप
 समं विद्याजोष्टे शतगुणं न वेत् ॥ पुण्यारणे तथा रामे सहस्रगुणितं विदुः ॥ अथ पुत
 पर्वते रणे नद्यां लक्षमुदाहृतं ॥ कोटिदेवा लये प्रादुरनंतं विष्णुसंनिधौ ॥ सूर्यस्या
 ग्रे गुरोरिंदो दीपस्पच जलस्पच ॥ विप्रांश्च एवां च गवां चैव सन्निधौ शस्यते जपः ॥ अ
 श्वत्थमूलमाश्रित्य जपतो मसुरार्चनं ॥ पदार्थफलमाप्नोति ब्रह्मणो वचनं यथा ॥
 ॥ ३१ ॥ अथ निषेधः ॥ पतितानां चां त्यजानां दर्शनं नाप्येकस्मिन् ॥ द्युते धौ वातगमने

२४
 न्वितं । सारणं ब्रह्मणं सागं कनिष्ठं चाजिवा दयेत् ॥ ५३ ॥ नित्यवेदमधीतारमेध्या
 पयंतमेव च ॥ ५४ ॥ पनो धीतो नमस्कुर्याद्वेष्टे वापि कनीयसं । वर्ज्यानाह । वमंतं
 जं न माणं तं कुर्वंतं दंतधावनं ॥ ५५ ॥ पश्यत्तत्र शिरसस्तानं कुर्वंतं नाजिवा दयेत् ॥ ५६ ॥
 अप्योपासनविधिः ॥ तत्रेदं सूत्रं ॥ पाणिग्रहणादिग्रहं परिचरेदिति ॥ तत्राहो हो
 ममाह ॥ होमे मुखो यजमानः ॥ पत्नी पुत्रश्च कन्यका ॥ कृत्वा शिख्या गुरुजाता
 नागिनेयः सुतापतिः ॥ एतेनैव कृतं यत्तु तद्धुतस्वयमेव हि ॥ कार्यं चेत्का
 रणात् ॥ तत्तास्वयं कर्तुं न शक्यते ॥ होमं कुर्यादनाशौने पूतिः कर्तुरनुशया ॥
 यदि स्यात्सुतर्कं कर्तुं कुर्वीतां नुशया विना ॥ ५७ ॥ पश्चमि ते सायं जुहोत्युदिते प्रात
 रिति ब्राह्मणं ॥ ५८ ॥ अप्याचकारिकायां ॥ ५९ ॥ ॥ अथ यस्मिन् विवाहाग्निस्तपने
 हनितस्तु ॥ यसायं तनुमारमवर्ति परिचरेत् स्वयी ॥ ६० ॥ इत्युपासनस्य सा
 यमारंभेण सिद्धं ॥ ६१ ॥ पादिका चरेत् ॥ ६२ ॥ ॥ ॥ प्रातरारभ्य विधिं लिख्यते ॥

उदिते जुहोतीति श्रुतिः ॥ तथा च मनुः ॥ कालमाह ॥ जे स्वामात्रश्च दृश्येतरश्चि ।
 निश्च समन्वितः ॥ उदितं तं विजानीया तत्र होमो विधीयते । संग्रहे ॥ रुसाह
 धं दविर्यावद्भुवं हितान गच्छति ॥ तावदेव हिकालो यं प्रातस्तु दित होमिनां ॥
 प्रातर्द्वादशनाम्य उस्तु सायंतु नवनाडिका । होमकालः समुद्दिष्टो मु
 निनिस्तव दर्शिनिः ॥ ६३ ॥ ॥ पथस्थंडिलादि ॥ इष्टमात्रावरं सर्वतः स्थं
 डिलमुपलिष्यति सूत्रं ॥ शौनकोपि ॥ त्ररन्निमार्जं विज्ञेयं मग्नेरायवनं
 शुभं । श्रोते चोपासने वापि खातयोनिविवर्जितं ॥ मेखलादितयं कार्यं र
 खालग्रंतु बाह्यतः ॥ बाह्या द्यंगुलविस्तारान्तरान्वंतुरंगुलो । बाह्या
 षडंगुलो । अधोऽन्तरे द्वादशांगुलविस्तारेणैतिकर्तव्यं समाश्चक्ष्णा
 दृढा शुभा ॥ ६४ ॥ नित्यहोमे तु कुंडं स्नाने खलात्रयं संयुता । नूनैरुर्ध्वं तु

कुर्वीतचतुर्विंशंगुलंशुनं ॥ मेखलाचोन्नताकार्यतिक्केकाचतुरंगुला ॥
 द्यंगुलाविस्तृतैकैकाखातस्याद्वादशंगुलाः ॥ गृह्याग्निरहणाशक्तिवि
 षये ॥ शाकलः ॥ अग्निसंरक्षणेयस्पर्शशक्तिर्यस्मिन्विद्यते ॥ समिद्धारोप ॥
 येदग्निहस्मयोरपवापिच ॥ अथप्रयोगः ॥ लौकिकाम्निप्रतिष्ठाप्यकुंडेवा
 स्थंडिलेपिवा ॥ पाणिस्थंवासमिच्छंवाक्नि संजयेत्ततः ॥ अथप्रत्य
 वरोहेतिमंत्रेणाग्निं समिस्थितं ॥ पाणिस्थंवाप्पनेनैवनिदध्या
 द्यौकिकेनले ॥ यथाविधिसुसंकल्पः कुर्याध्यानं हविर्भुजः ॥
 पुर्युक्षोऽग्निं परिस्तीर्य पुर्युक्षं च ततः परं ॥ पयश्च प्रवृत्तिस्त्वेकं
 संस्कुर्यादग्निहोत्रवित् ॥ दग्नेण सर्वं ज्वलयेदपक्वं पक्वमेव वा ॥ २५

अधिश्चितेश्चपणायप्रतिषिच्चेन्नवारिच ॥ पुनस्त्रीज्वलतानेनपरिह
 तप्रहृत्यततः ॥ ७८ ॥ पयोयवागूः समिपिश्चद्यौदनं दधितंडुलाः ॥
 सोमस्तेजमयो व्रीहिद्वादशोतेतिलायवाः ॥ पयःपादितिचत्वारि
 विदुः पक्वानियाग्निका ॥ ७९ ॥ दध्यानि ॥ दध्यादिनामपक्वानानाधिश्च
 यणमिष्यते ॥ ॥ ॥

स्मत्पर्यसारे ॥ प्रियं पुत्रा हि शमा कानि वाराश्च तथा यवाः ॥ यावानलाश्च गोधूमा उपा
 सन शुभा वराः ॥ शाला शमा कानि वारा गोधूमा ब्राह्मण्यवाः ॥ स्वरूपैरेव होमास्तुः स्वरू
 पेरेवैवैतिलाः ॥ कारिका ॥ ब्राह्मणं च यवानां च चतुष्षष्टिरथा कुतिः ॥ तिलानां तु तद्वर्द्धसा
 रद्वर्द्धसा च तस्मत् ॥ प्रव्यहविः ॥ स्त्रवेणैव पाणिक विनं हविः ॥ जुहुयादग्नये स्वाहा सुसमि
 द्भुता शते ॥ शालकः ॥ अग्निप्रहालितान् शुचा तंदुलान् नितिसंस्कृतात् ॥ जुहुयादग्न
 ये स्वाहा सूर्याय प्रातरेव च ॥ ध्यात्वा शस्त्रं चतुर्थं तं प्रजापतय इत्यर्थः ॥ स्वाहा कारेण वैकुंठा
 कुर्यात् नितिसमूहना ॥ औपासने हुते देवसंगु ॥ जानां च वामतः ॥ वैश्वदेवे तथा चामै ॥ नेषा
 हुतां रग्नतो हुते ॥ ७ ॥ पयसा ज्येन चाप्रातस्तेनैव त्पाहृति कृतः ॥ पूर्वमंत्रस्तु सूर्याय स्वा
 ह न्युन्य समनवेत् ॥ शौनकः ॥ अग्नये वैश्वे सोमायै प्राजापत्ये न नित्यशः ॥ सौरवैश्वानरे
 यैर्वा समस्पति च पंचतिः ॥ साममुपस्थानं ॥ अग्न आर्षं षिति सति दान्तां मने त्वमित्यथ ॥

३७
 कुर्यात्सायमुपस्थानं प्राजापतय इत्यथ। सूर्यो न शतिपंचर्वः। प्रातरोपासनेन पेत्वा उदुप
 चित्रं देवानां मुदयं च प्राजायते॥३७॥ अथ समस्य होमः॥ कालवयेप्यशक्त्ये एकस्मि
 न्काल एव वा॥ प्रागेवोक्तेन विधिना समसं सायमाचरेत्। चतश्च श्राद्धादुत्तुत्वा तत्र देसा
 यमाहुतिं प्रातः श्राद्धात् सायं होमं चैका समिध्याति॥ समस्य सायमारभ्य जुहुयात्सा
 यमाहुता॥ परिबिंब्याहुता प्रातः हुत्वा नुपरिषेचयेत्। विः सायं होमवन्मज्जादिः प्रात
 र्होमवन्मुच॥ उपस्थानं स ह्येकायं शेषः प्रकृतिवद्भवेत्॥ हविष्यांतं विदेवत्यमिति सर्ष
 ग्निदेवतं॥ समस्य पंचर्त्तिरीशिमः प्राजापत इति त्वथ॥ कुर्याद्ग्रेरुपस्थानं सर्वत्राचमश्
 त्वर्थं॥ अनिवाद्या जपेद्देवं यथाशक्त्वा यवाद्वा॥ न स्मतिर्धारणं कुर्याद्देसोमेत्यचै
 वतु॥ जलारे हृदये वा कोमस्तकैर्विद्राकुर्मना विणः॥ प्रतयेदरणं तत्र पाणिवायुगपत
 पेत्वा॥ अयं ते योनिः समिधां मेयाते॥ अग्रे क रावुतौ॥ ४०॥ तथा च श्रोतुं श्रुत्वा॥ अयं ते यो
 २ च यथाक्रमं॥ होमकाले तु कुर्वीत तत्रिपुत्रं न स्मधारणं॥ मानसो केति मंत्रेण के ३२

निपरिणार्हपत्ये प्रतितयेत्यादिवायाते॥ अने यश्चिपेनेति॥ तथा च स्मृतिः॥ अथ त्वत्समि
 धां वापि संमिधमिधमेव वा तदन्तावेथ वा चान्ता समिधप्रतयेद्बुधः॥ पालाशवादिरोश्च त्व
 शमुदुंबरजा समित्॥ अपामार्गीर्क र्वीश्च कुशश्चैत्यपरे विदुः। सत्वकः समिधः कार्पाक
 जुश्च दण्डः समास्तथा। शलादंशुगुलास्तासु र्वादिशं गुलस्तथा। बल्लासंतु श मित्रा हंखा
 दिरांतु त्रिमासिका॥ मासत्रयं पालाशो ह्यथ त्वो हरहः स्मृतः॥ दिनमेकमपामार्गीया ह्यथा
 र्कस्तथैव वा॥ शोपासने शुक्राप्रोक्तास्त्रिदितं स्यादुदुंबरः॥ इति एतेषामप्यन्तावेर्षे कुशश्चैत्यपरे तु
 विदुः। मासमेकं कुशाग्राह्या हर्वास्तास्य एव हि॥ सद्यः समिच पालाशो स प्राहमिति के
 चन। वयदयोपि ग्राह्यासुः केचिद्भुविरो विदुः॥ एकाले कृतं प्रयोगं पारिजोते॥ एकाले य
 त्कृतं कर्म कर्त्तुं प्राप्य पुनः क्रिया॥ कालातीतं तु यः कुर्यात्कृतं चापि हि कर्म तत्॥ संध्योपासनादि

कमित्यर्थः॥ अथ वैश्वदेवं तत्रेदं गच्छ॥ अथ सायं प्रातः सिद्धस्य हविषस्य जुहुय दानि होत्रे देवता
 न्यासमर्थं सारोग्रहस्थो वैश्वदेवाख्यं कर्म प्रारंभते दिवा॥ अत्र स्पृचात्मनश्चैवं संस्कारार्थं तदि
 ष्यते॥ १९॥ कोद्रवं वेकरं पौमास्त्रं मसरं च कुलत्पकं॥ काजी पक्कं परान्नं च वैश्वदेवं तु वर्जयेत्॥
 कारिकायां॥ ग्रहस्थो वैश्वदेवाख्यं कर्म प्रारंभते दिवा तत्र नास्म्यनरतिरुद्रागवधचनं यथा॥
 पौपासनाग्निमनुवासासिद्धानहविर्जुगं पृथुश्च परिषिञ्चाग्निमलं कृत्य चैव सर्ववत्॥ हवि
 षं पक्कमादध्याह्न्यादधिश्रात्यानले च नत्॥ प्रोक्षेवास्पद्यताम्यक्तं हृदिसंघनिधाय च॥ २०॥ तु
 जुयात्सर्पिषा युक्तं तेलहारविवर्जितं॥ दध्यक्तं पयसा कंच तदभावे बुनापि वासायणीये॥ अथा
 भावे प्रवासे च नंदुलानोषधीस्तु वा॥ पयोदधिघृतं वापि कंदमूलफलानि वा॥ योजयेद्देवय
 ज्ञादौ जलं चाप्यनुवाजला॥ प्रयश्च वेणुहोतव्यं पाणिना कर्त्तुं हविः॥ संगृह्यादुतिमेकैका

उ५ तु हस्तेन त्रुष्टा जेन पीडति॥ संहतां शुलिपाणिस्तु वाप्यतो जुहुयाद्वि॥ कृता ५ दे३

५ रु

मेकैकामादुतिं कुं नेतुं स्वाहाकारे च यद्वाग्नौ तत्सर्वं निष्फलं न वेत्॥ त्यागपूर्वकं॥ शौनकः स
 हार्षवे॥ अन्यथा कुरुते यस्तु कुं तं तस्य हथा न वेत्॥ यत्किं विजुहुयादमौ तत्सर्वं त्यागपूर्वकं॥
 २०॥ सिद्धान्नं कुरुते यस्तु त्रिः प्रोक्ष्य पुरतः स्थितं॥ हविर्यदेकपत्रस्थं मध्ये वैवंतयो तरे॥ नो
 क्तिकं पैतृकं याम्यमाचुषं चान्यपात्रके॥ देवभूतपिरणं च न तद्वागेन वै क्रमात्॥ उक्ताने
 न तु हस्तेन स्पर्शयेत्पादिना दर्शयितुं तत्॥ दुर्वा व्याहृतिनिश्चात्र हरेद्भूमिबलानथा॥ न
 तयं प्रकुर्वीत ह्यग्रे रुक्षरदेशतः॥ एतिर्हस्तिवलिं कृत्वा प्राक् स्यात्तान्निरंतरान्॥
 मुक्तांतरालं प्राक् स्यात्समम्य इत्येतद्वलिं हरेत्॥ इहापि तव तिस्राहाकारो न पितृयज्ञके॥
 अन्यो हृद्वलिं प्रत्यगि प्रायेति बलिं हरेत्॥ उदगे प्राक् वलिं रिप्रपुरुषेभ्यो बलां हरेत्॥ यमा
 येत्यंतरालस्य हरेद्दक्षिणतो बलिं॥ याम्याक्षजैरुग्रैर्ममपुरुषोभ्यो बलिं हरेत्॥ प्राच्यां॥
 ब्रह्मबले कृत्वा वरुणायेति संवत्॥ २१॥ अतस्तु दगावरुणपुष्येभ्यो बलिं हरेत्॥

सोमापेभ्यंतराद्यस्य हरेदुत्तरतो बलिं ॥ सोम्या इला रुद्रैव सोमपुरुषेभ्यो बलिं हरेत् ॥
 जपंतस्वाहवांस्वतं बलिं कृत्वा निरंतरान् ॥ सुक्तांतरालमिंद्रादिदेवानां बलिं हरेत् ॥
 इंद्रादिबलिः प्राच्यां प्राच्यां स्मृत्योरुषो बलिः ॥ ३९ ॥ अंतराले वसीनकुत्वा त्रिष्टुप्त्रैरे
 तः परं ॥ रहोभ्यश्चि सर्वसां बलिमुत्तरागो हरेत् ॥ नृतयशोपमुदितः प्राचीनावात्परंतः प
 रं ॥ स्वधापितृभ्यश्च फकादक्षिण सन्नुनिर्वपेत् ॥ पितृयज्ञोपमुदितो नक्तं चैतत्रयं न वेत् ॥ ४०
 ययतो मनुष्याणां कर्त्तव्यः सनकादिनां ॥ अन्नाभावे यवान्मन्त्रके चिदाकुर्मना विणः ॥
 ७ द जि तथा वशेन कः ॥ सूर्यादिभ्यश्चि मंत्रैः कुत्वा नुपविषिचयेत् ॥ ततो व्याहृतिं निर्हुत्वा ह्युद
 र्गा गते बलिहरेत् ॥ प्राग्दि शान्तपयं नमं गुल्यमेम हर्षले ॥ बदरीफलमात्रा नं घृतसीरादि
 मिश्रितं ॥ ४१ ॥ सूर्यादिवास्तु पर्यंतं नैऋत्यां तु गतं हरेत् ॥ पूर्वपश्चिमभागे तु घ्राक संसं
 बलिमाहरेत् ॥ ४२ ॥ दक्षिणेऽक्षभागे तु ह्युदक संसं बलिहरेत् ॥ चक्रमध्ये तु पंचानां प्राक

२८

संसं ब्रह्मपौरुषं ॥ ४३ ॥ दक्षिणे चैव विदिशः सर्वेभ्यश्चि पश्चामे ॥ उत्तरे च दिवेतादिनक्षत्रा
 तादिभानि शि ॥ ईशानां तु बलेश्चक्रादोभ्यो य बलिं हरेत् ॥ तथा तृतीयभागाश्चत्वाग्रे ये नि
 नयेद्भुवि ॥ अप सव्यं स्वधेत्यादि मंत्रेण पितृता र्थतः ॥ नामगोत्रं समुच्चार्य बलिं दद्यात्ततो जलं ॥
 पितृयज्ञान्नशेषेण तथानैऋत्यकोणके ॥ पश्चाद्वायव्यकोणे नुशुनो बलिं सथा हरेत् ॥ स्वाहाका
 रं चोपवाति पितृता र्थे न तत्र योः ॥ चोत्तरपामश बलो चैतौ श्वानो देवप्रणोदितौ ॥ ४४ ॥ देवत्वं वापि
 पितृत्वं वा याम्यं दद्याद्बलिं सुधा ॥ दान्निशान्नमंत्रकैरेतौ गृहीतव्यं बलिहरेत् ॥ सनकादिमनुष्ये
 भ्यो हंतकारेण वै बलिं ॥ अग्नौ दद्यादुपस्थानं कृत्वा गृहदेवताः ॥ ब्रह्मणे गृहमध्ये तु दत्त्वा दि
 क्षु चतसृषु ॥ सिध्वादिभ्यो बलिं दद्यात्समं तात्पूर्वतः क्रमात् ॥ देवयज्ञान्नशेषेण गृहद्वारे बलिं
 हरेत् ॥ नृतयशान्नशेषेण वायसाभ्यो बलिं हरेत् ॥ नपश्येद्बलिं वारदत्त्वा गृह बलिं क्षिजः ॥ स्वयं

नैवेद्येरेको हृदयेरेको विनिशति ॥ ४८ ॥ चांडालपतितेभ्यश्च पितृयज्ञां न शेषतः ॥ वायसेनो बलिं
 रात्रौ नैवेद्यान्मृतलो ॥ ये भूताः प्रचरंतीति पात्रे दद्यादलिं सुधीः ॥ इत्थं कुर्याद्विज्ञो यज्ञाद्विवा नक्तं
 च नित्यशः ॥ वैश्वदेवं विवा नक्तं न न वेद्ये नृपक पृथक् ॥ प्रातरेव दद्यात्तु कर्तव्यं स्मृतिशः समाव ॥
 ॥ ५१ ॥ सूर्यादित्योक्तं सर्वं ममादित्यसतः परं ॥ कृत्वा व्याहृतिनाः पश्चाद्भूतयज्ञस्यैव च ॥ च श्रद्धात्पि
 तृभ्यश्च स्तुथेवेति ॥ उपस्थानं सकृत् कायं सकृद्देवगर्ह्ये बलिं दद्यादेवासादित्यो नृतेभ्यश्च बलिं स एव
 कृतः ॥ अपसंस्कारप्रणिताश्च चारेति हंतिये मम ॥ ते सर्वे तस्मिन्माया तु दैवी धोतेन वारिणा ॥ ५४ ॥ अ
 ध विनक्तं वैश्वदेव ॥ एकपाके निवसतां पितृदेवद्विजार्चनं ॥ एकं न वेदित कानां तदेव स्यात्पृथक्
 पृथक् ॥ साग्नयोष्पेकपाकाशः पुनश्चातादयो यदि ॥ न पृथग्वैश्वदेवास्तुः स्वपाकानिर्वपेद्यदि ॥ तथा
 च कारिका ॥ कुर्वीत स्नानकश्चेदं पृथक् पाका न वेद्यदि ॥ अन्नात्तवेप ह्यहः कर्तव्यं च पयादिना ॥ शा

कलः ॥ स्मृत्यर्थे सारे ॥ अपविनक्तेन संसृष्टे चैकेनापि च पक्ततां देवयज्ञादिकं सर्वं लौकिक
 गौक्तं यदि संस्कारान्नाशिनः सर्वं कुर्यान्नित्यत्वसिद्धये ॥ संस्पृष्टान्नात्वरः कुर्याद्ब्रह्मयज्ञं पृ
 थक् पृथक् ॥ होमसुरेयष्वतोक्तं मन्त्रमौपासने कृतं ॥ अनेश्चैव न तोक्तं च तोक्तं लौकि
 के कृतं ॥ ६० ॥ अथानि कं वैश्वदेवः ॥ सयणाय ॥ साग्निकः पितृयज्ञं बलिकर्म समाचरेत् ॥ अ
 नाग्निकं शेषं तु बलिका सबलिं हरेत् ॥ साग्निकं ॥ कृत्वा व्याहृतिश्चान्नं कृत्वा शाकलकादिति ॥
 ॥ नृतेभ्यश्च बलिं दद्यादन्नमश्नात्पुनश्चिमान् ॥ धृत्वांगुह्येन सम्यस्य ब्रह्मसूत्रं करस्पृष्टाद
 द्यादन्नं वैश्वदेवे पितृभ्यः सपितामिदुः ॥ ६३ ॥ अनग्नौ कस्तृयो विप्रः सोमं व्याहृतिपूर्वकं ॥
 कृत्वा शाकलमंत्रैश्च शिखं काकबलिं हरेत् ॥ अनं र्वहृति ति कृत्वा मंत्रैश्च शाकलैः ॥ प्रजाप
 तये हविर्कृत्वा पूजयेदतिथिस्ततः ॥ सूतकेत्याज्यं ॥ वैश्वदेवं तथा साग्नं ब्रह्मयज्ञं च सूतकेन

कुर्यात्स्वयमेवैश्वकारयेन्न तु सर्वदा ॥ ६६ ॥ तथा च स्मृत्यर्थसारे ॥ कुर्यात्स्वयमेवैश्वकारयेन्न तु सर्वदा ॥
 श्वः सूर्यकंविता ॥ नित्यं नैमित्तिकं कामं सूर्यकेपिनहापयेत् ॥ नित्यं नैमित्तिकं कामं सूर्यकेपिनहापयेत् ॥
 परागोस्तानदानादिकं ॥ कामं आश्विने चंडिपूजनादिकं सर्वथा न त्यजेत् ॥ अत्येनकारयेदि
 त्पथं ॥ तथा च ॥ संध्यापि चरुं होमं यावत्तावं समाचरेत् ॥ न त्यजेत् सूर्यकेवापि त्यजनात् ॥ ६७ ॥
 ॥ ६९ ॥ नित्यं नैमित्तिकं कामं यस्वकर्मप्रणोदितं ॥ पवासादिनिमित्तैश्च हवयेन्न तु हवयेत् ॥
 सूर्यके तु समुत्पन्नो स्मार्त्तकर्मकथं न वेत् ॥ पिंडयज्ञं च सं होमं ॥ असौ गोत्रेण कारयेत् ॥ पिंडय
 ज्ञं पिंडपितृयज्ञं च रुनामस्य लापाकं ॥ होमं नित्योपासनं चान्येन कारयेदित्यर्थः ॥ अथ ब्रह्म
 यज्ञाय स्वाध्यायमध्याते ब्रह्मयज्ञमिति स्तुत्रं ॥ स्मृतिः ॥ प्रातश्चेत्संगावा हूध्वं मंतेवानित्यकर्म
 णं ॥ अथ वा नैश्वदेवैर्ब्रह्मयज्ञस्त्रिधा स्मृतः ॥ ७३ ॥ इति कालत्रयमुक्तं तत्तत्कारकांतरे ॥ अथ

धो

३१

लायनानां कालमाह ॥ शौनकः ॥ अवर्त्तने वागाद्यापः कुशपाणिश्च वधूचः ॥ ब्रह्मयज्ञं प्र
 कुर्वीत संध्यामाध्याह्निकं कोततः ॥ स्नानं कृत्वा तु मध्याह्निके क्षितः संध्यामुपास्यतु ॥ ब्रह्मयज्ञं तः कु
 र्यात्तप्येनैतिरायकः ॥ कारिका ॥ आम्पात्पाचां वायात्रादिस्थादनिदिताः ॥ अपो वागाद्यनुस्ना
 यादुपविश्ये वसंक्षितः ॥ ६८ ॥ धौतः शुद्धांबरः कुर्यात्कर्माणां च मनंततः ॥ दर्शनं बहून्शुचौ दे
 शे प्रागग्रात्तास्त एदयः ॥ अथ लायनः ॥ सव्यस्पर्पाणेरंगुष्ठाप्रदेशे शिरोऽस्त्वसध्यामा ॥ द
 क्षिणस्यांगुलिर्न्यस्प च तस्मांगुष्ठवर्तिता ॥ तथा सव्यकरंगुष्ठदक्षिणांगुष्ठवेष्टिता ॥ संबं
 धमेवं कुर्वीत न्यसेदक्षिणसंस्थिता ॥ कारिका ॥ दर्शेषु पवित्रे कर्मण्यत्र प्राप्नुवन् एव सन् ॥
 कृत्वोपस्थांकरे सव्ये उत्ताने प्राग्दिगंगुलौ ॥ धत्वा शूलकः ॥ वामं संपादयेत्तं घेदक्षिणस्या
 अमुन्नतं ॥ पादे वामे न्यसेत्पादं दक्षिणस्यादुपस्थाकं ॥ पवित्रे स्थापयेदुक्ते प्रागग्रे दक्षिणेन

दं

कं

ग्रे

३२

४ ति

तु। नच प्रांगुलेनेन संख्यादक्षिणे करं। ऊर्ध्वं तिर्यगाधस्तादनेनेने यद्विचित्रिणा। समा
 लयेन वात्मानं समाहितमना भवेत्॥ सूर्योद्यनंतमपूर्वमनिसंध्यापनश्चक्रिता॥ पूर्वाया
 हृतयस्त्रिसमस्तास्तु सकृददेत्। पदार्धं श्रीशः सर्वसावित्रिं त्रिवदेदथ॥ पूर्वाति संहि
 तं यावन्न दधीत्यु समाहितः॥ पानीमाले इत्वाही त्वेदाश्चापि स्वशक्तिः॥ नमो ब्रह्मण इत्यंतो
 न् त्रिहृत्का प्रणवं पदेत्॥ ध्या॥ प्रणवाद्यौ तदंतस्यानमधमेन स्वरेण तु। पधीतै मनसि प्रोमे
 ब्रह्म यज्ञकरोति चेत्॥ सर्ववोकारमुच्चार्य आधमंत्रेषु नोच्चरेत्॥ आर्षं छंदं सिवैतन्नयज्ञे॥ त
 र्पणकर्मणि। शौनकः॥ आचम्य वक्षुः। कुर्याद्ब्रह्म यज्ञं च तर्पणं ततो निष्पीड्य वस्त्रांतमुपवी
 तिसमाचरेत्॥ समाचम्य यजुः शाखी ब्रह्म यज्ञं समाचरेत्॥ पुनराचम्य देवाह्नांतर्पणं पुन
 राचरेत्॥ अपां समीपमागत्य तर्पयेदथ देवताः॥ पन्वारक्षेन सव्येन दक्षिणेन तु पाणिना॥

३२

३ ति

एवं संतानितुं पंतु चेत्ततः प्रतिमंत्रकं॥ धातुनैवाथ परस्मैपदिकवचनं यथा॥ २॥ सिंचेत्प्रजापतिस्तृप्य
 त्विष्यत्प्रपो देवता र्थतः॥ धातुस्तृप्यति यथा लिंगं मंत्रांतेषु प्रयुज्यते। मंत्रे प्रातर्चनैस्तृप्यति त्वाहितिरतः
 परं। प्रतिमंत्रं नदी तातु तर्पयेत्॥ तृतीये तः॥ देवातास्तर्पयित्वा तु शतचां प्रचृत्तिं तथा। रूपा न द्वादश संत
 र्प्य सनकादांश्च सप्तैव। प्राचानी चार्थे दानि तर्पयेत्तितृतीये तः॥ सुमत्विद्यादिनाः मंत्रैः प्रतिमंत्रं पूर्व
 वदेत्॥ धत्तु॥ द्वितीयांतेषु मंत्रेषु तर्पया मिपदं वदेत्॥ पितरं वाथ शर्माणां गोत्रं संतर्पयेत् क्रमात्॥ तथा च
 खिलसंहितायां। तर्पयेत्पितृनां दोततश्चैव तु मातुरं। सापन्नमातरं पश्चात्पितामह्यादिकान् क्रमात्॥
 आदौ पिता तथा माता सापत्नी जननी तथा। मातामहिसपत्निका आत्मपत्तिस्तदनंतरं॥ सुतत्वा
 त्पितृवाश्च मातुवाश्च सत्तार्यया॥ दुहिता न गिनी चैव दौहित्रो न गिने यकाः॥ ५०॥ पितृस्वसामावेत्त
 त्वासाश्च सुरो गुरु र्थिनः। एतेसुः पितरस्ति र्थं तर्पणे च महा लयो यास्तव ल्याः॥ सर्वैर्लेभ्यो जसं देयं स
 सर्वैर्लेभ्य एव च॥ नाम गोत्रस्वधाकारे तर्पयेदनुपूर्वजाः॥ स्मृत्यर्थे सारे। वसुरुद्रादित्यस्वरूपां

आधार्थनर्पयेत्पितृनामगोत्रस्वधाकारैः प्रत्यहंतर्पयेत्सुधीः एकैकमंतलीनदेवान् द्यौर्दो
 तुसनकादयः ॥ अर्हतिपितरस्त्रिंस्त्रियश्चैकैकमंतलीनः ॥ ३॥ असंस्कृतः प्रमत्तानां स्थले दद्या
 जलांजलान् ॥ तिलदर्ज्युतंतोयं स्वधया यत्र दायते ॥ तत्रो यममृतं तत्त्वा पितॄणां दत्तमोक्षाय ॥ नृसो
 यस्तर्पणं कुर्यात्तोहेकां स्येत्तं च मन्त्रये ॥ तर्जनं गुह्ययोगेन सपुत्रः पितॄणां कः ॥ स्थले वापि शुचौ देशे
 कुशास्त्रिणं न जातने ॥ ताम्रादिके च पर्णे वा तर्पयेत्सज्जितैर्यज्ञैः ॥ पाणिनेः कथं प्रोक्तं देवैश्चतुर्गुणं
 ततः ॥ ७ ॥ अहं यं खदुपाश्रेन पितॄणां तर्पणं न वेत् ॥ तर्पयेत्तेन तर्पितं गच्छीयात्तेन वै जलं ॥ अथ
 रुथा कुशं ते यस्तु नरकं प्रतिपद्यते ॥ अथ गित्तर्पणं ॥ स्मृत्यर्थसारे ॥ विवाहे चोपनयने चोले स
 त्रियथाक्रमं ॥ वर्षमर्धं तदर्धं वा नेत्येकतिलतर्पणं ॥ १० ॥ सप्तम्यारविवाहे च जन्मद्वंद्वदिवसेषु चाग
 हेनिषिदैर्द्वंद्वं सतिलं तर्पणं सर्वदा तिष्ठ ॥ नानुवारे नो मं वारे न दानं न पुमघादिषु ॥ त्रयोदश्यां तु स
 मंयां नरणं कृतिका सुच ॥ अपनधौ तये चैव चतसृषु युगादिषु ॥ पिंडदानं मृदा कृत्वा न कुर्यात्तिष्ठ ३३

येद्द२ ऐ२

लतर्पणं ॥ अर्कशुक्रे त्रयोदश्यां मघायां निशि संध्ययोः ॥ गृहे मता हे जन्मद्वंद्वेन कुर्यात्तिलतर्प
 णं ॥ पवित्रकोशिकं ताम्रं राजतं हेममेव च ॥ धारयन् ॥ त्रिंशोणे पवित्रं चोत्तरोत्तरं ॥ तिलानामर्प
 नावेतु सुवर्णैरजनात्विता ॥ तदनावेन कुर्वीत दर्शनं त्रैश्वतर्पणं ॥ ११ ॥ इदं नृसिंहा नित्यविषयं ॥ अथ
 विशेषः ॥ प्रेतपक्षे व्यतिपाते संक्रांतौ तिथिपर्वसु ॥ निषिद्धे पितृणां वारे कर्त्तव्यं तिलतर्पणं ॥ नद्यां तां
 र्थे विशेषेण प्रेतकार्ये तथैव च ॥ कृतो दाहपिकुर्वीत तर्पणं तिलसंयुतं ॥ व्यतिपातेषु संक्रांतौ युगमन्वं तो ५
 तरादिषु ॥ तर्पयित्वा पितॄन्माश्वाश्वाङ्कुर्यात्प्रयत्नतः ॥ पश्चाद्देहि हिरण्यं च पश्चाद्दद्यात्तिलोदकं ॥ त
 था चैवाश्वकाश्वादेः चैवातुमासिके ॥ २० ॥ कृत्यानुमासिकं श्राद्धं सपिंडाकरणात्तरा वैश्वदेवं ततः
 कुर्यात्तर्पणं तिलतर्पणं ॥ दर्शे तिलोदकं पूर्वं पश्चाद्दद्यान्महा लये ॥ अष्टिके नापरं पूर्वं परे ह निति
 लोदकं ॥ चंद्रिश्वादेः सपिंडं च प्रेतश्वादेः तुमासिके ॥ परे ह निविमूकाखेन कुर्यात्तिलतर्पणं ॥ अथ
 दाहे तर्पणं ॥ पित्रो प्रत्यादिके प्राप्ते तर्पणं तु ॥ २१ ॥ अथ देवादिकं ततः ॥ ब्रह्मयज्ञं ततः कुर्यात्तर्पणं तु नि
 कथं न वेत् ॥ जले नैव प्रकर्त्तव्यं निवृत्ते पितृकर्मणि ॥ श्राद्धं कृत्वा तु विधिब १

लेर्विना रक्षितः॥ ततः परे क्लृप्तं तर्पणं पुरुषः सुधीः॥ तच्छेषे स्तिलदत्ते स्तु प्रातस्नात्वा मतेर्ज
 लेः॥ आहं कुर्यात्पुनः पूर्वद्युः प्रातस्नार्यमरे हति॥ पितृभ्योऽथैवायं संतर्प्य त्वया संध्यादिकाः क्रिया
 ॥ स्नातर्पणं त्वमृतं प्रातर्दिताये प्रहरेष्यः॥ तृतीये जलमिच्छादु श्वतर्थे रुधिरं स्नानं प्रयोगपारिजाते॥
 स्नात्वा तीरं समासाद्य ह्यपवित्रपकुशासने॥ संतर्पयेत्पितृस्तत्र स्नात्वा वस्त्रं च धारयेत्॥ यस्तु तर्पणं
 कृतिप्रातः कृत्वा आहं परे हति॥ पितृस्तृप्तिमायां न च कुप्यंति वै ध्रुवां पूर्वद्युः प्रादुर्भूतं न तैर्योनत
 र्पयेत्ते पितृन्॥ अतः प्रातः पितृस्तस्मिन् रात्रौ च दत्वा व्रजंति ते॥ आहं तर्पयामि कुर्यात्स तिलं त्वपरं हति॥
 पित्रोर्विशय एतस्यान्तचात्मविषये भवेत्॥ जावमानाः पिता यस्मात्ता यदिविपद्यते॥ मातुश्चाहं सुत
 : कुर्यान्न कुर्यान्न तिलतर्पणं॥ ३३॥ इतः प्रसंगः कथितं॥ अयं तु ब्रह्मण्यज्ञस्यैव निहादनादिलक्षणा॥
 कुर्यात्स्त्रियं शयानो वै ब्रह्मयज्ञसमो भवेत्॥ देवैश्च स्वयं वा सा त्तरन ध्यायमिष्यते॥ प्रागृध्वं
 वो न वै ज्ञायं वै च देवा ख्यकर्माणि॥ ऊर्ध्वमनुष्य यज्ञस्तु स चेष्टेति धिपूजनां स्वरात्मानो जयेद्विद्वान्

कार

३४

३

तिथ्यान् समयागतान्॥ मनुः॥ विद्यातपः समिधेषु हुतं विप्रमुषाम्निषु॥ निस्तारयति दुर्गा
 च महत्तथैव क्लिषात्॥ ३६॥ इति श्री नारायण विरचिता यां धर्मप्रहृतौ शौवाहितर्पणं
 ३ प्र तंकरणं॥ अथ दिनानीत कर्माणां ह्यहृतानि प्रमादश्च प्रातः कर्माणि यानि च॥ रात्राव
 पिकर्माणि विना सौरं च तर्पणं॥ दिवा हि दितानि कर्माणि प्रमादश्च हृतानि वै॥ शर्वर्याः प्र
 थमेयामेता न कुर्याद्यथाक्रमं रात्रौ प्रहरपर्यंतं दिवा कर्माणि कारयेत्॥ अवागाहं च सौरं
 च ब्रह्मयज्ञं विवर्जयेत्॥ दिवा दितानि कर्माणि॥ कार्याः रात्रावपि यथाक्रमं॥ अवागाहं विना
 सौरं ब्रह्मयज्ञं च तर्पणं॥ ३५॥ केचिन्नात्रावपि धर्मं ब्रह्मयज्ञमिच्छंति॥ गामे मनसा स्वाध्याय
 मध्यायत दिवानक्तं चेत्मापस्तंबविषयं तथा च स्मृतिः॥ अपाचार्यः॥ केचिदिच्छंति रात्रावपि च
 तर्पणं॥ तद्यतुः शास्त्रिणामेव नान्येषां तु विधियते॥ ३७॥ मध्याने समति क्रान्ते सायं का लोच
 वेद्यदि॥ सायं संध्यामुपासादौ संध्यामध्याह्निकाततः॥ ३८॥ सायं कालो वै तीर्तश्चेदस्नयाते दि

कुं२ खि२

य

वाकरे ॥ कुर्यादिवर्तनीसंध्या समारम्भयथाक्रमं ॥ ३५ ॥ ध्यावर्तनो मध्याह्नः कुर्यात्तावर्तनीसंध्या
 समारम्भे रात्रावपि न दुष्पति ॥ दद्यादर्थं तु जायन्त्या सौख्यं कुरुवर्तयेत् ॥ ध्यामध्याह्नसंध्या रा
 त्रीचेत्प्रमादात् कुरुते यदि सौख्यं नो त्यजेत् सक्तं सौरवैश्वानरायकं ॥ ३६ ॥ अथ वैवर्तार्चनं ॥ दे ३
 ॥ अतो वेदय वा सूर्यं प्रतिमायां जले पिवा ॥ पूजयेद्भक्तिभावेन प्रत्यहं परमेश्वरं ॥ धरा नाराय
 णं महादेवं सादित्यं गणनायकं शक्तिवैवायपंचैतान् प्रत्यहं पूजयेद्विजः ॥ ३७ ॥ देवता स्याप
 येद्विः स्थापयेत्प्राङ्मुखं दिग्दद्यादौजंगमे वापि स्थापयेत्प्रयुगाननः ॥ ३८ ॥ अतीष्टदे
 वतां मध्ये स्थापयेत्तां यथाक्रमं यशमधो न वेत्संतुः ॥ इशायां पूजयेद्भक्तिं ॥ ३९ ॥ पूजयेत्
 सूर्यं नैरुत्पां गणनायकं वायवां पूजयेद्देविमित्येतान् वैयथाक्रमं ॥ ४० ॥ शं नोर्ध्वे गतो ह म ३
 रात् हरभद्रौ हरे शं करे भास्ये नागसुतारवौ हरगणेशा ज्ञाविका स्थापिता ॥ देव्या विष्णु
 हरैर्वेदं तरवयोर्लंबोदरजेश्वरे नार्याः शं करभागतोति शुभदा वपस्तीस्तुते हानिदाः ॥ ४१ ॥ अथ ग

॥ मविषये प्राचि उच्यते ॥ पूज्य पूजकयो मध्ये पूर्वमित्यति धायो गोनै शान्य पूजका पेक्ष्य पूज्या पे
 क्ष्यं तु तद्भवेत् ॥ देवस्य मुखमा लक्ष्म दिशां प्राचीं प्रकल्पयेत् ॥ तदा हि परिवाराणं मंगाद्या वर
 णं क्रमात् ॥ ४२ ॥ यस्मिन्निवस्वान्विषु वत्पुदेति प्राचा तिचां वेदविदो वदन्ति मध्ये पुनः पूजक पू
 र्वयोश्च सदा गमजाः प्रवदन्ति संतः ॥ ४३ ॥ मुखे पुष्पांजला दत्वा गणेशं द्यर्चनं न वेत् ॥ गणेश एव
 मुख्यश्च तत्र सूर्यं क्रमात् न वेत् ॥ ४४ ॥ गणेशं कौ समभ्यर्च्य शिवो विष्णु प्रपूजयेत् ॥ अर्चयेत्तु
 शिवं पश्चात् शिवमादौ तु वैष्णवः ॥ ४५ ॥ ततो विष्णुं ततो दुर्गामेवं स्यादर्वन क्रिया ॥ अर्चयेदर्थं वा
 विप्रः शिष्टचारो यथा न वेत् ॥ ४६ ॥ हेमरात्रतता मात्राणं सर्वेषां मध्यमा जने ॥ शिवसूयी परित्यज्य
 शंखोत्पन्नप्रसस्यो ॥ ४७ ॥ आवाहनासनं पादौ मर्धे माचमनायकं स्नानं वस्त्रोपवितं च ॥ धूपं
 अक्षपकं ॥ ४८ ॥ दापनैवेद्यतां बोलो प्रदक्षिणं विसर्जनं ॥ प्रत्यहं पूजयेद्देवं स्थापयेत्पुरुषेण वा ॥ ४९ ॥ श
 ल्यां मे स्थावरे च नावाहनं विसर्जनं ॥ प्रत्यहं पूजयेत् देवं स्थापयेत् शालग्रामशिलायां तु नित्यं स

निहिताहरिः॥ ५॥ स्नापयत्वा र्वये देवं यदिष्टेष्टु नमामः॥ धर्मलेशिक आयासे पाषाणे नोपवे
 शयेत्॥ ५॥ पानीनां गुल्या र्वये देवं नमः पुष्पैः समर्चयेत्॥ कारौ ग्रैर्नक्षिपेत्पुष्पं वज्रपातसमं नवेत्॥ ६॥
 जलं पर्युषितं ताज्यं पुत्राणि कुसुमानि च तुलस्य गस्त्य बिल्वं च नवजं जाक्रवी जलं॥ ६॥ नाक्षत्रैर
 र्वये विष्णुं न तुलस्य गस्त्य र्वरा र्वीर्निर्वाये दुर्गा न केत कर्मि हे श्वरं॥ ६॥ शालग्राम शिला मेव
 नाक्षत्रैर्वर्जयेद्बुधः॥ अर्चयेद्यदियो मोहात्पूजा तस्या तु निष्फलं॥ ६॥ मन्त्रयेत्तिन पात्रे च पाषा
 णे लोह काष्ठके॥ पञ्चवेकर न्मौक्त्यैवेद्यं तु न दपयेत्॥ ६६॥ सो वरं रजतं ताम्रं कांश्च पाजा
 शपत्रकानैवेद्या याज्ञपत्रं तु पात्रं विष्णोरतिप्रियां॥ ६५॥ पवित्रं विष्णु नैवेद्यं सुरसिधारिणि स्मृ
 तं॥ अन्नादेव स नैवेद्यं मुक्ता चां द्रायणं चरेत्॥ ६६॥ अग्राह्यं शिव निर्मालं पत्रं पुष्पं फलं जलं शाल
 ग्रामस्य संपर्का सर्वेषां तिपवित्रकं॥ ६७॥ यो र्वये विधिवद्भक्त्या परानितैश्च साधकैः॥ पूजा फला
 र्धमेवा स न समग्रं फलं न वेत्॥ ६८॥ ये कां विनायकं कृत्वा देस्यैर्नाणि शंकरो च न सः केशवेद् ३६

द्या स शक्ते प्रदक्षिणाः॥ ६९॥ समन्त्य र्वपि वेदेवात् यथा ह सलिलं हरेः स याति परमं स्थानं तद्वि
 श्वोः परमं पदं॥ ७०॥ विष्णु पादा निषिक्तं यः पात्रेणैव पिवेत्तलं सर्वपापविनिर्मुक्तः स याति परमां
 गतिं॥ यः पाद सलिलं विष्णोः करेण पिवेत्ते यदि समूढेन रकं यांति स पितृयज्ञ इति तथा च मनुः॥
 स्वाध्यायेन र्वये तेषां होमे देवा न्यथा विधिः॥ पितृन् श्राद्ध विधानेन अपत्रैर्भुक्तानि कर्मेणैकु
 र्याद्दहरहः श्राद्ध मन्त्राद्येनोदकेन वा पयो मूल फले वा पिपितृभ्य प्रतिमा बहन्॥ ७१॥ एकम
 प्याशये द्विप्रपितृभ्यं च यज्ञके न चैव प्राशयेत्किंचिद्वैश्वदेवं प्रतिद्विजं याज्ञे च ल्पः नैव श्रा
 द्धं देव हनं निपमा दिविसर्जितं दक्षिणारहितं चैव दातु नोक्तं व्रतोऽपि॥ अर्पितं हनं स्वर्गकारं
 पिंडाग्नौ करणं दिक्॥ ब्रह्म चर्यादि नियमांश्चिद्वैदेवां स्तथैव च॥ नित्य श्राद्धं नृजे दाता नोऽप्यमन्नं
 प्रकल्पयेत्॥ नोक्तं न वेत्तथैवा न्नं गोभ्यश्चैव निवेदयेत्॥ ७२॥ नित्य श्राद्धं नृदेवं स्यादध्या पिंडादि वर्जि
 तं॥ नामंत्राणां न होमं च ना द्धानं न विसर्जनं॥ श्राद्धादि निपमो ना स्ति किंचिदत्वा विसर्जयेत्॥ ७३॥

णि। रिंजाकुसुममध्याम्रजं वपनसपंचका। पद्मोदुंखरपालश ब्रह्मपत्रं पवित्रं मंत्रकं॥ ब्रह्मप
त्रं पलाशः तस्य विधिपत्रपुराणे॥ यः करोति नरो नित्यं कार्तिके पत्रं नो जनात् न दुर्गतिमवाप्नोति
यादृक्कृतसंख्यं॥ नो जने ब्रह्मपत्रेषु कथायाश्चिबुणं हरे। नवापि रंजाति ब्रह्मपत्रेषु नो जनायत्॥
ब्रह्मविष्णुशक्रस्य त्रयो देवानि पत्रे कोऽश्चरं वंकीये मंत्रं ब्रह्मविष्णु रनुत्तमं॥ ३॥ निषिद्धानि। वयं टा
केत्यपरेषु कुं नातिदुःकपण्यो॥ को विदारकद्वानां तुक्तावाद्रायणं चरेत्॥ ४॥ करे खर्परके चैव
शिलायां ताम्रताजने॥ तिनका सेच वस्त्रे च न तु जाया तथा यसे॥ ५॥ शाकादिपुरतः स्थाप्य मध्यं
परिवेशयेत्। परि विष्ट च गायत्र्या घृताक्तं मंत्रं त्रयेत्॥ ६॥ पत्रमध्ये प्रतिष्ठाप्य दक्षिणे घृतपाय
सां शाकादिपुरतः स्थाप्य न ह्यं नो ज्यं च वासनः॥ ७॥ पात्रं घृता तु वामे तथा वस्या जोजनं हितं॥ पाणि
ना दक्षिणे नैवेद्यं परित्यजेत्॥ ८॥ अंगुष्ठाज्जम्बी चैव मध्यमा च तृतीयका॥ तिस्रो ह्येकांगुलौ चै
व प्रशस्ताः पात्रधारणे। संपत्त्वेनैवै प्रातः वारिणा परिषिचयेत्॥ सायंकाले तथा वस्या जोजनं॥ ३८

बुद्धिं तैर्दुर्गं च त्वारित क्रमात्॥ १॥ पत्रे नैवा घृताक्तेन नमस्कारेण वै तु विनिश्चयवाहुतिर्दद्या
जो जनादौ तु दक्षिणे। सायणायै। उद्धृत्य किंचिदन्नाग्रं धर्मराजाय वै बलं॥ दत्त्वा र्थं चित्रगुप्ता
य हस्तं प्रक्षालयेद्विजाः॥ १॥ प्रक्षालितं करोतुक्ते रोरवं नरकं व्रजेत्॥ चित्राय चित्रं प्रिते न्युष्टे गुप्ताय
दनु चरेत्॥ स्मृतिः॥ बदराफलमात्रा न्नमंगुल्यग्रे तु विक्षिपेत्॥ यमधर्माय चित्राय नृते न्युष्टे
ततो जलं॥ ३॥ मनुः॥ चित्राहुतिरनुष्टुतुक्तियो प्रासपंचका। अद्यं सके चलं तुक्ते शानतो शान
तो पिवा॥ ४॥ चंद्रिकायां॥ नो जनादौ बलिभुक्तः समुद्धृत्य हितो जनां॥ अनुष्टुतुतुयो तुक्ते प्रा
णयमासकं चरेत्॥ उत्कामृतो पस्तरणमासि स्वाहा तं मंत्रमुचरेत्॥ आपो शानमिति प्राहु
नो जनादौ पिबेत्तलं॥ आपो शानमकृत्वा तु यो तुक्ते दित स त्रमः॥ पतो ज्यंतं वेदं नृत्तुक्ता
चाद्रायणं चरेत्॥ आपो शानं करे कृत्वा पात्रे कृत्वा तिलोदकं॥ श्वानमूत्रसमंतो यं पुनः पूर्य
ते दितः॥ आपो शानार्थं यत्रो यं घृतं चेत्ति स्तं यद्विहस्तं प्रक्षाल्य तोमेन पुनर्धारयते तलं॥

आपोऽन्नानकरो विप्रो यद्याशीर्वचनं पठेत् ॥ अतो ज्योतः वेदन्ते दाता सर्ववतिकिल्बिषा ॥ २५ ॥
 जमानकृतं पापं मन्त्रमाश्रयति हति ॥ अपन्नः प्रतिगच्छीयात्प्राणैः कंठगतैरपि ॥ अपन्नं ब्रह्म
 सो विष्णुर्नोक्ता देवमहेश्वरः ॥ एवं ध्यात्वा द्विजो तुं क्तैः सन्नदोषो न विद्यते ॥ प्राणकुतारकुत्वा तु
 पश्चान्नं परिमर्दयेत् ॥ मर्दितं नोजयेद्यस्तु तुं क्ता चां प्रायणं चरेत् ॥ २६ ॥ घृतदानं तु यो तुं क्ते नरस्त्वा
 दुतिपंचकं ॥ पश्चाद्धूतेन यो तुं क्ते द्विजश्चां प्रायणं चरेत् ॥ २७ ॥ अत्यज्यसपिषे के कां प्राणानामेव वा
 दुतिं ॥ संग्रहविधिना मंत्रैर्दुने प्राणकुतिं द्विजः ॥ प्राणकुतिनियमः ॥ सति समुद्रये ॥ तर्जनाम
 ध्यमां गुह्यैः प्राणस्यैवाकुतिर्न वेत् ॥ मध्यमानामिकां गुह्यै रपानेद्याकुतिं शिपेत् ॥ २८ ॥ कनिष्ठा
 नामिकां गुह्यै र्यर्जनाय तु कुया बुधः ॥ कनिष्ठा तर्जनां गुह्यै र्द्विजनाय कुने बुधः ॥ सर्वांगुलिभिरादाय
 समानस्याकुतिर्न वेत् ॥ २९ ॥ अनेन विधिना विप्रो वापतो नोजनं चरेत् ॥ यदि तुं जातवै तस्मै सर्वत्रै
 वतु नोजने ॥ स पापः पितरं हन्ति ॥ आतरं संततिं ध्रुवं नोजनं श्राद्धिकं तु क्ता कनियान्सपिनापि च ॥ ३० ॥

मोचं नोजनपात्रस्य धारणं परिवर्जयेत् ॥ ३१ ॥ वागतो नोजनं कुर्यात् ब्रह्मचारां स देवहि पंच प्रा
 णकुतिर्दुत्वा ब्रह्मग्रंथिसमुच्चये ॥ प्रक्षाल्य वामहस्तं तु पश्चाद्भोजनमाचरेत् ॥ तर्जिन्यतु स्थि
 ते रोपे ब्रह्मग्रंथौ च मर्दयेत् ॥ ३२ ॥ कनिष्ठिकास्थितो रवद्वे नैव नोजनमाचरेत् ॥ कुत्वा प्राणकुति
 चान्नं गायत्र्या ह्यनिमंत्रितं ॥ ३३ ॥ पुनरन्नं न गच्छीयाद्भ्रूकपाद्यदिकिल्बिषा ॥ मनुः ॥ मधुपर्के
 च सोमे च द्युश्च प्राणकुतिषु च ॥ आस्वहोमेषु सर्वेषु नो छिद्यं मनु रत्रात् ॥ ३४ ॥ दक्षिणेतु परि
 त्यज्य वामे निरं निर्धायैत् ॥ ३५ ॥ अतो ज्योतः वेदन्ते दाता सर्ववतिकिल्बिषा ॥ ३६ ॥ पानाय च सुरासमं ॥ ३७ ॥ जलपात्रं तु निहि
 तं मणिवंधे च दक्षिणे ॥ नुक्तिकायेतु विप्रो वै पिबेदन्यत्र पाणिना ॥ ३८ ॥ एकपुंजैः पविशानां त्वा ॥ ३९ ॥
 विप्राणां सह नोजने ॥ यद्यकोपित्यजेत्याहं शेषमन्नं न नोजयेत् ॥ ४० ॥ भुजानिषु च विप्रेषु
 योऽप्यपात्रं विमुच्यति ॥ समुद्वेन नरकं याति ब्रह्महा स तु जायते ॥ ४१ ॥ अतिनाजसना चैव संजेन

नसलिलेनवा। अंतरेदारदेशे तु पंक्तिदोषो न विद्यते॥४॥ एकपंतूपद्विष्टानां मनो न्यस्य त्र्य
 तेयदि। नुक्ता तद्वन्नमत्पात्रं गायत्र्या स शतं जपेत्॥५॥ स्मृतिः। न वेदुष्टि स संस्पृशे तो कुर्वीतो
 जनस्य वा। अन्तरे देवतोक्तं मत्पात्रं तो जनस्थितो धर। पुनरन्तं न तोक्तं यद्विजुं जात किं वि
 षा। ततश्चैव यपेदेवा शतमष्टोत्तरं सुधिः॥६॥ शेषमुपैक्ष्य तोक्तं श्रयतामत्र कारणं। ततो दद्या
 दन्नशेषं नुमो दुर्गातिरस्ये। नुक्ता पात्रा तु यत्पात्रं रिक्तं तज्जति यो नरः। स नरः सुविपासा
 तौ न वेजन्म निजन्म नि। यत्र कचनं संस्थानां ह्युत्तमोपहतात्मना। दुर्गातिनां मया दत्तमहि
 म्यमुपतिष्ठतु। शेरवेषु न्यनिलये पला बुद्धिनिवासिनो ह्यपि ना मुदकं दत्तमहस्ममुपति
 षतु॥ अर्धं तज्जतिं दूषमर्धं तज्जतिरमिषु। प्राणं तिपितरस्तस्य ये चात्रे न मिसंस्थिताः॥
 यद्विद्विसे दना चांते नुक्ता वना समं तादिति॥ सद्यस्नानं प्रकुर्वीत नान्यथा प्रयतो न वेत्॥ ४०

श्वानं च मूत्रमुष्टिं ह्यनुष्टिषु स्तयः स्पृशेत्॥ उपोष्परजना मेकं पंचाग्वेन शुध्यति प३॥
 अंगिराः॥ उष्टि शोष्टि स संस्पृश्या श्वना श्वरेण वा दितः। स्नानं विधाय ते तस्य पात्राणां चाल
 नं विना॥ स्मृतिः॥ गंडूषकरणं पूर्वहस्तं प्रहा लये दितः॥ हंतं देवं च पितंश्च आत्मानं चो
 पपातकैः॥ गोतमः॥ यौ वै गंडूषसमये तर्ज्या वक्रं चालिना। कुर्वीत यद्विद्विसे दना चांते नुक्ता वना समं तादिति॥
 कं व्रजेत्॥ अचां तोपे शुचि स्ना वद्या वत्पात्रं समुद्धरेत्। उद्धृते पशुविस्त्रा वद्या वद्धर्न प्रमार्जि
 तं। रात्रौ तो जनकाले तु यद्विद्विसे दना चांते नुक्ता वना समं तादिति॥ पात्रं धत्वा तु पाणिभ्यां नासूकरं मनसा स्मरे
 त्॥ दृश्यं ते न पुनर्दोषं तद्वेषं तोतये नरः। पुनरन्तं नाटकाया द्यद्विजुं जात किं विषा। पति परपा
 कनिदत्तस्तु परपाकरतस्तयः। तयो रन्नन्न तोक्तं नुक्ता चां प्रायणं चरेत्। परपाकनिवृत्तस्तु
 वर्षवर्षार्धमेव वा। यावयेष्टोत्रियस्मान्नं तदजावे जलं पिबेत्॥ ६॥ श्रोत्रिया चारशिष्यार्ति कु

ज्ञातिश्च शुरमा तुला ॥ एषामन्त्रं न दुष्येत उपाध्यायस्य वैवहि ॥ अथ निषिद्धान्त्रं ॥ ब्रह्मो हरे त
थाचोले सामंते प्रथमार्णवे मासिके च तथा कृष्णे नैव तोत न माचरेत् ॥ गणान्त्रं मणिकान्त्रं च
सूक्तिकान्त्रं तथैव च ॥ यत्नन्त्रं चैव शूद्रान्त्रं नाश्याया विजसत्तमः ॥ नग्नश्राधेन वश्राधे सपिंडप्रेत
कर्मसु ॥ प्रायश्चित्ते न तुंतीत तुत्काचा प्रायणं चरेत् ॥ तिथिपरत्वे त्रवर्ग्यं ॥ सप्तम्यारवि वारे व
ह्वारां तोतथैव च ॥ धान्निफलं न रोमियादलस्मा को न वेदुवं ॥ ईदं ॥ कृष्णं डं तरुणी चैव मूल
कं हति तथा ॥ आफलं च कलिंगं च धान्नि प्रतिपदादिषु ॥ शिरः कपावमंत्राणि न खचर्मति
लास्यथा ॥ यश्चेद्धूर्ध्वमायत्नमष्टम्यादिषु वर्जयेत् ॥ वर्जयेत्तु तं हंतो कं मलांबुवर्तुलं तथा ॥
छन्नाफलं तु न चैव द्युखरं तासुरं तथा ॥ हंता कं कृष्णकालिं विवोर्द्वरनासठः ॥ एतानि से
वते यस्तु तस्य हस्तरो हरिः ॥ यत्नन्त्रं तु यदा तुंते पात्रकप्रे हितं तथा ॥ पर्वताग्निजपे न्मंत्रं शतवा

मुं२

रं न कल्पं ॥ समानं मूलमन्त्रं त सहस्रं तु न वेद्यदा ॥ तुत्का प्रमादा शूद्रान्त्रं तदा दोषात्प्र
मुच्यते ॥ प्रमादा ज्ञानतो मुंते गणान्त्रं तु यदा तदा ॥ अस्तेव सुजपे न्मंत्रं सहस्रं नैव किलिषं ॥
७३ ॥ यज्ञायज्ञावयः सूक्तं जपे दान्यां जले पिवा ॥ गणिकान्त्रं यदा मुंते तदा पापात्प्रमुच्यते ॥ य
न्त्रं मुंते यदा यस्तु सुर्वणस्तेयमंदिरे ॥ इन्द्रानुपूषणं सूक्तं सहस्रं वै जपे जले ॥ स्तोत्रमिन्द्रो जपे
न्मंत्रं शतवारं जले पिवा ॥ कुष्ठान्त्रं वापि यो मुंते विमुच्यते तस्य किलिषात् ॥ ७४ ॥ ब्रह्मघ्नं सग्रेहं
मुंते किलिषात्मुच्यते तदा ॥ एहिवां प्रजपे सूक्तं सहस्रं तु जले यदा ॥ यएनं प्रजपे सूक्तं सहस्रं
विष्णुमंदिरे ॥ पापात्प्रमुच्यते सत्यं मुंते गेहे सुरापिना ॥ शुक्रं ते प्रजपे सूक्तं शिवस्थाना सहस्रं कं ॥
तल्यगस्पग्रेहं मुंते तदा पापात्प्रमुच्यते ॥ ७५ ॥ नोवका पर्वगं च शतं विष्णु जपे जपेत् ॥ मुंते नं दोषि
णो यस्तु तदा पापात्प्रमुच्यते ॥ युर्वीनां जपे षगं शतवारं जले जहा ॥ दार्घ्यरोगी ग्रेहं मुंते तदा पापात्प्रमु
च्यते ॥ हुवे वो देवा वां च वदं विजपे षतं पिशुनस्पग्रेहं मुंते मुच्यते सर्वकिलिषात् ॥ आपो हि

हा जपे सक्तं आधे तुंते तुषो डशे तदा पापात्प्रमुच्यते तत्रिंशद्वारं जले स्थितः ॥ विना दूह जपे सक्तं स
 पिंडा ज्ञो जने यदा ॥ तदा स्थाने यवा त्रेषु त्रिंशद्वारं न किं लिषं ॥ तुंते तु मासि के यस्तदा पापात्प्रमु
 च्यते ॥ अथावति जपे मंत्रं दशवारं जले यदा ॥ सत्येनो त्रिंशत्तमं जपे दश्वत्पुनः त्रिंशो ॥ नित्य
 आधे यदा तुंते मुच्यते किं लिषा तस्यैतः ॥ उभवेषु यदा तुंते मुच्यते पातका तदा ॥ केशा नरे जपे
 सक्तं मेक वर्ग मिति रितः ॥ ८ ॥ कृते न कृतं यस्तु सक्तं मेक वारं जपे दूधः ॥ तुंते मन्वादि के आधे कल
 षं नैव लिप्यते ॥ त्वेषां गणं जपे मंत्रं वै शवे विष्णु मंदिरे ॥ तुंते युगादिक आधे तदा पापात्प्रमुच्य
 ते ॥ मिना तु द्यौ जपे मंत्रं शतवारं शिवालये ॥ व्यतिपाते यदा तुंते तदा पा ॥ वयो नयो जपे मंत्रं श
 तसंख्यं शिवालये ॥ राहु द्यौ जपे नैवेद्या कल्क षं नैव सर्वथा ॥ आपय यो जपे मंत्रं शतं वै वि
 ष्णु मंदिरे ॥ हस्त दत्तं यदा तुंते तदा पापात्प्रमुच्यते ॥ अवतिरे हस्त इत्याभ्यां सर्व पापात्प्रमुच्यते ॥
 श्लेः अति जपे मंत्रं दशवारं मथा तथा ॥ पंच यज्ञ विहितस्य गृहे तुंते न पातका बहवश्चैक
 यथा

पात्रे तु तुं जने नैव कलषं ॥ अस्ते व सो जपे मंत्रं दशवारं न कलषं ॥ ९ ॥ रजस्त्राणं धुनं
 श्रुत्वा पश्चात्तुं न कलषं ॥ अतिः सपि जपे मंत्रं दशवारं विशेषतः ॥ १० ॥ अत्यजानां धु
 नि श्रुत्वा पश्चात्तुं न कलषं ॥ अने मरुद्भिर्मंत्रं च किं लिषं न शतं जपे ॥ एकस्यैव न तोक्त
 यं मन्त्रं तु प्रत्यहं द्विजैः ॥ अज्ञानाद्यस्तुंती ततस्यैव नास्ति निष्कृतिः ॥ ११ ॥ अथ वसन विधिः ॥
 उत्तराचमनात्पूर्व वसनं यदि जायते ॥ स्नानं तत्र प्रकर्त्तव्यं ॥ दूषैः सिद्धिं सूच्यते ॥ उत्तराचमनं रु
 पित्वा वसनं कुरुते यदि ॥ तत्र स्नानेन शुद्धिः स्यादिति प्राहुर्मनाषिणः ॥ १२ ॥ सर्वत्र वसने स्ना
 ये तथा शो कानुपातने ॥ अश्वत्थ तृत्कार्द्रि पाणि श्रेष्ठातो न स्नानमाचरेत् ॥ अथ तां बूल विधिः ॥
 तां बूल चर्दणं कुर्यात्तुत्कारात्रौ तु सर्वदा ॥ अत्यंगे चैव मांगले दिवा वाप्यथवा निशि ॥ प्रातः का
 ले फलोदिकं चर्णं धि क्यंतु मध्याह्ने ॥ पूर्णं धि क्यंतु वे प्रातः लक्ष्मी वान्न सनरोत्तवेत् ॥ अपूर्णं मूले
 न वेद्या धि पूर्णं पोप संभवः ॥ चर्णं पूर्णं न वेदायुः ॥ शिरा बुद्धिर्विनश्यति ॥ मूलं मग्नं परित्यज्य शि

रांचैवपरित्यजेत्। सचर्णंखादयेत्यर्णंमायुः। आः पुत्रवान्नवेत्। अनिधायमुखेपन्नं पूगंखा
दतियो नरः। सप्तजन्मदरिद्रसात्। पंचसप्ताष्टपर्णे निद्राद्यादवत्रावापिच। दद्यात्स्वपंवेगः।
यादिति कैश्चिदुद्देशितं। तर्ज्या चर्णंमादायतां बूलं न तु खादयेत्। यदिवा खादयेन्मूढो नरकं
प्रतिपद्यते। मध्यमं गुलिनादाय चर्णं पर्णं स्पलेपयेत्। अंगुष्ठेनाथवाचैव विप्राणां मेव निर्ण
यः। मृताश्चैव तथा श्रोत्रे मातापित्रोर्मतो हनि उपवासे च तां बूलं दिवारान्नो विवर्जयेत्। पक्ष्याश्च
तथा दर्शयुगमन्तरादिषु। आर्घ्यं निर्हर्षं नुक्ता तु तां बूलं खादयेदिति। मोहादकृत्वायः आर्घ्यं तां
बूलं यदि खादयेत्। आर्घ्यं हंता तवेत्कर्त्तारो रवं नरकं व्रजेत्॥ अथ सायंकर्मविधिः। रवेरस्तमया
पूर्वं घटिकैका यदा तवेत्। सायं संध्या मुपास्याथ कुर्यादोमं च पूर्वकं॥ अथ द्विपविधिः। रवौ
रस्तं समा रन्मर्यवेत्। सूर्योदयो तवेत्। यस्मिन्निष्ठे ह्येह पस्तस्य नास्ति हरिद्रता॥ आयुर्दः प्राञ्चुखो
दापः धनस्याबुद्धिखः। स्यापिताय दिवैव स हि ह्युदापांश्च तच्छुण्णं पुनदासो तदा सर्वे न दोषस्त

५ आ

५

४३

५५

४३

५ हु

त्रकश्चन॥ १६॥ इति धर्मप्रवृत्तौ नित्यकर्म समाप्तं॥ अथ शयनविधिः॥ स्वाहे प्राक्शिरः। कुर्याच्छ्वा
शुरेर्दक्षिणामुखा। प्रत्यश्चुखो प्रवसे च न कदाचिदुदञ्चुखः। तणे देवा लये चैव पाषाणे चैव प
ल्लवे। आगणे चारदेशे च मध्यः। आगो गृहस्पतु। रिक्तं न सो तथा गोक्षे पाश्वे चोद्विष्टसन्निधौ। मृत्या
लये च शाने च वृक्षमूले च तुष्ये। माता वा तगिनी वा पितया चान्या स्त्री योपि वा। एतेषां सन्निधौ
चैव न स्वपेद्ब्राह्मणः क्वचित्। चंदने चानुलिप्तांगे धत्वा पुष्पाणि दंपता॥ तां बूलं चर्वणं कृत्वा प्रदामैषु
नंचरेत्॥ दापेन ह्येतुयः संगं करोति मनुजो यदि॥ यावज्जन्मदरिद्रत्वं लभते नान्न संशयः। पादल
गततनुश्चैव ह्युद्विष्टं ताडनं तथा॥ कोपरोषं च निर्हर्षं संयोगे च न दोषताक॥ अथ कश्चिद्विशेषो
लिष्यते। कृतुमत्या तु नार्यायां संत्राणादिकंचरेत्॥ अनर्तुमत्या नार्यायां न संगमिति केचन।
गर्भाधानां गसंस्तं यत्कर्म कुर्यादिदैवहि। रात्रौ कुर्याद्विधानेन गर्भबीजसमर्पणं॥ मूत्रादिकंततः
कृत्वा योनिं प्रक्षालयेत्तले। पूर्वरात्रव्यतीता तु प्रविशेत्प्रतिमं हिरं॥ १७॥ पादौ प्रक्षालयेत्पूर्वं पश्चा

अथाः समाचरेत् पूर्णश्रेयस्थितः शैतेरिक्तशय्यापरित्यजेत् उपानुवेणुदंडं मंबुपान्नं तथैव चात्ता
 बूलादिनाशयाधः समीपे स्थापयेद्गृहं कुंकुमं चांजनं चैव आप्त्य प्रयत्नं च सिद्धुं धौतेव स्त्रसतां
 बूलं संयोगे च शुभा वहं नर्तुं नरिनमस्कृत्य पञ्चाङ्ग्यां समाविशेत् सानारिमुखमाप्नोति न त
 वेदुरवतागिनी स्वपेस्त्रा प्राकृशिरः कृत्वा प्रत्यकपादौ प्रसारयेत् तां बूलवर्णं कुर्यात् अकसो ना
 र्थयासह तां बूलेन मुखं पूर्णं कुंकुमादिसमन्वितं प्रातिमः क्वादसंयुक्तं कृत्वा योगं समाचरेत् वि
 ना तां बोधवदनां नगामाक्रान्ते दनं ३३ बुभुखं च दधुधुक्तां संयोगे परिवर्जयेत् तत्कानुलेपात्
 हस्तशय्यायामनिसन्मुखं संस्मृत्य परमात्मानं पत्न्या जंघोपसारयेत् अलोमशं च संघं दं मनिशं
 सुमनोहरं योनिस्थं जपे सक्तं विष्णुर्योनिं प्रजापते योनिपश्येत् जपे नम्रवसुनिते पुनः स्विता ३६
 मादृशस्तु न वेत्तु न इति मत्वा समरेद्धरिं प्रेक्ष्य विवर्जयेद्दर्शनं न्योन्यमविलोकयेत् सनो धत्वा तु पा
 णिभ्यां मन्योन्यं चुबयेत् मुखं बलं देहं इति मंत्रेण योन्यां शिष्टं प्रवेशयेत् योने स्तु किंचिदधिक्यो
 न वेत्ति गोबलान्वितः ॥ मन्त्रः ॥ संतुष्टो नार्यया नर्तौ नर्तौ नार्यो स्तथैव च यस्मिन्नेतत्कुले नित्यं कल्पा

६५

४४

२६

एतन्नेवेध्रवं संतो गैवैव नार्यया सुहृदस्त्रिर्वार्यवान् स्कंधौ वाथ करिधत्वा यथेष्टं मेधुनं चरेत् ॥
 ॥ ४५ ॥ इच्छापूर्वतवेद्यावद्युतयोः कामयुक्तयोः रेतः सिंचेत तो योन्यां तः स्माद्धर्तुं विनर्त्तिसा क्रतुकायेतु
 गामातु प्राप्नोति परमां गतिं सत्कुलः न वेत्तु नः पितृणां स्वर्गदो न वेत्तु क्रतुस्तानां तु यो नारिषर्त्तितैवो
 नार्यो सन्निधौ नोपाश्रयति घोरायां नृणां हत्यायां पितृभिः सह मज्जति ॥ ४६ ॥ क्रतुस्तानां तु यानारिपति
 नैवोपविंदति शुनादृका सगालाश्चाथ करिच पुनः पुनः पुनः ॥ कामयशसिति प्रादुर्दिष्टा मेव सर्व
 द्यः अनेन जन्ते पुनं संसाराणं वतारणं ता बुधैर्भावश्चुविस्थातां दंपतिभेधुनं गतौ शयना दुस्थि
 तानां शिशुविस्मिदश्चुचिः पुमान् क्रतौ तु गार्तशंकित्वा स्नानं मेधुनिनस्मृतं अनजो तु यदा गच्छे
 च मन्त्रपुराषवत् ॥ ४७ ॥ इति गार्तधनं पुंसवनादिक्रिया अपि लिख्यते तत्रे गच्छा उपनिषदां नीलं न
 पुंसवनमनवजो न च यदिनादि पातु योगार्तमास इति तथा च कारिकायां तृतीये गार्तसंस्कारं मा
 से पुंसवने वेत् ॥ आद्ये गार्तं न विज्ञातस्त्वृत्तये मासि वैयदि चतुर्थे गार्तमासे सिमंतोन्नयनं षष्ठाष्टमे

तिस्रं कारिका चतुर्थे गर्तमासे तु सामंतो न यनं न वेत् पूर्वस्या संतवेषमासे यदा छमेतवेत् पवत
 याच स्मृतिः ॥ आधनादक्षमेमासो सामंतो न यनं न वेत् नवमेमासि वा कुर्याद्यावदूर्ध्वं विमोचनं प्रयोगा
 पारिजाते सामंतो न यनं सोक्तं तिथिवासरयशिषु पुंसवं कारयेद्विद्वान् सहैवैक दिने पिवा अन्नप्राशनं
 नासर्वा गार्ग्यार्थं दिक् क्रियाः ॥ उक्तकाले न वेत्तेतां दोषो नाषादपुण्ययोः ॥ ५ ॥ आमासप्रवृत्त कार्येषु सूक्त
 त्वंगुरुशुक्रयोः न दोषकृतदामासो लक्षणो वलवानिति पूर्वस्मिन् दिवसे पतिहविष्ये काशनात्
 वेत् इतिः श्राद्धं पतिः कुर्यात् न चारि न वत्तदा तथा वस्मर्यते पुंसवं नेच सामंते तथा चो लोपानाय
 ने ॥ ६ ॥ अथ गार्ग्येण धर्मा न स्या वैवो अनियाया वा वनं नावरो हणं नदिपतरणे चैव शकरो हणं न
 था उग्रोषधं तथा क्षारं मैथनं नारवाहनं कर्त्तुं पुंसवं नेचैव गार्ग्येण परिवर्तयेत् अथ गार्ग्येण पति
 धर्मा पुंसो नार्थगार्ग्येण यस्य वा सो सनोश्चो लं क्षौरकर्मात्मनश्चागो हारं न स्नत संस्थापनं च वा
 धिस्नानं पूर्यान्नान् कुर्यात् वाहनं दहनं चैव वपनं सिंधुदर्शनं पर्वकारो हणं चैव न कुर्यात् गार्ग्येण
 पतिः ॥ मासास्तु पंचमाहर्ध्वं निर्दिता बहुदोषकृतं पंचमासात्परात्प्राज्ञाः कुर्वन्ति मृत्युमेव हि पतद्वत् ॥ ४५

उ ५ जो हने स्नानमुदाहे नां ही श्राद्धं पुरो दिने ॥ ५६ ॥

श्राद्धं १

रुतुष्यव्यताते तु न कुर्यात्तौ जाबंधनं ॥ आज्ञाधानं गायश्राद्धं वपनं तु विवर्तयेत् ॥ ६ ॥ गार्ग्येण
 मात्मनः पत्न्या वपनं परिवर्तयेत् कारयेद्यदियो मोहात्स वैवर्त्त एहो न वेत् गार्ग्येण सपि नार्थ
 यां स्नोश्चो लं न कारयेत् नीलनार्थ सुतस्य हन दोषश्चो ल कर्मणि यस्मान्मा नो गार्ग्येण नार्थ
 रो पंचमासात्पुं पिवा इत्युक्तं पंचमाहर्ध्वं मधोमासाश्च प्रदं स्नोर्मातरि गार्ग्येण च दकर्म च न
 स्थैवै ॥ उर्ध्वं तु पंचमासासात्र कुर्यात्तौ जाबंधनं ॥ ६ ॥ पश्चात्मासात्पुंश्चैव न कुर्यात्पुंश्चैव कर्मणि ॥ ४५
 श्मश्रुकर्म तथा चैव केचिद्वाहुर्म विषिणः ॥ अथ जातकर्म ॥ कुमारं जातं पुरा नौरालं मी दिति त
 था च जाते स्नते पिता कुर्यात्तां श्राद्धं विधानतः ॥ जातकर्म ततः कुर्याद नौरालं मी नापुरा जात न ॥
 पुत्रस्य वादेति श्रुत्वा तस्मै प्रहापयेत् परि तोष कर्म तथै नृषणश्चादनादिकं देवाश्च पितरश्चैव
 पुत्रे जातं विजमना ॥ आयांति तस्मात्तदहपुण्यं पूजं च सर्वदा ॥ ७ ॥ जाते पुत्रे वा गायथा श्राद्धं क
 र्याद्विधानतः जातकर्म विधानेन कुर्यादनादिकं ततः ॥ तत्र दद्यात्सुवर्णं च भूमि गोपुराणां रथान् ॥
 श्वं च दद्यात् वमालं च शयनं वासनं गहं यावन्नः दद्यात्तेनालं तावदद्यात् स्वशक्तिः ॥ अशौचे मी

पिप्रकर्तव्यं गृहणेपिपिथाविधिः प्रशोचरतिपूर्वा सोचेतातकेपिवा। सत्यपिजातकर्मप्रकर्तव्यमेवेत्य
 र्थः कृतात्पर्यविमुक्तार्थं दद्यात्तातेसुतापिवा। ब्रह्मसूत्रधर्तनाले तेनावेष्यनिकृंतयेत्। स्वध
 तेन ब्रह्मसूत्रेण नालमावेष्टिच्छादित्यर्थः। जातसूतकेकर्तव्यतानि। ध्वजसाराजातादिपच
 मेघहे निशयेबलिमाहरेत्। अर्चयेदृष्टदिकपालान्नगातवाद्युसशस्त्रके। कृत्वाजागरण
 त्रौ शोपेष्टशान्तिपाठके। शोरेविनायनागेतु पुत्रलेश्यापिकर्तले। प्रथमेदिवसेषष्टे दश
 मेचैव सर्वदा। त्रिष्टाशोवनकुर्वीत सूतकेपुत्रजन्मना दद्यात्तु प्रथमेदानं षष्ठेवापंचमेषिवा।
 दशमेबलिदानं स्यादन्नदानं तथैव च। अथ नामकरणं तत्रकारिका। दादृशं नामकरणं
 ५ आ नादिस्मिन्नेकतेनवेत्। पुंसायुमाक्षराणि सुविपरिर्तनियोषितां प्रथां तरेकानिष्पन्नानि लिख्यते ॥
 मनुः। नामधेयं दशम्यात् दादृशं वापिकारयेत्। पुण्येन द्वात्रिंशदिवसे मुहूर्तवाण्णवितोवसिष्ठः।
 दादृशेषोऽशो विंशेक्षेत्रादिंशे दिवसेपिवा नाम कर्मविज्ञैः तिनं कर्तव्यं कृतिनोदितं। द्वात्रिंशदि
 वसादूर्ध्वयावत्सर्वसंरंतेवेत् ॥ नामकर्मविज्ञैः कार्यमिति कैश्चिदुत्तरारितं। आवश्यक्त्वं नैव दोषो म
 ळ्योर्गुरुशुक्रयोः। मलमासेपितृकुर्यादक्तकालेन दोषना कल्पे। अथपञ्चकुमारोपवेशनं प्रयोगपा

स२

रिजाते। संस्कार्यपुरुषोवापिस्त्रिवादक्षिणतो नवेत्। संस्कारकस्तु सर्वत्रतिषेदुत्तरासुथा। तथाचस्तु
 संतरे। जातकेसूतकेचैव ह्यन्नप्राशनकर्मणि। निष्क्रमणेचबोलेच पत्नीपुत्रस्तु दक्षिणे। गर्भाधाने
 पुंसवनेसामंतेनयमेतथावधुप्रवेशनेचैव पुनः सधानएव च। पूजनेमध्यपकेचकन्यादानेतथैव च।
 कर्मष्वेतेषु वैतार्या दक्षिणेतुपवेशयेत् ॥ कन्यापुत्रविवाहेच गोदानेव्रतबंधने। आशोषादिनिषेके
 च पत्नीवृत्तरतो नवेत्। वापिकूपतडागानां प्रतिर्क्ष्यामहो रंवे। व्रतादोशांतिकेचैव पत्नीस्यादुत्तर
 रसदा। शांतिकेचैव सर्वेषुप्रतिष्ठापनादिषु। वामेदपविशेत्पत्नीव्याघ्रस्पवचनं यथा। अथनि
 ष्क्रमणं चतुर्थमासिनिष्क्रमणं पूर्वपक्षावपरपक्षावितिवाशुतेन द्वात्रिंशत्कारिका। चतुर्थमासि
 निष्क्रमणं पुनर्दक्षिणेतुपवेशयेत्। स्नानंस्वलंकृतं वातिर्हितं स्वस्वयनंशुतं ॥ तथासोतिः। गृहान्निष्क्रमणं स्नानो
 चतुर्थमासिकारयेत् ॥ यात्रोक्तं समयेमासि तृतीयेप्रथमेपिवा। अथप्रथममासिकर्तव्यता। पंचमेमासि
 कर्तव्यं शिशोश्चैवोपवेशनं। संपूज्यसकरं नृसिंकुमारचोपवेशयेत्। द्वाहिष्णामाकगोधूमामाषमु
 १ ऊर्जुं तिलायवा। एषामुपकिराशानां नववस्त्रं प्रसार्य च। अथान्नप्राशनं। षष्ठेमासेन्नप्राशनमिति सूत्रं

एते श्वेकैकलोपे तु पदकृष्टं समाचरेत् ॥ चौलकर्मण्यति क्रांते पादकृष्टे द्वयंचरे
 त् ॥ अथाक्षरस्वीकारविधिः ॥ द्वितीयजन्मनः पूर्वमक्षराभ्या समाचरेत् ॥
 मौंजीबंधेन तपश्चादे शरंजो विधीयते ॥ पंचमे सप्तमे वा हे पूर्वस्यामौंजी
 बंधनात् ॥ तत्र चैवाक्षराभ्यासः कर्तव्यस्तद्गायने ॥ बहस्पतिमतंचैतत्त
 दभावे धुनोच्यते ॥ सौम्यायनप्रदोषादि चिंतयेन्मौंजी बंधनात् ॥ अथ
 नक्षत्राणि ॥ मृगादिपंचस्वपिनेषु मूले हस्तोदिते चित्रितये श्विनीषु पूर्वा
 त्रये च श्रवणत्रये च विद्यासमारंजमुशंति सिद्धे ॥ हस्तत्रिके श्रोत्रत्रिके
 पूर्वास्तु मृगपंचके ॥ मूलाश्विमेतौ पौषेषु मुरुस्व संस्कार इष्यते ॥ आदि
 तादिषु वारेषु विद्यारंजफलक्रमात् ॥ अयुर्ज्ञांति मे धा सुधीः प्रज्ञातनु
 दायः ॥ २० ॥ अनाध्यायः ॥ प्रदोषश्चषष्टीरिक्तास्तथैव च ॥ वर्जनीयाः प्रयत्नेन

विद्यारंजेषु सर्वदा ॥ विद्यारंजे शुभाः प्राक्ता जीवज्ञासितवासराः ॥ मध्यमौ सोम
 स्तथै च निंद्यश्चैव शनिः कुजः ॥ उदरते मास्वति पंचमे ६ हे प्राप्ते क्षरस्वीक
 रणं पशूनां ॥ सरस्वती विघ्नविनायकं च गृडोदनाद्यै रजिपूज्य कुर्यात् ॥ २३ ॥
 एवं सुनिश्चिते काले विद्यारंजं कुर्यात् ॥ पूजयित्वा हरिर्त्वा ह्मी देवी चै
 व सरस्वती ॥ एतेषां मेव देवानां नामानुजुहुयाद्दत्तं ॥ प्राञ्जुखोगुरु रासीनः
 पाश्चिमाजिमुखः शिशुः ॥ कुर्यादक्षरसंस्कारं पंचमे हे शुभे दिने ॥ कृत्वा
 सौमंगलस्नानं नमस्कृत्यैष्ट देवता ॥ संपूजयेद्गुणाधीशं तथा चैव सरस्वती ॥
 नारायणं महालक्ष्मीं गंधधूपै रजिस्तथा ॥ एतेषां मेव देवानां तन्मंत्रेण प्र
 पूजनं ॥ कृत्वा होमस्वशापोक्तं अघारं तं समाचरेत् ॥ देवतानां च मंत्रेण ना
 म्ना च जुहुयाद्दत्तं ॥ एकैकां चाहुतिर्हुत्वा होमशेषं समापयेत् ॥ पाटिकायां सु
 वर्षस्य प्रसायं कुकुमादिकं ॥ तदभावे कुरोप्यस्य कृत्वा वित्तानुसारतः ॥ ३॥

सुवर्णलेखनीकेन लिखितं चाक्षराणि च । नमः शिवायेत्यादौ सिद्धिनामेत्य
नुक्रमात् ॥ अक्षराणि च संपूज्य स्वयमुक्ताथ वासयेत् । प्राङ्मुखो सौ समासी
नः कुमारस्तानि लेखयेत् ॥ पूजयित्वा नुगंधाद्यैः पुनस्त्रीर्वाचयेद्य ॥ आ
चार्य पूजयेद्भक्त्या वस्त्रालंकरणभूषणैः ॥ ३३ ॥ त्रिः प्रदक्षिणमावृत्य देवतांश्चा
पिवागुरुं ॥ स्वविद्यासूत्रकारांश्च स्वविद्यांश्च विशेषतः ॥ ब्राह्मणं पूजये
द्भक्त्या गंधपुष्पादीनां दिनिः ॥ तोषयेद्दक्षिणानि स्नानाया विज्ञानुसारतः ॥
अथोपनयनं ॥ तत्रेदं गृह्यं ॥ अथमेवैव ब्राह्मणमुपनयेद्गर्जीष्टमेवा ॥ तथा च
मनुः ॥ गर्जीष्टमेव कुर्वीत ब्राह्मणस्योपनायनं ॥ गर्जीदेकादशे रात्रौ गर्जीतु द्वा
दशे विशा ॥ ब्रह्मचर्यसकामस्य कार्यं विप्रस्य पंचमे । रात्रौ बलार्थिनः षष्ठे विप्र
स्य हार्थिनोष्टमे । तथा च यज्ञवल्क्यः ॥ पाषाण्डशादौ द्वाविंशो चतुर्विंशोऽथ वस
रा । ब्राह्मणद्वित्रिंशो काजो मोपनायनिकः परः ॥ म त उ धं प त त्प ते सर्वधर्म

वहिष्कृतः । सावित्रीपतिता बाह्या ब्राह्मणास्तामावृते कृताः ॥ अथोपनयनकर्त्तरि ॥ आ
चार्यः ॥ पितैवोपनयेत्पूर्वं तदभावेपितुः पिता ॥ तदभावेपितुर्भाता स कुलोजोत्र
जो गुरुः ॥ ४० ॥ उपनीये धिकारी सात्पूर्वाभावे परः परः ॥ व्रतबंधं कुमारस्य वि
ना पितुरनुक्तं शया । यः करोति विजो मो हा न्नरकं प्रतिपद्यते ॥ इदं तु हरस्य
पितृविषयं ॥ तत्र संस्कारस्मृत्यर्थसारे ॥ पौरसः पुत्रिका पुत्रः क्षेत्रा जा गूढज
स्तथा ॥ कानि नश्च पुनर्नृतो दत्तक्रितश्च सप्तमः । दत्तो न्मा च स हो विषजस्तपवि
धस्तु तस्ततः ॥ एते द्वादशा पुत्राश्च संस्कारास्तेऽपि द्विजातयः ॥ केचिदाहुः सुतौ जातौ संस्का
रौ कुंडगोत्रकौ ॥ अथ ते च मृते पत्यो जा रजौ कुंडगोत्रकौ ॥ कलौ द्वा निषिद्धास्तुः
दो हि त्रैचौर संविना ॥ संस्कारेण न वं त्य ह इति कैश्चिदुदीरितं ॥ ४५ ॥ तथा च मनुः ॥
य एते निहताः पुत्रा प्रसगा दन्य बीजजाः ॥ यस्य ये बीजनो जाता तस्य ते नैतस्य तु ॥
अथोपनयने वहस्पतिवचं ॥ शिरोमणौ ॥ द्विपंचसप्तन देशस्थितो जीवश्च

नमः॥ द्विजानामेखलाबंधे कंन्यानां च करग्रहे ॥ जन्मत्रिदशमारिस्थः पूजया शु-
 भदोगुरुः॥ चतुर्थे दृष्टमस्थश्च द्वादशोऽपि मृतः प्रदः॥ चतुर्थे द्वादशे जीवे द्विगुणं
 पूजयेत्तु ॥ नाशुनोष्टमरात्रिस्थो न तु पूजाशतैरपि ॥ धनुमीनकुलीरस्था जी-
 वो जन्मात्पुनरुदः॥ विवाहमेखलादीनामवलोपिकुलप्रदः॥ कर्कमीनधनस्था
 पिबटोश्चेदष्टमायदि ॥ श्रुत्या चोक्तं विनावर्षं न कुर्याद्ब्रतबंधनं ॥ वृद्धवसिष्ठः॥
 आचार्यस्त्वबलं श्रेष्ठं बटोरं त्योष्टमायदि ॥ न विचार्य बलं तत्र कारयेत्पुनराय-
 नं ॥ ५३ ॥ आचार्यस्त्वबलो हीने बटोर्गर्जाष्टमेयदि ॥ न विचार्य बलं तत्र कारयेत्पु-
 नरायनं ॥ श्रुत्युक्तवर्षं न बलं गुरुश्चेत्तृतीया प्रशस्तं ब्रतबंधकर्म ॥ अयुक्तव-
 र्षं सुबलप्रदोऽपि नैवेत योर्लब्धबलो बली स्यात् ॥ अथाचार्यो विशेषमाह ॥ ॥
 मुख्यकालस्तु बलवान्ब्रते गोचरवृद्धतः॥ कालातिक्रमणे चैव ब्रतशुद्धिर्न चिंतये-
 त् ॥ ५४ ॥ अथोपनयने ब्रतबंधः॥ नां दीश्राद्धकृते पश्चादुल्कापातो गिहृष्टिषु ॥

स्तुतकादिनिमित्तं पुनः कुर्यान्मौजीबंधनं ॥ अथमातरि जश्वालायां निर्णयः॥ प्रचेताः॥ ॥
 यस्य मांगलिकं कार्यं तस्मात्तारजश्वाला ॥ तदानंतत्प्रकर्तव्या मायुहयकरं हितम् ॥
 ज्योतिसारे ॥ उद्वाहं ब्रतच्छुभा मातायदिरजश्वाला ॥ तदानमंगलं कार्यं शुद्धौ का-
 र्येषु नेष्टुमिः॥ प्रारंभो प्राक् विवाहस्य मातायदिरजश्वाला ॥ निवृत्तिस्तेन कर्तव्या
 सहस्रं श्रुतिनोदरात् ॥ नां दीश्राद्धकृते पश्चान्मातायदिरजश्वाला ॥ मौजीबंधनं कुर्वी-
 तगार्ग्यस्त्वचनं यथा ॥ प्रयोसारावल्यां गर्गः॥ मातृणां नो जनात्पूर्वं यस्मात्तास्य
 शायदि ॥ तदा कर्म न कुर्वीत यदि कुर्यान्निरर्थकः॥ शौनकः॥ वृद्धिश्चाद्धकृते पश्चात्
 बटोर्मातारजश्वाला ॥ तदा कर्म न कुर्वीत यावज्जो जनसंयुता ॥ ५५ ॥ षट्त्रिंशन्म-
 ते ॥ मातासहैव हं जीतुर्धर्मात्तारजश्वाला ॥ ब्रतबंधः प्रशस्तस्यादित्याह जग-
 वान्पमः॥ नां दीश्राद्धकृते पश्चात्कंन्यामातारजश्वाला ॥ कंन्यादानं पिता कुर्यादित्यां
 गिरसनापितं ॥ ५६ ॥ नां दीश्राद्धकृते यस्स नार्या स्यात्तुरजश्वाला ॥ विद्वानैव

शेषस्यादौषस्यानौजीबंधने ॥५५॥ धर्मार्थं कुरुते विप्रो नौजीबंधने मेव च ॥ न शेषो गार्त
 रजसोरित्पाहस्मृति सं गृहः ॥ अप्योपनयनाहस्यानमुहूर्तं नौजनादधः ॥ मात्रासु
 हे वक्तुं जीयादिको हे नार्यया सह ॥ मात्रासु हे वक्तुं जीयाच्चो जमाने कजा जने ॥ शिखा हि वा
 वपेत्केशान्स्थापिता कुलधर्मतः ॥५६॥ शिखास्थानं न वे तत्र मध्ये शिरसि वक्तुं ॥
 प्रमाणं तस्य चैवोक्तं माचार्येण गुलत्रये ॥५७॥ मध्ये शिरसि चूडा सु वासी एना तु ह
 क्षिणे ॥ उन्नयो पाश्वर्यो रत्रिका उपपानां तु शिखामता ॥ तथा च स्मृतिः ॥ समाप्यमा
 त्रा सह नौजनं च ॥ वहिनि दध्यादलना निषेकः ॥ अलंकृतिर्लग्नपरिग्रहस्यानु खं प
 रिहोत परस्परं च ॥ कारिका ॥ ब्राह्मणस्योपनयनं मुक्ते काले यदा न वेत् ॥ कृत्वा
 मुदयिकं श्राद्धं पूर्वधुरपनेह नि ॥ कृतस्नानमलंकुर्यादशिशो वाचयेदथ ॥ मुक्त
 नौजस्य शिरसो वपनं स्नानमेव च ॥ एवं नूतं कुमारं तं मवस्थाप्यातिकेततः ॥ ज्यो
 तिः शास्त्रविदुक्ते तु मुहुर्नै शोभने तथा ॥ इत्यादि स्वशाखा क्तविधिना कर्मकर्त

यमित्यर्थः ॥ अथ स्वशाखविषये वसिष्ठः ॥ स्वशाखा विधिमु स ज्यतन्यस्य विधिना
 चरेत् ॥ अप्रमाणं मृषिकं वा त्वं धेत मासि मज्जति ॥ स्वकर्म च परित्यज्य यदन्यत्र
 कुरुते नरः ॥ अप्रज्ञानादथ वालो नास्तेन पतितो न वेत् ॥ रुक्शा शाखानैव कुर्वीत स्व
 कीयं परशाखया ॥ अप्रमादाद्यदि कुर्वीत पुनः संस्कारमर्हति ॥ यत्र नास्ति स्वशाखा
 चेदं रुक्शा च समाचरेत् ॥ पुनर्नर्हति संस्कारमन्यथा र्हति चेत् पुनः ॥ यत्र शाखा
 विधानेन यदि बद्धं कर्म च ॥ कृतं चापि हितं कर्म पुनः कुर्याद्यथा विधि ॥ ६० ॥ रुक्
 शाखा विधिना कर्म यदि स्यादन्यथा खिना ॥ न तत्कर्म पुनः कुर्यादिति यज्ञविदामतः ॥
 अथानुप्रवचनं ॥ तिष्ठेदहः शेषमस्तु निते ब्रह्मोदनमिति स्मृत् ॥ कारिका ॥ अहः
 शेषं ततस्तिष्ठेत्सायं संध्यामुपास्पृच ॥ पूर्णपानं विधानं तं मुपल्लेपादि पूर्ववत् ॥ ६१ ॥
 अथानुप्रवचनं ॥ उपनीतो हि कुर्वीत सायं संध्यामुपाक्रमात् ॥ अग्निकार्यं ततः कुर्यादौ
 पनायनिकानले ॥ अनुप्रवचनीयं च तस्मिन्नेव हुताशने ॥ समान्वारब्ध आचार्य

बाहुती श्वत्रयं हुनेत् ॥ उपाकरणपर्यंतं सावित्र्या ब्रह्मयज्ञकं । संध्यामध्याह्निकी कुर्या
 जाष्णकारो ब्रवीथि दध ॥ ८६ ॥ मों जी बंधानले कुर्यादनुप्रवचनीयकं । केचिदेवं वदं
 तग्नौ लौकिके चापरे विदुः ॥ सायं संध्यामुपाक्रम्य ब्रह्मचारी समाचरेत् ॥ ८७ ॥
 ५२ पं. दुःकृतः स्नानः प्रातः संध्यामुपासयेत् ॥ अग्निकांयं ततो नीत्वा सायं प्रातः संपू
 र्ववत् ॥ ब्रह्मयज्ञं हि गायत्र्या मध्याह्ने तु समापयेत् ॥ उपाकरणं ॥ संध्यामध्या
 ह्निकी कुर्याज्जाष्णकारो ब्रवीथि दध ॥ उपाकरणपर्यंतं सावित्र्या ब्रह्मयज्ञकं ॥ ८८ ॥
 अथ ब्रह्मचारि नियमाः ॥ क्षारादीवर्ज्यमश्लीयाद्ब्रह्मचारी दिनत्रयं ॥ अधः शा
 यी चतुर्थे क्षिमेधाजननमाचरेत् ॥ पाचायेवाचयेन्मंत्रं सुश्रवः सुश्रवा इति ॥
 ५३ तत्रैवैश्वर्यादीनि विहस्य न्याच धारयेत् ॥ ८९ ॥ नियमेन ब्रह्मचर्यं भूयैवापि
 समाचरेत् ॥ पन्थाकर्महानि स्यादिति वेदविदो मतं ॥ वाससीते गुरवे मेधा
 जननकर्मणि ॥ तदा तावत् प्रज्यते वकौपीनेन प्रवर्तते ॥ सत्यं सारे ॥ सदा धा
 र्यं द्विजैश्च स्नानं कौपीनं कटिस्तूत्रकं ॥ कौपीनमहं तं धार्यं खंडं वा च स्त्रपाश्व ५२

युक् ॥ ९० ॥ कौपीनं कटिस्तूत्रं च यति स्याद्ब्रह्मचारिणा ॥ ग्राह्यं नैव गृहस्थस्य श्रो
 ते स्मार्त्तं च कर्मणि ॥ अथ महानामिदृशानि ॥ कारिका ॥ महानाम्यादिकुर्वीत त
 त्काले ब्रतत्रयं ॥ उक्तकाले वदाम्येतत्पन्था उपनीतवत् ॥ नवामों जीनवंदंडं
 तस्विष्टकृतं यथा ॥ संवत्सरं चरेत्तत्तु पूर्णं हेतुत्तरायणे ॥ अथोपाकर्म त
 त्रैदं यत् ॥ अथातो ध्यायोपाकर्णमौषधीनां प्राड्भावे श्रावणे श्रवणं संपंचमोह
 स्तेनवेति ॥ तथा च कारिका ॥ अनाध्यायानामुपाकर्म श्रावणं एषां श्रवणेन तत् ॥
 तन्मा सहस्तयुक्तायां पंचम्यां च तदिष्यते ॥ ९० ॥ अथैषां धयस्तस्मान्मासे तु
 न नवंति चेत् ॥ तदा भाद्रपदे मासि श्रवणेन करोति तत् ॥ शाकं शाकं ॥
 मासं द्वयेषु पाकर्म न न वेद्यदिवैतदा ॥ पाषाणं च श्रवणे कुर्याद्भस्ते वा कर्क
 टेरवौ ॥ तदा भावेऽप्यन्यस्मिन् मासे श्रावणं कुर्यान्नो गय न इति ॥ पाचार्यः ॥ कु
 र्यान्नवोपनीतस्य श्रावणे ध्ययनं नवं ॥ तद्धर्षं वा प्रकुर्वीत नैवा कुर्यादधः क

चित् ॥ यदि चेद्युदयाव्यापी विलुहं घटिकाद्वयं ॥ तत्कर्म सफलं ज्ञेयं मुपाकर
 ण संज्ञकं ॥ १ ॥ पर्वण्यो यदि केकयुः श्रावणी तैतिरीयकाः ॥ बद्धावश्रवाणकुयुः
 रुद्राक्षे सामवेदिनां ॥ २ ॥ छांदोगानां सिंहार्क एकावोक्तः ॥ सिंहार्क एव कर्त
 व्यं न कन्यार्क कदाचन इति वचनात् ॥ धनिष्ठा संयुतं कुर्यात् श्रावणे कर्म यज्ञ
 वेत् ॥ तत्कर्म सफलं चेति स्यात् उपाकरण संज्ञकं ॥ ३ ॥ संक्रांतौ ग्रहणे चैव मू
 ळयोगुरुशुक्रयोः ॥ उपाकर्म न कर्तव्यं मृतके स्तुतके पित्रोः ॥ गर्गः ॥ अधरा
 त्रादधस्ताच्चे संक्रांतौ ग्रहणे न वेत् ॥ उपाकर्म न कर्तव्यं परतश्च न दोषजाक ॥
 गुरुभार्गवयोर्मूढो बाल्ये वा वार्द्धके पित्रा ॥ तथा धिमासे संस्पृशे मलमासा
 दिषु द्विजे ॥ ४ ॥ प्रथमो प्राकृतिर्न स्यात् कर्तव्यं विनाशकत्वात् ॥ प्रत्यहिकं तु यत्क
 र्म क्रियमाणं न दुष्पति ॥ ५ ॥ अथासर्जनं ॥ ततोऽसर्गे वृत्तासा नधीयते ति
 स्मृतं ॥ कारिका ॥ अनाध्यायोऽसर्जनं माध्यापोर्णिमास्यां विधियते ॥ ॥ ५३

ग्रामाद्वहिविवक्ते स्यात् उपजे पादि पूर्ववत् ॥ मनुः ॥ पुष्पे लुहं दसं कुर्याद्वहिरुः सर्जनं
 न वेत् ॥ माघे शुक्लसप्तम्याप्राप्ते पूर्वाह्ने प्रथमे हनि ॥ ३ ॥ असर्जनं न वेत् ॥ उक्तं काले तु
 वैयदि ॥ उपाकरणे काले तु कुर्यात् असर्जनं बुधैः ॥ १३ ॥ कार्त्तुजिनि ॥ उपाकर्मणि
 चोसर्गे गौतमादिश्च सप्त वै ॥ कर्षी नृदन्मयान् कृत्वा पूजयेत्तर्पयेत्ततः ॥ अनाध्या
 याः स्मृतौ सिद्धा परिहृत्वे लधीयते ॥ यस्व पूर्वमधीते सौ प्रारजेते शुभे हनि ॥ अ
 ध्यानध्यायानाह ॥ पक्षद्वये चतुर्दश्या मष्टमी दितये तथा ॥ प्रतिपदे दशौ पौर्ण
 मासी चानध्यायाः प्रकीर्तिताः ॥ चातुर्मास्यद्वितीया सुयुगमन्वन्तरादिषु ॥ अष्टकासु च
 सवसि ॥ १४ ॥ अयने विषुवे चैव श्रावण द्वादशी तथा ॥ श्रावणी वीधि
 नी चैव द्वादशी परिकीर्तिताः ॥ द्वितीया प्रेतपक्षस्य नरसवेत्त प्रेतसंज्ञिका ॥ आ
 श्विनस्पतुया शुक्ला द्वितीया प्रेतसंज्ञिका ॥ ज्येष्ठा प्रेतपक्षस्य नरसवेत्त द्वितीया
 पितृवैव च ॥ अनध्यायास्त्रिमे प्रोक्ता इति निश्चित्य मर्षिभिः ॥ अथ नैमित्तिका

नाह ग्रामहाहादिकानपि ॥ शंकाचतुर्दशीचैव तथा संख्या चतुर्दशी ॥ २५ ॥ निर्घातोऽस्तु
 मिचलने ज्योतिषां वोपमार्जने ॥ एतानां कालिका चिंदादन ध्यायामतां वपि ॥ चातुर्मा
 स्पद्वितीया ॥ २६ ॥ शुचावुर्जे तपस्ये च याद्वितीया विधुहये ॥ चातुर्मास्पद्वितीयास्तां ।
 प्रवदंति महर्षयः ॥ अथ युगादयः ॥ माघे पंचदशी कृत्ते न न स्पे च त्रयोदशी ॥ २७ ॥ तृती
 यामाघवेशुक्ते नवम्पूर्जे युगादयः ॥ २८ ॥ पथमन्वादयः ॥ अथ युक्ते नवमी द्वा
 दशी कार्तीकी सिता ॥ तृतीया चैत्रमासस्य सिता नाद्रपदस्य च ॥ श्रावणस्याष्टमी क
 र्णापौषस्यैकादशी सिता ॥ सिताषाढस्य दशमी माघमासस्य सप्तमी ॥ श्रावणे चा
 प्यमावास्या ज्येष्ठे पंचदशी सिता ॥ पाषाढा कार्तीकी माघी चैत्री मन्वादयः स्मृतः ।
 अथाष्टकाः ॥ मार्गे पौषे तथा माघे न न स्पे फाल्गुने तथा ॥ कृष्णपक्षे षष्ठास्ति स्त्रः
 स सम्पादियथाक्रमं ॥ अथ सोपपदा ॥ ज्येष्ठशुक्ल द्वितीया च ह्याश्विनी दशमी सि
 ता ॥ चतुर्थी द्वादशी माघे एताः सोपपदाः स्मृताः ॥ मृगशिरा कर्कटे संक्रांति द्वे उद

दक्षिणायने ॥ अथ चैव तु जामेवौ विषुवौ तो प्रकीर्तिताः ॥ ३० ॥ चतुर्दशं यदा दाय प्रा
 गस्ता दृश्यते रवे ॥ अनध्यायं प्रकुर्वीत त्रयोदशं तु सर्वदा ॥ पसायं प्रातरादस्य
 त्रयोदशं नुवर्तते ॥ अनध्याये न वे तत्र नूते दशौ न वे द्यदि ॥ वेदविद्भिः समाख्या
 ता सैव संध्या चतुर्दशी ॥ अनाध्याये ष्ठीयानां देवेंद्रः प्रहरे ध्रुवं ॥ ३१ ॥ हतादं
 डेन च दोहान्मृता स्वर्गं न यांति हि ॥ नाम नूनं स्तनध्याये होममंत्रैश्चैव हि ॥ वे
 दोपाकरणे चैव स्वाध्याये चैव नित्यके ॥ अथ प्रदोषः ॥ षष्ठी च द्वादशी च स्यादध
 रात्रादधो यदि ॥ न च नाद्रुस्तृतीया च त्रप्रदोशो मुनिभिः स्मृतः ॥ युगः सप्तत्रयो
 दशो वर्तते स्तमयोदधः ॥ प्रदोषं तत्र कुर्वीत द्वे कार्धघटिका सुच ॥ युगश्चतुर्थी
 सितसप्तमी ॥ अथ गोदानं ॥ गोदानं स्नातकं चैव समावर्तनं कं तथा ॥ चोत्तपन
 यनं चैव न कुर्यादक्षिणायने ॥ ३२ ॥ मरिचीः ॥ गोदानं मकृतस्येह विवाहश्चेत्युप
 स्थितः ॥ याम्पायने पिकुर्वीत गोदानं स्नातकं च वै ॥ चकारा समावर्तनं ॥ ॥

एतेन गोदानं षोडशो वर्षे केशशब्दे तु रमश्च शब्दं नृकारयेदिति सूत्रं ॥ तथा च कारि-
का ॥ गोदानं चोत्तमं कार्यं षोडशे दत्तं दुच्यते ॥ अंकोपवेशनं नास्ति रमश्च शब्दं मुंड-
नं न वेत् ॥ ॥ पथ समावर्तनं ॥ ॥ पथेतां न्युपकल्पयितुं समावर्तमान इति सूत्रं ॥
कारिका ॥ वेदव्रतानि वापारं नीत्वा ह्यनयमेव वा ॥ व्रते पश्येत्तु शब्दार्थमास्थया ध्य-
यने कृते ॥ ४० ॥ विद्यां ते गुरुमर्थेन कर्मार्थं करवाणिते ॥ ममर्थं महतं कृत्वा ततो
नुज्ञामवाप्य च ॥ कुर्वीत स्वयमेवैतस्मावर्तनसंज्ञकं ॥ प्राप्योदगयनाद्युक्तमुक्तं
स्वस्थयनः स्वयं ॥ पथस्नातकः ॥ विद्यां ते गुरुमर्थेन निमंत्रकत्वा नुज्ञा तस्मात्स्ना-
नंतस्तेव व्रतानि जवंतीति सूत्रं ॥ कारिका ॥ पथशिष्यः समावर्तानमोपांशुर्गुरो-
र्वदेत् ॥ उच्चैरुर्ध्वं वदेत्स्थानमिदमस्मिन्नाश्रमं ॥ हिदैव दत्तगार्हस्थ्यवस्यामो नो
शित्वथ ॥ यथाचारं यथाकुर्यादेकस्मिन्नपि वादिना ॥ ४१ ॥ गोदानादीनि कर्माणि
विवाहात्पूर्ववासरे ॥ एकतंत्रेण वा कुर्यादिति वेदविदो विदुः ॥ ४२ ॥ पथमधु ५५

पर्कादिविवाहः ॥ श्रुतिजो व्रतमधुपर्कमाहरेत्स्नातकायोपस्थितायेत्यादिमधुपर्कं
जवतीत्यंतः ॥ मनुः ॥ गुरुणानमतस्नाता समावर्तौ यथाविधि ॥ उदहेत द्विजो जार्या
सवर्णं लक्षणां वितां ॥ यस्यास्तु न जवेद्भातानविज्ञायेन वापिता ॥ नोपयच्छेत्ततां
प्राज्ञः पुत्रिकाधर्मशंकया ॥ ५० ॥ समानप्रवरं कंन्यासपिंडं चैव गोत्रजां ॥ नैव तां वर-
येत्प्राज्ञो मानृतः परिकीर्तिता ॥ वाग्दानं च प्रदानं च वरणं पाणिपीडनं ॥ सप्तपदीति
पंचविवाहः परिकीर्तिताः ॥ तत्र वाग्दानं ॥ कुर्याद्देवाहिके मासि वाग्दानं द्विजसत्तमः ॥
कलशेन समायुक्तं संपूज्य गणनायकं ॥ संपूज्य द्विजदेवानां कर्मणामे सुताय वै ॥ त-
या स्त्रीक्रियतामद्य सुरूपा दीयतामया ॥ कायेन मनसा वाचा संप्रीत्या धर्मवृद्धये ॥
पुत्रमित्रसुहृद्गैः समवेतेन निश्चितं ॥ कन्याते मनुपुत्राय स्वीकृताय मया द्यवै ॥
एतेषां सन्निधावेवं मम वंशानुवृद्धये ॥ ५१ ॥ समंधगोत्रमुच्चर्य दत्तावरायतां
पिता ॥ हस्ते पितुर्वरस्यापितां बुजं साक्षतं फलं ॥ दासेहंतव विप्राय सुरूपां मम

कंन्यकां ॥ सा सा दय विवाहार्थं इव्यमंगलकानि च ॥ स्वीकृताय मम पुत्राय मया दंत
वकनका ॥ सफलं चाकृतं दद्याद्यथाचारः परस्परं ॥ अथ प्रदानं ॥ कंन्यायावरण
तूर्वे प्रदानं चैव कारयेत् ॥ संपूज्य कन्यकां दद्यादस्त्रालंकारनूषणं ॥ लब्धाशिषो
यतेन्यश्च दद्यात्सुकानि च ॥ ६० ॥ अथ वरं ॥ प्रार्थयेद्देहसंपूर्णं मधुपर्केण पूजि
तः ॥ मर्त्यवृणीध्वं कन्यामिति दत्वा च दक्षिणा ॥ गोत्रोक्तवस्व गोत्रसंबंधस्यामु
कस्य च ॥ न प्रैषौत्राय पुत्राय ह्यमुकाय चराय वै ॥ कंन्यायां पपि गोत्रस्य यथा पूर्वव
हश्चरेत् ॥ न प्रीमय च पौत्री च पुत्रिकन्या यथाविधि ॥ ६१ ॥ कंन्या समीपमागत्य ब्रा
ह्मणैः सह वै पिता ॥ इत्युक्त्वा नौ द्विजा यूयं वृणीध्वं कन्यकामिमां ॥ पप्रक्षुस्तौ द्विजाः
सर्वे वयं चैमां वृणीमहे ॥ ६२ ॥ प्रसूतं तेति स्तूतं वै जपेत्सुब्रह्मण सह ॥ अथैवाथ
वचनं ब्राह्मणवेदपारगाः ॥ कंन्यायावरणे चैव योज्या कर्मविदो हि ये ॥ गच्छ
नृश्लोति वाक्यानि पक्षिणामप्रियाणि च ॥ ६३ ॥ जपेत्कनिक्कदस्तूतं देवी वाच

३

५६

मचंतया ॥ अथ पाणिपीडनं ॥ गृह्णामि ते सौजगलाय हस्तमितं गृहमेव च ॥ गृही
यादित्येके पाणिपीडनं माह ॥ वक्तिकारः ॥ अथ सप्तपदी ॥ पशुक्रामय ईशान्याव
ध्वंसं सप्तपदानि तु ॥ सान्युक्रामयेत्तूर्वे दक्षिण पादमात्मनः ॥ इति प्रसंगतः ॥ पंचां
गो विवाहो दर्शितः ॥ अथ मधुपर्कः ॥ द्विराचम्य समासीनः कर्ता पश्चान्मुखो वरं ॥
प्राञ्जुरवंतं समासीनं मधुपर्केण पूजयेत् ॥ ६४ ॥ कुलमग्रे परीक्षेत ये मातृतः
पितृ तश्चेति यथोक्तं पुरंदुरे द्विमते कंन्या प्रयच्छेद्बुद्धिरुपशील लक्षण सपत्ना मरो
गामुपयच्छेति सूत्रं ॥ कारिका ॥ यथोक्त लक्षणं कंन्यामुक्तकाले समुद्धरेत् ॥
सा दभ्युदयिकं श्राद्धं पूर्ववदाद्य वासरे ॥ पपरं द्युःकतस्नानो हतवस्त्रधरो वरः ॥
स्वर्लंकृतः सितः शत्रुः पदातीर्थातिबांधवैः ॥ वतो वधूर्वहं गत्वामधुपर्केण
पूजितः ॥ स्वगृहोक्तेन विधिना कृत्वा कंन्यां स्वर्लंकृतां ॥ ७३ ॥ वरोप्य प्रति
गृहीयात्स्वशोभोक्तविधानतः ॥ देशाचारो नु धर्मेण विवाहः कार्यमेव तु ॥

६३

तथा च सूत्रं ॥ प्रपश्यन् स्वच्छावचनं जनपद्युधर्माग्रामधर्माश्च तान् विवाहे प्रति
यादिति ॥ अलंकृतकं न्यामुदकपूर्वादिद्यादेशब्रह्मो विवाह इत्यादि ॥ रुदंति
रुद्रो हरे सरा हस ॥ इत्येतमष्टधा विवाहः ॥ तथा च मनुः ॥ ब्राह्मो देवस्तथा
वर्षः प्राजापत्यस्तथा सुरः ॥ गार्धवो राक्षसश्चैव पेशा च श्वाष्टमो धर्मः ॥ २५ ॥
चत्वारो ब्राह्मणस्याद्याः प्रशस्ता कवयो विदुः ॥ राक्षसः रुद्रियस्यैकमासुरं वै
श्वशूद्रयोः ॥ पाश्चाद्यचार इत्याच श्रुतिशीलवते स्वयं ॥ प्राप्नुयुः दानं कंन्या
याः ब्राह्मणो धर्मः प्रकीर्तिताः ॥ यदेतु वितते सम्पत्कुरु विजे किं कुर्वते ॥ अ
लंकृत्य सुता दानं देवधर्मं प्रचक्षते ॥ एकं गोमिथुनं देवारादाय धर्म
तः ॥ कंन्याप्रदानं विधिवदार्षधर्मः स उच्यते ॥ सहो नैव रतां धर्ममिति वाचानु
भाषतु ॥ कंन्याप्रदानमभ्यर्च्य प्राजापत्ये विधीः स्मृतः ॥ ज्ञातिन्योऽविणंदत्वा कंन्या
यै चैव शक्तितः ॥ ८ ॥ कंन्याप्रदानं यो दद्यादासुरो धर्म उच्यते ॥ इच्छंयान्योन्यसंयो

गकं न्यायाश्च वरस्त्वच ॥ गार्धर्वसत्तु विज्ञेयो मेथुन्यां कामसंभव ॥ हत्वा खित्वा च न्री
त्वा च क्रोशती रुदती गृहात् ॥ सप्र ह्यकं न्याहरणं राक्षसो विधिरुच्यते ॥ सुतां
मत्तां प्रमत्तां वा हरे होयत्रोपगच्छति ॥ सपापिष्टो विवाहानां पिशाचः प्रथितो
ष्टमः ॥ संतिष्ठेत्प्राप्नुस्वी कंन्यां तिष्ठेत्प्रत्यङ्मुखो वरः ॥ मुरुत्तेशो नने कालेवं
तर्थायां वरं तयोः ॥ स्वहता न्मुमुहूर्ते तु क्षिपेतां शिरसो मिथिः ॥ ८ ॥
क्षिपेत्कंन्यां हता पूर्वपश्चात्तैव क्षिपेद्द्वरः ॥ रुचवेत्यादि निर्मन्त्रैर्क्षिपे
युरहतां द्विजाः ॥ अपाशिषो वाचयित्वा यथाचारं यथाचरेत् ॥ ततांश्चा
दङ्गुरवस्तिष्ठे स नार्यः कन्यकापिता ॥ प्राङ्मुखः स्वस्थिताया च कान्या दद्या
द्वराय वै ॥ पद्मिरेव द्विजा ग्राणां कंन्यादानं प्रशस्यते ॥ इतरेषां तु वर्णानां मि
तरेतरकन्यया ॥ रपत्पोरक्षणाया बध्नीयात्कं कर्णतयोः ॥ करयोरेकमे

कस्य बध्नीया तानुदंपती ॥ अनादेशे दक्षिणं प्रतीयादिति नाष्पकरः ॥ ८५ ॥ शौ
 नकः ॥ द्विगुणे नैव सूत्रेण पंचधा वेष्टनं तयोः ॥ ततोऽप्यधो ध्विचो ध्विधः प्रको
 ष्टबंधनं तयोः ॥ तथा च स्मृतिः ॥ रक्षार्थं दक्षिणे हस्ते बध्नीयात्कंकणं तयोः ॥ बं
 धनं कंकणं पूर्ववरपूर्वविमोचयेत् ॥ सूत्रं चतुर्गुणं कृत्वा दंपत्योर्वेष्टनं च
 येत् ॥ रक्षार्थं कंकणं प्राकुराविकेन समन्वितं ॥ विश्वे तांते तृचं पूंसां बध्नी
 यादक्षिणे करे ॥ अपादौ वामकरे स्त्रीणां वरुणामे तृचैव तु ॥ इत्यनेन केचन कं
 न्याया वामकरे बध्नुंति ॥ सकश्चिद्देशाचारः ॥ देशधर्मानुसारे त इति व्यवस्था
 ता तया ॥ कंन्यायै वा ससीदत्वा बध्नीया दासस्तीतयोः ॥ बध्नीयान्नमंगलं सूत्रं
 कुंकुमोक्तं सुशौजनं ॥ इत्यादिकं प्रकुर्वीत देशधर्मानुसारतः ॥ उज्जौवे
 वेदिप्रतेयानां होमस्तत्र विधीयते ॥ ८६ ॥ अथ वेदी लक्षणं ॥ हस्तोच्छ्रितां च
 तुर्हस्तौ चतुरस्रा समंततः ॥ संज्ञैश्चतुर्भिर्नियुक्तां विवाहे वेदिका स्मृतं ॥

विस्ताविता हस्तं चतुष्टयेन हस्तोच्छ्रितं मंदिरवामाभागे ॥ संज्ञैश्चतुर्भिर्नियुक्तं नि
 र्मितां जीवेदीं विवाहे प्रवदंति संतः ॥ १०० ॥ अथ पद्धतिः ॥ कंन्या हस्तैः पंचभिः सप्तभि
 र्वादेवी कुर्यात्कुर्मष्टिच्छ्रितां गीरम्ये हर्म्यकारयेद्दामभागे ज्यायापत्योराशिषो
 वाचयित्वा ॥ अथ व्रतबंधवेदिका ॥ प्राक्पश्चिमोर्ध्वपदषट्कयुक्तं मुदीच्य
 याम्यानि पदानि पंच एवं विधाज्यातिषरत्रे निर्मिता बटोः प्रशस्तान्भवती
 हवेदिका ॥ अथ पद्धतिः ॥ पाचार्यस्पष्टेः षड्भिश्चतुर्भिर्नियुक्ता वाकरे ॥ विस्तृता
 ता चतुरस्रा च बटोर्वेदी करोन्नुता ॥ ३ ॥ लंबा जित्ति द्विहस्ता स्यादुन्नतान्त्रिंश
 दंगुला ॥ प्रत्यग्वेद्या विवाहे च विस्तृता द्वादशांगुला ॥ अष्टावष्टौ प्रकुर्वीत
 सोपानानथ पार्श्वयोः ॥ नंदग्रे च कशाकारमिति यज्ञविदामतं ॥ अथ पीठं ॥
 अष्टत्रिंशांगुलं दीर्घमुन्नतं स्यात्षडंगुलं ॥ अथ गुलं च विस्तारं कुर्यात्

दौडुंबरदिकं ॥ अथ होमः ॥ कारिका ॥ होमदेशं व्रजेयातं परिगृह्य करे मिथि ॥
 आत्मनो दक्षिणे पार्श्वे वधूनां मुपवेशयेत् ॥ ५ ॥ विवाहस्यादिने यस्मिन् दिवा वा
 यदि वानिशि ॥ होमं तत्रैव कुर्वीत यथानुक्रमेण न तु ॥ होम इति विवाह होमः ॥
 इत्यर्थः ॥ तावद्विवाहो नैव स्याद्यवसप्तपदी न वेत् ॥ तस्मात्सप्तपदी कार्य विवाहे सु
 निजिकृता ॥ वधू मनुः ॥ एक तं संगतान् चतुः पिंडं गोत्रे च स्तुतके ॥ स्वगोत्राद्
 षपते नारी विवाहात्सप्तमे पदे ॥ ग्रहप्रवेश होमं तु होमं वैवाहिकं चाहि ॥ एक तं त्रेण
 वाकुर्यादिकस्मिन्ननले पिव ॥ स्वामे साम गपतिं जाजास्मिन् लोपवेशयेत् ॥ य
 ७ जुसप्तपदा हृद्धं होमांते चैव वदचः ॥ सायमौपासनं कुर्यात्संयते दिवा करे ॥
 सभायो विधिना चैव तस्मिन् न वदुता शने ॥ १२ ॥ कारिका ॥ अथ यस्मिन् विवाहाग्नि
 हन्पन्नो हनि तस्पतु ॥ तसायं तनिभारम्यवर्द्धिं परिचरे स्वयं ॥ रात्रावतीतः काले
 श्वेतूश्चः सायंत उपक्रमः ॥ पात्मानो संनवेत्पत्नि पुत्रादय इति स्थितिः ॥ अथरा

५२ त्रिनागः ॥ रात्रौ विना गंकुर्वीत द्वौ जागौ पूर्ववा सरे ॥ परस्मिन् तृतीयो गोपि विवा
 हे स्तुतके रौतौ मध्येऽपग्नौ नष्टे सति ॥ चतुर्थं मध्ये यनले बिलजे संधानमग्ने त्वय
 लो किकाग्नौ ॥ ओपासनात्पूर्वमथापि नष्टे विवाह होमं विधिवच्च कुर्यात् ॥ १६ ॥ विवाह
 मासनात्पूर्वमजने शांतिमागते ॥ परिणीयादिकं कृत्वा होमशेषं समापयेत् ॥ अथ
 कंन्यास्तु मतीचेत् ॥ प्रयोगपारिजाते ॥ विवाहे होमे त्वत्क्रांते कन्यायदिरजश्वला ॥
 त्रिरात्रं दंपती स्यातां पृथक् शया समाशने ॥ चतुर्थे हनि संस्वाता तस्मिन् न ग्नौ यथा
 विधि ॥ विवाह होमं कुर्यात्तं कंन्यादानादिकं तथा ॥ चतुर्थे मध्ये कंन्या चैव
 द्वादिरजश्वला ॥ त्रिरात्रमाशुचिस्तेका चतुर्थे हनि शुध्वाति ॥ २० ॥ युजान हो
 मंकुर्वीत प्रायश्चित्तं विधीयते ॥ श्रियं संपूजयेत्तत्पापुनर्होमो विधीयते ॥
 अथरात्रौ दानं ॥ कंन्यादानं निशीथे चेद्विवाजो जनमाचरेत् ॥ पुनः स्नात्वा
 ४ जपे देवीपिता कंन्यां प्रयच्छति ॥ तुत्का समुद्धहे कंन्यां सावित्री ग्रहणं यथा ॥

गंधर्वसुरयोरेवविधिरेषठुदाहृतः॥२३॥ःपथकंन्यादानः॥पितापिताम
होऽमातापितृयोगोत्रिणोगुरुः॥मातामहोमातुलोवाकंन्यायाबांधवाःक
मातृ॥पित्रातुल्यतावेतुकंन्याकुर्यात्स्वयंवरं॥इत्येवंकेचिदाचार्याःप्राहुर्मह
तिसंकटे॥ःपथान्यशास्त्रिनेदाने॥स्वशाखांचेदरोनस्यात्कस्मैदेयाचकन्य
का॥स्वगृह्योक्तविधानेनदद्यात्तांपरशास्त्रिने॥२४॥पूजयेन्मधुपर्केणस्वशा
स्त्राविधिनावरं॥ःपथकन्यादानपर्यंतंपिताकुर्यात्स्वशास्त्रतः॥२५॥ःपथदंपति
नियमः॥तत्रेदंस्मृते॥अत ऊर्ध्वंमहाराजवर्णशिर्नौब्रह्मचारिणौवलंकुर्वा
णौःपथःशयानौस्यातांत्रिरात्रंद्वादशरात्रंसंवसरंचैकर्विरिति॥ःपत्रस्मृतिः॥
विकाहेदंपतीस्यातांत्रिरात्रंब्रह्मचारिणौ॥पलंकुतावधश्चैवसहशय्यासना
शिर्नौ॥कारिका॥वधासहैवकुर्वीतनिवासंश्चसुराजये॥चतुर्थमंत्रैवके

चिद्वदंति॥ःपथचतुर्थी॥उत्थायापररात्रेचतुर्थीकन्यकापिता॥कुर्वीतमंगलं
स्नानंनार्याचैवहितस्पतु॥३१॥दंपतीमंगलस्नानंरुत्वावस्त्रंचधारयेत्॥ताभ्यां
चवाससीदद्यादैरी॥एषजयेदथ॥चतुर्थीमध्यजायंतेदोषोयदिवस्वरस्पवेत्॥
दत्तामपिपुर्नदद्यात्पितान्यस्मैविदुर्बुधाः॥ःप्राचार्यः॥प्रवरैक्यादिदोषास्तुःप
तिसंगादधोयदि॥दत्तामपिहरेदद्यादन्यस्मैइतिकेचन॥३३॥हेमाद्रौ॥कलौतु
पुनरुदाहं॥वरस्पपित्रमात्रेचदद्यादस्त्राणिवैततः॥वरःमातुःकरेदद्याद्वं
शपात्रंसंप्राजितं॥३६॥बलिदानंततःकुर्याच्चतुर्दिक्षुयथाक्रमं॥ःपनेनबलि
दानेनप्रियत्तामितिदेवता॥वंशदानमिदंपुण्यंवंशानांवंशवर्द्धनं॥वंशस्प
दीयमातेदानमतःशान्तिंप्रयच्छे॥ःपस्मदादिसुहृद्बन्धुमुत्तार्यातिभव

रुदं ॥ मातः पाजयन्नावेन कंन्या कृपणवत्सला । कंन्यासंपालितास्मानिःकृणुमे
 तच्च जन्मनः ॥ दीयते ते सुता युद्धप्रीयेते पावती पतेः ॥ ४० ॥ कंन्यासंपालितावाग्या
 मतिस्नेहेन पुत्रवत् ॥ इदानीं तव पुत्राय दत्तास्नेहेन पाल्यतां ॥ इति चतुर्थी
 कर्म ॥ ५५ ॥ ग्रहप्रवेशः ॥ तत्रैवं सूत्रं ॥ प्रयाण उपपद्यमाने पूषा लेतो नयतु ये
 हस्तग्रहे तियानमारो हये दिति सूत्रं ॥ कारिका । विवाहानंतरंगच्छे स
 नार्थः स्वस्वमंदिरं ॥ यदि ग्रामांतरे तस्या तत्र यामेन गम्यते ॥ विवाहमारभ्य वधू
 प्रवेशो मध्ये शुभः षोडशवासरस्य ॥ निषिद्धवाशतिथियोगदोषो नयत्र चैवं मुन
 यो वदंति ॥ ५६ ॥ षोडशदिनादूर्वाङ्गवध्वप्रवेशने ॥ तिथिवासरताराणां दोष
 स्तत्र विधीयते ॥ तथा चारस्तथैव कार्यः ॥ विवाहमारभ्य वधू प्रवेशो युग्मे दिने
 षोडशवासरावधि ॥ न चासमाने यदि पंचमेतिः शस्तस्त इध्वं न दिवा प्रशस्तं ॥

॥ वधू प्रवेशनं कार्यं पंचमे सप्तमे पिवा ॥ नवमे च शुभे वारे शुभजगेशशि नो बलं ॥
 उद्वाहे चतुरष्ट षड्दशदिने शुभं वधू प्रवेशनं ॥ मासे तु द्विचतुः षष्टदश सुश्रीपं
 चः पायुः प्रदं ॥ वर्षेषु द्विचतुः षडष्टम शुभं पचाष्टि मुख्या परैः ॥ पूर्वापुण्यमनोर
 था विजवदावध्वप्रवेशो न वेत् ॥ ५७ ॥ वधू प्रवेशो न दिवा प्रशस्तो न पप्रवेशो न
 निशि प्रशस्तः ॥ दिवा च रात्रौ च ग्रहप्रवेशः सकीर्तितस्या त्रिविधः प्रवेशः ॥ ५८
 ॥ देवकोत्थापनं ॥ स मे च दिवसे कुर्याद्देवकोत्थापनं बुधः ॥ षष्ठे च विषमे नेष्ट्य
 क्ता पंचम सप्तमे ॥ प्रतिष्ठा दिनमारभ्य षोडशाहा मध्यतः ॥ मंडपोद्वासनं कुर्या
 उद्वाहे च व्रते दश ॥ ५९ ॥ व्रत इति उपनयने दशाहान्मध्य इति पर्यः ॥ विवा
 हात्प्रथमे पौषे वा षाठे चाधिमासके ॥ न च जतग्रहे वा सोमैत्रे तातग्रहे तथा ॥
 वंशपात्रविनायस्तु मंडपोद्वासनं यदि ॥ ६० ॥ पश्चानात्कुरुते मूढे दंपत्योः दयमायु
 षः ॥ स्मृत्यर्थं सारे ॥ वरे देशांतरगते जीनृकृतं प्रतिक्ष्वे ॥ कन्यामस्मे प्रदा

तव्यावाग्दानेचकृतेसति ॥ पंचतंचेद्वरोगहेदाग्दानेयदिवैकृते ॥ कन्यामस्यैप्रदा
 तव्यातथासप्तपदापुरा ॥ कृतेसप्तपदेनर्तुः वियोगोयदिजायते ॥ नदोषः पुन
 रन्यस्यैकलोकन्यामनीषिभिः ॥ पथप्रतिकूलं ॥ स्मृतिचंद्रिकायां ॥ कृतेवाङ्मि
 श्रयोपिस्मान्मृत्युमर्त्यस्यगोत्रिणं ॥ तदानमंगलंकार्यंनारीवैधव्यदंध्रवं ॥
 नृगुः ॥ वाग्दानानंतरंयत्रकुलयोः कस्यचिन्मतिः ॥ तदोदोहेनैवकार्यः स्वपदा ।
 रुयदोषतः ॥ वृद्धशौनकः ॥ वरवधोः पितामातापितृव्यश्चसहोदरः ॥ एतेषांप्र
 तिकूलंचेन्महाविघ्नप्रदंध्रवं ॥ पितापिमहश्चैवमाताचैवपितामही ॥ पितृव्य
 स्त्रीसुतोन्नाताजगिनीचविवाहिता ॥ ६२ ॥ एतेरेवविपनैश्चप्रतिकूलंबुधेः
 स्मृतं ॥ अन्यैरपिविपनैस्तुकेचिहर्चुर्नतद्भवेत् ॥ ६३ ॥ मांडव्यः ॥ दंपत्योः पित
 रौन्नाताउपनीतस्तुसोदरः ॥ पितृव्यतादृशीश्चैवपितामहपितामही ॥ एषा

मन्यतमः कश्चिन्मृतो नवतिमानुषः ॥ कृतेवाङ्मि श्रयेतेषांप्रतीकूलंनविद्यते ॥ प्रति
 कूलेतुसंप्राप्ते संक्रांतेविवाहंनैवकारयेत् ॥ प्रतिकूलेपिकेप्याहुः कर्तव्यंशांति
 पूर्वकं ॥ ६४ ॥ प्रतिकूलेकालमाहा ॥ पितृव्यमातुश्चपत्न्याश्चवर्षमधंतदधर्कं ॥
 सुतन्नाजोः सार्धमासेमन्येषामांसमितं ॥ तदंते शांतिं कृत्वा यथोक्तेनवि
 धानतः ॥ पुनश्चैवाथवाग्दानंकृत्वा जगंविधीयते ॥ ६५ ॥ प्रतिकूलेसपिठानां मा
 समेकंविवर्जयेत् ॥ शांतिंकृत्वाविधानेनततो जगंविधीयते ॥ संकटेसमनु
 प्रापेयाश्वक्वेति योगिनां ॥ शांतिरुक्तागणेशस्यपूजां कृत्वासमाचरेत् ॥ श्रियं
 गौरीतथाविष्णुं नृत्यं जयमतः परं ॥ मृत्युसंप्राप्यैद्रक्त्यातन्मंत्रेणवैक्रमा
 त् ॥ सहस्रनामयंचापि ब्राह्मणैः कारितंजपं ॥ एतेषांप्रतिमापूज्यमादित्यादि
 ग्रहांस्तथा ॥ शांत्युक्तविधिनाकुर्यात्कलशस्थापनादिकं ॥ समिद्धिश्चरुणाचैव
 होमः कार्योयथाविधिः ॥ ततोव्याहृतिर्निर्होमंशतमष्टोत्तरं हुनेत् ॥ ततःस्विष्ट

कृतं कृत्वा होमशेषं समापयेत् ॥ कलशस्योदकेनेव सिंचयुर्दंपती च तौ ॥ पाचार्यं
 पूजयेत्कृत्या वस्त्रालंकारस्तथैः ॥ रुविग्ना दक्षिणां दत्वा ब्राह्मणान् नो जयेत् ॥
 प्रतिकूलविधिः प्रोक्त इत्येवं पूर्वस्तरि निः ॥ एकृत्वा शांतिकं यस्तु निष्कृते सति दास
 ए ॥ यः करोति शुभं मोहादिघ्नं तस्य पदे पदे ॥ पथपितरि मृतेशु च कर्मनिषेधः ॥
 मृते जनन्या जनकवर्षवर्षार्धमेव च ॥ न कुर्याच्छुभकर्मणि कुलधर्मस्ति चेव च ॥ पि
 तुरष्टमाशौचं स्यात्पणमासां मातुरेव च ॥ मासत्रयं तु भार्यायास्तद्वर्द्धनात् पुत्रयोः ॥
 ॥ पत्न्येष्टा तु सपिंडानां मासमेकमुदाहृतं ॥ उक्तकालावधीर्यावत्तावन्नैव शुभा क्रियाः ॥ दशा
 हानंतरे प्रोक्तं माशौचं यद्विजन्मनां ॥ शुभार्थमेव जानीयात्कृते पिहिसपिंडने ॥ यावदा
 शौचमारभ्य सपिंडीकरणं न वेत् ॥ विवाहादीनि सर्वाणि शुभकर्मणि वर्जयेत् ॥
 मृते पितरि यस्याप्यमृतायां वापि मातरि ॥ न कुर्याच्छुभकर्मणि वर्षवर्षार्धमेव च ॥
 व्रतबंधं न कुर्याच्च शौचं न सुतः ॥ वर्षवर्षार्धकंचैव कृते पिहिसपिंडने ॥ विवाहा
 दि प्रकुर्वीत यदा महति संकटे ॥ सपिंडीकरणार्द्धमासिकान्यपकर्ष्य च ॥ ६६ ॥

२ न कुर्या

६३

कन्यायां श्रातिकाजश्च वरस्यापि न वेद्यदि ॥ तस्याद्वाहे न दोषोऽस्ति तथा चैवोपनायने ॥
 शुभकर्मणि कार्याणि निवृत्तेस्तु केहितं ॥ इत्युक्तं तस्य पिंडानां केचिनेति मान
 वः ॥ व्याघ्रः ॥ प्रेतक्रियामनिर्वर्तते न कुर्याच्छौचनक्रियां ॥ विधिर्न वेत्सपिंडानां ना
 परेषामयं विधिः ॥ पथविवाहादिस्तु तकोत्पत्तिः ॥ चौलौ चैवोपनायने विवाहे
 च महामखे ॥ त्रिषट् दशौ कविंशत्या प्रारंभो नास्ति स्तुतकं ॥ तथा च ॥ एक
 विंशत्यहर्पक्षे विवाहे दशवासरे ॥ त्रिषट् चौलोपनायने नादीश्राद्धपुरोदि
 ने ॥ ६५ ॥ प्रारंभो वरणयज्ञे संकल्पो व्रतसत्रयोः ॥ नादीश्राद्धं विवाहादीश्राद्धे
 पाकपरिक्रिया ॥ व्रतयज्ञविवाहेषु श्राद्धे होमे जपार्चने ॥ प्रारब्धेस्तुतकं न स्या
 दनारब्धे तु स्तुतकं ॥ ६६ ॥ प्रारंभो हर्द्धमाशौचं विवाहः कार्य एव तु ॥ व्रतादौ
 पूजयेच्चैव प्रारंभो नास्ति स्तुतकं ॥ वृद्धशौनकः ॥ रुविजादीहितानां च यस्मि
 यं कर्म कुर्वतां ॥ कर्मणि क्रियमाणे तु मध्ये चैव स्तुतकं न वेत् ॥ यावत्कर्म समाप्ति

स्यात्तावन्नाप्रोतिस्तुतकं ॥ विनान्येतेकमन्येषुकर्मस्वाशौचमिष्यते ॥ ८६ ॥ वि-
 श्वरूपो विवाहादिषु मध्ये चैव स्तुतके सति चांतरा ॥ पूर्वसंकल्पितं द्वयं हीयमानं
 न डुष्यति ॥ विवाहोऽसवयनेषु तंतरा मृतस्तुतके ॥ शेषमन्त्रं परैर्देयं दानं च न
 मातृश्वनस्पृशेत् ॥ स्तुतके पित्राद्याणि ॥ विवाहादिना गगर्गः ॥ नां दीश्राद्धे
 कृते नैव यावन्मात्रं विसर्जनं ॥ दशश्राद्धं ह्यश्राद्धं स्नानं शीतोदकेन च ॥ अपि
 पसव्यं स्वधाकारं नित्यश्राद्धं तथैव च ॥ ब्रह्मयज्ञं चाध्ययनं न हीसीमातिपा-
 तनं ॥ ११० ॥ उपवासव्रतं चैव श्राद्धजो जननेव च ॥ नैव कुर्युः सपिंडं श्वमंड-
 पो दासनावधि ॥ मंडपो दासनात्पूर्वं नां दीश्राद्धे कृते यदि ॥ ॥ यैकुर्वन्ति न
 रास्तजन्तु पमृत्युं व्रजंति च ॥ नां दीश्राद्धे कृते चैव पित्रोऽश्राद्धे कृते पित्रोः ॥ महाडु-
 पवरेद्यस्तु नरकं प्रति पद्यते ॥ ३ ॥ पित्रोः प्रत्यादिके प्रप्ते नां दीश्राद्धं न कारये-
 त् ॥ यदि मोहादिजः कुर्यान्मांगल्यमशुभं न वेत् ॥ निवर्तयति मांगल्यं स्व

धायामंडुबुधयः ॥ मांगल्यविमुखा शश्वदपमृत्युं व्रजंति ते ॥ मुहूर्तं निजचेद-
 न्यक्तं वैवाहिकं तदा ॥ समाप्यादिकमप्यकृत्वा मुदयिकं ततः ॥ ८७ ॥ देशका-
 लजया वापि समाहितमना न वेत् ॥ वैवाहिकं ततः कुर्यात्संकटे मुनयो विदुः ॥
 सपिंडी नैव कुर्वीतरण्ये ग्रामे ग्रहे पित्रोः ॥ नैव देशांतरे दोषः स्वहाकारो न वे-
 द्यदि ॥ ॥ पथविवाहादिह ध्वं वज्रपाहा ॥ स्नानं सचैलं तिलमिश्रकर्मप्रेता-
 नुयानं करकप्रदानं ॥ ॥ पूर्वतीर्थमिरदशनं च विवर्जयेन्मांगल्यमशुभं ॥
 मासेषु षड्विवाहादि व्रतप्रारंभे च च ॥ जीर्णजा जननत्वा ज्यं गृहं समाजनि-
 तथा ॥ १० ॥ उर्ध्वविवाहात्पुत्रस्य तथा च व्रतबंधनात् ॥ पात्मनो मुंडनं चैव
 ३ ना वर्षवर्षार्धमेव च ॥ विवाहोपनयौ ह ध्वं वर्षवर्षार्धमेव च ॥ न दद्यात्करणीं कं-
 पिंडान्नतिलैरर्चयेत्पितृन् ॥ वृद्धैरपि च कर्तव्या मातापित्रोर्नृते हनि ॥
 पिंडनिर्वपनं कार्यं पित्र्या देरपिंडनं ॥ मातापितृणामहेतुविवाहो दिषु

सर्वदा ॥ तिलपिंडे सुकृत्तव्यमन्यश्राद्धं विवर्जयेत् ॥ स्मृत्यंतरे ॥ महालये गयाश्राद्धे मा
तापित्रोर्मते हनि ॥ कृतो द्वा ॥ होपिकुर्वीत पिंडनिर्वपनं सुतः ॥ सत्यव्रतः ॥ पिंडदानं
परित्यज्य संकल्पं कुरुते यदि ॥ ततस्ते स्तुविनाशस्यास्य पदो हरणं न वेत् ॥ १५ ॥ पि
त्रोरेव मृता हे च गयायां च महा लये ॥ पिंडनिर्वपणं कुर्वीत कृतो द्वा होपियः सुतः ॥ १६ ॥ प
थे कोदर विवाहादि ॥ प्रसूदा हे नैव कार्यं श्वैकस्मिन्नु हित द्ययोः ॥ न चैकजन्मयोः
पुंसो विवाहं चोपनायनं ॥ १७ ॥ एकजन्मे तु कन्ये द्वे पुत्रयोर्नैकजन्मयोः ॥ जन्मे द्वे
तु न चैकस्मै प्रदद्यात्तु कदाचन ॥ एकमातृका स्तुतानां मेकस्मिन् न स चैव यदि ॥
विवाहं नैव कुर्वीति वदंति मुनयो न्यथा ॥ १८ ॥ विवाहस्तेकजन्मानां नैकस्मिन्नु
द्वये कुले ॥ नाशं करोत्येकवर्षे स्यादेका विधवा न वेत् ॥ एकोदय्यः करतल
हरणं यदि स्यादेकोदरयोर्वरयोः कुलनाशनं च ॥ एकाहेतु विधवा न वती
तिकं न्या नद्यंतरे पिशुन दंष्ट्रु शौलरोधने ॥ न मंडपान्मुंडनमूर्ध्नि मिष्टनपु

यदि

६५

६५

त्रयोर्मंडनमेकवर्षं ॥ न पुं विवाहोर्ध्वं मृतत्रये पि विवाहकार्यं उहितुं श्रु कुर्यात् ॥
२३ ॥ ज्योतिः ॥ ऊर्ध्वं विवाहान्तनयस्य नैव कार्यं विवाहो उहितुः समाधुः ॥ अप्रा
प्य कं न्याश्वशुश्रूषा लयंतु वधू प्रवेशस्य गृहे न चादौ ॥ एकोदर प्रस्तुतानां मेकस्मिन्
ववसरे ॥ न कुर्यान्मंगलं त्रीणि विवाहं चोपनायनं ॥ चकाराच्चौलं ॥ एकोदर प्रस्तु
तानां विवाहं चोपनायनं ॥ चौलकर्म तथा चैति मंगलत्रयमुच्यते ॥ २४ ॥ एक
स्मिन् मंडपे पेको मंगलत्रयमाकुरु ॥ यदि त्रिनोदराणां स्यात्समाप्येकं पुन
र्न वेत् ॥ त्रिनोदराणां मेकस्मिन् कुर्यान्मंडपे पिता ॥ समानमंगलं चैकं पुनः कु
र्याच्च नादिकं ॥ स्मृत्यंतरे ॥ उद्वास्वपुत्रिनापिता विदध्यात्पुत्रं तरस्योद्वहनं के
दाचिद्वत् ॥ यावच्चतुर्थी दिनमंगलस्य समापनं वा वदसौ विदध्यात् ॥ पुत्रिणी
परिणयाहर्ध्वं न यादिन चतुष्टयं ॥ पुत्रं तरस्य कुर्वीत नो द्वा मिति स्तरयः ॥ २५ ॥
पुत्रस्याप्युपलक्षणं ॥ पथय मले ॥ ज्योतिः ॥ एकस्मिन् ववसरे चैव वासरे मंडपे

पिच । कर्त्तव्यं मंगलं स्वस्ते न्नो र्यमल जातयोः ॥ अथ संकटप्रवृत्तिमाह ॥ ज्योतिः ॥
 एकोदयोर्विद्योरेकदिनोदह तोनवेनाशः ॥ नद्यंतर एकवर्षे केष्वाहुः संकटे
 शुभं ॥ न प्रतिषिद्धमलं संप्राप्ते महति संकटे ॥ एकोदर संनवयोरेकाहमंडपे
 काले ॥ ३३ ॥ संकटे ॥ तथा स्मृत्यंतरे ॥ न चैक जन्मयोः पूं सो विवाहस्तैक वासरे ॥
 पश्चेदेष्टुं केचि प्रजुर्महति संकटे ॥ कतेचौलोपनयने नवेद्यावदिनत्रयं ॥
 कन्यादानं कनक कर्त्तव्यं पित्राहुरिति सूरयः ॥ व्रतबन्धनमेकस्य तस्येकस्य विवा
 हिकं ॥ एकस्मिन् विवाहस्य स्मिन् न पिबो न्यंदिने कुर्यात्तु वैपिता ॥ ३४ ॥ मध्ये चेद्
 तबन्धः स्य विवाहो यदि वा न वेत् ॥ पत्नित्वा षोडश कर्त्तव्यं कन्याया वा व्रतस्य च ॥
 कन्या विवाहाह मध्ये चेद्विवाहस्यास्तु तस्य तु ॥ पिते वतु तदा कुर्यादिति कै
 म्बिडु हीरितं ॥ इत्थं नव दश तत्र कथं स्यान्मातृ पूजनं ॥ नादीश्राद्धं न वेदेकं
 होममंत्राः पृथक् पृथक् ॥ मंडनोपरि मुंडनं ॥ संहिता सारावल्यां ॥ चौलो मुंड

नमेवोक्तं वज्रयेद्वरणत्परं ॥ रुतुत्रयं पुनर्यावन्न कुर्यात्तु मंगलं ॥ कुले रुतुत्र
 यादवा कर्म मंडनान्मुंडनं ॥ प्रवेशो निर्गमः पश्चान्न कुर्यान्मंगलत्रयं ॥ न पुं वि
 वाहो ध्वं तत्र येपि विवाहकायं डहितुं कुर्यात् ॥ न मंडनाच्चापि हि मुंडनं
 च गौत्रैकतायां यदि नाश्चेदः ॥ ३५ ॥ कुले रुतुत्रयादवा कर्म मंडनान्मुंडनं ॥
 पश्चेदेष्टुं कुर्वीत मंडनान्मुंडनं न वेत् ॥ पुत्रो दाहे नैव पुत्री विवाहस्याह तुत्रये ॥
 पश्चात् पश्चेदेन दोषस्यादित्यावाये विवीदथ ॥ ४६ ॥ गर्जः ॥ दोषस्याह
 ध्वं मुदा हाकुले च उपनायने ॥ न दोषः पुरुषदाहाह ध्वं कन्या विवाहि
 के ॥ व्याघ्रः ॥ पुत्रो दाहात्परं दोषो डहितुः स्याद्विवाहिके ॥ नैव दोषः सपिंडेषु
 न दोषो निममाह के ॥ नृगुः ॥ ॥ फाल्गुने चेद्विवाहस्याच्चेत्त्रैवोपनायनं ॥
 पश्चेदाह कुर्वीत नर्तुत्रयविलंघनं ॥ अथ परिवेत्तादि ॥ स्मृत्यर्थ सारे ॥
 सारग्नितोत्रादिनां च कुरुते योग्यो स्थिते ॥ परिवेत्ता सविज्ञेयः परि

वित्तिस्तु पूर्वजः ॥ ५० ॥ पिच्छव्यपुत्रे सापने परदार सुतादिषु ॥ विवाही धनयज्ञा
 दोषरिवेता घट्टपणं ॥ षष्ठां धवधिरस्तब्धजडगजदपंगुषु ॥ कुञ्जवामन
 रोगार्तशुक्लांगविकलांगिषु ॥ सव्ये पुंस्ते च मत्ते च शयनस्थे निरिद्रि
 ये ॥ मूको मत्तेषु सर्वेषु न दोषः परिवेदने ॥ ५३ ॥ कन्याविषये ॥ प्रयोगपारि
 जाते ॥ एकमात्रकस्तत्तां पुत्रीणां परिवेदने ॥ दोषस्यासर्ववर्णेषु न दोषो जित्त
 माच्यु ॥ विवाहानधीकारस्याऽप्यष्टकन्यायदास्थिता ॥ तदनुज्ञाविना वापि कनि
 ष्ठाभुद्वहे तदा ॥ कालप्रतीक्षणं न स्यादजोदृष्टं न दोषजाक ॥ परिवेत्तो भवेद्य
 सुपतितः कन्यकापि ॥ ५६ ॥ अथ प्रसंस्कृतकन्यायारजोदोषः ॥ स्मृत्यंतरे ॥ प्रसं
 ३ च स्कृतायां कन्या - रजसा तु परिष्कृता ॥ आतरः पितरस्तस्यापतिताः पुनर्नंश
 यः ॥ तथा चेतिहासे ॥ पिच्छगृहे तु यां कन्या रजःपत्रपत्न्यसंस्कृता ॥ सा कन्या वरव
 लाज्ञेया तत्पतिर्विषलीपतिः ॥ अथ स्त्रीणां रजोदोषः ॥ प्रसंगात्कथ्यते ॥ रागजं

रोगजं चैव कालजं इव जंतथा ॥ स्त्रीणां चैव रजः प्रोक्ता कालजं दोषकद्रवेत् ॥
 प्रकाले यदि चे स्त्रीणां तद्रजो नैव दुष्यति ॥ पंचाशद्वर्णैर्हर्षं नैव दोषः ॥ यस्तव र्घा र
 ल्याः ॥ रजसा वेतुनारीणां रजोदोषो दिनत्रयं चतुर्थे दिवसे स्नाता स्पर्श
 नादेव निंदिताः ॥ ६॥ शुद्धान्तुश्चतुर्थे क्षिप्तानेन स्त्रीरजश्चला ॥ दैवे कर्म
 णि पित्रे च पंचमेहनि शुध्यति ॥ स्मृत्यंतरे ॥ रजश्चलायाः पुनरेव चैव रजः प्राग्दृश्य
 तेषां दशवासराशुचिः ॥ अष्टादशाहे यदि चे दिनद्वयादेको न विंशो त्रिदिना
 ततः परं ॥ रजोपुताष्टादशकासरा पुनः प्रागेण्याथो न शांतिनी वधः स
 ह्यसाशुध्यति दैवपितृयोरजो नित्युक्तं शुचिमाप्नुवे सति ॥ ६३ ॥ रजस्व
 ला यदि स्नाता पुनरेव रजश्चला ॥ अष्टादशदिना दूर्वा गशुचि तं न विद्यते ॥
 सप्तकाले वतीते तु यदि नारिरजश्चला ॥ तत्र स्नानेन शुद्धिः स्यादष्टाद

शदिनात्परा ॥ दिनाच्चषोडशोदर्विकनारियाचातियौवनात् ॥ पुनः रजश्च जापि
 साष्ठुद्धास्नानेन केचन ॥ रात्रे कुर्यान्निजा गे तु द्वौ जा गो पूर्ववासरे ॥ रूतौ सु
 ते मृते चैव ज्ञेयो त्पं शः परे हनि ॥ पन्थपक्षः ॥ रात्रावेव समुत्पन्ने मृते रज
 सि स्तुतके ॥ पूर्वमेव दिनं ग्राह्यं यावन्नोदयते रविः ॥ इति कश्चिद्देशांतरः ॥ ननु
 सर्वत्रः ॥ पयश्चित्तिय विवाहनिमित्तं ॥ स्मृत्यर्थसारे ॥ पप्रजां दशमे वर्षे
 स्त्री प्रजां दशे त्पजेत् ॥ मृतः प्रजां पंचदशे सद्यस्तु प्रियवादिनी ॥ स्मृत्यर्थ
 सारे ॥ व्याधितां स्त्री प्रजां वंध्या शुभ्रं न ता विगता र्त्तवा ॥ पडुष्टा च न ते
 त्या गंती र्थतो न तु धर्मतः ॥ ७० ॥ पग्निं स्विष्टादि सुश्रूषां बहुभार्यः सवर्ण्या ॥
 कारयेत्तद्वहुत्वं च ज्येष्ठया गृहिता न चेत् ॥ सुसूपां सुप्रजां चैव सुनगामा
 त्मनः प्रियां ॥ धर्मानुचारिणी भार्या नित्यं जेद्विजसत्तमः ॥ पग्निसंयोगः ॥ जी

वत्पां ज्येष्ठपुत्रां च कथं स्त्री पुनरुद्धहेत् ॥ कला मंगलस्तुत्रां तं मधुप क्वादि पू
 र्ववत् ॥ सर्वं कनिष्ठभार्याया हवनं तत्र चैव हि ॥ कनिष्ठभार्याया सर्वं वैवा
 हिकं हवनं च ज्येष्ठभार्या गौ कुर्यादित्यन्वयः ॥ विधिवज्ज्येष्ठभार्या गौ कुर्या
 द्वैवाहिकं च यत् ॥ तदत्रा वेतु लौका गौ सर्वं वैवाहिकं न वेत् ॥ वक्ष्येह म
 ग्निसंयोगं पत्न्यो ज्येष्ठकनिष्ठयोः ॥ निदध्या ज्येष्ठभार्या ग्निसंयुडिले दक्षिणे
 चतं ॥ तदुत्तरे कनिष्ठा ग्निसंयुडिले तं निधाय च ॥ पृथक्संयुडिलयोर
 ग्निसमाधाय यथा विधिं ॥ तत्र स्थ कला ज्येष्ठा गां तमन्वाधानादिकं ततः ॥
 जुहुया ज्येष्ठभार्या गौ समन्वारं ॥ प्राकृतीः ॥ पग्निमीलशतिकाग्निर्न
 वनिश्च यथाक्रमं ॥ ततः स्विष्टकृतं जुहोतु हामं शेषं समापयेत् ॥ समिधे
 नं समारोप्य प्रयंते यो निरित्य चा ॥ प्रत्यवहित्य नया कनिष्ठा गौ निधाय
 तां ॥ प्राज्यनागां तमन्त्रादि कलारूपतदादितः ॥ अग्नावग्निश्च प्रविज्ञिश्च ॥

६६

५८

रतिरुषीणं पुत्रोः ॥ अघिराज्येषः ॥ तस्मै जुहोति रुविषा द्यते नमादेवा
 नामो मुहुरेकाग धेयं ॥ अस्माकं मो मुहुरेकाग धेयं ॥ तस्मान्वा रन्ध एता
 म्पापनीत्या जुहुयादृतं ॥ पाग्निनाग्निश्चावग्निस्तं ह्यग्नेः पनग्निनेति
 च ॥ पाहि नोः पग्न एकया पा द्यते तितिस्त जिश्वततः परं ॥ अस्मीदमीह
 मंथनेति नमृग्निश्चतस्तजिः परं ॥ ततः स्विष्टकृतं कुत्वा होमशेषं समा
 पयेत् ॥ तत्रैते पासनं कुर्यात्सायमादियथाक्रमं ॥ ८३ ॥ अथ पासनाग्नेः
 संयोगः ॥ संयोगो जायते चाग्ने रग्नेरूपासनस्पृशु ॥ निजध्यातं विज-
 ज्वायं ग्निं पूर्वपश्चिमयो दिशि ॥ पाद्यस्तु पूर्वभागाग्नौ प्रायश्चित्ताहुति
 र्जनेत् ॥ वेद्या हि वेद्य इत्येका द्वा देवानामपीत्यथ ॥ द्वितीयः पश्चिमस्था
 ग्नावाहुती देहुने द्य ॥ स्वर्णवस्त्रैरेकचर्चः अर्चः दग्निं षोऽधाय ध्यानरि
 त्येवाथ तामग्नेमानुषीरिति ॥ गृहदाहाग्नि संसर्गे गृह्यां ह्यार्जयते य

६७

६८

२३

या ॥ कृत्वा चाद्यार्घपर्यंतं द्वाग्निं ज्वाहुतिर्जनेत् ॥ यामदाहाग्नि संयोगो गृह्या
 ग्नेर्यस्य चेद्भवेत् ॥ जुहुयात्पूर्ववत्कृत्वा सवर्गीयाहुतीर्द्वयं ॥ ८४ ॥ अग्निको
 यं कृतं चेत्स्पाद्रुह्याग्निं ब्रह्मचारिणा ॥ प्रायश्चित्तं गृही कुर्यात्तस्मिन्नेव कु
 ताशने ॥ पाहि नोः पग्न इत्येका यत्र वेत्यवनस्पते ॥ पनाजातं यदेत्येका जुहु
 यादाहुतीर्जयं ॥ अथ षोऽपासनातीत दिन प्रायश्चित्तं ॥ तत्र कारिका ॥
 नित्यहोमेव तिकांते संस्कृत्याग्निं च पूर्ववत् ॥ चतुष्कृत्वा गृहीताग्निं मनस्व
 स्पाजुहोति च ॥ पर्वकत्रिरात्राहुं जुहुयादयाश्चेत्प्रातः सपूरात्राश्च मन
 स्वतीयः ॥ एकादशाहे सहर्तं तु मत्पास्याद्वादशाहे ध्रुववमग्निनाशः ॥ सूतकां
 तरिते वक्रौ मनोयान्तरुवः स्वरोः ॥ मध्ये पर्वणि संप्राप्ते पुनः संधं विधीयते ॥
 आद्या दशदिना एवार्क प्रायश्चित्तं कथं न वेत् ॥ तत्र कृत्वा ज्यभागां तम ॥

याश्चेत्यादिसप्तमं ॥ कृत्वा स्वष्टकं सादिस्पादोमशेषं समापयेत् ॥ दिव
 सदाभरशा इध्वं कुर्यादोमो विवाहवत् ॥ गृह्याग्नौ वेव कुर्वीत प्रायश्चि
 त्तनिमित्तकं ॥ तद्वावेच कुर्वीत लौकिकाग्नौ यथाविधि ॥ प्रातर्होमो
 पवा सोमं प्रमादाद् न कृतो यदि ॥ कृत्वा व्याकृतिनिश्चाज्यप्रति तेष्वाहुती
 हुनेत् ॥ १२ ॥ प्रायश्चित्तविषेषस्य यत्र नोक्ते विधीनवेत् ॥ हुनेदाज्याहुतीस्त
 न्नुवस्वरिती हुनेत् ॥ पुनराधानं ॥ श्वोदग्मापतितः शूद्रो रक्तं मूत्रं पुरीषकं ॥
 सृशोद्ग्निसमिस्थं चेत्पुनराधानमिष्यति ॥ समिधश्चेत्प्रतप्रायानां शंसा
 ङ्गएव च ॥ पुनराधानमिच्छंति केचिद्यज्ञविदो जनाः ॥ ३ ॥ समिप्रतपना
 तूर्वंमाग्निश्चेदुपशाम्यति ॥ पुनराधानवत् कुर्यादयाश्चेत्यादिसप्तकं ॥ प
 थविधुरौ पासनं ॥ तत्रेयं श्रुतिः ॥ तदाहुवाचापनी कोग्निहोत्रं कथमेव जु

होतीति ॥ तथा च स्मृतिः ॥ मृतायामपि नार्यायां वैदिकं न तज्जेबुधः ॥ उपाधि
 नापि सत्कर्मयावज्जीवं समाचरेत् ॥ पन्थे कुशमयी पत्नी कृत्वा तु गृहमेधिनः ॥
 पग्निहोत्रमुपासंते यावज्जीवमनुव्रताः ॥ ७ ॥ पथविधिमाह ॥ उद्धृत्य मादो
 प्रणवेन वादो प्रत्यग्निरुषसाम्नि तृचं हरेत् ॥ निधाय पृष्ठोद्वि विमंत्रकेन तं
 ततस्तु होमस्तिष्ठन्निःसमिद्धिः लेखादयो नैव च तस्मिन् विदुर्विश्वानिनोद्या
 न इमे च मंत्राः ॥ पारोपणं चाप्यवरोपणं च ह्युत्पत्तिरेवं विधुरानलस्य ॥
 इत्थं कृत्वा ततो होमं सायं प्रातर्यथाविधिः ॥ १ ॥ प्रतपे समिधं वापि पाणिना
 युगपतये प्रत्यवरोहणं नैव न चैवाशेषं तथा ॥ विधुरस्य विधिः कश्चिदु
 क्तायमिति स्तरिभिः ॥ पथमृतमायस्य पुनर्विवाहविषये संग्रहः ॥ प्रमा
 दान्मृतिवत्सरादितः पुनरुदाहविधिर्यदा न वेत् ॥ विषमे वरिवत्सरे शु

भः समवर्षे तु मृत्युप्रदानवेत् ॥ १३ ॥ तन्वी वियोगे प्रथमे च वर्षे नो चेद्विवर्षे पु
नरुद्धहेतुः ॥ १४ ॥ पयुग्ममासे तु शुभप्रदं स्याद्वसिष्ठवर्गादिपराशराद्या ॥ ना
यंति रं विवाहस्यादयुग्मे वसरे शुभः ॥ युग्मे न तु विनाशस्याद्गार्ग्यस्य व
चनं यथा ॥ १५ ॥ पुत्रिणी मृताभार्या तस्या न तु विवाहिकं ॥ युग्मादियुग्ममा
से वा विवाहः शुभ हो मतः ॥ प्रजावत्प्रातुभार्या यां मृतायां ब्राह्मणस्य तु ॥ प्र
थमे हेन कर्तव्यो विवाहे शुभ हो मतः ॥ १६ ॥ तथा च गार्ग्यः ॥ मृतो जनन्या
जनके गनानां द्वितीयवर्षे प्रकरोति शोभनं ॥ करोति मोहा
त्प्रकरोति हानिं वदंति गार्ग्यः ॥ इति मृतभार्यास्य विधिः ॥
अथार्कविवाहः ॥ प्रकृतार्कविवाहं तु तृतीयां यदि चोद्धहेत् ॥ विधिवासा
न वेत्तं न्यातस्मात्कुर्याद्विचक्षणः ॥ प्रकसनिधिमागत्य कुर्यात्स्वस्यादि

वाचनं ॥ नाहीश्राद्धं हिरण्येन द्यष्टवर्गान् प्रपूजयेत् ॥ पूजयेन्मधुपर्केण
वरमाचार्यहस्ततः ॥ प्रकस्य पुरतस्तिष्ठेत्प्रार्थयेत्तं द्विजोत्तमः ॥ त्रिजो
कवासिन्सप्तश्वः शयया सप्ती तोरवे ॥ तृतीयो द्वाहजं दोषं निवारय सुखं
कुरु ॥ १७ ॥ पार्श्वे गौरनिषिञ्चाथ श्वेतवस्त्रेण वेष्टयेत् ॥ कार्पासंतु निश्चैव गंध
पुष्पैः समर्चयेत् ॥ १८ ॥ गुडोदनं च नैवेद्यं तां क्लृप्तं विनिवेदयेत् ॥ प्रकप्रहृष्टि
एंकुर्याजपे नमंत्रमिम्बुधः ॥ मम प्रीतिकरा चेयं मया पृष्टा पुरातनी ॥ प्रकजो
ब्रह्मणः सृष्टा सर्वप्राणिहिता यच्च ॥ वृक्षाणां मादिभुतस्तद्देवानां प्रीतिवर्धनी ॥
तृतीयो द्वाहजं पापं मृत्युं चाशुविनाशनं ॥ १९ ॥ इति संप्रार्थितो विप्रः कन्यावर
णमाचरेत् ॥ गोत्रं स्वस्य तु संबंधं मुञ्चायथात्रिपूरुषं ॥ पादित्यस्याथ स
सवितुरर्कस्य च यथाक्रमं ॥ पुत्रिणीं तृतीयां तथा नम्री गोत्रं काशपमित्यथ ॥ पा

चार्यमुखतः कुर्यात्समुहूर्तं दिक् च यत् ॥ मंत्रमुच्चार्य तां दद्याद्वाचार्योऽथ व
 राय च ॥ अर्कं कं न्यामिमां विप्रो यथाशक्त्या विनृषितां ॥ गोत्राय शर्मणि तु नृद
 ता विप्रस्य माश्रया ॥ ३॥ इत्थं कृत्वा च विद्वद्भिर्ब्राह्मणैश्चात्मजैः सह ॥ कंकणं चा
 थ वध्नीयाद्दस्त्रमंगलस्तत्र कं ॥ स्वशास्त्रोक्तेन विधिना तत्र मंत्रेण कारयेत् ॥
 गायत्र्या चाथ कुर्वीत केचिद्देवं वदंति हि ॥ निरुपेक्षतुरः कुंभान्पुर्कस्य प
 रितो वरः ॥ धूपतिवेत्ते तयर्चावाग्नेयादिचतुष्टये ॥ ३३ ॥ सवस्त्रं प्रतिकुंभं
 च त्रिस्तूत्रेणैव वेष्टयेत् ॥ हारिद्रागंधसंयुक्तं पूरयेच्छीतलं जलं ॥ प्रति
 कुंभे महाविष्णुमतो देवेन पूजयेत् ॥ अर्कं च पूजयेद्भक्त्या गायत्र्या च प्रती
 ति च ॥ अर्कस्योत्तरदिग्भागे स्थंडिलं कारयेद्बुधः ॥ वनस्तत्रैव चाग्नेन जु
 हुया दाहुती रथा ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ षडाहुतींस्तु वेष्टेयौ गेजिरित्युच्ये कथा ॥ यस्मै

३१

७२

३५

लोकं कामकामाय वयं सम्राज्यं जामहे ॥ यस्मै तं कामकामायेत्युच्ये कथा ततः
 परं ॥ व्याहृतिश्चैव जुहुयात्कुर्यात्सिद्धकृता दिक् ॥ पाचार्योऽथ च गं
 दद्याद्दक्षिणं चैव शक्तितः ॥ पुनरर्कं च संपूज्य प्रार्थयेत्स्वस्थमानसः ॥
 आयुर्देहि प्रजां देहि पशून्पि ॥ देहि मे कं दिनं पुष्टिं स्वस्थाने त्वस्थ
 रोजिव ॥ इत्पुर्कं विवाहविधिः ॥ पथपुण्याहवाचनं विधिः ॥ दानं
 शदंगुलं दीर्घं समं तावत्तुरस्त्रकं ॥ रेखेदे रेखतः कोणं यादिकुर्वीत पार्श्वं ॥
 योः ॥ कोणं निकारयेत्तत्र दानं शसं स्यान्नितु ॥ पदवत्पार्श्वयोस्तत्र पुर
 तो गच्छं शुंडवत् ॥ ४३ ॥ पश्चिमे कलशकारं निर्मितं ब्राह्मणैः पुरा ॥ तदेव
 स्वस्तिकं चेति प्रवदंति महर्षयः ॥ तंडुलैः संलिखेद्भूमौ वा हौतुश्च न कर्मणः ॥ त
 न्मध्ये स्थापयेद्धारणः सजलं कलशद्वयं ॥ सौवर्णं राजतं वापि काशं वारनं पु
 रितं ॥ पात्रे देवि ससे तत्र सौवर्णं राजतं पिवा ॥ सफलं कास्प पात्रे वा न्यसेत्तं

दुल्लभरितं ॥ सुवर्णपत्रपुष्पैश्च पंचरत्नैः समन्वितैः ॥ पत्नीपुत्रसमायुक्तौ शुभा
 र्चिब्राह्मणैः सह ॥ पुण्याहवाचनं कुर्यात् सर्वशुभकर्मसु ॥ नां दी श्राद्धं समुद्दि
 श्य स्वस्तिवाचनमाचरेत् ॥ स्वस्तिवाचनमंत्रेण सर्वेषामृद्धिकर्मणां ॥ प्रादा
 वंतैः प्रकर्तव्यमिति वेदविदामतं ॥ पथषोडशकर्मणि ॥ जाष्यकारः ॥ ॥
 गर्जधनं पुंसवनं सीर्मनं तो जातकर्मच ॥ नामनिष्क्रमणं चान्नं प्राशनं चौलोप
 नयनं चैव महानाभि महाव्रतं ॥ उपनिषद्गोदानं समावर्तनं कंततः ॥
 विवाहांतेष्टिकं चैति संस्काराः षोडशौ वतु ॥ ५५ ॥ एते वै मुनिभिः प्रोक्ताः क
 र्तव्या हि द्विजन्मना ॥ पथ नां दी श्राद्धं ॥ स्मृत्यर्थसारे ॥ स्वपितृभिः पिता दद्या
 द्युतसंस्कारकर्मसु ॥ यावद्विवाहपुत्रस्तथा वदेव हितं सुतः ॥ नां दी श्राद्धं
 पिता कुर्याद्यद्ये पाणि ग्रहे बुधः ॥ पतज्जर्धं सुतः कुर्यात्पितृणां तद्विवे पितुः ॥

नां दी मुखे कर्मणि संप्रवृत्ते पितुर्यथो जीवति यस्पुंसः ॥ येषां कुर्यात् स्वपिता
 स्वयं च तेषां च कुर्यादिति शास्त्रसिद्धिः ॥ यदा जीवति तानां दी श्राद्धं कुर्याद्वि
 धानतः ॥ पितुर्माता महानां दी मेषधर्मः सनातनः ॥ मनुः ॥ श्राद्धं तु मातृपू
 र्वस्यात्पितृणां तदनंतरं ॥ ततो माता महानां च वृद्धौ श्राद्धं त्रयस्मृतं ॥ ५६ ॥
 एकैकस्मिन् दिने श्राद्धमेकैकं वृद्धिं संज्ञकं ॥ शुभार्थविधिवत् कुर्याद्दे
 कस्मिन् पिवादिने ॥ हेमाद्रौ ॥ नां दी मुखे विवाहे च प्रपितामहपूर्वकं ॥
 अथ पादप्रक्षालनविधिः ॥ पथ वाहोदके स्नानं विप्रपादाभिषेचनं ॥ रवेर
 भिमुखं कुर्यात्संध्यावंदनकर्मच ॥ पत्रविशेषः ॥ नां दी श्राद्धे कृते चैव द्वादशा
 मपि सर्वदा ॥ विप्राणां क्षालयेत्पादौ प्राङ्मुखस्तु प्रविश्य च ॥ १२६ ॥ विप्राणां
 मुपविष्टानां प्राङ्मुखानां तु सर्वदा ॥ पादौ प्रक्षालयेच्छ्राद्धे सविष्टः प्रत्यगाननः ॥

नग्नश्राद्धेन वश्राद्धे सपिंडीप्रेतकर्मसु ॥ तिष्ठतः क्षालनं कुर्यादप्यत्रौपविशे
 क्षुवि ॥ श्राद्धे यज्ञे विवाहे च हीक्षां यामागतं गुरौ ॥ तिष्ठतः क्षालनं कुर्यान्निराशाः
 पितरोगताः ॥ विवाहोऽसवयज्ञे तु श्राद्धे चैव तु सर्वदा ॥ विद्याणामुपतिष्ठानां
 पादौ प्रक्षालयेद्विधिः ॥ पथविवाहमासानाह ॥ माघफाल्गुनवैशाखज्येष्ठ
 मासा शुभावहाः ॥ विवाहो मार्गशिर्षेऽपि द्वैवत्समतेन तु ॥ ६५ ॥ पौषेऽपि म
 करस्थे कर्कशे चैत्रे मीनगते रवौ ॥ पाषाणे मिथुनादित्ये केप्याहुः करपिडनं ॥
 मीनराशिस्थिते सूर्ये विंशतिर्वसरे यदि ॥ विवाहः शुभः ॥ चैत्रे न तु मे
 षे कदाचन ॥ यदि रविगतमीने विंशतिर्वसरे वानजवतु खलु दोषः
 चैत्रमासे विवाहः ॥ यदि रविगतमेषे चैत्रमासे विवाहः सकलशुभवि
 नाशः सर्वदा वर्जनीयाः ॥ मार्गमासि तथा ज्येष्ठे विवाहं चोपनायनं ॥ ज्ये
 ष्ठे पुत्रदुहित्रौ स्तु यत्रैव न परिवर्जयेत् ॥ १२७ ॥ न जन्मधिष्ठेन च जन्ममा

सिनजन्मकाले यदि ने विदधात् ॥ ज्येष्ठे न मासि प्रथमस्य स्मृतौ तथा स्मृता
 याः अपि मंगलानि ॥ तथा ज्योतिः सारे ॥ जन्ममासिन च जन्मजे तथा नैव जन्म
 दिवे सेऽपि कारयेत् ॥ आद्यगर्जदुहितुः स्मृतस्य वा ज्येष्ठमासिन च जातु मंग
 लं ॥ अथ ज्येष्ठत्रयं ॥ न ज्येष्ठे ज्येष्ठयोः कार्यं न नार्योः पाणिपीडनं ॥ तयोरेक
 तरे ज्येष्ठे ज्येष्ठे श्रेष्ठे शुभान्यथा ॥ ज्येष्ठपंचकमाचार्यस्य ज्येष्ठचतुष्टयं ॥
 ज्येष्ठत्रयं निषिद्धं ज्येष्ठद्वयं तु मध्यमं ॥ ज्योतिराण्ये ॥ कन्यारवौ
 यदि स्पातां याद्यगर्जसमुद्भवौ ॥ तयोरेकनवे ज्येष्ठान् रुद्रं चापि चैव हि ॥
 ज्येष्ठमासे न वेदापि ज्येष्ठपंचकमित्यथ ॥ कुर्याद्यस्तु नरो मोहादाशुभं
 तु न वेत्तयोः ॥ ६६ ॥ ज्येष्ठा चतुष्टये चैव ज्येष्ठात्रयमपि वा ॥ निषिद्धं स्पा
 दथ ज्येष्ठद्वितीयं पंचमासयोत्पूर्वकं न्यामुद्धहने यदि ॥ सारं मातरं वा
 पि द्विजस्या दुरुतत्सगं ॥ तत्पुत्रोऽशुभं न वेत् ॥ अथ रगुणा नाह ॥ ज्यो

७५
 तिः सारे ॥ कलं शीलं वपुर्विद्यावयो विर्त सनातनः ॥ गुणा सप्तवरेयस्तु तस्मिं
 कं न्याप्रदीयते ॥ अधो मूकः क्रियाहीनस्तपस्मारि नपुंसकः ॥ हरः स्थः पतितः
 कुष्ठी दीर्घशो गी वशेन सतमू को धो बधिरस्तब्धः पुंगुकुञ्जो नपुंसकः ॥
 कुष्ठी शो गी ह्यपस्मारी दश दोषाः प्रकीर्त्तिताः ॥ ८ ॥ अथ कन्या गुणा नाह ॥ रूपं
 शीलं कुलं कांतिवयोर्विर्त सनातनः ॥ यस्यां सप्तगुणं बद्धं दृष्ट्वा तां च बु
 द्विमान् ॥ ९ ॥ इति नारायण उवाच ॥ विरचितायां धर्मप्रवृत्तौ गर्भाधानादिपंच
 दशप्रकरणं ॥ ॥ अथ सप्तमं पंचमयोः सापिंडं वर्णते ॥ पिंडेन सह
 वर्तते इति सपिंडः ॥ सपिंडं स्पेहं सापिंडं ॥ तद्विधं ॥ स्वगोत्रे चान्यगो
 त्रे वा तत्र स गोत्रे मनु राह ॥ लेपना जश्चतुर्थाद्याः पित्राद्याः पिंडभागि
 नः ॥ पिंडवः सप्तमस्तेषां सापिंडं साप्तपौरुषमिति ॥ यन्मनुनोक्तं तज्ज

७५

ति विषय एव ज्ञेयं ॥ नान्यत्रेति स्मृतिव्यतिरिक्तेऽपि सापिंडमन्यथोक्तं
 वान्नाप्यकारः ॥ संतानं जिह्यते यस्मात्कन्यायाश्च सुतस्य च ॥ तत्रैवा
 सप्तमादवर्गं न्यगोत्रापि जायते ॥ सततिः पुरुषस्यापि स्त्रियाः अपि च
 वायदि ॥ सापिंडं तद्विजानीयाद्वरवद्धा विवाहिके ॥ पितृतः सप्तमाद
 क्मातृतः पंचमादय ॥ सपिंडानामनुभावेन नोद्बुद्धे तत्र कंन्यकां ॥ सं
 तानं जिह्यते यस्मात्पूर्वजादुभयत्र न ॥ तन्मया हं गुणैर्दीमान् वरं या
 वच्च कंन्यकां ॥ ॥ सपिंडं च वरयेत्पितृभ्यः सप्तमात्परं ॥ मातृतः पंच
 माहर्ध्वमसमानार्थगोत्रजं ॥ ८ ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ मूला गोत्रादं न्यगोत्रामु
 द्बुद्धे दृष्टमेष्यमी ॥ ॥ पत्युर्गोत्रादं न्यगोत्रां षष्ठः षष्ठी समुद्बुद्धहेतुः ॥ पंच
 मा सप्तमात्पूर्वं कंन्यामुद्बुद्धते यदि ॥ स्वसारं मातरं चापि द्विजस्या

कुरुतः सगः ॥ ८३ ॥ आचार्यः ॥ सापिंडं मुनिभिः प्रोक्तं मातृतः पितृतः कुरु
 मातृ ॥ तस्मापिंडं विजानीयान्नमो होतर वासिना ॥ सापिंडं प्राहुः चार्याः
 संकोचापि सपिंडता ॥ ज्ञातव्यं तच्च धर्मज्ञैर्नर्मदायाश्च दक्षिणे । पं
 चमं सप्तमं चैव मातृतः पितृतः स्तथा । त्रिणि चातीत्यमातृतः पंचाती
 त्यहि वै पितुः ॥ संग्रहे ॥ चतुर्थीमुद्धहेत्कन्या चतुर्थः पंचमीमपि ॥
 पाराशर्यमतात्षष्टिपंचमोनतुपंचमी ॥ शंकरः ॥ गणानामार्ष
 जोपहो पंचमः पंचमी यदि ॥ विवाहो नैव कुर्वीत न्योनस्तकशु
 नावहः ॥ तृतीयां वा चतुर्थी वा पक्षयो रुरुजयोरपि । विवाहे सांमनुः
 प्राह पाराशर्ययोगिरः ॥ सप्तमी पंचमी चैव चतुर्थी तृतीयामपि ।
 षष्टिः समुद्धहेत्कन्या पंचमोनतुपंचमी ॥ १३ ॥ न वेत्तां पूर्वजासु

७६

७७

त्रौतयोरपि च संततिः । पंचमः पंचमी कन्या न तत्र वधयेद्विजः ॥ कन्ये द्वे पू
 र्वजास्मातां संततिः स्यात्त्रयोरपि । पंचमः पंचमी तत्र वरः कन्या समुद्धहे
 त् ॥ कन्या पुत्रौ च संजुतौ पूर्वजास्तं ततिस्तयोः । यदि स्याद्वरयेत्तत्र पंचमः
 पंचमीमपि ॥ आचार्यः ॥ कन्या वरस्य सापिंडमातृ संज्ञानवेद्यदि ॥ स्वस्य
 संज्ञाय वा पुत्री नैव तां वधयेद्बुधः ॥ हेमाद्रौ ॥ चतुर्थी पंचमी वा पिष
 ष्टिं वा मातृ संज्ञकं ॥ स्वस्य संज्ञा चैवै पुत्री संज्ञा तां परि वर्जयेत् ॥ ४ ॥ तथा
 च हेमाद्रौ ॥ यत्रोक्तं सापिंडं निवृत्तिपूर्वतैर्नैव कन्या पितृमातृ संज्ञकां ॥
 पुत्री यदि स्याद्गिनी यदि स्यात्तदा विवाहो न कदाचिदेव ॥ ९ ॥ पुत्री वि
 षये केचिदहः ॥ पुत्री कामुद्धहेद्विजः केचिदेवं तदिति हि ॥ न गिनी मातरं
 चैव यदि चेत्पतिना ग्नवेत् ॥ आचार्यः ॥ धात्री पुत्री स्वसारं च नैव तां वरये

द्विजः ॥ केचिद्दहः क्वचिद्देशे पुत्रिका मुद्गहे हिति ॥ तृतीयां वाचतुर्थी वा
 पंचमी पितृ मातः । दक्षिणे तु दहे कं न्यां स्वारं मातरं विना ॥ जननीं जगि
 नी चैव पुत्रि संज्ञा च कं न्यां कां ॥ नैव तां वरये द्विप्रो गालवो मुं र ब्रवीत् ॥ ११ ॥ नि
 तथा च व्याघ्रपादः ॥ उदहे दक्षिणे विद्वान्मातु लस्प च वै सुतां । उत्तरे नो
 दहे द्विप्रो द्येष धर्मः सनातनः ॥ पाचार्यः ॥ मातु लस्प तु तां विप्रो दक्षि
 णे तां समुद्गहेत् ॥ वर्जनीयां प्रयत्नेन सैव वा जसने श्रुतिः ॥ १३१२ ॥ तथा
 च स्मृतिः ॥ मातु लस्प सुतां केचि त्केचित्पैत सुताः सुतां ॥ विवाहे तां
 क्वचिद्देशे संको व्यापि सपिंडता ॥ पसपिंडे पिके केचि द्विप्रो मातुः ॥
 पितृ व्यजायां जगिनी तत्पुत्री च परित्यजेत् ॥ सापन्न जायां जगिनी तत्पु
 त्री परित्यजेत् ॥ तथा च ॥ पितृ व्यपत्री जगिनी सुता वा सापन्न मातुर्न

जिनी सुता वा । स्व गोत्र जावा वरयेत्प्रमादा तदा वरत्वं जगिनी पतित्वं ॥
 वाक्सं वंध कृतानां तु स्नेह संवंध जागिनां ॥ न तयो रुदहे कं न्यां सा
 कं न्या जगिनी न वेत् ॥ १९ ॥ सा वित्री यस्य यो दद्यात्त कं न्यां न विवाहयेत् ॥
 तद्गोत्रे तस्कुले वापि विवाहो नैव दोषकत् ॥ शांतांतर विषे मातु वा जस
 नेयी ॥ समान प्रवरो जिनो मातु गोत्रे वरस्पृहि ॥ विवाहो नैव कर्तव्यो
 सा कन्या जगिनी न वेत् ॥ पैत्रे प्रवर जिनं चिंतनीये न मातु के ॥ केव
 लं मातु गोत्रं च वर्ज्यं कात्यायनो ब्रवीत् ॥ गोत्रं मातु लपुत्राय वर्ज्येत्प्र
 वरान्न तु ॥ सपुत्राया स्तु ते गोत्रं प्रवरांश्च न चिंतयेत् ॥ २० ॥ अथ गोत्र
 निर्णयः ॥ नृगंगिरः कश्यपो त्रिवं शिष्टा गस्त्य गो धिजाः ॥ सप्त ब्रह्मण
 यस्तेऽप्यो गणाः पृष्टा दशा न वत् ॥ नृगोः पंच गणा तूर्वमष्टा वंगिरसो

७८

७८

गणाः॥॥पन्थे त्वेकैकगणि न इत्यष्टा दशतजणाः॥ जामदग्न्यावितह
 व्योस्तथा गृहसमदानिधः॥ वाधश्च वै इत्येते च गोः पंचगणाः स्मृताः॥
 प्राग्जामदग्न्यवसश्च श्रीवसोवस इत्यपि॥ ततो मांडव्यमंडूके मा
 इ इत्यशायिनः॥ वैरोहितश्च वाज्मकिः पाणिनी जमदग्निकः॥ रुष्टि
 षेण ऋषिषेणौ चानूपो विंडुघटाः पपि॥ प्राचीनयोग्यवैद्यधा जामदग्न्य
 गणार्षयः॥॥पन्थादित्यो दशानां च पंचत्रिप्रवराः अपि॥२६॥ नागवच्य
 वरां प्रवरौ च जामदज्ञा इति पंचप्रवराः॥ शुद्धजामदग्न्यस्य त्रिः प्रवराः॥
 नागवच्यवनाप्रवानिति॥ रुष्टिषेण ऋषिषेण योः पंचप्रवराः॥ नागवना
 ऋषिषेण नुपा इति॥ विंद्वादिनां पंचप्रवराः॥ नागवच्यवनाप्रवरौ वै वै
 द इति एवंचतुधप्रवरैर्नामोप्येको गणो ह्ययं॥ प्रवररुषिसाम्येन
 मिथोमीनविवाहिनः॥३॥ इति जामदग्न्यगणाः॥ वीतहव्यश्च यस्कश्च

७८

वाधूलोमोनमो कसो॥ शार्कसहिश्च सार्ष्टिश्च लशोलकायनजैमिनि॥
 जीवत्पायनजाबाली सावर्णिश्चागणार्षयः॥ वीतहव्यादयस्तन्येस्त्रिः
 प्रवरकाः पपि॥३२॥ नागवो वीतहव्यसौ चेसा इति॥ एतदेवं प्रवरक
 मिथोमिनविवाहितः॥ उजौ गां स्पमिदस्येतौ तृतीयौ गण इष्यते॥ अप
 नयोः प्रवराः॥ नागवो गां स्पमिदशौ नका इति॥ एवं प्रवरसाम्येन मि
 थोमीनविवाहिनः॥ वाधश्च मित्रयुक् चो जौ चतुर्थौ गण इष्यते॥ ना
 गविप्रवराः नागवदैद्यावसेवाध्यश्वा इति॥ एतत्प्रवरसाम्येन मिथो
 मीनविवाहितः॥ पथवैष्णवपाथश्च पंचमो गण इष्यते॥ प्रवराः नाग
 वो चै न्यः पार्थ इत्यवतेत्रयः॥ एतेप्येवं प्रवरकामिथोमीनविवाहिनः॥
 मिथो विवाह्याः पंचैतेत्येतां तां नागवमादिमं॥ जामदग्न्यादयः पंच

मिथो ग्राह्या विवाहादिभ्यः ॥ पाथा गिर सो गणाः ॥ गौतमो धनं नारदाजः कपिः
 कण्वोऽथ मुकुलः ॥ विरुपो हरितो विष्णुर्वृद्धश्चैवाष्टमो तमः ॥ तत्र अप्या
 सोऽश्विनौ तथौ कक्षीव दीर्घतमसाः ॥ वामदेवो बार्हस्पत्यो गौतम
 स्य गणार्थयः ॥ पाषष्टं त्रिः प्रवराः पंच प्रवरां गिर सो तमः ॥ तथा हि पंगि
 रसायाश्च गौतमा इति ॥ पांगिर सो गौतमो तथा इति ॥ पांगिर स गौ
 तम काक्षीवता इति ॥ पांगिर स गौतमो दीर्घतमसा इति ॥ पांगिर स गौ
 तम वारथा इति ॥ पांगिर स गौतमो विष्णोश्चैवाष्टमो तमः इति ॥ प्रवर
 द्वर्षी सामो न मिथो मीन विवाहितः ॥ पथ नरदाज गणाः ॥ नरदाजोऽथ कु
 सो गिर वैश्वोऽपौ जावनिस्तथा ॥ सवस्तं चस्तं वराहस्तं वैश्वापिकतस्तथा ॥
 ॥ १३४५ ॥ शौगत्रौ शिरीहक्ति लरुक्षो वादन इत्यपि ॥ ॥ तथा मातृ वसा गार्ग्यः

७६

कपिः कल्य इत्यपि ॥ एते सप्त दश ख्यातो नरदाज गणार्थयः ॥ पत्रा
 दितः कतां तानां प्रवराः स्त्री प्रकीर्तिताः ॥ पंगिर स बार्हस्पत्य नर
 दाजा इति ॥ शौगत्रौ शिरक्षीलाः पंच प्रवराः ॥ पंगिर स बार्हस्पत्य
 नादाजा इति ॥ कत्य किला इति ॥ कक्षी दीनां पंच प्रवराः ॥ पंगिर
 स बार्हस्पत्य नरदाज सैन्य गार्ग्य इति ॥ प्रवर ऋषि सामो न मिथो
 मीन विवाहितः ॥ ५० ॥ पथ कपिल गणाः ॥ गौतमा दिव देवाय गणाः
 पुत्राष्टका न्वितः ॥ पतो गार्ग्य कपे जेतुं स्वतंत्रेण विशेषितः ॥ नर
 दाजैः सहा तो स विवाहो गिरुतो खिलैः ॥ गेणं स्वं स्वं विहायाथ
 विवाहं पुनरदो न वेत् ॥ ५२ ॥ तथा चोक्तं स्मृत्यर्थ सारे ॥ कपि प्रसि

८०
 द्विविहताविवहोस्वतंत्र एकोऽप्यपरोस्वतंत्रः ॥ तत्र स्वतंत्रस्य कपिर्विवा
 हं मिथो नरदाजकुलेन चाहुरिति ॥ ग्रंथांतरेऽप्ययमर्थः ॥ ५५ ॥ प्रकारं
 तरेण दर्शितः ॥ तत्र कतिचिद्भिरदाजाननिधायोक्तं ॥ नातः परेशो
 हरितानधस्तामिथो विवाहस्तु कपिनपास्पतः ॥ पविवाहेभ्यः पर्युदस्ता
 नां कपिनां विवाहो स्तीत्युक्तं भवति ॥ माश्वलायनगृह्यपरिशिष्टे तु स्प
 ष्टं तेषां नरदाजेषु कपीनां विवाहसंज्ञावद्व्यप्यज्ञापिनरदाजकुले
 केषां चिद्विवाहमनिधायोक्तं ॥ एतेषां तु विशेषो यमाचार्याहानिधाय
 वनैः ॥ परुरुयेभ्यः कपिलैर्विवाहस्त्रिनिरिष्यते ॥ ५६ ॥ पयंकपि
 स्त्रिप्रवरकः ॥ पांगिरसमरीचयोस्तुदा इति ॥ पत्रकपिनामिति बहु
 वचनं ॥ तत्पुत्रानि प्रायेण ते चाप्युक्ताः ॥ वरस्थितंतिरश्वापि विंदुश

शक्यकपिंजलिः ॥ नृयसिर्कविणी किञ्चैव जलंधरेति चाष्टधा ॥ कपिपुत्राः
 समाख्याताः तेषां कपिवद्विष्यते ॥ कपिवद्वित्यनेन एतेषां नरदाजकुले
 विवाहसिद्धिरित्युक्तं ॥ कपिपुत्रे त्वोक्तामीनविवाहिनः ॥ ५३ ॥ पत्रप्र
 योगपारिजाते ॥ नरदाजगणस्यापि तथा कपिगणाय वा ॥ विवाहो न वि
 धेयं स्यादन्योन्यं न कदाचनेति ॥ मथकएव गणाः ॥ पांगिरसाः तजमीढाः
 कएवाश्च पित्रयो ह्यमी ॥ मिथो विवाहं नाहंति समानप्रवरायतः ॥ केचि
 त्प्रवरानन्यानेवाहुः ॥ पांगिरसाद्यौरकएवा इति ॥ पथमुज्जलः ॥ मु
 ज्जलश्चित्रवेदी च ताद्व्योनिर्गर्भश्च एव च ॥ मौज्जलश्चेति पंचैते मुज्जल
 स्पगणावयवः ॥ एतेषां त्रिः प्रवराः ॥ पांगिरसनागर्भश्च मौज्जल इति ॥
 प्रवरैस्तेन पंचामिथो मीनविवाहितः ॥ पथहारितः ॥ हारितश्चांबरी

षष्ठमाधाता यो वनाश्वकाः॥ कौसपैग्यः शंखदन्तौ ततो हेमवगवान्निधः॥ कौ
मारश्च दशवेते हाहारी तस्य गणपयः॥ एतेषां त्रिप्रवराः॥ पांगिरसां
बरीषहारीता इति॥ पांगिरसां बरीषयो वनाश्वा इति द्विधः॥ तु
ल्यैकप्रवरत्वेन मीथोमी न विवाहितः॥ पथविष्णुवृद्धे॥ विष्णुवृद्धः क
ठमठं शाणाश्च पदत्रयः॥ पौपवित्पश्चोपविजडेणो वादरायणः॥ नि
तुंदिर्मडणः काम्यासुणिः सात्यकिरित्यपि॥ चतुर्दशेते विख्याता वि
ष्णुवृद्ध गणपयः॥ एतेषां त्रयः प्रवराः॥ पांगिरसा विष्णुवृद्ध वादराय
ण इति॥ पांगिरसयोरकुसनां सदश्वा इति॥ तुल्यैकप्रवरत्वेन मि
थोमी न विवाहितः॥ इत्यांगिरसप्रकरणे॥ पथविशेषमाह॥ पंचा
नां त्रिषु मासान्ना दिवाहस्त्रिषु च द्वयोः॥ नृगं गिरो गणेष्वेकं शेषेष्वे

कोपिवारयेत्॥ शेषेष्वितिकश्पपादिष्वित्यर्थः॥ पथकश्पपाः॥ कश्पपाः का
श्पपावक्षारसितौ नैधवस्तथा॥ वैशंपायननृताशुं सुमेधो नैध्र
वाः॥ पमि॥ रेनो रैभ्यः शांडिलश्च सौजापिर्नागुरिस्तथा॥ धन्वंतरिश्च
शांडिल्यो देवतः कश्पपाः॥ पमी॥ कश्पपादीनां त्रिः प्रवराः॥ कश्पपावक्षार
सिता इति॥ निध्रवादीनां त्रिः प्रवराः॥ काश्पपावक्षारानैध्रवा इ
ति॥ रेनादीनां त्रिः प्रवराः॥ काश्पपावक्षारानैध्रवा इति॥ शांडिल्यादी
नां त्रिः प्रवराः॥ कश्पपाशांडिल्यदेवता इति॥ प्रवरद्वयं पिसामान्ये
न मिथोमी न विवाहितः॥ ७६॥ पथा त्रिगणाः॥ पथो त्रिः प्रथमस्वस्ति
कृष्णचंद्रपदादिमाः॥ प्राज्ञेया वामरथ्याश्च गविर्विरसमाकृत्यः॥ पौ

८३
 र्वातिष्ठोतिष्ठिश्चापिवरुतकधनंजयो ॥ सुमंगलो बीजवापि सोमंगलो त्रि
 वंशजाः ॥ पात्रा वामनयो दितानां त्रिः प्रवराः ॥ पात्रे याश्चर्चनश्चाश्वा इ
 ति ॥ गविष्ठादिनां त्रयः प्रवराः ॥ पात्रे यगविष्ठा रयो र्वा तिष्ठ्या इ
 ति ॥ वाहुतकानां त्रयः ॥ पात्रे यार्चनश्चाश्वा इति ॥ अत्रिवाहुतगण
 योः प्रवरैकोपि नित्तराखाध्ययनाद्दे इत्युक्तिः ॥ सुमंगलानां त्रिः
 प्रवराः ॥ पात्रे या सुमंगलश्चाश्वा इति ॥ पाद्येष्वेव विज्ञेदेन मिथो
 मी न विवाहिनः ॥ ८३ ॥ पथवसिष्ठगणः ॥ पाद्यो वसिष्ठो वासि
 ष्ठो उपमत्सुरतः परं ॥ पात्ररदसुरपेन्द्र प्रथमश्च पाराशरः ॥ पारा
 शर्यो व्यासशक्तिः कुंडिनो गण इत्यपि ॥ सांख्या यनो जातककर्णकौ
 डिणिश्च ततः परं ॥ मैत्रावरुणिरित्येते वसिष्ठस्य गणर्षयः ॥ पाद्य

स्पप्रवरैकस्या तत्र स्युः प्रवरास्त्रयः ॥ पत्रवसिष्ठस्वनामैकप्रवरः ॥
 वसिष्ठभरदस्वेंद्र प्रमदा इति ॥ पाराशरादीनां त्रिः प्रवराः ॥ वसिष्ठादी
 नां त्रिः प्रवराः ॥ वासिष्ठशक्तिपाराशर्य इति ॥ कुंडलिनादीनां त्रिः प्रव
 राः ॥ वसिष्ठमैत्रावरुणिकौ डिण्या इति ॥ प्रवरद्वार्षिसाम्येन मिथो मी
 नविवाहिनः ॥ पथा गस्त्यगणः ॥ पगस्तिश्च तथा गस्त्यादाठ्यं च्युति
 --- इधध्रताहः ॥ सोमवाहः सारवाहः स्रयोप्यमी ॥ प्रवरांतविकल्पे
 न मीथो मीनविवाहितः ॥ पत्रकेचिदादिपतिं ॥ एकगर्तसमुत्पत्त्या ए
 कनामत्वसंभवः ॥ मैत्रावरुण्योरनयो गणने द ॥ गणने दकथं न वेदि
 ति ॥ १३८ ॥ उच्यते ॥ द्वयोरैककृणोत्यति नैकजातस्य साधनं ॥ स
 मानसमयोत्यतेनामैकविचारतः ॥ मित्रावरुणयोस्ते कौजे दादे
 कं कथं न वेत् ॥ इति गृहवल्कुनः प्राणशून्यो न कारणं ॥ पतितानां ग

भेदेन न तयोरेतसो द्वयोः ॥ पृथगेव समुत्पत्तेर्भिन्नाविति समं ज्ञेयं ॥
 अप्यविश्वामित्रगणं ॥ विश्वामित्रो देवरातिश्चिकित्ता गालवो मनुः ॥
 तत्तैलिकि वलिखिल्यो याज्ञवल्क्यश्च कौशिकः ॥ उलोकोष्ठहृदग्नश्च
 धूमः शाका विनिस्तथा ॥ शालं कायनिशाज्जागितथा शावनोद
 लौ ॥ श्रौमतो देवतरसः कामाकापनसंज्ञकः ॥ देवश्रवाश्चाधध
 नं जयधानं जयाबुजौ ॥ मधुच्छंदाः प्रजाश्वाज्यो रोहिणो रोहिणा
 ष्टकः ॥ रोहितः पुरणः पारिदश्चायश्च तथोरणौ ॥ कतो रोक्षककाशौ
 तौ ह्यहिलश्चाधमर्षणः ॥ स्रुतः पनसधूमौ च ववर्गे जिग्मस्त
 था ॥ एकएचो ग्निवैश्वश्च शालं कायनसंज्ञितः ॥ शाखादौ लोहिता
 रुश्च जङ्गुश्चापिंद्रकौशिकः ॥ घृतकौशिक इत्येते विश्वामित्रगणवर्ष

यः ॥ प्रवरास्त्रय एवोक्ता विश्वामित्रगणस्य तु ॥ १४ ॥ विश्वामित्रो देव
 रातानां त्रिः प्रवराः ॥ विश्वामित्रो देवरातो दत्ता इति ॥ श्रौमतादिचतु
 र्णां त्रिः प्रवराः ॥ विश्वामित्रदेवरातदेवश्रवस्तेवसा इति ॥ धनंज
 याज्यादिचतुर्णां तास्त्रिः प्रवराः ॥ विश्वामित्रमधुच्छंदसा इति ॥ प
 जाङ्गपयोस्त्रिप्रवराः ॥ मधु विश्वामित्रमधुच्छंदसा इति ॥ रोहिणादी
 नानां त्रिः प्रवराः ॥ विश्वामित्ररोहिणाष्टका इति ॥ ऋष्टकादीनां त्रिः
 प्रवराः ॥ विश्वामित्रकात्याहिल इति ॥ पधमर्षणां त्रिः प्रवराः ॥ वि
 श्वामित्राधमर्षणाग्निदेव्या इति ॥ शालं कायनादिषणां त्रिः प्रवराः ॥
 विश्वामित्रशालं कायनकौशिका इति ॥ प्रवरेष्वर्षिसामान्ये मिथोमी
 नविवाहितः ॥ इति विश्वामित्रप्रकरणं ॥ एक एव रुषिर्यत्र प्रवरेष्व

नुवर्त्तते ॥ तावत्समानगोत्रत्वं रे ते नृग्वंगिरे गणात् ॥ एवमुक्तेषु भेदेषु
 गणेष्वष्टादशस्वपि ॥ सामान्येनोदहे प्राप्ते विशेषनिगद्यते ॥ १० ॥ भार्ग
 वंगिरसादीनां स्वगणादनुवृत्तितः ॥ स्वगोत्रत्वमतस्तेषां नोदाहस्तेषु
 विद्यते ॥ अन्ये स्वस्वगणहिता विवहे युगलितरे ॥ गणांतरे पितृव्या
 नोदहेषु परस्परं ॥ प्रदर्शयामस्तस्यात्यागणभेदव्यवस्थितान् ॥
 स्वतंत्राश्वा स्वतंत्रश्च द्वौ कपि गणभेदतः ॥ १३ ॥ कवाक्षी लोचनरद्वाजो वि
 श्वामित्र गणद्वये ॥ विश्वामित्रो वीतहव्यो शालंकायन इष्यते ॥ वि
 श्वामित्रात्रिगणयो विद्यंते च धनंजयः ॥ विश्वामित्रेण शृंगेण नर
 दाजस्पवैशिरः ॥ रुत्रजातो द्विगोत्रविरुच्यते शौंगशैशिरि ॥ पतो
 यं विप्रवचनो नोदहेतज्जणद्वये ॥ संकृतिः पूरिति माषाश्च शंभुः शौ

वगवस्तथा ॥ पपरो गौरवीतश्च सांकृत्य च ततः परं ॥ १६ ॥ गंडिवै व्याघ्र
 पादश्च नरदाजकुलोद्भवा ॥ क्रयक्रीतावसिष्टेन नमोदास्वास्तज्जणद्वये ॥
 जामदग्नौ देवरातो विश्वामित्रे कुले पितः ॥ दत्तपुत्रतयानैषं वि
 रास्वस्तकुले द्वये ॥ काश्यपेन वसिष्ठेन कृत्वा तां गौतमवंशजाः ॥
 पानष्टिरफुलिस्त्राति राजचारिस्तथैव च ॥ सैरजः क्षीरजो वाहुसै
 रंध्री राजसेवकाः ॥ स्वाशुचिः स्वापुलिंगश्च लोगाक्षी शरदंबकाः ॥ २० ॥
 त्रयोदशैते मुनयः समस्वाम्यास्तुतीकृताः ॥ रात्रौ ममतवा क्लितित
 थैवेते व्यवस्थिता ॥ अतो गणत्रयोप्येते न विवाह्या कथंचन ॥ ए
 वं निमित्तमुदाहं परित्यज्य प्रमादिति ॥ तथा च स्मृत्यंतरे ॥ जमद
 ग्नि गणस्यापि विश्वामित्र गणस्य च ॥ न देवराता न गोत्रेण वि

विवाहस्यात्तरस्परं ॥ भरद्वाजगणस्यापि विश्वामित्रगणस्पच ॥ कतशे
 शिरश्चैश्वर्यानां पाणिपीडनं ॥ कशपस्पगणस्यापि वसिष्ठगणस्पच ॥
 संकृतिं पूतीमाख्याभ्यां विवाहो न परस्परं ॥ पात्रेयस्पगणस्यापि वि
 श्वामित्रगणस्पच ॥ जनजयाख्यगोत्रेण नान्येन पाणिपीडनं ॥ १२६ ॥
 भरद्वाजगणस्यापि तथा कपिगणस्पच ॥ विवाहो न विधेयस्यादित्येवं मुन
 यो ब्रवीत् ॥ मौजलस्पगणस्यापि विरूपस्पचै गणस्पच ॥ परस्परं न कु
 र्वीत पाणिपीडनसंक्रियां ॥ द्यामुख्याय एकः सर्वेदित्तविक्रितकादयः ॥
 गोत्रद्वयेऽपि नो दाहः शृंगेशो शिरयो र्यथा ॥ पचार्यः ॥ द्यामुख्याय एक
 स्यैव नो दाहो गोत्रयोर्द्वयोः ॥ तस्यापत्यस्य तदुन्य गोत्रमेव विदुः बुधाः ॥ १२७ ॥
 गुरौ स गोत्रप्रवरानो दाह्याः हवित्रयोर्द्वयोः ॥ स गोत्रो ह्यनभिज्ञैश्च

८५

विप्रैराचार्यगोत्रजां ॥ पसंप्रज्ञातबंधूनां माचार्यप्रवरान्मृताः ॥ पक्षे च
 स्मिन्निवाहेऽपि स गोत्रैः सह नेष्यते ॥ प्रज्ञानादथवाज्ञानाद्यस्तु वैय
 दिचोद्बहेत् ॥ समानप्रवरं कन्यामातृतः परिपालयेत् ॥ तथा च समा
 नप्रवरं कन्यासपिंडं चैकगोत्रजां ॥ नैव तां वरयेत्प्राज्ञो मातृवत्परिपा
 लयेत् ॥ समानप्रवरे निम्ने मातृगोत्रे वरस्पच ॥ विवाहो नैव कुर्वीक
 र्त्तव्यो इति केचिद्वदन्ति च ॥ १२८ ॥ इति नारायण उवाच विरचितायां धर्म
 प्रवृत्तौ गोत्रनिर्णयप्रकरणं ॥ ॥ ॥ ॥ अथ जीवत्पितृकश्राद्ध
 विधिः ॥ आमश्राद्धं गयाश्राद्धं श्राद्धं चापरपक्षिकं ॥ न जीवत्पितृकः कुर्या
 त्पुं उने तैर्थिकं च यत् ॥ न जीवत्पितृकः कुर्यात्तिलैः कलैश्च तर्पणं ॥
 न जीव

नजीवत्पितृकः कुर्यात्पुंड्रं तैर्धिकं च यत् ॥ महालयं गयाश्राद्धं श्राद्धं चपि
 तृत्तर्पणं ॥ श्राद्धादिकं यदा कर्तुं न शक्तेः तदा यदि ॥ तदा पुत्रेण कर्तव्यम
 वश्यं पितुराज्ञया ॥ पाराशरः ॥ विद्यमाने पिपितरि श्राद्धं कर्तुं नुपस्थितः ॥
 पितृवत्पितृपुत्रादे कुर्यात्पुंड्रं मसं शयः ॥ तथ च ॥ वृद्धौ च तीर्थे सन्यस्ते
 ताते च पतिते सति ॥ तेऽप्येव पिता दद्यात्तेऽप्यो दद्यात्सुतः स्वयं ॥ उदाह
 पुत्रजनने पुत्रेष्ट्यां सोमके मखे ॥ तीर्थे ब्राह्मणः प्रायाते षडेते जीवतः पि
 तुः ॥ पंग्रहशिष्टे ॥ पञ्चष्टके गयाश्राद्धे सत्यां यत्र मृते हनिः ॥ मातुः श्राद्धं
 सुतः कुर्यात्पितर्यपि च जीवति ॥ ५० ॥ पञ्चष्टके इति प्रेतपक्षे नवमी ॥ श्राद्ध
 मित्यर्थः ॥ नजीवत्पितृकः कुर्यात्पुंड्रं मातृदया दृते ॥ कृतेऽपि नवमी श्राद्धे
 गृहे तच्च हि क्षुप्यते ॥ तथा च गोतिलः ॥ जीवमानः पिता यस्मात्माता चेन्मि

८६
८७

यते यदि ॥ प्रेतपक्षे नवम्यां मातुः श्राद्धं विधीयते ॥ महालये नवम्यां श्राद्धं
 कुर्यात्मृते हनि ॥ कुर्यात्पुंड्रं विधानेन पितर्यपि च जीवति ॥ नावस्थान्नवमी
 श्राद्धं यावद्देवर्तते पिता ॥ तदैव क्षुप्यते श्राद्धं मृतश्चेद्वा हि वै पिता ॥ सुवा
 सिन्यां मृतायां च यश्चाद्धं प्रतिवसरं ॥ सुवासिनैः प्रदातुं ब्राह्मणैः सह
 भोजनं ॥ पथसापन्नमातृविषयं ॥ सारावल्यां ॥ एकजन्तुं किंपत्नीनां मपु
 त्रनिधनं गताः ॥ पनस्याः पुत्रवत्पि कर्तुं न शक्तेः तैव तत्र तु ॥ पत्रके
 चिद्विशेषमाह ॥ सापन्नजननी यस्पितुश्चेज्जीवतो मृता ॥ पुत्राय
 दिसा चापितृस्य कार्याः कथं क्रिया ॥ मनुः ॥ सर्वसामेकपत्नीनामेका
 चेत्पुत्रिणी भवेत् ॥ सर्वस्तानेन पुत्रेण पुत्रिणो मुनुरब्रवीत् ॥ एकै
 कपुत्रिणा तुल्या ह्यपुत्रानि धनं गता ॥ तस्याः क्रियादिकं केन कर्तव्यं

पितृमेधकं ॥ १४५ ॥ एकै नैव तु कर्तव्यं ज्येष्ठपत्नी सुतेन च ॥ जन्म ज्येष्ठेन वा
 मातुः सपत्न्याः पपि कर्म कृत् ॥ कृत्वा सौवर्णं पुत्रः पित्रोस्तु जीवतोरपि ॥
 सपत्न्या मातुः कुर्वीत पितृमेधिक कर्म च ॥ चकारात्प्रति सावसरं कादिक
 मपि कुर्यादित्यर्थः ॥ मृता मातरि जीवत्यां सापत्न्यजननी यद्दि ॥ पितामह्या
 दिभिः कुर्यात्प्रत्यक्षं न तु तर्पणं ॥ ५३ ॥ पथ बहुपत्नी कपुत्रविषयं ॥ एकमेव
 कपत्नीनां सर्वासां संति वै सुताः ॥ पितुर्मरणे कावेतु ज्येष्ठपत्नी सुतो ग्र
 जः ॥ पथ कर्मधिकारिणः ॥ पुत्रानाहयाशौ वल्क्यः ॥ पौरसो धर्मपत्नीजः
 स्तसमः पुत्रिका सुतः ॥ क्षेत्रजः क्षेत्रजातस्तु स गोत्रे एतरेषां धवा ॥ गृ
 हे प्रवृत्त उत्पन्नो गृहजस्तु सुतः स्मृतः ॥ कानिनः कंधन्य का जातो माता
 महसुतः स्मृतः ॥ पत्न्यायां दातायां वा जातः पौनर्भवः स्मृतः ॥ दद्यान्मा

ता पिताचायं सपुत्रो दत्तको भवेत् ॥ ३ ॥ त्रीतश्च ताभ्यां वित्रीतः क्रित्रीमशा
 स्वयं कृतः ॥ दत्तान्मातुः स्वयं दत्तो गर्जे विन्नः सहजैः ॥ उच्छेष्टो गृह्य
 ते यस्तु सोपि विद्वो भवेत् सुतः ॥ पिंडदां शहरश्रेष्ठां पूर्वभावे परस्परः ॥
 ॥ १४६ ॥ मनुः पारिजाते ॥ ज्येष्ठ एव सुतः कुर्याद्विन्नैः सहानुजैः ॥ पुत्रो
 रेवाधिकं श्राद्धं मन्येषां न च ते सह ॥ प्रत्यक्षं पाथर्वणे नैव विधिना क्षेत्रजैर
 सौ ॥ कुर्यातामितरे कुर्युरेको दिष्टं सुतादयः ॥ पौरसः पार्वणे नैवपि
 त्रैरेव विधीयते ॥ दत्तपुत्रादयः सर्वे एको दिष्टे विधानतः ॥ द्यामुख्या
 यणकादश्चुर्वाभ्यां पिंडो दकेष्टकः ॥ श्राद्धं कुर्युस्तवोश्चैव पित्रोर्दत्त
 गृहीतयोः ॥ यस्म्यो वीजतो जातस्तस्यैव पार्वणं स्मृतं ॥ एको दिष्टम
 थान्यस्य विधिरेक उदाहृतः ॥ पितुश्चैव गृहीतस्य मातुश्चैव तथैव

८८

८८

स्था ५

च। दत्तः कुर्यात्तिशोरे वनान्येषां तु कदाचन ॥ ६६ ॥ अप्या न्याधिकारः ॥ पुत्र
 पौत्रश्च तज्जुश्च पिता माता स्तुषा तथा ॥ भगिनी नागिनी यश्च सपिंडो ध
 नहायपि ॥ एतेष्ववहिता कश्चित्पूर्वजावे परस्परं ॥ अनुपनीताधिका
 रे ॥ विश्वरूपे ॥ असंस्कृते न विप्रेण पत्न्या वापि समंत्रकं ॥ अग्निदाहप्र
 कर्तव्यमन्य सर्वतु कारयेत् ॥ कुर्यादनुपनीतोपि मंत्रनवत्वेन मेधि
 कं ॥ यद्यसौ कृतचूडा स्याद्यदि च त्रिवसरः ॥ कृतचूडस्तु कुर्वीत ह्यु
 द्दुर्कपिंडमेव च ॥ स्वधाकारं कुर्वीत वेदोच्चारणं कारयेत् ॥ कृतचूडा न
 पनीतः सपित्रोश्चाद्वंसमाचरेत् ॥ उदाहारे स्वधाकारं न तु वेदाहारा
 णसौ ॥ १४७ ॥ मनुः ॥ न ह्यस्मिन्पुज्यते किंचिदामौ जीवबंधना सदा ॥ ॥
 नानि व्याहरयेद्ब्रह्म स्वधानिनयनादते ॥ स्वधादिनयनं प्रेतका

च ४

८८

अपुत्रा तु यदा जायते सं प्राप्ते जर्तुं सखिं के ॥ रजश्च लाजवेत्सा तु सौ
 कुर्यात्तत्पंचमैरुनि ॥ ११ ॥
 र्यमित्पर्यः ॥ पुत्रे सति निषेधः ॥ पुत्रेषु विद्यमानेषु नान्योन्यं कारये स्वधां ॥
 आनुकूल्यं ह्यपुत्रस्य श्राद्धं कुर्यात्सनाथकं ॥ प्राणत्यागो न वेद्यत्र तीर्थे वा स्व
 गृहे पि वा ॥ ॥ प्रेतकार्याणि तत्रैव कुर्यादन्यत्र नैव तु ॥ ॥ अर्धपुत्रविषये ॥
 पत्नी कुर्यादपुत्रस्य पुत्रिका पुत्र एव वा ॥ कनीया ज्ञात्रजो वापि पूर्वजावे
 परस्परः ॥ ॥ पथवपनविधिः ॥ ॥ पाचार्यः ॥ निषेधे सत्यपि दौर
 पित्रो रेव मृते हं हनि ॥ वापयेयुः सुताः पित्रो मरणश्रवणे पि च ॥ ॥
 संवर्तः ॥ गयायां नास्करहेत्रे माता पित्रो मृते हनि ॥ पाधाने यज्ञका
 ले च षड्भुवेवपनं स्मृतं ॥ ७६ ॥ माता महपितृव्याणं मातुलाग्रजयोर्गु
 रोः ॥ श्वशुराचार्ययोस्वामिपत्न्योर्वापि पितुः स्वसुः ॥ मातुः स्वसुर्भगि
 न्याश्चैव हि ॥ एषां केपि बुधसः प्राहुर्गर्जने वानेपि कारयेत् ॥ इतिकर्म
 कनिष्ठो ज्येष्ठ १

८५२

कर्त्तृविषयं ॥ तथा च व्याघ्रः ॥ विजन्ता वा विजन्ता वा पित्रोः स्तुतये सुता ॥
वपनं कुर्वन्नेषां कुर्यात्कर्त्ता तपो भवेत् ॥ प्रथमे हि कर्त्ता स्वगोत्रो
वा न्यगोत्रो वा यदि स्त्री यदि वा पुमान् ॥ प्रथमे ह नियो दद्याद्दशा
हं समापयेत् ॥ ८५ ॥ पश्चि सं च यनात्पूर्वं पुत्रो यदि समागते ॥
तदा हि सकलं कर्म पुत्रो कुर्याद्यथाविधिः ॥ दहनाग्निः ॥ स्मृतिः सा
रे ॥ दहनं चाहिताग्नेः स्तु कुर्यात्त्रेताग्निना स्तुतः ॥ पनाहिताग्नि
विधि वदहे ॥ दौपासनाग्निना ॥ विधुरं विधवा चैव दहेत्प्रेतकु
शाग्निना ॥ यतिप्रस्थो कपालाग्नौ बालकन्ययोः ॥ पश्वतायनः ॥
पात्मारोषशरीरस्य न विनश्यति पावकः ॥ शवदेहेऽपि नष्टेऽपि द
क्षिणः प्राणिरस्ति चेत् ॥ जौकिकाग्निं स्थापयित्वा पाणिं पुत्रो ज

८५३

पेद्यजुः ॥ उपावरो ह जातेति तूष्णीमग्ने नयेतिसः ॥ स्याद्वादशो गृहीते
न तूष्णीं जुहुयात् द्यूतं ॥ हस्तस्या दप्रपद्येत प्रेतमात्पधिकी क्रिया ॥
स्नानप्रेतस्य पुत्राद्यैर्वस्त्राद्यैः पूजयेत्ततः ॥ न गृहे हं दहेनैव के
चिद्देयपरित्यजेत् ॥ प्रमादादग्निविष्टितिः पत्नी चैव स्यात्स्वसन्नि
धौ ॥ प्रेतस्य दहनं कुर्यात्किंच पुत्रोऽथ वा न्यजः ॥ प्रायश्चित्ताहुती हुत्वा
पक्षाहो माहुतीरपि ॥ ह दहेत्प्रेतं ततः पुत्रो ते नैवोपासनाग्निना ॥
द्विपन्नसंस्पृष्टाग्निविधिः ॥ न नवेदग्नि संयोगः पत्न्यो ज्येष्ठकनि
ष्ठयोः ज्येष्ठाय यदि मृतात्पूर्वं मग्नि होत्रेण तां दहेत् ॥ ८६ ॥ पूर्वमेव हि
नार्यायाः कनिष्ठाय यदि वा मृता ॥ निर्मथ्याग्नि दहेत्तेन वक्त्रिणा वधि
वच्चतां ॥ नार्ययोरग्नि संयोगो जाते ज्येष्ठकनिष्ठयोः ॥ यदि कस्मि

नृमृता नार्या दाहस्तस्याः कथं न वेत् ॥ संस्पृष्टाग्निं विनयाय दक्षिणे
 तरयोरपि ॥ उपस्थाया दक्षिणे भागः कनिष्ठायास्तथोत्तरः ॥ वि ॥ ॥
 बहवो यदि नार्याश्चेद्भागास्तु स्तादृशा अपि ॥ यस्याएव यथा भागस्तं
 तं भागं नियोजयेत् ॥ दाहादिकर्म कुर्वीत मंत्रस्त ॥ तमेधिकं ॥ प्रथ
 मे हनियः पुत्रः सदृशा हं समापयेत् ॥ प्रथमवश्रादानि ॥ विषमसंज्ञा ॥
 प्रथमे क्लृप्ता तीये क्लिपंचमे सप्तमे तथा ॥ नवमेकादशे चैव नवश्रा
 दं प्रकीर्तितं ॥ ७५ ॥ यदि रात्रौ न वेत्तस्य समाप्तिर्दहनस्य चेत् ॥ ॥
 २ पनैः क्लृप्तुदिते सूर्ये कार्यास्तस्योदकक्रिया ॥ तिलोदकांस्तथापि
 डान्नवश्रादानि यानि च ॥ न कुर्वाद्रात्रौ संध्यायां यस्या निष्फलं
 न वेत् ॥ उत्तरीयशीलायत्र कर्तव्यविपर्यये ॥ पूर्वदत्तांजली

दि २

८१

दद्यात्पिंडांश्चापि तथैव च ॥ मध्यदर्शे सति कथं ॥ पित्रौ रात्रौ च मध्ये
 तु यदि दृशसिमागतः ॥ तावदेवोत्तरं तत्र पर्यवसेत् न हात्परं ॥ प्रंतर्द
 शा हे दर्शश्चेत्तत्र सर्वसमापयेत् ॥ प्राग्गृध्रं वा अहादर्शो दिशा हं मध्येऽपि
 पित्रोस्तु तावदाशौचं दद्यात्पिंडं तिलांजलीन् ॥ दशाहमध्ये दर्शश्चेत्पिं
 डदानं तिलोदकं ॥ पौरसः प्रत्यहं दद्यान्न च दर्शे समापयेत् ॥ अह
 प्राग्गृध्रं वा अहादर्शो दिशा हं मध्येऽपि पौरसः ॥ पितरौ तु विनान्येषां दर्
 शे नैव समापयेत् ॥ १५३ ॥ दशाहमध्ये यदि दृशः प्रागते दद्याद्दशाहं
 १८ तिलवारि पिंडान् ॥ पुत्रीस्तु तोदर्शं क्लृप्तं पौरसो वारोषाः सुतास्तत्र
 समापयेयुः ॥ देशांतरस्थितैः पुत्रैः क्रिया कार्या यथाविधि ॥ विज
 तैर्वा विजितैर्वासंयुक्तैर्दहनं विना ॥ दशाहान्तरे पित्रोर्मरणं

श्रुयते यदि ॥ पुत्रेणैवाथवानेन मंत्राग्निं नैव दग्धयोः ॥ ६ ॥ प्रेतशब्देन
 त्रिष्टुः कर्त्तव्यं षोडशादिकं ॥ सपिंडीकरणं चैव यथा कालसमुद्भवं ॥
 मंत्राग्निं नैव दग्धस्य पिंडं दानोदकाक्रियाः ॥ न कृतास्तुः प्रमादाद्वा द
 शान्यंतरे यदि ॥ अप्येकस्मिन् दिने कर्म यदा कर्तुमुपक्रमेत् ॥ पिंडो
 दकं क्रिया कुर्याद्वा शौचं दहनं विना ॥ ॥ पथास्थि संचन विधिः ॥
 कुजमंदार्कशुक्रेंद्रगुरौ नंदो त्रिपादने ॥ पूर्वोत्तरापुष्पहस्ते नास्थि संच
 यचैव न चरेत् ॥ १० ॥ त्रिपुष्करं त्रिपादपेति धिर्भक्तां जायते वासरे
 गुरौ ॥ रवौ नौ मेचमुनिभिः प्रोक्तं तद्वि त्रिपुष्करं ॥ नंदो नडा काम
 भूतनौ मार्करविजे गुरौ ॥ शुक्रमघायां रोहिण्यां पंचके द्वि त्रिपादने ॥
 उन्नत्रयं प्रेतदाहमस्थि संचयनं तथा ॥ न कुर्याद्यदि चिदाहंकृत

दाहं प्रदापयेत् ॥ वारे तथा धिदैवत्पे वा सो दानं विधीयते ॥ न देपि भूमि
 दानं स्याद्देमदानं त्रिपादने ॥ विनक्तौ रपि प्रेतकायं मेव कार्यं ॥ अनं
 ताचार्यः ॥ विनक्ताः पविनक्तवा कुर्युः श्राद्धमदैवतं ॥ मघा सुचततो
 न्यत्र नाधिकारः पृथग्विधी ॥ ॥ प्रदैवतं नवश्राद्धादि शोडशाशतं ॥ न
 वश्राद्धं सपिंडं च श्राद्धान्यपि च षोडशाः ॥ एकेनैवं च कार्याणि सवि
 नक्तधनेष्वपि ॥ ११ ॥ ॥ पथवृषोऽसर्गः ॥ तथा च मस्यः ॥ वृषोऽसर्गं सुतः
 कुर्यात्पित्रोश्चैकादशे हनि ॥ ॥ पथवा पुन्यकाजेलु विधिना मुस्तजेत् ॥
 वृषोऽसर्गं सुतो मातुः कुर्याद्देकादशे हनि ॥ सहोमं विधिवद्देवपि
 तर्ह्यपि च जीवति ॥ पतिवत्याः पुत्रायाः वृषोऽसर्गं न समाचरेत् ॥ इति
 केचिद्वदंत्यनेन कार्यमिति केचन ॥ इति वृषोऽसर्गः ॥ ॥ पथाद्यश्राद्धं ॥

मनु॥ असपिंडे क्रिया कर्म द्विजाते संस्थितस्य च ॥ पदैव नो जयेद्वाहं
 पिंडमेकं च निर्वपेत् ॥ २॥ पाद्य श्राद्धमशुद्धेऽपि कुर्याद्देकादशो हनि ॥ क
 र्त्तुं सात्कालिकं शुद्धिरशुद्धः पुनरेव सः ॥ ब्राह्मणं नो जयेद्वाद्ये होतव्य
 मवलेशु च ॥ पुनश्च नो जयेद्विप्रं द्विरावृत्तिर्न वै ह्यदि ॥ पाद्यादिषोड
 शश्राद्धं कुर्याद्देकादशो हनि ॥ दाहादिसकलं कर्म पुत्रः कुर्याद्यथावि
 धिः ॥ सपिंडीकरणं यावतावत्सा देकमेव हि ॥ विभक्तैर्वा विभक्तैर्वा का
 र्यं प्रेतक्रियादि कं ॥ सपिंडीकरणं ॥ सपिंडीकरणं कुर्यात्सिद्धैव
 द्वादशो हनि ॥ तदनावे त्रिपक्षा दो ह्यथ वैकादशो पिवा ॥ २६ ॥ मृते प
 त्नियस्याथ विद्यते च पितामहः ॥ तेन देया स्त्रयः पिंडा प्रपितामहपूर्
 वकं ॥ त्रयाणमपि पिंडानामेकानापि सपिंडं उने ॥ पितृ त्वमश्रुते प्रे

तद्वा ॥ ति धर्मो व्यवस्थिताः ॥ पितुः पुत्रेण कर्त्तव्यं पिता पुत्रस्य न क्वचित् ॥
 यदि स्नेहेन वा कुर्यात्सपिंडीकरणं विना ॥ ॥ पथ्य बुक्कामः ॥ गालवः ॥
 बुक्कामद्यच्च सापिंडं वियोगाद्यच्च कारितं ॥ तसपिंडं पुनः कुर्याद्बु
 क्रमाद्यच्च तस्मृतः ॥ पितामहे जीवति पितामृतश्च बुक्कामः ॥ पुत्रा जावे
 शाकल्यकः ॥ पुत्रा जावे ह्ययं पत्नी स्वर्गार्हणमनंत्रकं ॥ सपिंडीकर
 णं कुर्यात्ततः पार्वणमेव च ॥ ३१ ॥ गालवः ॥ अपुत्रे संस्थिते कर्त्तविन
 वे श्राद्धकर्मणि ॥ तत्र पत्न्यैव कुर्यात्सापिंडं पार्वणं तथा ॥ पार्वणमिति
 सर्वत्र त्रिपुरुषो देशे न श्राद्धमित्यर्थः ॥ पाचार्यः ॥ अपुत्रा यो मृता यो
 तु पतिः कुर्यात्सपिंडं न ॥ स्वस्त्रादिभिः सहैवास्याः सपिंडीकरणं न वे
 त् ॥ ३३ ॥ स्मृतिसारे ॥ अपुत्रा यो पितः पिंडं न कर्त्तुं पिडे न योजयेत् ॥ पत्न्यो

जीवति चेह स्यात्स्नादिषु नियोजयेत् ॥ कालादर्शे ॥ पन्थाः कुर्यादपुत्रायाः
 पतिमात्रादिभिः सह ॥ सापिंड्यमनुपाते तु जनकेन सहात्मजः ॥ ॥ पथा
 नुगमनं ॥ ॥ बोधायनः ॥ पिंडं वनुगतायाश्च नर्तपिंडेन योजयेत् ॥
 प्राकृष्टपुत्रिणजेद्धातेन सापिंड्यमाप्नुयात् ॥ ॥ एकस्मिन्नेव दिने
 पत्न्युरेव सपिंडीकरणं कुर्यात् ॥ तेनैव तस्मात्पि कृतं भवति ॥ तदुक्तं
 स्मृत्यर्थसारे ॥ पन्था रोहणे कदिन मरणे स्त्रियाष्टयकसपिंडीकरणं
 न कार्यं ॥ नर्तुश्च कृते स्त्रियाःपि कृतं भवतीति ॥ दिनान्तरमृते पुत्रः
 स्वपितामहपिंडमध्वे कुशान्तर्दाय ॥ पित्रैकेन मातुः सापिंड्यं कुर्या
 त् ॥ सर्वत्र भर्त्रापि पत्न्याः सापिंड्यमेकेनैव श्वशुरेण निषिद्धमिति ॥ यमो
 पि ॥ पत्न्याचैकेन कर्तव्यं सपिंडीकरणं स्त्रियाः ॥ सामृतापि हितेनै

कंगतामंत्रद्वुतिव्रतैरिति ॥ शातातपोपि ॥ मृतायानुगतानाथं सातेन सहपि
 ङतां ॥ ॥ पृथ्वीति स्वर्गवासेपियावदाभूत संस्तवमिति ॥ ॥ पथब्रह्मचारिषि
 षये ॥ स्मृत्यर्थसारे ॥ ब्राह्मणादिहतानां पतितानां प्रायश्चित्तकरणे
 ब्रह्मचारिणामनपत्न्यानां च सपिंडीकरणं नास्ति ॥ तेषां सदैव कोदिएमि
 ति ॥ ॥ पथासंनिधाने ज्येष्ठे कनिष्ठसंनिधानपुत्रविषयेन सपिंडीकरणं
 किलैकोदिएमेव च ॥ तदुक्तं वायुपुराणे ॥ श्राद्धानि षोडशादत्वा कुर्यान्न
 तु सपिंडतां ॥ प्रोषिता वसिते ज्येष्ठः कालादपि चिरादपि ॥ एतद्वारव्यात
 मपराके ॥ प्रोषिता वसिते प्रवासावसाने ॥ ज्येष्ठः चिरादपि कालात्स
 पि ङडं कुर्यात् ॥ तत्षोडशश्राद्धान्यदत्तान कुर्यात् ॥ यदि तानि कनि
 ष्ठभ्रात्रादत्तानि तदा सपिंडत्वमेव ज्येष्ठः कुर्यादिति ॥ ॥ पथकुरु

नष्टे कथं श्राद्धम् ॥ तत्र पितामहं मृते दशाहमधो एव पितृमरणे सति प्रथमे हनि
 यो दद्यात्स दशाहं समापयेदित्युपक्रांतं पितामहं संस्कारेण तेनैव दशा
 हकृत्ये समापनीये पितृसंस्कारेणान्नरिते सति पितृसंस्कारानन्तरं पु
 न पितामहस्य संस्कारं कृत्वा । सर्वे श्राद्धादिकं मावर्तयेत् ॥ पशुत्यादि
 नापित्रानुज्ञातेन पौत्रेण पितामहश्राद्धे उपक्रांते पितृमरणे सति पित्रा
 शौचं वहन्नेव स्वकाले पितामहश्राद्धं कुर्यात्तदुपक्रांतत्वात् ॥ ताका
 लिकी शुद्धिरिति वचनात् ॥ ॥ पथापितामहश्राद्धम् ॥ पसति पुत्रां
 तरे पौत्रेणैव पितामहस्य श्राद्धादिकं कार्यं ॥ तदाह कात्यायनः ॥
 पितामहः पितृपश्चात्पंचत्वं यदि गच्छति ॥ पौत्रेणैकादशादिकर्त्तव्यं
 श्राद्धषोडशं ॥ नैतत्पौत्रेण कर्त्तव्यं पुत्रवांश्चेत्पितामहः ॥ पितुः स ८५

पिंडनं कृत्वा कुर्यान्मासानुमासिकमिति ॥ पथविनक्तविनक्तश्राद्धविष
 ये ॥ बहुपुत्रस्य मृतस्योर्द्धदैहिकमविनक्तद्वयेण सर्वानुमत्प्राज्येषु
 त्रैलोक्ये कुर्यात् ॥ तदाह मरीचिः ॥ सर्वैरनुमतिं कृत्वा ज्येष्ठे नैव तु यत्कृतं ॥
 द्वयेण चाविनक्तेन सर्वैरेव कृतं न वेत् ॥ पत्रविनक्तधनैषपिनवश्रा
 द्सपिंडीकरणषोडशश्राद्धन्यविनक्तवित्तमेकीकृत्यैकेनैव कायाणि ॥
 तदुक्तं मिताक्षरायां ॥ नवश्राद्धसपिंडं तं श्राद्धान्यपि च षोडशं ॥ एकै नैव
 तु कार्यं एतं विनक्तधनेष्वपीति ॥ ॥ विनक्तधनैश्च सांवत्सरिका
 दिकं पृथगेव कार्यं ॥ तदुक्तं स्मृतौ ॥ पृथक्पाकाः पृथग्विताः पृथक्स्था
 नाः सुतायदि ॥ दर्शचमासिकं श्राद्धं कुर्यात्पित्रोः पृथक् पृथक् ॥ पविन
 क्ताः पृथग्ग्रायाः स्वस्वाजितधनाशनाः ॥ कुर्युस्ते ज्ञातरं श्राद्धं मातापि

त्रोः पृथक् पृथक् ॥ पथममृताहविषयः ॥ तत्र स्मृतिः ॥ ॥ पश्चान्नादाप्रमादा
 द्वायोमृताहमतिक्रमेत् ॥ श्वानयो निशतंगलाचां जलस्यात्पुनः पुनः ॥ र
 जश्वजायां भार्यायां मृताहं यः परित्यजेत् ॥ सर्वे नरकमायां तियावदान्तत
 संप्रवृत्तं ॥ तथा च ॥ मृतास्ववाथकर्तृत्वाज्ञायी यदि रजश्वजा ॥ यो निःक्रमता
 हंतु रौरवं नरकं व्रजेत् ॥ ७३ ॥ पृष्ठे दिके समनुप्राप्ते यस्मात्प्रायश्चित्तं
 श्वजा ॥ पंचमेह नित छादं न तत्कुर्यान्मृते हनि ॥ इत्थे ते तद्भाय्यं कर्तृ वि
 षयं ॥ स्मृतिः ॥ पुत्रात्पुत्रादाभायी संप्राप्ते नर्तुरदिके ॥ रजश्वजानवे
 छादं कुर्यात्तत्पंचमेह नित ॥ ॥ पथान्नश्राद्धः ॥ ॥ सपिंडमासिकं श्राद्धं
 पमावासादिकं च यत् ॥ पत्ने नैव तु कर्तव्यं यस्मात्प्रायश्चित्तं रजश्वजा ॥ प
 पत्नीकः प्रवासी च यस्मात्प्रायश्चित्तं रजश्वजा ॥ सिद्धान्ते नैव कर्तव्यं पित्रोः प्रत्या

दिकं विना ॥ तीर्थे न गौ प्रवासे च श्राद्धमात्रेण कारयेत् ॥ पमावासादिकं
 चैव क्वचिद्देवं वदंति हि ॥ सिद्धान्ते न विधिर्यस्या दामश्राद्धेऽप्ययं विधिः ॥
 पावाहनादि सर्वस्यापिंडदानं तथैव च ॥ दद्याद्यत्र द्विजातिभ्यः श्रुतं वा
 श्रुतमेव वा ॥ तेनागौ करणं कुर्यात्पिंडस्थाने तु निर्वपेत् ॥ १६ ॥ पत्ना
 स्वं भोजनं गच्छेत्कर्मविकिरं तथा ॥ उच्छिष्टे नागिना भागमाश्राद्धे विव
 र्जयेत् ॥ स्मृत्यंतसारं ॥ पामश्राद्धं यदा कुर्यात्पिंडदानं कथं न वेत् ॥
 गृहपाकसमुद्भूतसत्तुजिः पायसे न वा ॥ ॥ पथहिरण्यश्राद्धं ॥ पत्ना
 नावे द्विजः कुर्यात्श्राद्धमात्रेण वै द्विजः ॥ तदनावे हिरण्येन सदैवं पार्वणे
 न तु ॥ पत्ना द्विगुणमात्रं हिरण्यस्याच्चतुर्गुणं ॥ तदनावे च वातस्य
 पर्याप्तं वापि कारयेत् ॥ ४ ॥ पथविधिः ॥ संकल्पं सूक्तपठनं दिनियमा

५५
५६

स्तथैव च ॥ नाजना सादनं चैव ह्यग्नौ करणमेव च ॥ पावाह नार्घ्यविकिरं
प्रदक्षिणं स्तुतिं ॥ विसर्जनाद्वाहने च हेमश्राद्धे विवर्जयेत् ॥ ॥ पथैक
स्मिन् दिने श्राद्धानि ॥ एककाले गतास्तूना बहूनामथ वा द्वयोः ॥ तत्रेण श्र
पणं कुर्याच्छ्राद्धं कुर्यात्पृथक् पृथक् ॥ न वेद्यदिसपत्न्यानां युगपन्मरणं त
दा ॥ संबधासक्तिमा लोकात्तत्क्रमा श्राद्धमाचरेत् ॥ कृत्वा पूर्वमृतस्यादौ
द्वितीयस्य ततः पुनः ॥ कुर्यात्पश्चात्तृतीयस्तु संनिपाते घयं क्रमः ॥ १० ॥ प
शक्तविषये मेतत् ॥ न तु शक्तविषये ॥ श्राद्धद्वयं न कुर्वीत पाके नैके
न कश्चन ॥ यदियः कुरुते मोहाद्वा दंतस्पृश्या न वेत् ॥ शक्तौ तस्या
पृथक् कुर्यात्पृथक् पाके न वै क्रमात् ॥ निवर्त्येव पृथक् कुर्याद्भवयित्वा
थ वा न वेत् ॥ पित्रोः श्राद्धे तु संज्ञापेन वेत्पुत्रिते पित्रोः ॥ पितृपूर्वसु
तः कुर्यादन्यत्रासति योगता ॥ १२ ॥ पथसहगमनं ॥ ॥ एकचित्पांस

५६

मास्तु द्वौ दंपती निधनं गतौ ॥ तयोः श्राद्धं पृथक् कुर्यादेकं स्मिन् काँएव तु ॥ ५१
पृथक् पाके न वै श्राद्धं पित्रोरपि पृथक् पृथक् ॥ वैश्वदेवादिकं सर्वं पृथगे
व विधीयते ॥ वैश्वदेवादिकमिति ॥ वैश्वदेवाग्नौ करणपिंडविकरादि
मित्यर्थः ॥ स्मृत्यर्थसारे ॥ निमंश्यादौ पितुः श्राद्धे द्वौ पितृच वै द्विजान् ॥
निमंश्र्य त्रये ततो मातुः श्राद्धे विप्रान् पथाक्रमं ॥ प्रक्षाव्य पैतृके पादौ द्विजाना
मथ मातृके ॥ उपक्रमे दर्चनां तमेवं स्यान्मातृके पित्रे ॥ ॥ पथैकस्मिन् दिने
श्राद्धद्वयं निषिद्धं ॥ ॥ सुधर्णवे ॥ श्राद्धं कृत्वा तु तस्यै पुनः श्राद्धं न विद्यते ॥ ५२
नैमित्तिके तु कर्तव्यं निमित्तानुक्रमादथ ॥ १३ ॥ श्राद्धं कृत्वा पुनः श्राद्धं न कुर्या
देकवासरे ॥ यदि नैमित्तिकं न स्यादेको देवान् न वेद्यदि ॥ देवैरुनिनि
मित्तानि जायेरन्नेकवासरे ॥ नैमित्तिकानि कार्याणि निमित्तौ तत्पुनः

मात्र ॥ श्राद्धं स्यादेकदैवत्यमेकमुद्दिश्यवै यदि ॥ श्राद्धद्वयं न कुर्वीत एक
स्मिन्नेव वासरे ॥ १६२ ॥ कालादर्श ॥ नित्यदर्शिकयोश्चोदकुं न मासिक
योरपि ॥ दार्शिकश्च युगादेश्च दार्शिकालस्य योगयोः ॥ दार्शिकस्य च म
न्वादेः संपाते श्राद्धकर्मणि ॥ प्रसंगादितास्मापि सिद्धेरुत्तरमाचरेत् ॥
नित्यश्राद्ध दार्शिकयुगमन्वाद्यलन्ययोगेषु वक्तिपुरुषात्मकमेकदैवत्यं त
स्मादेनादृशं श्राद्धद्वयं त्रयं वा कर्तव्यमित्यर्थः ॥ देवतो जे देसति श्राद्धद्वयं
त्रयं वा कर्तव्यमेव ॥ २३ ॥ तत्राह ॥ नित्यस्य चोदकुं न स्य नित्यमासिकयो
रपि ॥ दर्शस्य चोदकुं न स्य दर्शमासिकयोरपि ॥ नित्यस्य चाद्विकस्या
पि दार्शिकाद्विकयोरपि ॥ युगाद्याद्विकयोश्चापि मन्वाद्याद्विकयोरपि ॥
१६२६ ॥ प्रत्याद्विकस्य चालन्ययोगस्य विहितस्य च ॥ संपाते देवता जे दो श्रा
द्ध युगं समाचरेत् ॥ दर्शे प्रत्याद्विके प्राप्ते श्राद्धं स्यात्तत्र वै कथं ॥ पादौ प्र

त्याद्विकं श्राद्धं कुर्यादृशं ततः परं ॥ श्राद्धे सपिंडे सप्राप्ते पिंडं हितुं वै यदि ॥ २१
श्राद्धं कृत्वा सपिंडं तु पिंडं हीनमथाचरेत् ॥ ३ ॥ सपिंडं पिंडं सहितमित्यर्थः ॥
प्रत्याद्विके यदा श्राद्धे युगमन्वंतरादिषु कं ॥ प्राप्तं चेत्तत्र कुर्वीत नैव दर्शं
युगादिकं ॥ श्राद्धे नैव कृते चैव ब्रह्मदैवत्यकेन च ॥ सिद्धि स्यादल्पदैव
वस्या श्राद्धस्य च विनाद्विकं ॥ ॥ पथश्राद्धमहिमा ॥ ॥ श्राद्धकालेषु सर्वेषु श्रा
द्धं कुर्वीत मानवः ॥ ॥ पासुप्रज्ञायशः कीर्तिः प्रजाश्रीश्च विवर्धनं ॥ श्राद्धया
क्रियते श्राद्धं मन्तेनाद्यादनेन च ॥ दक्षिणाया यथाशक्त्या श्राद्धं तद्विप्रच
दते ॥ ३३ ॥ ॥ पाकाशे तारका संख्या तण संख्या महीतले ॥ श्राद्धकाले तु
दानस्य पुण्यं वक्तुं न शक्यते ॥ सौवर्णवाथरौप्यं तदभावे यथा मज्जं ॥
तत्काल एव दत्ता चेत्तत्तास्यः पितरो ध्रुवं ॥ ॥ पशानां द्वा प्रमादा दानास्ति
कार्यं वायदि ॥ निराशाः पितरस्तस्य तत्काले च न दीयते ॥ ॥ पथश्राद्धं ॥

६ चं

दक्षिणदिगुण देया यथाचार्यन दीयते ॥ पितृयज्ञेपि हात व्यापितु स्थाने
विशेषतः ॥ यच्च संकल्पित इव यदि तस्मै न दीयते ॥ स याति नरकं घोरं
यावदाभूत सप्तवं ॥ ३८ ॥ सूतके ॥ श्राद्धे हनि क्षणे नैव सु संकल्प यथा
विधिः ॥ पादप्रक्षालना इध्वं विप्राणां नास्ति सूतकं ॥ यदि स्यात्सूतकं श्राद्धे
पादप्रक्षालना दधः ॥ श्राद्धं कर्म न कर्तव्यमित्येवं शौनको ब्रवीत् ॥ ४० ॥ रुष
शृंगः ॥ पश्चिमे चैव संप्राप्ते पशौ जायते यदि ॥ पशौ चेत्तु व्यतिक्रान्ते
तत्र श्राद्धं विधीयते ॥ व्याघ्रः ॥ पित्रा प्रत्यादिके प्राप्ते सूतकं यदि जायते ॥
निवृत्ते सूतके श्राद्धं कुर्याद्देकादशे हनि ॥ तत्रापि करण संनवे दर्श
वा कुर्यात् ॥ दैवात्प्रत्यादिके श्राद्धे तं त्रामृत सूतके ॥ पशौ चानंतरं कु
र्यात्तन्मासं दुहयेत्पिच ॥ ४३ ॥ तदहश्चेत्पुष्पे त केन चि सूतकादिना ॥

सूतकानंतरं कुर्यात्पुनः स्तदहरेव च ॥ मृताहेन न वे श्राद्धं दैवात्प्रत्यादिकं च
यथा ॥ यदि ॥ एकादश्या वा कक्षा कुर्याद्दर्शेति दक्षिवा ॥ गोमिन्नः ॥ ॥
प्रत्यक्षे तु व्यतिक्रान्ते प्रमादात्कार्यमेव तत् ॥ दर्शेष्टिम्पां च कक्षायां मेकादश्या
तदक्षिवा ॥ ॥ पथ मृतदिनज्ञानो हेमादौ ॥ न ज्ञायते मृताहे चेत्प्रापिते संस्थि
ते सति ॥ मासश्चेत्प्रतिविज्ञातस्तदर्शे स्याद्वा दिकं ॥ श्राद्धविघ्ने समुत्पन्ने
ह्यविज्ञाते मृते हनि ॥ एकादश्या तु कर्तव्यं कक्षपक्षे विशेषतः ॥ यदा मासो
न विज्ञातौ विज्ञातं दिनमेव तु ॥ तदा त्रयोदश्या के मासि माघे वा तदिनं न वे
त् ॥ दिनमासावविज्ञातौ मरणस्य यदा पुनः ॥ प्रस्थानं मासदिवसौ ग्रा
ह्यौ पूर्वोक्तयदिशा ॥ १६५ ॥ पथ ब्राह्मणभावे ॥ पात्राभावे परं कृत्वा पितृ
यज्ञविधिं नरः ॥ निर्दिश्यात्पुनमुत्पत्य यत्र पात्रं ततो नयेत् ॥ सर्वाभा

वेतस्मिन्नेदं गौहिपे गविरसुच ॥ न तु प्राप्तस्य लोको स्तिपैतकस्य विशेषतः ॥
 अथ इत्याज्ञावे ॥ ॥ अग्निना वा दहेत्युक्तं श्राद्धं काले समागते ॥ तस्मिन्नुप
 वसेद्वक्त्रिजपेद्वा श्राद्धसंहितां ॥ सर्वो जावेव मंगलाकरुमूलप्रदर्शकः ॥ स्तू
 र्यादि लोकापाजाना निदमुच्चैः पतिष्यति ॥ नमोऽस्तिवित्तं न धनं न चान्यथा
 क्षोपयोगि स्वपितृ नतोऽस्मि ॥ तप्यंतु न त्वापितये भूमेते तु जौकतौ वर्त्तनि
 मारुतस्य च ॥ ॥ अथ श्राद्धकालः ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ ॥ अमावास्या एकाद्विदि
 कृष्णपक्षे यनद्वयं ॥ इयं ब्राह्मणसंपत्तिविषयः सूर्यसंक्रमः ॥ ५६ ॥ व्यती
 पाते गजध्याया ग्रहणं चंद्रसूर्ययोः ॥ श्राद्धे प्रतिरुचिश्चैव श्राद्धकालाः प्रकी
 र्तिताः ॥ ॥ अथ षण्णवत्यश्राद्धं ॥ ॥ अथ मातुः युगक्रांतिधृतिपातमहाज
 याः ॥ ॥ अथ षण्णवत्यश्राद्धं ॥ ॥ अथ मातुः युगक्रांतिधृतिपातमहाज
 याः ॥ ॥ अथ षण्णवत्यश्राद्धं ॥ ॥ अथ मातुः युगक्रांतिधृतिपातमहाज

१२
१३
१४
१५
१६
१७
१८
१९
२०
२१
२२
२३
२४
२५
२६
२७
२८
२९
३०
३१
३२
३३
३४
३५
३६
३७
३८
३९
४०
४१
४२
४३
४४
४५
४६
४७
४८
४९
५०
५१
५२
५३
५४
५५
५६
५७
५८
५९
६०
६१
६२
६३
६४
६५
६६
६७
६८
६९
७०
७१
७२
७३
७४
७५
७६
७७
७८
७९
८०
८१
८२
८३
८४
८५
८६
८७
८८
८९
९०
९१
९२
९३
९४
९५
९६
९७
९८
९९
१००

६५

१००

श्राद्धं वैतानि ॥ द्विसप्तश्राद्धानि ॥ पित्रो दद्यात्तमावास्यास्तौ संक्रांत्यवतिका
 पेक्षेयुर्गोदिमन्वा दौ दैनवान्ने द्विसप्तति ॥ ॥ श्राद्धे दैवतानि ॥ त्रिदैवतं म
 ताहेच षड्दैवतं दार्शिके ॥ वृद्धौ तु नवत्यं मष्टकास्तुतयैव च ॥ दर्शनेत्येयु
 र्गोदौ च मन्वा दौ ग्रहणे तथा ॥ संक्रांतिषु भरण्यां च षड्दैवतं विधीयते ॥ शा
 तानयः ॥ नां दीमुखेष्टकाश्राद्धे गंगायां च मृते हनि ॥ मातुः श्राद्धं पृथक् कुर्या
 दन्यत्र पतिना सह ॥ विश्वादेशे ॥ मातुर्गयाष्टकाश्राद्धे मृताहेच महाजये ॥
 श्राद्धं कुर्यात्पृथक् दैवतं तंत्रं वानुगतावपि ॥ ६६ ॥ अथ कश्चिद्विशेषः ॥ ॥
 प्रयोगसारे ॥ ॥ अष्टकास्तु च वृद्धौ च गंगायां च मृते हनि ॥ चंद्रसूर्यपिरागे
 तु व्यतिपाते महाजये ॥ मातुः श्राद्धं पृथक् कुर्यादन्यत्र पतिना सह ॥ पित
 रौ यत्र पूज्यं ते तत्र महा ॥ अपि ॥ वृद्धौ तु नवदैवतं षड्दैवतं तु दार्शिके ॥

१२
१३
१४
१५
१६
१७
१८
१९
२०
२१
२२
२३
२४
२५
२६
२७
२८
२९
३०
३१
३२
३३
३४
३५
३६
३७
३८
३९
४०
४१
४२
४३
४४
४५
४६
४७
४८
४९
५०
५१
५२
५३
५४
५५
५६
५७
५८
५९
६०
६१
६२
६३
६४
६५
६६
६७
६८
६९
७०
७१
७२
७३
७४
७५
७६
७७
७८
७९
८०
८१
८२
८३
८४
८५
८६
८७
८८
८९
९०
९१
९२
९३
९४
९५
९६
९७
९८
९९
१००

१००
 महालये गया श्राद्धे ज्ञेयं द्वादश दैवतं ॥ ६६ ॥ प्रयोग सारे ॥ पाषाढ्याः पंचमे
 पक्षे श्राद्धं कुर्यादिने दिने ॥ उद्दिश्य नव दैवतं मिते वं मनुरब्रवीत् ॥ अथै
 कस्मिन् दिने कुर्यात् सर्वांस्तुद्दिश्य यत्नतः ॥ महालयात्मकं श्राद्धं तज्या स
 दृशं भवेत् ॥ ॥ अथ पिंडरहित श्राद्धानि ॥ हेमाद्रौ ॥ संक्रांतौ ग्रहणे प्राप्ते यु
 गमन्वंतरादिषु ॥ जरणां चापि कुर्यात् श्राद्धं पिंडैर्विना वत् ॥ स ग्रहे ॥ मन्वा
 दौ च युगादौ च ग्रहणे चंद्रसूर्ययोः ॥ संक्रांतौ च सर्वांस्तु श्राद्धं पिंडैर्विना भ
 वेत् ॥ १६७ ॥ पिंडहीनं तु यथा श्राद्धं संकल्प्यारंभं प्रचक्रमे ॥ तथापि हि विजः कु
 र्यादित्येवं मुनयो ब्रवीत् ॥ पावानां च्यपि डांश्च विकरोच्छिष्टपिंडको ॥ स्व
 धोच्युता गौकरणे संकल्पे सप्तवर्जयेत् ॥ अथ श्राद्धनियमः ॥ दंतध
 वनं तांबूलं दौरभ्यंगमं जोजनं ॥ रत्नौषधं परानं च श्राद्धं कुर्यात् ॥ १००

१०१
 ज्ञेयेत् ॥ अत्र कश्चिद्विशेषः ॥ पमा श्राद्धे तथा नित्ये काम्य श्राद्धे महालये ॥ नि
 षिद्धं नैव तांबूलं मिति शाता तपो ब्रवीत् ॥ दर्शे चापरपक्षे च संक्रांति म
 न्वयुगादिषु ॥ श्राद्धं कृत्वा ततो नुक्ता तांबूलं खादयेद्दुधः ॥ यस्तु पि
 तृष्वत्तेषु तांबूलं यदि खादयेत् ॥ न वेत्सुत्रः स पापि रो निराशाः
 पितरोगताः ॥ श्राद्धकालेषु सर्वेषु श्राद्धकर्तव्यो विजः ॥ न कुर्यात्
 दौरभ्यंगं तथैव स्त्री निषेवणं ॥ ॥ अथ परपक्षः ॥ पाषाढ्याः पंचमे पक्षे
 यान्यहानियमोऽश ॥ ऋतुजिज्ञासुस्तुल्यानि पितृणां दत्तमर्ह्यं ॥ च
 त्त्वं द्रुपां समारंभः पौर्णमास्यादिपार्वण्यः ॥ प्रातर्तैरंतमजस्तं स्पार्शं
 तः पार्वणे विधिः ॥ प्रत्यहं पौर्णमास्यादियो कुर्यात् महालयं ॥ कंन्याग
 ते सवितरि यान्यहानि च शोऽश ॥ ऋतुजिज्ञासुस्तुल्यानि तेषु द

तमथाग्रहः ॥ हः पः षोडशांकं यातु शुक्लप्रतिपदादिषु ॥ चंद्रकृयाविशे
 षेण सापि दश क्रिया स्मृता ॥ प्रादौ मध्याह्नाने वा यत्र कन्या व्रजेद्वि ॥
 । सौम्यी सयं स कल पूज्यः श्राद्धं शोडशांकं प्रति ॥ नक्षत्रापरपक्षे तु
 श्राद्धं कुर्यादिनेदिने ॥ नैव नंदादि वज्रं स्यान्नैव वज्रं चतुर्दशी ॥ ८ ॥
 नक्षत्रापरपक्षे तु मृतौ हनि पितुर्हृदि ॥ करोति यत्र वै श्राद्धं पितृणां
 मरुयं न वेत् ॥ नरणी त्रेतपक्षे समहं तीपरिकीर्तिता ॥ अस्यां श्राद्धं
 कृतं येन सगया श्राद्धं कुरु वेत् ॥ ९ ॥ नंदात्तुर्वर्क नौ मे पुत्रं चतुर्दशीं त्रि
 जन्मसु ॥ एषु श्राद्धं न कुर्वीत गृही पुत्रधनरुयः ॥ रतौ नैमित्तिके का
 म्ये श्राद्धं यस्तु मघो दुनि ॥ दद्यात्तज्ज्येष्ठपुत्रस्य नाशस्यादिति निश्चि
 तं ॥ प्राजापत्येन पौष्टेन मध्यायां मार्गवेतथा ॥ यस्तु श्राद्धं प्रकुर्वीत तत्र

पुत्रविनश्यति ॥ मध्यायां च त्रयोदशं कन्या संस्थे दिवा करे ॥ पिंडदानं परि
 त्यज्य श्राद्धं तत्र विधीयेते ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ प्रतिपत्पक्षे तीर्थांकां वर्जयित्वा चतु
 र्दशी ॥ रास्त्रेण तु हता ये वै स्तेन्यस्तत्र प्रदीयते ॥ समलमागतस्यापि
 पितुः शस्त्रहतस्य च ॥ एको दिष्टं सुतः कुर्याच्चतुर्दशीं हि माजये ॥ चतु
 र्दशीं तु यश्चादं सपिंडीकरणे कृते ॥ एको दिष्टविधानेन तत्कुर्यात्स्रक्
 घातिना ॥ १० ॥ सपिंडीकरणे हर्धं मृतस्य विद्युदादिभिः ॥ कुर्यात्कृते त्रे
 तपक्षे त्रेको दिष्टं सुतः पितुः ॥ निषिद्धानि परित्यज्य तिथायोरक्तिकानि च ॥
 ॥ पथैकस्मिन् दिने कुर्यात्पुत्रेनापि महाजयं ॥ पारिजाते ॥ अमाया तत्र
 रण्यां च द्वादशं पक्षमध्यके ॥ यथाशक्ति च नक्षत्रं वारं वानविचारयेत् ॥
 ॥ पुत्रो न गतिकश्चैव विधवा ब्रह्मचारिणः ॥ दर्शमाहाजये कुर्यान्न कुर्या

पुत्रवात्तुही ॥ पन्नाजावेदिजाजावेतीर्थेचैवमहाजये ॥ एकमप्याशये
 द्विप्रमर्षपिंडान्पृथक्पृथक् ॥ ॥ पथसंन्यासीश्राद्धं ॥ स्मृत्यर्थसारे ॥ ए
 कोदिष्टंनकर्त्तव्यं सन्यस्तानोकदाचन ॥ त्रिदंडीग्रहणादेवप्रेतत्वंनैवजा
 यते ॥ एकोदिष्टंजलंपिंडं पिंडहीनमसक्रिया ॥ न कुर्यात्पार्वणादन्यद्द्रु
 तायाजिहवे ॥ त्रिदंडग्रहणादेवप्रेतत्वंनैवजायते ॥ एकादशाहेसं
 प्राप्तेपुत्रः कुर्वीतसक्रियां ॥ दंडग्रहमात्रेणैवप्रेतोत्तवेद्यतिः ॥ पतः
 पुत्रेण कर्त्तव्यं पार्वणं तस्य सर्वदा ॥ एकोदिष्टंन कुर्वीतयतीनां नैव
 सर्वदा ॥ परुषेकादशेतेषांपार्वणं तु विधीयते ॥ १७०० ॥ सपिंडीकरणं
 तेषांनकर्त्तव्यं सुतादिभिः ॥ प्रतिमासेतुकर्त्तव्यं मृताहेमासिकादिकं ॥
 संन्यासिनोप्यादिकादिपुत्रः कुर्याद्यथाविधिः ॥ महाजयेतुयश्चाद्धंदा

दशंपार्वणेनतु ॥ २ ॥ पथश्राद्धे ब्राह्मणसंख्या ॥ कारिका ॥ शुचिनिमंत्र
 दौ देवे त्रीन्विप्रान्पितृकर्मणि ॥ दैवे पितृथवैकैकं सपिंडीकरणं
 विना ॥ बृहत्पाराशरः ॥ प्राप्नुस्वौ दैविको विप्रो पितरस्त्रीनुदङ्मुखः ॥
 एकैको वासयत्र स्यादसंपत्ताविति क्रमः ॥ संपत्तावर्थं पात्राणामेकैक
 स्पत्रयस्त्रयः ॥ पित्रादे ब्राह्मणः प्रोक्ताश्चत्वारो वैश्वदेविकाः ॥ वृत्तिका
 रः ॥ सक्रियां देशकालौ च द्रव्यं ब्राह्मणसंपदः ॥ पंचैतान्विस्तरोहंतात
 स्मानेति विस्तरं ॥ ६ ॥ दौ देवे प्राकत्रयः पित्रे उदगे कैकमेव वा ॥ माता
 महानामप्येवंतत्रं वा वैश्वदेविकं ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ यद्येकं नोजयेत्
 त्रै देवं तत्र कथं न वेत् ॥ पत्न्या पात्रे समुद्यत् सर्वस्पृहा तस्य च ॥ देव
 ता यतनं कृत्वा ततः श्राद्धं समाचरेत् ॥ प्राश्येद्गौ दन्तं रुद्रं दद्याद्ब्राह्मणा

रिणे ॥ प्रयोगे ॥ ॥ पामंत्राणां गतं विप्रं निवारयति दुर्मतिः ॥ ब्रह्म हत्यामवी
 प्रोतिशूद्रं यो निस्तु गच्छते ॥ १० ॥ ॥ पामंत्रितस्तु यो विप्रो नोक्तुं मन्यत गच्छति ॥
 नरकाणां शतं गत्वा चांडाले घृषि जायते ॥ श्राद्धकर्त्ता परं श्राद्धं दृष्टे चेद्य
 स्तुं जते ॥ नरकं प्रति पद्येते नोक्ता कर्त्ता तथैव ॥ भ्रातरौ पितृपुत्रौ च त
 थाश्रोत्रियमेव च ॥ द्विजमप्यनधीतारं श्राद्धं यत्नेन वर्जयेत् ॥ भ्रातरौ पि
 तृपुत्रा तु नैकवर्गे निमंत्रयेत् ॥ पृथक् वर्गे च वा दैवेषु तानपि नियोजये
 त् ॥ ब्राह्मणवेदसंपन्नान् भ्रातृपितृसुतानपि ॥ पृथक् वर्गे न तु जीतविप्रा
 न्यद्यान् पुण्यात्कचित् ॥ एकैकमपि विज्ञंतु वर्गे वर्गे नियोजयेत् ॥ दैवेषु
 तरिवा न्यस्मिन् विप्रं वेदवर्जितं ॥ १६ ॥ ॥ अथ श्राद्धदेशाः ॥ ॥ पर्यावे ॥ द
 क्षिणप्रवणे देशे तीर्थी दौ स्वगृहे पिवा ॥ नृसंस्कारादिषु संयुक्ते श्रा

दं कुर्यात्प्रयत्नतः ॥ परकीयप्रदेशे तु पितृणां निर्वपेत्तु यः ॥ तद्भूमिस्वामि
 पितृभिः ॥ श्राद्धकर्म विहन्यते ॥ ॥ पटवीपर्वतापुण्याः नदी तीर्थानि च ॥
 सर्वाणि स्वामिका न्याहुर्न हितेषु परिग्रहः ॥ वनानि गिरयो नद्यस्तिर्था न्या
 यतनानि च ॥ देवखातांश्च गन्तींश्च स्वामिनेषु निवेद्यते ॥ पुनः श्राद्धविधिः ॥
 प्रमादादकृतं चेद् श्राद्धगौकरणमेव च ॥ प्रकृतं पिंडदानं हि पुनः श्राद्धं
 समाचरेत् ॥ पितृपात्रं च लेख्यानात्पिताचेद्दमते यदि ॥ स्पृशेत् पिंडं च
 मार्जारपिंडो निन्नः पितृयदि ॥ ॥ पगौकृते तु नाशो गौः श्राद्धमध्ये न वे
 द्यदि ॥ उपोष्य तद्दिनं कर्त्ता पुनः श्राद्धं परे हनि ॥ २३ ॥ पिन्नस्यात्पितृपिंडोक्त
 पिताचेद्दमते यदि ॥ ॥ पगौकृते विनाशो गौः स्याच्छ्राद्धं तत्परं हनि ॥ ॥ पा
 पिंडदानं पर्यंतं न किंचिदपि वेत्तवेत् ॥ प्रमादाच्चैव वेत्तत्र पुनः श्राद्धं समा

चरेत् ॥ ३६ ॥ अत्र विशेषवचनं ॥ पक्षते पिंडदाने च पिता चेद्दमतो यदि ॥
 क्त्वा पाकं पुनः कुर्याच्छ्राद्धं तत्र विधानतः ॥ माजरि मुषक संस्पृष्टे पिंडे जि
 ने पितुर्यदि ॥ पुनः पिंडाप्रदातव्याश्चानकु कुट्टनं दह्ये ॥ माहादि देवानां ब्रा
 ह्मणे वमदेयदि ॥ सर्वमन्नं समादाय कुने दसौ तुल्यौ किके ॥ अणवेना
 हुतिं चादावंते स्याद्गुरुवस्वरो ॥ पातुतिर्जुति यात्रिंशन्नमंत्रैः प्राणदि पंच
 कैः ॥ द्वात्रिंशद्गुतीरे कुरुता पिंडान् प्रदापयेत् ॥ सर्वेषां शाखिनामेव वि
 धिरेषु दाह्यतः ॥ सपिंडीकरणे चैव प्रेतश्चैव दमतो यदि ॥ सपिंडी
 करणं कुर्यात्पुनः पाकेन तद्दह्ये ॥ मासिके च गयाम्राद्धे प्रत्ये च महाजये ॥
 पिता चेद्दमतं कुर्यात्पुनः श्राद्धं न कारयेत् ॥ ३३ ॥ श्राद्धदिनेति क्रांतश्च लो
 पः श्राद्धानि स्वस्वकालेषु स्युः प्रमादादकृतानि चेत् ॥ पतीतानि न का

र्याणि प्रत्यक्षं मासिकं विना ॥ ८ ॥ सत्यव्रतः ॥ उन्नमासेषु नित्येषु तथा नैमि
 त्तिकेषु च ॥ उक्तर्षे चापकर्षे च न कुर्यादष्टकासु च ॥ ॥ पथजीवत्पिताम
 हविष्यं ॥ पितामहे स्थिते यस्य पिता यदि विपद्यते ॥ द्वौ पिंडावेकनामा
 नावेकश्च प्रपितामहे ॥ ३६ ॥ सत्यव्रतः ॥ द्वौ पिंडौ पितृनामौ वदद्या जीव
 त्पितामहः ॥ प्रपितामहस्य चैकं पितुः प्रत्यादिकादिषु ॥ पथश्राद्धदि
 ने वैश्वदेवः ॥ संग्रहे ॥ वद्वावा दोक्षये चांते दर्शे मध्ये तु कुर्वते ॥ महाजये
 पिपिंडांते वैश्वदेवं चतुर्विधं ॥ मध्य इति दर्शः ॥ पञ्चोत्तरं नंतरं चैव
 कृपाकेन वैश्वदेवः ॥ कर्त्तव्यः ॥ बलिहरणदिकं श्राद्धं त एव ॥ तथा च स्मृ
 तिः ॥ पित्र्यर्थं निर्वपेत्पाकं वैश्वदेवार्थमेव च ॥ वैश्वदेवं न पित्र्यर्थं न द
 र्शं वैश्वदेविकं ॥ सत्यव्रतः ॥ पञ्चोत्तरं होमं तु कुरुता कुने दशाहुती ॥

पृथक्पाकेन वैदर्शविधिरेषठदाहृतः॥५॥ पञ्चोकरणसंज्ञवेविशेषमा
 ह॥ दर्शविसर्जनाद्वीगूत्तराचमनात्परं॥ वैश्वदेवंततः कुर्यात्केचि
 देवं वदंति हि॥५॥ पनाहिताग्नियो दर्शकृत्वाश्राद्धविधानतः॥ पितृशे
 षेण वै कुर्याद्वैश्वदेवंततो द्विजः॥५॥ अथाहिताग्निविषयं॥ पक्षांतं कर्म नि
 र्हत्य वैश्वदेवंतु साग्निकः॥ पिंडयज्ञे ततः कुर्यात्पिंडान्वाहार्यं कं पुनः॥५॥
 प्रत्यहं मासिके चैव श्राद्धं कृत्वा विधानतः॥ तच्छेषेण वै कुर्यात् वैश्वदेवंत
 तो द्विजः॥ चशष्ठादिदृष्टकादिषु पितृभ्यः॥ मांडव्यः॥ यद्येकस्मिन्नहनेव
 श्राद्धानि सुर्वह निचेत्॥ कृत्वा श्राद्धानि सर्वाणि वैश्वदेवं चरेदथ॥५॥
 यदौहित्रश्राद्धं॥ सत्यव्रतः॥ मातामहो विपद्येत यदि चेत्पुत्रवानपि॥
 कुर्यान्मातामहश्राद्धं यावद्वैवर्त्तते पिता॥ कल्पतरुः॥५॥ पाज्यप्रतिपदाश्रा

द्धनां दीश्राद्धवशाचरेत्॥ कुर्यान्मातामहश्राद्धं पितरो यस्य जीवतः॥ प्रति
 पद्याश्विने शुक्ले दौहित्रेणैकपार्वणं॥ संगवांते प्रकर्त्तव्यं श्राद्धं पितरि जी
 वति॥ प्रातः संगवयोर्मध्ये॥ पाज्यस्य प्रतिपद्भवेत्॥ प्रतिपद्याश्विने शुक्ले
 वर्त्तमाने पिमातुले॥ दौहित्रः कुरु तेश्राद्धं सपिंडीपार्वणेन च॥ व्याघ्रः॥ कु
 र्यान्मातामहश्राद्धं प्रतिपद्याश्विने सिते॥ सपितातु सपिंडंतु जीवत्यपि च
 मातुले॥ दौहित्राख्यंतु यच्छ्राद्धं कचिद्देशे प्रचक्षते॥ सर्वत्र नायमाचारो व
 दंति मुनयो विदुः॥१७५॥ पुत्राभावे पत्न्याभावे पिबहु कर्त्तव्यं॥ पा
 चार्यः॥ पुत्रत्वे बहवो यस्य कर्त्तव्यं ज्ञातृजादयः॥ यदि स्युः केन कर्त्तव्या
 ॥ अपुत्रस्य च वै क्रियाः॥ एक एव तु कुर्वीत प्रत्यहं प्रेतकर्म च॥ ज्ञातृजा उप
 ष्टे वापि सस्यु वै बहु कर्त्तव्यं॥ गर्गः॥ ज्येष्ठश्चेत्सन्निधौ रस्यादनुजो वा

पिसन्नि यो ॥ यस्याः प्रितमोयस्य सोपि स्यादु कर्त्तुषु ॥ व्याघ्रः ॥ पुत्रत्वेनावि
 तोयस्तु प्रीय काली च पालितः ॥ स एव कुर्यात्प्रत्यहं ॥ पुत्रस्य च वै क्रि
 यो ॥ १७५३ ॥ इति श्री नारायण मह विरचितायां धर्मप्रवृत्तौ नानावि
 धश्राद्धप्रकरणं ॥ ॥ ॥ ॥ अथाशौचप्रकरणं ॥ जातकं मृतकं
 चैव सूतकं द्विविधं स्मृतं ॥ स्नातः पातः प्रसूतिश्च त्रिविधं जातकस्य
 तु ॥ मासत्रये चतुर्थस्य गर्जस्य श्राव उच्यते ॥ पातस्यात्यं चनेषष्टे प्रसूतिः
 सप्तमादिषु ॥ माससंख्या दिनं मातुः स्नावे सूतकं निष्पति ॥ स्नाने नैव
 विशुध्यति सपिंडाश्चापि वै पिता ॥ ५६ ॥ पाते मातुर्यथा मासं तावदेव हि
 नं न वेत् ॥ सूतकं तु सपिंडानां पितुश्चैक दिनं न वेत् ॥ प्रसूतौ चैव स
 वैषां दशाहं सूतकं न वेत् ॥ कृत्रस्य द्वादशाहं विट् शूद्रयोः पक्षमासि

के ॥ त्रिदिनं यत्र विप्राणां कृत्रिणां स्याच्चतुर्दिनं ॥ वैश्यापंचदिनं तत्र शूद्राणां
 चदिनाष्टकं ॥ नात्रिष्टेदः सतः पूर्वं जीवजातो मृते यदि ॥ मातुः पूर्णमतो
 न्येषां पितुश्च त्रिदिनं समं ॥ मृतस्य प्रसवे चैव नात्रिष्टेदनतत्परं ॥ मा
 तुः पितुश्च सर्वेषां श्रातीनां पूर्णसूतकं ॥ ५७ ॥ पूर्णदशाहमित्यर्थः ॥ मृ
 तकं मृतके नैव सूतकं सूतके न च ॥ श्रावं न शुध्यते सूती सूत्या श्रावे
 न शुध्यति ॥ सूतिरिति जातकं ॥ श्रावं मृतकमित्यर्थः ॥ न तु ल्यमधिकं
 जायायावमल्यं न वेद्यदि ॥ शुध्यते जातके नैवाधिके तु ल्ये स्वकालतः ॥
 जातकं सूतं न तु ल्यं नाधिकं तस्माज्जातकायावमल्यं यदि न वे जातसूत
 के नैव श्रावं शुध्यति ॥ तुल्यमधिकं वा श्रावं चैव स्वकाले नैव शुध्यतीत्यर्थः ॥
 तुल्यं तुल्येन शुद्धाया दल्यं चैवाधिके तु ॥ शुद्धिरल्येनाधिकं स न न वे

लुकदाचन ॥ दशाहेस्तमयादर्नाक द्वितीयं सूतकं यदि । पूर्वेण सूतकेनै
 व द्वितीयं तु विशुध्यति ॥ रात्रौ चेत्प्रहरे यामे द्वितीयं सूतकं न वेत् ॥ ऊर्ध्वं
 दिनद्वयं प्रोक्तं मर्धरात्रा दधोपि च ॥ ६६ ॥ अर्धरात्रादधोपि चेत्सूतकं त
 त्रापि दिनद्वयं नित्यर्थः ॥ तृतीयप्रहरे चापि यदि स्यात्सूतकं पुनः ॥ तदा त्रि
 रात्रमाशौचं सर्वेषामेव निश्चितं ॥ ६७ ॥ सूतकायां यदा च शौचं तथा चै
 व निदस्यतु ॥ न तस्य च सूतस्यापि पूर्णमाशौचं निश्चितं ॥ यावत्सूतक
 मस्य श्यामाता प्राक्स्नानतः पिता ॥ सर्वेषां तु सपिंडानामस्य श्पत्नसूत
 के ॥ ६८ ॥ यावदाशौचमस्य श्पत्नस्य सावत्प्रेतस्य वै सूतः ॥ सपिंडास्सावदस्य
 श्पायावत्स्यादस्थिसंचयः ॥ यत्रोपनयनात्पूर्वपुत्रो यदि विपद्यते ॥ पि
 त्रोस्त्रिदिनमाशौचं दशाहा जननात्परं ॥ न तश्चानुपनीतश्चेद्दशाहा

नंतरं यदि ॥ ब्राह्मणं विष्णुमुदिश्वचतुर्थे हनि नो जयेत् ॥ पुन इत्यत्र केन्या
 याः पण्डितरूपेण ॥ पादंतजन्मतः सद्यः पचूडानैव किं सूता ॥ त्रिरात्र
 मा ब्रतादेशादिति नेदस्तु गोत्रिणं ॥ मरणं केन्यकायाश्चेद्यावद्द्वर्ष
 त्रयं न वेत् ॥ सद्यः शुचिः सपिंडानां तहर्धमरणेन तु ॥ पुत्रिकाशौमपि पि
 त्रौः पुत्रद्वयत्रिरात्रमपि गम्यते ॥ ६९ ॥ ऊनद्वि वार्षिकं प्रेतं न देहे निषे नो
 द्रुवि ॥ ७० ॥ पूर्णे द्विवर्षे प्रेतवदेहे दित्याह काशपः ॥ एकाहमपि नूनं स्या
 द्विवर्षस्य तु वै यदि ॥ निक्षिपेद्द्रुवितं प्रेतं न दाहो नो दकाक्रिया ॥ पसं
 स्कृतः सपिंडानां मरणं श्रयते यदि ॥ न कुर्यात्स्नानमाशौचं व्यतिः क्राते
 ति सूतके ॥ पसंस्कृतसपिंडानां मीतुपनीतस्यातीना नित्यर्थः ॥ पंचलं य
 दि चेद्द्रुवे सपिंडो ह्यसंस्कृतः ॥ तत्र स्नानेन शुद्धिस्तदिति प्राहुर्मनीषि

ए॥ बाग्दानानंतरं यत्र यदि कं न्या प्रमीयते ॥ पाशौ चं त्रिदिनं तत्र पितृपत्न्या
 श्रवैकुले ॥ ८ ॥ कं न्या शौचं विवाहार्थं पितृगोत्रे विपद्यते ॥ पुरुषत्रय
 पर्यंतं विवाहात् पूर्वमेव हि ॥ दत्तानारीपितुर्गहे स्त्र्येताय नित्ये तवा ॥ प्रवं
 धुर्वर्गस्ते केन शुचिस्तु न कस्मिन्निजिः ॥ जनकग्रहणं ॥ मातापितृस्वस्त्रो
 दशाणामुपलक्षणार्थं पितृगोत्रं दत्तं न्यत्र यदि कं न्या प्रमीयते ॥ तत्र स्यात्
 हीणि पित्रोर्न चान्येषामयं न वेत् ॥ दशाहात्परतः कं न्या मरणं श्रूयते यदि ॥
 पशुचं तदिनं पित्रोर्नान्येषामिति निर्णयः ॥ शावाशौचमन्येषां पित्रोः
 शावेन शुध्यति ॥ पित्रोः शावमन्येषां नैवाशौचेन शुध्यति ॥ दशाहात्परत
 रे पित्रोः बहिश्चेष्टयते यदि ॥ श्रवणादिदशाहात् तं पुत्राणं तज्जवे दद्यात् ॥
 उर्ध्वं चेति मरणः दशाहात् श्रूयते यदि ॥ सवासा जलमाकृत्य स्यादाशौ

चं यथोदितं ॥ मासत्रये त्रिरात्रं स्यात्पण्मासेर्पहिणं न वेत् ॥ पुरुषस्तनव
 माद्वर्गं स्नानेन शुध्यति ॥ श्रुतं बहिर्दशाहात् श्रवणं यदि ॥ त
 थात्यजं च पुत्रस्नानेन शुध्यति ॥ एकदेश इदं प्रोक्तमाशौचं पूर्वस्मिन्
 निः ॥ देशांतरं न वेद्यत्र स्नानेन शुध्यति ॥ ९ ॥ देशांतरं लक्षणमाह ॥
 महानद्यं स्थितं यत्र गिरिर्व्यावधायकः ॥ वाचायत्र विनद्यते तद्देशा
 तरमुच्यते ॥ त्रिंशत्पञ्चजन इव वा प्रत्येकं देशं न दत्तः ॥ प्रोक्तं मुनिजिरा
 शौचं सपिंडानामिदं न वेत् ॥ १० ॥ पुत्रविषये ॥ पितरौ चेन्मृतौ स्यातां ह
 रस्येपि हि पुत्रकः ॥ श्रुत्वा तदिनमारज्यपुत्राणं दशरात्रकं ॥ पत्न्याः अपि
 तथा शौचं न वेदेवं विनिश्चितं ॥ पत्न्या शौचं न वेदेव नित्येवं मुनिर्ब्रवीत् ॥
 हरस्थानि धनं न चर्तुर्देशाहा श्रूयते बहिः ॥ नायं कुर्यादद्यं पुण्यं पत्न्या

॥पिपतिस्तथा॥८६॥मातापित्रोर्यथाशौचं दशाहं क्रियते बुधेः ॥८७॥पुनरेहपि
 दंपत्योस्तथैव स्यात्परस्परं ॥ पितुर्दशाहमध्ये चेन्माता यदि मृता तदा ॥
 दहेन्मंत्राग्निना त्रैतनं कुर्याद्दशकक्रियां ॥ पितृका हर्धं नेव स्यान्मात्राशौ
 चं तु पक्षिणी ॥ विधायोदकं दानादि कुर्यान्मातृक्रियां ततः ॥ पैत्रिका सपिं
 डी करणा हर्धं नित्यं ॥ मातुर्दशाहमध्ये तु मृतश्चेद्यदि वे पिता ॥ पितु
 र्मरणमारभ्य दशाहं शावकं न वेत् ॥ एकमेव पितुश्चाद्यं कुर्याद्देकाद
 शो हनि ॥ ततो वै मातृकं श्राद्धं कुर्याद्दद्यादि शोडशं ॥ १८० ॥ पवशिष्टं द
 शाहं तं कृत्वा कर्म विधानतः ॥ मातृकं सकलं चैव सपिंडीकरणं चाहि ॥
 ततः कुर्यात्पितुः पुत्रः षोडशं च सपिंडनं ॥ तयोः स्यादेककाले वा सपिंडमि
 तिके च न ॥ ३ ॥ देशांतरे कृते पित्रोः पुत्रेण प्रेतकर्मणि ॥ एकस्मिन्नेव का

लेन मरणं श्रूयते तयोः ॥ दूरंगोष्पाचरेत्पुत्रो ह्याशौचमुत्तमयोः समं ॥ ४
 कुर्याद्देकादशाहेतु तयोः श्राद्धं पृथक् पृथक् ॥ पितुर्दशाहमध्ये चेन्म
 रणं श्रूयते यदि ॥ कृतक्रियायामातुश्च पित्राशौचेन शुध्यति ॥ ५ ॥ अप
 संस्कृतायामातुश्चेन्मरणं श्रूयते यदि ॥ पितुर्दशादिना हर्धं मातृकं पक्षि
 णी न वेत् ॥ कृत्वा प्रेतक्रिया मादौ मातुरेवाथ वा पितुः ॥ कृतक्रियायामातु
 श्च श्राद्धं स्यात्पितृपूर्वकं ॥ मातुर्दशाहमध्ये तु पितृश्चेत्कृतकर्मणः ॥ म
 रणं श्रूयते तत्र मातुः कर्म कथं न वेत् ॥ पितुः श्रावणमारभ्य दशाहं शा
 वकं न वेत् ॥ पशौ चानंतरं कुर्यान्मातृकं सकलं सुतः ॥ १३ ॥ पवशि
 ष्टं च पक्षिं चित्प्रेतकर्मथ वै पितुः ॥ कुर्याद्दक्षिकवश्चाद्धं मन्यथा कृत
 कर्मणः ॥ अपवित्रं पितृकं प्रेतकर्म कृत्वाप्यमातृकं ॥ पशौ च पक्षिणी

मातुः कुर्यात्प्रेतक्रियादिका ॥ देशांतरगते बहु कालः ॥ इरुदेशगते वा
 वात्ताहरतश्चयते न चेत् ॥ यदि पूर्ववयसस्य यावद्वा दशवत्सरं ॥ पत
 ऊर्ध्वप्रेतकर्म कार्यति स्म विधानतः ॥ कृत्वा षडहं स्रष्टुं वा श्रीप्रायश्चित्तं
 स्वशक्तितः ॥ प्रेतकार्ये कृते तस्य यदि चेत्पुनरागतः ॥ घृतं कुंजे न संस्मा
 प्यसर्वोषधि निरप्यथ ॥ संस्कारान् सकलान् कृत्वा मौजी बंधनमा
 चरेत् ॥ पूर्वपत्न्या सहैवा स्म विवाहः कार्य एव हि ॥ ११ ॥ अथ द्वादशा
 हर्धमवलोकनं ॥ दंपती पितृपुत्रौ च स्वसारे जातौ तथा ॥ पितृव्य
 मातुजौ चैव जनीनां जातौ तथा ॥ द्वादशाष्टवतीते तु हरदेशगते य
 दि ॥ १२ ॥ एतेषां मे कर्मे कोपि नान्यमवलोकयेत् ॥ इत्थं केचिदाचार्या
 अन्यन्यमवलोकनं ॥ शिवाजयेथवातीर्थे स्नात्वा प्रज्ज्वालयदीप ११०

कौशिवंसंपूज्यविधिबहुमौतौ देवमध्यतः ॥ धत्वा कां स्पमयं पात्रं सजलं
 रत्नपूरितं ॥ आतिर्वेदैर्मन्त्रघोषैर्द्विजैस्ताववलोकयेत् ॥ पाननंचै
 कर्मे कस्य दृष्ट्वा सम्यक् त्रिवं न मेत् ॥ ब्राह्मणेभ्यो यथाशक्त्या दद्यात्पात्रं
 सदक्षिणं ॥ अन्येभ्यो चाथ विप्रेभ्यो यथावित्तानुसारतः ॥ १३ ॥ तेभ्यो पितृ
 क्षिणं दत्त्वा पूजयेच्च पुनः शिवं ॥ नत्वा देवान् च द्विजं सूर्यमागतस्वस्य
 मंदिरं ॥ ततो व्याहृतिर्निर्हं शतमष्टोत्तरं तिलैः ॥ कृत्वा यजो जयेद्दि
 द्वात्रयं यथावित्तानुसारतः ॥ ब्राह्मणैः सह जुजुत सर्वा रिष्टप्रशान्तये ॥
 इत्थं यः कुरुते विप्रस्तस्या निष्ठं न विद्यते ॥ पातुः कामी नरश्चैव मकलाना
 वलोकयेत् ॥ पूर्वावलोकितानां तु विधिरेष उदाहृतः ॥ न चैवा पूर्वदृ
 ष्टानां निति प्राकुरुर्मनीषिणः ॥ ॥ ॥ ॥ अथानुगमनं ॥ प्राणं स्पृजति

यानारीनर्त्तारमनुवैभवंतं ॥ तस्यैव तथा कुर्यात्पितृसंस्कारसक्रियां ॥ प
 ग्निश्चरुस्तथो होमो ह्युपस्थानतथैव च ॥ सकृदैव हि कर्त्तव्यो विनापि
 उत्तिष्ठोदकं ॥ उत्तरीयं शिलापात्रं मग्निश्चैव तथा चरुः ॥ एक एव न वेत्तु
 र्त्तं दंपत्योरनुयायिनोः ॥ नवश्राद्धं सर्पिण्डचषोडशादिकमेव च ॥ तयोः
 श्राद्धं स्मृतः कुर्यादंपत्योश्च पृथक् पृथक् ॥ सापत्न्यमाह विषयं ॥ सा
 पत्न्यमाह मरणे दशाहावव हि श्रुतं ॥ प्रथमे देवतीते वा त्रिदिनं वाथ पक्षि
 णी ॥ यावत्प्रथमदृष्ट्वा वत्रिरात्रमाशौचं तद्दुर्ध्वं पक्षिणी पुत्रवत्याः सा
 पत्न्यमाह विषय एव तत् ॥ अपि द्वादशाहं तद्देवत्रिरात्रमुक्तं ॥ तदपुत्र्या
 एव ॥ तथा च ॥ पितृपत्न्यामपेताग्रामपेतायां तु वै यदि ॥ संवत्सरं देवतीते
 पि त्रिरामशुचिर्न वेत् ॥ पुत्रस्योपनयनाहर्ध्वं मरणं श्रयते हि ॥ दशाहान् १११

परतो यावदाद्यं स्यात्त्रिदिनं तथा ॥ पुनर्दशाहात्परतो पुनर्दो न वेद्यदि ॥ पने
 केद्यपि सर्वेषां त्रिदिनं स्मृतं न वेत् ॥ पूर्वशौचं गृहीतानामाशौचं न च विद्य
 ते ॥ गृहीतस्यापि वै कर्त्तुं त्रिदिनं शावकं न वेत् ॥ पुत्रो यदि न वेत् कुर्त्तुं पुनर्द
 हन कर्मणि ॥ पाद्यं प्राङ् गृहीतं चेद्दशाहं शावकं न वेत् ॥ केचिद्विशेषमाहुः ॥
 ग्राहोपि पूर्वमाशौचं पितृश्रासं स्मृतं तस्य तु ॥ दशादिपुनराशौचं दशाहमि
 तिकथ्यते ॥ पुत्राणामिदमाशौचं मन्येषां त्रिदिनं न वेत् ॥ प्राग्राहिणं तु नै
 व स्यात्कर्त्तव्यं त्रिदिनं न वेत् ॥ १८४ ॥ अपि सर्पिण्डाशौचे पुत्री गृहे न्वावाप्य
 त्रप्रभृतौ पितरौ यदि ॥ दशाहान्तरपुत्र्या त्रिरात्रं शावकं ॥ पित्रोर्द
 शादिनाहर्ध्वं मरणं दत्तं कन्यका ॥ श्रयते यदि चेत्तस्यापक्षिण्याशौचमिष्य
 ते ॥ स्वसु गृहे नृतो ज्ञाता ज्ञातुर्वथ गृहे स्वसा ॥ पशौ च त्रिदिनं तत्रप

हिण्येवापरत्रतु ॥ जगिनी स्तुतकं चै जातुश्चैवायस्तुतकं ॥ नैव स्याद्वात्पन्मा
 स्तुतथा च जगिनी पते ॥ मरणं श्रूयते जातुर्दशाहात्परतो यदि ॥ दिनमेकं स्व
 सुः प्रोक्तं स्नानं स्याद्जगिनी पते ॥ दशाहाद्जगिनी जाता मरणं श्रूयते स्वसु ॥
 तस्यैकदिनमाशौचतत्पन्मा स्नानमुच्यते ॥ ४६ ॥ जगिन्यश्चात्मनः पित्रोर्मा
 तामहश्चतस्रस्तुतः ॥ म्रियते दत्तकं न्याया स्नानं तेषां तथोच्यते ॥ ४७ ॥ पत्न्यार्थः ॥
 ॥ पात्मनो जगिन्य माता पित्रोर्जगिन्यः माता महश्चकारा माता महती तसुत
 इति माता महस्तुतः ॥ एते म्रियते चेद्दत्तकं न्यायारविवाहितायाः स्नानमा
 त्रमेव ॥ दत्तकं न्यायं मरणे तेषामिति जगिनी त्रयमाता मह माता महिमा
 तुलानामपि स्नानमात्रेवेत्यभिप्रायः ॥ पितृ स्वसुः पतिर्मातृ स्वसुः र्जतं नृ
 तो यदि ॥ दशाहाभ्यंतरे स्नाना शुद्धिरू र्ध्वं न किंचन ॥ माता महो मातुल

लश्च म्रियते वायतस्त्रियः ॥ दौहित्रो जगिने यश्च पितुर्मातुश्च वै स्वसा ॥ स्वगृ
 हे न्यहमाशौचं परतस्या तु पक्षिणी ॥ श्रुतं बहु हि दशाहाच्च स्नाने नैव विशु
 ध्यति ॥ ४८ ॥ स्वगृह इति ॥ पाशौ चिनो गृहं न मृतस्य हं ॥ जामाता स्वसुरश्च स्क
 म्रियते स्वगृहे यदि ॥ ४९ ॥ पशौ चं त्रिदिनं तत्र परवेशमनिपक्षिणी ॥ श्रोत्रिया
 चार्यशिष्यत्वं कउपाध्यायश्च वै गुरुः ॥ मित्रश्चैव सहाध्यायी मृतश्चैव स्वह
 त्रय ॥ स्वगृहीत्यरगृहमपि गृह्यते ॥ परगृहे पिक्षिणी तु कृत्वात् ॥ मरणं
 त्वसपिं ७ डानां दशाहाच्च दहि श्रुतं ॥ सद्यः स्नानेन शुद्धि स्यादिति प्राहु
 र्मनीषिणः ॥ ५० ॥ पसपिंडानपि ज्ञातयो ज्ञातयो न नवंतीत्यर्थः ॥ तस्यैव यस्
 यत्प्रोक्तमाशौचं चान्य गोत्रिणां ॥ न वेनैवायतत्पन्मा इत्येवं मुनयो विदुः ॥
 ॥ पथपक्षिणादिवरुणं ॥ द्विदिवारा त्रिरेका च पक्षिणी त्यभिधीय

ते ॥ अहोरात्रमिति प्रोक्तं नैषी कीर्त्यनिधीयते ॥ असायमहरेव स्यात्सद्य
स्तत्काञ्च्यते ॥ एवं विचार्य निर्णीतमाशौचं तु मनीषिणः ॥ १८७ ॥ अथातु
रस्नानं ॥ ॥ आतुरेतु समुत्पन्नैश्च दशवारमनातुरः ॥ स्नात्वा स्नात्वा स्पृशे
देनमातुरः शुद्धिमाप्नुयात् ॥ ज्वरान्निभूतायानाशरीरजसाचपरिप्लुता ॥
कथं तस्यानवेष्टौ च शुद्धिस्तत्केन कर्मणा ॥ चतुर्थे हनि संप्राप्ते स्पृशेदप्या
तु तां स्त्रियां ॥ सा सचैला वगाद्यापः स्पृशेत्स्नात्वा पुनः पुनः ॥ १३ ॥ दशदा
दशवाक्त्वाद्याचमेच्च पुनः पुनः ॥ अंते च वाससां त्यागः स्नात्वा शुद्धानवे
त्तु सा ॥ रजस्वला मरणं ॥ पंचनि स्नापयित्वा तु गव्यैः प्रेतारजस्वला ॥
वस्त्रांतरवृतां कृत्वा तां दहेद्दिधि पूर्वकं ॥ स्रुतिकां यां मृतायां तु कथं
कुर्वेति या क्रियाः ॥ कुजे सलिलमादाय पंचगव्यं तथैव च ॥ पुण्यनिर्

निमंत्र्यापो वा चाशुद्धिं जने ततः ॥ तेनापि स्नापयित्वा तु स्नानं कुर्याद्यथाविधि ॥
अन्यपक्षः ॥ दशाहान्तरे चैव म्रियते चेत्प्रसूतिका ॥ कथं तस्यानवेष्टुद्धि
र्हिकर्म कथं न वेत् ॥ ~~अथैषा~~ शुपेण स्नापयेद्दिप्रो दशवारं ततो जले ॥
पंचपक्षवसंयुक्तैः पंचगव्यैः कुशोदकैः ॥ कारयित्वा ततस्नानं मन्त्रिषि
च्य कुशोदकैः ॥ दाहपित्वा विधानेन मंत्रवत्यै तमेधिकं ॥ अथ गर्भिण्या
मरणं ॥ प्रवक्ष्यामि क्रमेणैव शौनको हं द्विजन्मना ॥ गर्भिण्या तु मृतायां
वै कथं कुर्वेति मानवाः ॥ गर्भिण्या मरणे प्राप्ते षण्मासान्तरे यदि ॥ सहैव द
हनं कुर्याद्विर्द्धे दहनकारयेत् ॥ प्रेतश्मशानं नीत्वा यन्न तारि पुत्र एव च ॥
छेदयेद्द्विर्द्धे षण्मासाद्गर्भिण्या मरणं यदि ॥ नान्नेरधो वामभागे गर्भं
दो विधीयते ॥ शनैस्तु छेदयेद्गर्भा पुत्रो वाप्यन्य एव च ॥ १३ ॥ सगर्भा

ग्रामतायां तु संस्कर्यादुदकेन तु ॥ पापो हिष्ठादिनिर्मत्रैः प्रोक्ता गर्तसमाप्ति
 नं ॥ नीलाश्वमेधानंषणा सा हर्ध्वं नर्त्तनी वारयेत् ॥ शिशुमादाय जीवं
 तं दापयेत् स्ननमन्यथा ॥ यस्ते स्नन इत्यनया व्याहृत्या गृहमाचरेत् ॥
 उदरं चाव्रणं कृत्वा पृषदा ज्येन पूरयेत् ॥ मृदुं सैः कुशगामूत्रैः पा
 पो हिष्ठादिनि स्निग्धैः स्नापयित्वा विधाया न्यदस्त्रं तच्चायतां देहेत् ॥
 मृतोपत्यौ दशाहे स्त्री सूर्यते पुरजम्बला ॥ मृत्वा शुद्धिं दीयथा काले
 स्नात्वा सूत्रं विमोचयेत् ॥ ८ ॥ सूत्रं मंगलसूत्रमित्यर्थः ॥ महानद्यः ॥
 गोदावरी नीमरथी कृष्णा वेणी सरस्वती ॥ तुंगजश सुप्रयोगाका
 वेरी सत्यनामका ॥ ९ ॥ इधौ नली नारे वा वारिशिता कलस्वना ॥
 एता अपि महानद्यः संह्यमूलादिनिर्गताः ॥ ॥ पथपर्वत ॥ ॥ ११४

श्रीशैलो हिमवान् मेरुर्मनाको मलयस्तथा ॥ रुषजः कूलकूट
 श्वमहेन्द्रोऽण संज्ञकः ॥ चित्रकूटस्त्रिकूटश्च हेमकूटसथैव
 च ॥ गोवर्धनश्च गोकर्णो नीलश्च ककुत्तस्तथा ॥ संह्यौ विंध्यश्च मं
 दारो विख्याताः पर्वताः पपि ॥ ततश्चैव तथा प्रोक्ता ये चान्ये गिरि सं
 ज्ञकाः ॥ महानद्यः पर्वताश्चोक्ताः ॥ ॥ पथपर्वत ॥ विद्युतो या
 ग्निचांडालसर्पपाशद्विलाः पपि ॥ वृक्षमाद्यपशुमप्यश्वमरणपाप
 कर्मणः ॥ पाप्मानं धोतयेद्यस्तु विषशस्त्रादिना यदि ॥ स्वेष्टयान्
 तुमाप्नोति स याति नरकं ध्रुवं ॥ १० ॥ हिपेदस्थीनि गंगायां शरी
 रं वाप्यसंस्कृतं ॥ नदीष्वन्यासु वा तीर्थेऽमृतं स्पृष्टं तस्य च ॥ वर्षा
 हर्ध्वं न वेत्त स प्रायश्चित्तं विधानतः ॥ नारायणबलिं कृत्वा पलाश

विधिमाचरेत् ॥ प्रेतकर्मततः कुर्यादाहादि सर्वं च तत् ॥ षोडशादि
 सपिंडं च तदा तस्योपतिष्ठति देहाकाले न यादपि सद्यः कर्तुं मुपक्रमे
 नेत् ॥ प्रायश्चित्ताय द्विगुणं विधायार्थं धीं देहिकं ॥ मृतस्यानि
 कृत्याः सद्यः कर्तव्याः प्रेतसक्रिया ॥ प्रायश्चित्तिं विधिं कृत्वानैवेष्ट
 यामृतस्य तु ॥ शस्त्रादिना हते सप्तदिनादवांश्च तोयदि ॥ न वे
 दुर्मणं प्राहुरित्येवं पूर्वस्मरयः ॥ पश्चात्वाचोपकुत्वा च ह्यत्नान्त
 याद्विजः ॥ एवं विधस्य विप्रस्य सर्वथा स्मृतकं न वेत् ॥ व्याधितस्य
 कर्तव्यं स्मरणं ग्रस्तस्य सर्वदा ॥ क्रियाहिनस्य मूर्खस्य स्त्रिजित
 स्य विशेषतः ॥ वसना सक्तचित्तस्य पराधीनस्य नित्यशः ॥ श्रा
 दंत्यागविहीनस्य जस्मांतं स्मृतकं न वेत् ॥ स्वाध्यायजपहोमादि

विना वै चर्जयेत् सदा ॥ स्वा ॥ सं ध्यातु मनसा कुर्यादर्थमात्रममंत्र
 कं ॥ रुद्रिजां दीक्षितानां च यज्ञियं कर्म कुर्वतां ॥ नैवाशौचं न वेत्तेषां
 पितृश्च मरणं विना ॥ जनने मरणे चैव नाशौचं ब्रह्मचारिणं ॥ पित्रो
 र्मरणे एव स्यादाशौचं ब्रह्मचारिणं ॥ ॥ पथास्थिशुद्धिः ॥ पस्थिशु
 द्धिं प्रवक्ष्यामि पंचाष्टत कुशोदकैः ॥ मृदुस्नाने गोमयेनैव संलिप्य प्रो
 क्षयेज्जले ॥ दशवारनिमज्जास्तु प्रतिघ्न एव संयुतः ॥ पंचगव्यैस्तु
 संशोधनद्या तीर्थादिकेपि वा ॥ १७०० ॥ केशवाद्यैश्च संप्रोक्ष्य च
 त्रविंशतिनामजिः ॥ हेममौक्तिकरनाद्यैः संयुक्ता निवकारयेत् ॥
 वेष्टताम्रपात्रेण ह्यथ वामगचर्मणा ॥ सुसंस्कृतानामेव स्नानमसंस्पृ
 श्य त्वं न विद्यते ॥ ॥ पसंस्कृतानि चास्थीनि न स्पृशेद्ब्राह्मणः क्वचि

त् ॥ ॥ अथास्थिनिक्षेपः ॥ यावदस्थिमनुष्याणां गंगातोये च तिष्ठति ॥ ॥
 तावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥ दशाहासंतरे वापि गंगायां स्था
 पितं यदि ॥ ॥ पथे द्वाके मृते यावत्तावत्पुण्यमवाप्नुयात् ॥ वसराश्राद्ध
 मादवीकृतीये चास्थिनिनिक्षेपेत् ॥ विना गंगा विना स्थिनि द्वितीये
 न विनिक्षेपेत् ॥ स्नानं कृत्वा पशुं प्राप्य स्थाप्य केशवाद्यैश्च नामैभिः ॥
 प्रक्षाल्य पंचगवैश्च पुष्पैः सह मुपाजयेत् ॥ ॥ ॥ धेनुं दत्वा पवित्राय
 लब्धांस्तु समाहितः ॥ उद्धरेत्पितृनामानि सुसंकल्पयथावि
 धिः ॥ ॥ पद्ममर्षणपूर्वैर्धर्मा येति नमोस्तुते ॥ विसर्जयेज्जले स्थी
 नि नमो नारायणाय च ॥ ॥ पथगुर्वीदित्करणं ॥ निषादीति कर्मा

११६

चा ४

णियः करोति यथाविधिः ॥ संभावयति चान्तेन सविप्रो गुरु रुच्यते ॥
 कुलवृद्धाश्च मोयातो वंशे यस्परस्परः ॥ पुरोहितः स विज्ञेयः स
 र्वसंस्कारकर्मसु ॥ उपानीयतु यः शिष्यं वेदमध्यापयेद्विजः ॥ सक
 लं सरहस्यं च तमार्थं प्रचक्षते ॥ एकदेशं वेदस्य वेदांगान्यपि वा य
 दि ॥ यो ध्यापयति वत्पथं उपध्याय प्रचक्षते ॥ ॥ पश्चादधेयं पाकयज्ञ
 मग्निष्टोदिकान् मखान् ॥ यः करोति वृत्तौ यस्स सत्पुरुष इति गिहोच्य
 ते ॥ पितैव गुरुरित्येव ततश्चैव पुरोहितः ॥ ॥ पाचार्यान् वेदवाञ्छेव
 गुरुत्वं स्याच्चतुर्थपि ॥ १७१६ ॥ इति नारायणचरित्रविचितायां ध
 र्मप्रवृत्तौ ॥ पशौ च प्रकरणं ॥ ॥ पथश्राद्धविधिरभिधीयते ॥ ॥

५ मु

च ४

तत्र कर्म नियमान्याह ॥ दंत धावनं तां ब्रूल तैलाभ्यंगं मनोजनं ॥
 रत्नौषधपशानं च श्राद्ध कर्त्तुं विवर्जयेत् ॥ दंत धावनं मभ्यंगं नख
 केशानि कृतं न ॥ कर्त्तुं कुर्वीत पूर्वोद्युजोक्ता चैव परे हनि ॥ पुनर्नो जन
 मभ्यंगं नाराम धनिसंगमं ॥ दानं प्रतिग्रहो होमं वर्जयेच्छ्राद्धं नुगि
 जः ॥ शुची निमंत्र्य दौ देवैर्न विप्रान् पितृ कर्मणि ॥ देवैः पित्रे च वैकैकं
 सपिंडीकरणं विना ॥ १९२ ॥ सायमौपासनं कृत्वा स्वयं नुक्ता ततो हि
 जान् ॥ उपगम्य स्वयं शिष्य सुतो वा श्राद्धया न्वितः ॥ श्राद्धं श्वो न वि
 ता तत्र न वद्विदीयतां ऋणः ॥ एवमामं अनियमो मनो वाक्कायकर्मणिः
 नोक्तुर्नो जयितुश्चैव ब्रह्मचर्यमिति परं ॥ श्राद्धाहेयवा कुर्वीत पूर्व

११७

द्युर्यद्यसंनवे ॥ परेद्युरथवा प्रातः कुतुपेवा निमंत्रयेत् ॥ दत्ता देव रु
 णं चाहो पित्रे चैवापसव्यतः ॥ स्नात्वा माध्याह्नि कीं संध्यां कृत्वा रुय
 निमंत्रयेत् ॥ नतमित्यादिका नमंत्रान् ब्राह्मणैः सह सपठेत् ॥
 प्रायश्चित्तानि मितं तु सूक्तं यच्च तिलोदकं ॥ कुर्याच्छ्राद्धेषु सर्वेषु
 तीर्थे नैव कदाचन ॥ ब्राह्मणैर्मंत्रपूतैश्च हिरण्यं सकुशैर्कुलैः ॥
 सर्वे मन्त्रु हये द्वे रश्म ततः शुद्धे दसं शयः ॥ ब्रह्म दंडार्थमादाय
 हिरण्यं सकुशं तिलं ॥ त्रिः प्रदक्षिणमादाय समस्तैः पिपठन् विजान् ॥
 इव्यं निवेद्य विप्राणां पुनर्वीयः स्वशक्तिः ॥ तेतिश्चैव लभेदाज्ञान
 नोवाक्कायकर्मणिः ॥ नत्वा पितरमुद्दिश्य श्राद्धं चामुकसंस्कृतं ॥ क

तानिमंत्रितांष्टुप्रत्युचुस्तेतथैवतु ॥ दिराचम्यततःकर्त्ताप्राणयाम
 मथाचरेत् ॥ पूर्ववदेवसंकल्प्याचिनावीत्यतःपरं ॥ नामगोत्रेसमुच्चा
 र्यकथंचश्राद्धकर्मणि ॥ प्रेतकर्मणिगोत्रादिनामसंकीयेद्विजः ॥ १५३३ ॥
 संबन्धंनामगोत्राणिरूपंचैवानुवादयेत् ॥ एवंसर्वत्रनामादितैलेसा
 दंजनेपिच ॥ संकल्पेनासनेचाद्येपिडेवाद्यादनेरुणे ॥ पन्नेचावाह
 नेरुयेनमान्येषुसमाचरेत् ॥ पितृणांचैवदेवानामनेनंहविषायथा ॥
 सद्यःश्राद्धविधानेनकरिष्येयुष्मदाज्ञया ॥ देवेरुणंततोदद्यात्सवे
 नैवतुदैविकं ॥ पितृणामपसव्येनसर्वस्यात्पैतृकंचयत् ॥ गोमये
 नैवकुर्वीतप्रांगणमंडपद्वये ॥ श्राद्धकालेचविप्राणंपादप्रक्षालना
 यत् ॥ मंडलंचतुरस्रंसादेवप्रादेशसंमितं ॥ वितस्तिःपैतृकेदत्तं ११८

तयोर्मध्येषडंगुलं ॥ देवार्थेमंडलेप्रागगौनिरिषद्वौकुशौयवान् ॥
 गंधपुष्पैरिषेत्पित्रोर्दक्षिणाग्रान्कुशान्तरित्वान् ॥ मंडलात्पश्चिम
 देशेब्राह्मणैःस्वागतेसति ॥ तत्रैवविस्तृजेत्पाद्यंक्षालनंमंडलोपरि ॥
 दद्यान्मंत्रसमुच्चार्यदेवैर्यपित्रिकर्मणि ॥ दत्त्वापाद्यंपठेन्मंत्रंशन्नोदे
 वीरनिष्ठये ॥ पादमूलेपितुस्थानंपादमध्येपितामहः ॥ प्रपितामहस्तुपा
 दाग्रेपादंप्रक्षालयेत्क्रमात् ॥ शीर्षेस्वस्मजलंशीर्षेतित्रस्थानादिनिर्ग
 तान् ॥ दक्षिणांसंस्तुशौचकर्त्तृब्राह्मणैरुखमीकृते ॥ कर्त्ताचम्यकुशा
 न्भुमौविस्तृज्याथदिराचमेत् ॥ विस्तृजेद्युर्विजादनीनाचम्यस्वस्म
 मंडले ॥ ईशान्यामाचमेत्कर्त्तामंडलाद्याद्धकर्मणि ॥ देवाश्चैव

ततःपूर्वे पितृविप्रांस्तथोत्तरे ॥ १७५६ ॥ देवेकर्मण्युदकसंस्थाप्राङ्मुरवा
 नुपवेशयेत् ॥ उदङ्मुरवास्तथापित्रे प्राकसंस्थानुपवेशयेत् ॥ प्राणा
 नायम्यसंकल्पस्वयंचैवोपविश्यतु ॥ ततस्तिष्ठेत्करिष्येहंप्रक्रांतंश्राद्ध
 कर्मच ॥ प्राचीनावीत्यपहता इति मंत्रं समुच्चरन् ॥ नैऋतिं दिशमारभ्य
 सर्वदिक्षु ह्रिये स्तित्वान् ॥ पितॄणां पुरतः प्रोक्ष्य मंत्रोत्तरो दीरतामिति ॥
 उदकं स्थंतथा देवे गायत्र्या प्रोक्षयेदथ ॥ ५० ॥ संस्मृत्य पुंडरीकाक्षं
 पाकादिप्रोक्ष्य वारिणा ॥ श्राद्धं नमो गयं ध्यात्वा प्राचीनावीत्युदङ्मुरवा ॥
 उपविष्टः सृशेत्याना देवानामपि सन्मुखः ॥ ५१ ॥ पासनादियथाचारः कर्म
 कुर्यात्तथैव च ॥ देवानां दक्षिणे दद्याद्वामे नागे यथोचितं ॥ ५२ ॥ पृथग्
 श्च दद्यात्पूर्वपश्चाद्वा वाहनं न वैत् ॥ ५३ ॥ यथाचारस्तथा कुर्याद्वाप्य

११८

कारी न वेदथ ॥ विश्वे देवास इत्यस्य द्विरावृत्तिर्न वेदिह ॥ विश्वे देवाः शृणु
 तेति सकृन्मंत्रमुदीरयेत् ॥ ५४ ॥ पागच्छंतु महानागा विश्वे देवा महाबलाः ॥
 येयत्र विहिता श्राद्धे सा वधाना न वंतिते ॥ ५५ ॥ पृथग्धैः समासाद्य देवेषां
 त्रेयथोदिते ॥ ५६ ॥ सौवर्णे राजते पात्रे तदनावेष्टय पणिके ॥ त्रीणि चैवार्घ्यं
 पात्राणि पण्यमामुनपत्रतु ॥ देवे पित्रे च पण्यं न्यमर्घ्यपात्राणि कारयेत् ॥
 पण्योरेकतो मुखे कृत्वा तानतः क्रमात् ॥ प्रविशंतियथा पात्रे समुत्प्ला
 न्यं गुलानि तु ॥ मानं स्यादर्घ्यपात्राणां देवे पित्रे च कर्मणि ॥ देवानामर्घ्यं
 पात्रं स्याच्चतुरंगुलविस्तृतं ॥ उन्नतं वा धृतं वा पैतृकं गुलिर्पंचकं ॥
 अधः प्रसाय्य प्रागगो ह्युदकं स्यात्कुशोच वै ॥ द्वौ द्वौ तु न्यग्विलस्याता
 मर्घ्यपात्रे तथापरि ॥ गायत्र्या प्रोक्ष्य चोत्तानैः कुर्यात्पात्रे यपैत्रके ॥ उप

रिष्टमधः कुर्यावधस्यो चतथोपरि ॥ शानो देवी तिमन्त्रेण सकडुच्चार्य पूर
येत् ॥ प्रतिपात्रे यवो सी तिमन्त्रां ते निर्वपेयवान् ॥ १९६३ ॥ गंधपुष्पफलादी
निसंहिपे दध्यपात्रयो ॥ संपन्ने देवपात्रे तु स्वाहा घ्रा चेत्यथा ब्रवीत् ॥ यदि
व्याप इति मन्त्रे दद्यादध्यप्यकट्यक ॥ गंधमास्यां कुरादी निकांडानुसम
येयथा ॥ देवार्चादी दक्षिणादि स्या पादजान्वंसमू ध्वंसि ॥ शिरां सजानुपा
देषु वामांगादिषु पैतुके ॥ १९६४ ॥ पर्वत प्राचिताय च पूजयेद्भूतैः क्रमात् ॥
गंधपुष्पै धूपि दीपै र्वासांस्तस्माभरणानि च ॥ दद्याद्वासांस्तिमन्त्रेण युवासु
वास इत्युच्यते ॥ दत्त्वा पितृभ्यो वासांस्ति पश्चान्मन्त्रं समुच्चरेत् ॥ पूजयेद्दि
धिवत्कृत्वा ततो नुज्ञां द्विजातिनां ॥ गृहीत्वा ह्यपसव्येन करिष्ये पितृ
पूजनं ॥ प्राचीना वीत्यपो दद्यात्पितृकर्मप्रदक्षिणं ॥ दर्शं द्विगुणभक्ष्यं

यास्तु दत्त्वैषा सासैनेषु च ॥ १९० ॥ पावाहयेत्पितृस्तेषु निप्रेषु विधिवत् क्रमा
त् ॥ उशंतस्ते तिमन्त्रं तु प्रतिपितरमुच्चरेत् ॥ अपो दत्त्वाथ दर्शेषु दध्यपात्राणि
वै क्रमात् ॥ पूर्वदक्षिणा काग्राणि ह्यजेय प्रवर्णानि तु ॥ आसीर्य पूर्ववद्दर्शनं
पश्चैव तथोपरि ॥ गायत्र्या तानि सं प्रोक्ष्य कृत्वा तानि पूर्ववत् ॥ १९१ ॥ तैजसे
श्मनये पात्रे मन्मये तर्हिते कुशे ॥ एतद्व्येषु चाजेयीदिकसंस्थेषु ततः परं ॥ उ
त्तानेषु पसव्येन तेषु वै निर्वपेति जान् ॥ पूरयेदुदकं तेषु पित्रपात्रादिषु त्रिषु ॥
निषि व्यापो नु मन्त्रं च श्री शानो देवी रनिष्टये ॥ पनु मन्त्रे सकल कार्यस्ति लोसीति पा
वयेति जान् ॥ १९२ ॥ पावतिः प्रतिपात्रं स्यान्मन्त्रं स्याहस्तनेष्यते ॥ गंधपुष्पा
णि चैतेषु पात्रेषु प्रक्षिपेदथ ॥ स्वधा घ्रा इत्यपो घ्रा स्ता उपवीति निवेदयेत् ॥
पन्याः पपः प्रदा व्याहि प्रपाणिषु ततः परं ॥ पद्मं स्पर्शमादाय दक्षिणेन तु पा
णिना ॥ सव्यहस्तं गृहीतेन निनयेत्पितृतीर्थतः ॥ त्रिभिः पितरि दत्ते ध्ये मि

तिपाणि कृत्वा मातुः ॥ द्वाघ्यपितृहस्तेषु पञ्चान्मंत्रसमुच्चरेत् ॥ यादिव्या
 इत्यनेनैव हस्तेऽपि धापयेत् ॥ पितृपात्रं प्रसिंवाघ्यं शेषं पात्रे द्वये स्थि-
 तं ॥ अपनक्ति पुत्रकामस्ते सुखमेकैकतैर्जलैः ॥ द्वाघ्यं संस्त्रवास्तेषां पात्रे
 कृत्वा विधानतः ॥ पितृभ्यः स्नानमासीनं न्युक्त्वा पात्रं करोत्यथा ॥ ८३ ॥ न्यग्नि-
 तं पितृपात्रं स्नादा समाप्तेर्न चालयेत् ॥ उत्तानं वा तृतीयेन पिहितं तं न चा-
 लयेत् ॥ नोद्धरेत्प्रथमं पात्रं पितृणामर्घ्यपातितं ॥ आहूतास्तत्र तिष्ठंति पि-
 तरः शौनको ब्रवीत् ॥ उद्धृतं यदि तत्पात्रं वीर्यं वा यदा न वेत् ॥ अप-
 नो ज्यं तद्भवेच्छ्राद्धं क्रुद्धैः पितृगणैर्गतैः ॥ ८४ ॥ प्राचीनावीत्येपादत्वा पितृ-
 पूर्वं तिलैः क्रमात् ॥ पर्वयेच्छिरः आरुन्मनमो वदति मंत्रतः ॥ प्राचीना-
 वेत्येपादानीं गंधमास्यं स धूपकं ॥ दीपं वस्त्रं यथाशक्ति देवं वायं तरंत

१२१

रा ॥ कुर्वीति नो जनार्थं वामं डलानियथाक्रमं ॥ देविके चतुरस्रं तु पितृ-
 वृत्तानि वै यतः ॥ क्षिपेद्देवेयवान् दत्तं पितृके सकुशात् नृति लान् ॥
 मंडले देविके पात्रे सौवर्णे राजतान्यथा ॥ तदज्ञावे सुपर्णानां भाजना-
 नि न्यसेदथ ॥ पात्रे यादिपर्वि स्तीर्य पितृपूर्वं तिलोदकैः ॥ कुशैस्मि-
 लैर्नस्मना द्विर्मध्ये मध्ये जलेन तु ॥ करशुद्धिं ततः कुर्यात्ततो यमं
 डले ~~स्मृति~~ क्षिपेत् ॥ ८५ ॥ देववायवायस्य मारुत्यपरिषिंचे डलेन
 तु ॥ कुशः पात्रे यवे श्वे वस्मना परिशोधने ॥ पितृयज्ञा च मेनं-
 तमुद्धृत्या न्यज्य सर्पिषि ॥ अग्नौ करिष्ये इत्येतान्यष्टौ कृत्वा क्रियति मिति ॥
 ८६ ॥ अग्नौ करिष्ये कुरवै कुरवाणीति वापितान् ॥ क्रियतां तैः कुरुष्ये-
 तिकुर्वीत्युक्ते यथाक्रमं ॥ प्राचीनावीति नैव स्पादनुज्ञात्वाहुती द्वयं ॥

सोमायेतितुमंत्रान्नां गृह्यगौ जुहुयाद्विः॥ आपाज्ञानवेतु गृह्यस्य जुहु
 यात्पितृपाणिषु॥ अपमज्ये पितृपात्रेषु हुतशेषं तु यद्दत्तं॥ १९॥ कुशेरा
 जं गृहीत्वा तु मूर्धनं दिव इत्युवा॥ देवपूर्वाणि सर्वाणि नाजनान्यभिधार
 येत्॥ आपास्त्रियादिकानां त्रास्तुक्तानि वज्रपत्रं स्वयं॥ सव्येनैव ततो न्नादि
 विधिना परिबेषयेत्॥ पन्नं च पायसं नो जपं हृतं च व्यंजनादिका॥ सूपमं ते
 प्रदातव्यं सर्वस्माद्देवपूर्वकं॥ कर्त्तृदक्षिणतो देवै पायसादि इव च यत्॥
 तथा च वामतः स्वस्पैतके परिबेषयेत्॥ देवपात्रे स्थितं चान्नं गायत्र्या वाजि
 मंत्रयेत्॥ २०॥ उद्दिश्य मानं विप्रेभ्यो दास्यमानमथापि वा॥ दत्त्वा जपेत्ततो मं
 त्रये देवा सो दिवीत्यथ॥ पितृभ्यो पितया दत्त्वा ये चेहेति जपेदथ॥ २००॥ ॥
 तिष्ठन्नकुर्यादुपस्थानं देवतान्पइतिक्रमात्॥ नमोदित्यादिनिर्मन्त्रैः॥

१२२

सव्ये वद्विजाः स्तुतिः॥ तिथिवारादिकान् कृत्वा गृहीत्वा सतिलान् जलं॥
 पितृन् देवान् समुद्दिश्य क्रियमाणेन वै मया॥ श्राद्धानैव पितुश्चास्मात्पि
 तृणां चैव मेव हि॥ ब्रह्मलोका निवासोऽस्तु निनये सतिलं जलं॥ ब्राह्मणैः
 प्रोक्तं पित्रास्तु न गायत्री समुदीरयेत्॥ परिषेचनमन्नं स्पर्कारयेद्देवपूर्व
 कं॥ चित्रगुप्तबर्तितं चैव न दद्याद्भ्रातृनुगृह्यजः॥ पन्नेन वायवा जपेन जले
 नान्नेन वापि च॥ तथैवापोशनाथं हि पित्रादि विजपाणिषु॥ निनयेत्सु
 जलं वायसव्येनैव तु देविकं॥ सकृदुक्त्वा तु गायत्री पित्रादिषु च
 वैमधु॥ नाजनेष्वपसव्येनैव कर्त्तुं देयं सव्येन देविकं॥ तिष्ठन्नेव स्म
 रेत्पादि इशानादिनुदङ्मुखः॥ तस्मै देवान् तं चास्तु जुषध्वं तु यथा सु
 खं॥ उत्क्राम तो पस्तरणमसी स्वाहापि वेदय वा॥ वाग्यतो नो जनं कुर्युः

लीधं यच्च यथा रुचिं ॥ भुञ्जानान् श्रावयेद्विप्रान् रक्षोद्यात्पितृलिंगका
 न् ॥ पुराणानि पवित्राणि सूचोः गिता पितृस्तुतौ ॥ १३ ॥ यावदुष्मन् न वेत्सु
 नैयावद्भुजं तवाङ्गना ॥ पितरस्सावदस्मंति यावन्मोक्तह विगुणाः ॥ नो
 जनस्पतुर्पयस्तं किंचिद्देयं ततोधिकं ॥ यद्यनुक्तं ततः किंचिद्विचिदु
 क्षिष्टभागिनां ॥ इच्छात्सेषु विप्रेषु गायत्री समुदीरयेत् ॥ तत्तास्य इति
 तांष्टृष्टा देवांश्चाप्यपितृनपि ॥ तत्सेषु श्रावयेद्विप्रो मधुवाताश्रुताय
 ते ॥ १४ ॥ हनिति चतान्विप्रान् संपन्नमिति पृच्छतः ॥ क्रियतामन्न
 शेषं किं ते चेष्टैः सह भुञ्जतां ॥ तदा स्वीकृत्य सर्वस्मात्किंचिद्विचिद्वत्तां
 चयेत् ॥ सर्ववर्णैकमन्नाद्यमानीया प्राव्यवारि समुत्सृजेत्तुक्तवता
 मयतः प्रक्रिरेद्भुवि ॥ पुरतश्चतिला दवाक् प्रोक्ष्यापः पितृभोजनात् ॥

येनाग्निदग्धमन्त्रेण नुव्यनं प्रकिरेदथ ॥ २० ॥ पितृयज्ञचरोरन्नं दक्षि
 णे प्रक्षिपेदथ ॥ यजमानकुले जाता इति मन्त्रं समुचरेत् ॥ यद्यनुक्तं ततः
 किंचिद्विचिदुत्पिंडार्थमुद्धरेत् ॥ भाषाः सर्वत्रैव ग्राह्याः देवे पित्र्ये च कमणि ॥ प्रेत
 पिंडेन चाग्राह्या इत्येवं शौनको ब्रवीत् ॥ उत्तराचमनात्पूर्वं पिंडदानं न वेदिति ॥ पश्चा
 द्वापि वदंत्यन्ये केचिद्ब्रह्मविदो जनाः ॥ पिंडदानमनाचो तेषांचो तेष्वप्यवाप्तवैत् ॥ अ
 नो निनयनाद्यंतं पितृयज्ञं समापयेत् ॥ २१ ॥ सन्निधौ नैव गृह्णाग्नौ रथवो क्षिष्टसु
 न्निधौ ॥ पिंडदानं न वेत्तु वदति कारवचो यथा ॥ पर्वागस्माद्विखेत् स्मृतं लेखाप
 हुता इति ॥ २२ ॥ पशुहतामवसीर्य सकृदेष्टुं न बहिषा ॥ लेखाया पिंडदेशे तु शिंधुं
 तां पिरस्त्रिभिः ॥ तत्र पिंडत्रयं दद्यात्पराचीने न पाणिना ॥ पितरस्तथैव तत्ते विज्ञा
 येचेति मन्त्रतः ॥ पित्र्येनामानिया नीया तत्र यादिवदनुक्रमात् ॥ २३ ॥ अग्निष्वा
 तात्र पितर इति तान् नुमंयतु ॥ २४ ॥ अप्रदक्षिणमावत्पाह्युदप्राणान्नियम्य
 च ॥ अग्न्यां वत्पाह्युमंयामीमं दत्वा इति मन्त्रतः ॥ चरुशेषमवघ्राय निनयेत्पू

ववज्जलं ॥ पाद्यायाथचरोशेषं माचामेडुपवीतिना ॥ निनयेदपसव्येन शुद्धं तामित्य
 पोथवे ॥ पस्यवादौतिनामानि मंत्राभ्यां तैलमज्जनं ॥ दद्यादशामेधेतद्वेति पिंडेषु
 तपरं ॥ दद्यात्पिंडेषु लोमानि प्रकोष्ठस्थानि यानि च ॥ पंचाशद्वसराहर्धमवर्द्धि
 वेति वृत्तिकृत् ॥ वसुणः पितृपिंडे स्थात्मानं जापति पितामहे ॥ प्रपितामहपिंडाग्नि
 रित्येताः पिंडदेवताः ॥ ३६ ॥ दद्यात्पिंडत्रयं चेत्यसव्येनैव तु पूजयेत् ॥ गंधपुष्पादिभि
 श्चैव पिंडाधिष्ठात्रिदेवताः ॥ यत्किंचित्पच्यते ते गेहे न ह्यन्यथादिकं च यत् ॥ अनि
 वेदनोक्तपिंडेभ्यो न कदाचन ॥ नमो वस्तुपस्थायमनो न्वेत्येषु चैनत् ॥ प
 रेन वेति मंत्रेण पिंडास्तापि प्रवाहयेत् ॥ ३८ ॥ ॥ औपासनानि कंगछेज्जपेदग्नेत
 मित्युचं ॥ यदंतरिक्षमित्येतां सस्थ एव जह्वं ॥ २०५ ॥ तिथिवासादिकान् स्मृत्वा
 पितृन् पूर्ववदुच्चरेत् ॥ पितृणां ब्रह्मलोके स्मृत्वा त्कानि नयेज्जलं ॥ अथा
 तानां च शुद्धार्थं पाणी नूत्रकालयेदथ ॥ मध्ये मध्ये जलं चैव दद्याद्वा वत्कुशा
 हतान् ॥ पुनर्देयं जलं देवैः पितृणामपसव्यतः ॥ जलं दद्यात्स्तिजान् रदनीन्

कृतान् पूर्ववज्जलं ॥ स्थष्टायत्तुक्तवंतोऽस्मज्जोत्रनामानि वा दयेत् ॥ प्रत्युचुसेत
 तो विप्रान् पितृप्रसादस्त्वित्यथ ॥ पितृप्रसादतो जलं ध्यान् सं गृह्य स्वयं मा कृता
 न् ॥ धारयेच्चिरसि स्वस्व गोत्रस्थानि वदयेत् ॥ चालेपिलायपात्राणि स्वस्ति
 त्यथ समुद्धरेत् ॥ दद्यादहयमुदकं देवे पित्र्ये यथाक्रमं ॥ पत्नं प्रकिरेत्
 केचिदत्रैवेष्टं तिसूरयः ॥ पात्रस्थानेषु सर्वेषु यथाचारो न वेदिह ॥ पत्नं प्रकी
 रणार्थं यत्तदानीं तु जलकृतं ॥ पाचातानां समीपे तु स्वयतः प्रकिरेद्भुवि ॥ पसं
 स्मृतेति मंत्रेति पितृणां प्रकिरेद्भुवि ॥ पसोमया ॥ अत्र मंत्रेण देवानां प्रकि
 रेद्भुवि ॥ उत्तानं प्रथमं पात्रं कृत्वा यज्ञोपवीत्यथ ॥ दद्यात्पितृणां शक्त्या द्विजे
 भ्यो यस्वधोच्यतां ॥ ५० ॥ पवशिष्टं तु यत्किंचिदधीपात्रास्थितं जलं ॥ पिंडानां
 पुरतः सिंच्येदं स्वधोच्यतामिति ॥ पनुजया तु विप्राणां ततः पिंडान् समुद्ध
 रेत् ॥ शान्तिरित्यादिभिर्मंत्रैः पिंडस्थाने जलं क्षिपेत् ॥ स्वस्तीहितुश्चरेत्

कर्त्ता ब्राह्मणेः शोभनं रुविः ॥ ततो विसर्जयेद्वा दं वाजे वाजे य इत्येवा ॥ गतिष्ठतेति वा
 मां संस्थाय विप्रस्य नैपितु ॥ सहैव पितरो देवैः स्वस्थानं गंतुमुद्यता ॥ ५३ ॥ पमा वाज
 स्पप्रसव इति मंत्रं समुच्चरेत् ॥ त्रिप्रदक्षिणमावृत्य मंडलं स्थानं द्विजो नय ॥ पवि
 त्रं गंधिमुच्चय मंडलं विसृजेज्जलं ॥ दक्षिणमुखं स्थित्यनये च तामान् वरान्पि
 तन् ॥ ५४ ॥ दातारो नो निवर्द्धं तां वेदाः संततिरेव च ॥ श्रद्धा च नो माय गमद्बुधेयं
 च नोक्त ॥ पभं च नो बहु भवेदतिथींश्च जने महि ॥ याचितारश्च नः संतु मां च य
 चिष्मं कंचन ॥ याचितारं प्रति कृत्युस्तथैवास्ति तिते द्विजाः ॥ स्वादुषंसद इत्येतो म
 त्रौ कर्त्तव्ये दय ॥ पुरुतान् प्राक्षिप्या देधि हवस्तु तथैव च ॥ जेजेदथाशि
 षस्तेभ्यः संतुष्टेभ्यो यथा रुचिः ॥ ९० ॥ पायुः प्रज्ञा धनं विद्यां स्वर्गं मोक्षं सुखानि
 च ॥ प्रयच्छति तथाराज्यं ग्रीत्यास्तुभ्यं पितामहः ॥ द्युतेनाभ्यं ज्यैषां पादां विप्राणां
 ह्यलये दय ॥ मर्दयेद्भक्तिभावेन ततश्चैवं तु वंदयेत् ॥ अद्य मे सफलं जन्म भ

वेत्पादाभ्यं वंदनात् ॥ अद्य मे वं राजाः सर्वे पातो वो नुग्रहा दिवं ॥ पत्रशाखादिदानेन
 केशतायूपमीदृशा ॥ तत्केशा यचितोस्तु विसृज्य तु महसि ॥ वसिष्ठसदृशा वि
 प्रासूर्यपर्वसमातिथिः ॥ आसनादेन मस्कारो न वस्त्रकार एव तु ॥ यस्य स्मृत्या च ॥
 श्राद्धसंपूर्णं तां याति प्रसादाद्भवतामम ॥ उपेभं वसिष्ठेति देवान् वसिष्ठ इत्यथ ॥
 रुमधं नो द्विजन्मानः पितृयजे ममाद्यवैः ॥ कृत्वा तु संपुटी पाण्यं सीमां तमनुब्र
 जेत् ॥ म्रियते चेत्पिताय स्पृष्ट्वा घृते पितामहे ॥ पैतृकादिषु नामानि कथ्यमेवोच्च
 रेदिति ॥ द्विवारं पितृनामैव पितृकादि वैयतः ॥ प्रवितामहनाम स्यादैकवारं
 म्रितीह तु ॥ पनेन विधिना श्राद्धं कुर्याज्जीवत्येतामहः ॥ दद्यात्पिंडद्वयं
 पित्रे चाथैकं प्रवितामहे ॥ २०७ ॥ इति श्रीनारायणचरितविरचितायां
 धर्मप्रवृत्तौ श्राद्धप्रकरणं ॥ अथ श्राद्धप्रयोगि न्याहवचनानि लि

स्वते ॥ ॥ प्रत्यहं विधिना पित्रोः श्राद्धं कृत्वा द्विजोत्तमः ॥ कुर्यात्पंचमहायज्ञानि
 तियज्ञविदो विदुः ॥ पित्रोः प्रत्याहिकं श्राद्धं विधिवत्तस्मात्पच ॥ कार्या पंचमहाय
 ज्ञा इत्याहवाकटायनः ॥ दद्याद्विसर्जितान् पिंडान् गुरवे दक्षिणां न्वितान् ॥ तद्
 भावेन्यथान्यस्मै विप्रायैवाशुवाक्षिपेत् ॥ ७३ ॥ पिंडास्तु गो जविप्रेभ्यो दद्याद्गो
 जलेपि वा ॥ प्रक्षिपेत्ससु विप्रेषु द्विजोऽष्टिष्ठानि मार्जयेत् ॥ पात्राणि छाजयेद्भ्रा
 तृस्वयं त्रिषेधवा सुतः ॥ न स्त्रीनिर्नचकौमारी नान्यश्चैवं कदाचन ॥ न दद्याद्गो
 जविप्रेभ्यो जलेनैव तु निक्षिपेत् ॥ विकिरंतु द्विजोऽष्टिष्ठं नमो ॥ स्वात्वा तु नि
 क्षिपेत् ॥ ७५ ॥ संकल्यादौ पादशौचे चैपि डदाने विसर्जने ॥ पर्वणां ते च विधिव
 स्मृतमाचमनं तिष्ठ ॥ संकल्यादौ च ये दन्ता ज्वा विप्रांश्चि शोधने ॥ पर्वणा
 दौ च ये दन्तान् रित्या ज्वा श्राद्धं विसर्जने ॥ विसर्गं शूलकश्चाग्नौ करणं पंक्ति वा
 रणं ॥ करं शुद्धिरपोशानं पितृ पूर्वाणि षट्सदा ॥ स्वागते स्वस्ति वचने ।

जोत्रशेषे प्रदक्षिणे ॥ पर्वे च दक्षिणा दाने षट्सु सव्यं विधीयते ॥ ८० ॥ आ
 वाहने पिंडे च श्राद्धानुवा दने हणे ॥ पन्नाद्याद न पात्रेषु नामाक्षपमु
 चरेत् ॥ आवाहनासने पाद्यं पन्न दाने तथैव च ॥ पदं यं पिंड दाने च
 नामान्यैव समुच्चरेत् ॥ पदं पासासनयोषष्टि द्वितीया सहने तथा ॥ पन्न
 दाने चतुर्थी स्याच्छेषाः संबुद्धयः स्मृता ॥ ८३ ॥ पन्न दाने विशेष स्यादादौ
 संबुद्धि सुच्चरेत् ॥ तथैव माचतुर्थी च यथा लिङं च वक्तितः ॥ धृतलेपं
 पादशौचे विष्टरे चोपवेशनं ॥ बद्धचीनैव कुर्वति पितृ पात्रमधोमुखं ॥
 दीयमानं च यच्चानं गायत्र्या न्युहवारिणा ॥ दद्याच्छ्राद्धे विधायानं मनसो
 परिवेकुशाः ॥ ८६ ॥ परिविष्टं तु यदा समं गुष्टेन द्विजस्पतु ॥ स्पृष्टे सति लं
 तोयं श्राद्धे विप्रकरेपयेत् ॥ पन्नादि सकलं देयं विना ज्यं देवपूर्वकं ॥ उ
 क्तोयं मुनिभिः श्राद्धे विधिवा जसनेयिनां ॥ प्रेतकार्येषु सर्वेषु सपिंडी क

रणैवतु ॥ पाणवेवेतु होमस्यादन्यत्राज्ञौ करेपि वा ॥ सतौ दहौ वसुसत्पौ
 कामकालौ धनुर्धरौ ॥ पुरुरवा इवौ चेति विश्वे देवाः स्मृता दश ॥
 यज्ञे देवौ सतौ दहौ वदौ सत्पवसुस्मृता ॥ सर्पिण्ड्या कामकालौ तु तीर्थे चै
 व धनुर्धरौ ॥ पुरुरवा इवौ चेति प्रत्यक्षे पार्वणेन तु ॥ अपन्या कुरुते यस्तु
 श्राद्धं तस्य वधा जवेत् ॥ विभक्तिमय न ज्ञात्वा श्राद्धे संकल्पमारजेत् ॥ ह
 वं देवान गृहं तिकव्यं पितरस्तथा ॥ ८३ ॥ भुंक्ते यः श्राद्धकृन्मर्त्ये यदि
 पितृकौ द्विजन्मना ॥ स याति नरके घोरं पितृनि सह मज्जति ॥ अज्ञात्वा कु
 रूते श्राद्धं यो निश्रवणवर्जितं ॥ श्राद्धं तां न वै कर्त्तुं निराशाः पितरोग
 ताः ॥ ब्राह्मणेभ्यो कृतां लब्धानां शीर्वचनसंयुता ॥ धारयेच्छिरसि स्वस्य
 श्राद्धे न प्रेतकर्मसु ॥ ८४ ॥ द्वाभ्यामेव तु पाणिभ्यां मर्घ्यपात्राणि पैतृके ॥
 सर्पिण्डीकरणे प्रेतकार्येष्वेकेन चैव हि ॥ श्राद्धात्प्रत्यक्षिकात्पूर्वनिप

र्णं क्रियते यदि ॥ पितरस्ते न लप्यं तु ततो न न लभंति ते ॥ नित्यकर्म कथं श्रा
 द्दे कारुण्यं नाय दक्षिके ॥ अक्षिका तप्पिणं पूर्व कुर्याच्छ्राद्धयतः परं ॥ कारुण्य
 केन्यपा केन वैश्वदेवमतः परं ॥ धर्मज्ञे विधिरुक्तो यं पैतृके मातृके न
 च ॥ ८५ ॥ उ ध्रिपुं द्विपुं द्विपुं द्विपुं वा जलाटे यस्य दृश्यते ॥ कर्तुं श्रेयस्य वा जोक्तु
 निराशाः पितरोगताः ॥ रंगवल्यां कृतां रेखां स्कंधमाभ्यां द्विजस्य च ॥
 जलाटे तिलकं दृष्ट्वा निराशाः पितरोगताः ॥ गुणुलं बिल्वपत्रं च र
 क्तपुष्पाणि केतकिं ॥ ८६ ॥ जातीदर्शनमात्रेण निराशाः पितरोगताः ॥ ३ ॥
 घंटा वादं विवादं च हुंकारं हास्य रोदनं ॥ अपवाच्य वचनं श्रुत्वा निरा
 शाः पितरोगताः ॥ प्रातर्होमं तु निर्वर्त्त्य समुद्रतः पुता शानात् ॥ शेष
 मलानसे कृत्वा तत्र पाकं समाचरेत् ॥ यदि साध्वौ किके पाकस्तौ

मंतत्रयते ॥ शास्त्राग्नौ यदि चेदने होमंतत्रैव कारयेत् ॥ ६॥ होम इति
 वैश्वदेवः ॥ श्राद्धे वस्त्रादिकं चैव विप्रैः सो दीयते यथा ॥ पिंडे ज्योतिषा
 दद्यादन्यथा निष्फलं न वेत् ॥ पितृयज्ञविधानेन श्राद्धे पाकपरिक्रि
 या ॥ ग्राह्याग्नौ स्यात् कृण्वद्वा तदा शौचं न विद्यते ॥ कर्मप्रारम्भमारभ्य
 न वेद्या वदिसर्जनं ॥ यदि स्यात्सूतकं मध्ये लासनांतं न स्तूतकं ॥ स्तू
 तकात् प्राक् समारब्धं कुर्याच्छ्राद्धीयमेव हि ॥ अपासमाप्ते न दोषस्या
 दन्यत्कर्मसु स्तूतकं ॥ स्नात्वा कुर्वति वै पाकं श्राद्धे पत्नी विधानतः ॥ पु
 नः स्नायात्ततश्चैव धारयेदन्यद्वरं ॥ संसृष्टा ज्ञातृनियुक्तिं ज्येष्ठः कुर्यात्
 समंत्रकं ॥ सकलं पितृकं पित्रोरनुजासुस्तदा जकाः ॥ तिथि वारा
 दिकान् स्मृत्वा पितृनुदिश्य वै यतः ॥ सप्तज्येष्ठानुजाः सर्वे निनयेयुः

स्तिलोदकं ॥ १०॥ संसृष्टेषु गते ज्येष्ठे विहिः श्राद्धं कनीयसा ॥ न कार्यमाज्ञ
 या कार्यमित्याहुः केपि संकटे ॥ पात्रया क्रियमाणे तु ज्येष्ठश्च मध्यः प्राग
 ते ॥ ज्येष्ठः कुर्याच्च तच्छेषं पिंडदानादिकं च यत् ॥ पिंडदानादधो ज्येष्ठे क्रि
 यमाणे तु कर्मणि ॥ कनिष्ठाश्चागताः पिंडे निनयेयुस्तिलोदकं ॥ ११॥ क्रि
 यते यदि वै श्राद्धमज्ञाने कस्य विद्यदि ॥ निमंत्रयेन्ननुज्ञानि न ज्ञातिः
 स्वस्य चात्र तु ॥ यत्र वै पच्यते पाकं पट्टशालान्विते गृहे ॥ सांगणे पितृ
 स्तस्य चरंति बह्वकुसिते ॥ मंत्रानुच्चार्य कर्तव्यं श्राद्धकर्म समारभेत् ॥
 नेवोच्चरेद्विजे भोक्ता कथा स्यादुच्चरे यदि ॥ न जपेयुर्द्विजामंत्रान् न मोरः
 श्राद्धकर्मणि ॥ स्वादोस्तत्तं जपेयुस्तेन तं च यमदेवकं ॥ २०॥ अथ स
 मस्तपितृचर्चनविधिः ॥ देवानां दौ सममन्य पितृवर्गमथार्चयेत् ॥ मा

तवर्गतिथामाता व्याहादेश्व यथाक्रमं ॥ पितृवर्गमातामहास्पच ॥ पूर्वयित्वा
 यकारुष्णादूर्चयेदिति त्रौ नकः ॥ पञ्चपक्षः ॥ देवानामूर्चयित्वा दीवर्ग
 वर्गसमर्चयेत् ॥ एकस्मिन्पक्षकाले सर्वानमूर्चयेत् ॥ एकोदि
 श्वविधानेन वक्त्रे चैव समर्चयेत् ॥ तीर्थमहालये चैव हिवाद्वादशादेव
 तं ॥ पितृवर्गतिथामातुवर्गमातामहास्पच ॥ पञ्चादेवर्गवर्गस्मनाना
 न्युच्चास्मे क्रमात् ॥ संकल्पविधिरेष स्यात्तथा चैवानुवादाने ॥ तीर्थमहा
 लये चैव मर्चनं स्यात्पृथक्पृथक् ॥ २६ ॥ स्वस्मात्शक्तिर्विषये ॥ रो
 गादिनायकश्राद्धं स्वयंकर्तुं न शक्यते ॥ पुत्रेण वा यशिशेण ज्ञातिना वा
 पिकारयेत् ॥ २७ ॥ एकादशी श्राद्धं भोजनं ॥ ॥ श्राद्धं कृत्वा तु यो वि
 प्रो माहाद्युपवसेदिति ॥ राहसंभवति श्राद्धं सोपि गच्छेदधोगतिं ॥ ९

एकादश्यां यदि श्राद्धं न वेद्यदिकथं च न ॥ कृत्वा तुपवसे श्राद्धं विधुरो
 विधवापि च ॥ श्राद्धं कृत्वा गृहस्थापि नैव कुर्यादुपोषणं ॥ पितृशेषं सम
 श्रिया देकादश्यां न दुष्यति ॥ मोहाद्युपवसे श्राद्धं कृत्वा चेद्भरिवासरे ॥
 समूहो न रकं यांति पितृभिः सह मज्जति ॥ एतस्मात्तविषयं ॥ ॥ अ
 थ वै श्राद्धविषये ॥ एकादश्यां यथा श्राद्धं प्रत्यह्यदिवाऽपि ॥ कार्यं नै
 वहित श्राद्धं तुपवासकथं न वेत् ॥ उपवासो दानी तश्चाद्धं ॥ नैमित्तिकं
 न वेत् ॥ कृत्वा तुपवसे श्राद्धं शेषमाग्राह्य वै चरोः ॥ स्कंदे ॥ त एवोपव
 से युश्चेद्देवाहारिवासरे ॥ कृत्वा तु विधिना श्राद्धं माघाय पितृसेवि
 तं ॥ श्राद्धं कृत्वा समाघ्राय पितृशेषं विधानतः ॥ उपवासं ततः कुर्यात्
 केचिदेवं विदुर्बुधाः ॥ न्यायागतधनस्तत्वं ज्ञाननिष्ठोतिथिप्रियः ॥
 श्राद्धं कृत्वा वादी च गृहस्थापि विमुच्यते ॥ पितृयज्ञात्परो धर्मोऽपि

त्वयज्ञात्परंतपः॥ पितृयज्ञात्परंकर्मनान्यदस्ति च नृत्तले ॥ ३७ ॥ इति
 श्रीनारायणजट्टपंडितविरचितायां धर्मप्रदौ श्राद्धप्रकरणं ॥ ॥ ॥
 अथ दानविधिरभिधीयते ॥ ॥ तत्र तावदानप्रशंसा श्रुतिः ॥ दक्षिणा
 वतामिदिमानिति ॥ उच्चादिविदक्षिणावंतोऽपस्थुर्येऽपश्च दातस्मादा
 नंपरमं वदंति ॥ इत्यादि श्रुतिवचनानि ॥ तथा च याज्ञवल्क्यः ॥ देशका
 ला उपायेन द्रव्यश्रद्धासमन्वितं ॥ पात्रे प्रदीयते यत्तत्सकलं धर्मजनक
 णं ॥ न विद्यायाः केवलं यातपसा केवलं न हि ॥ विद्यातयोऽभ्यासुक्तं यत्त
 द्विपात्रं प्रचक्षते ॥ पात्रे यत्तंतु यत्किंचिच्छुचिर्नृत्वा समाहितः ॥ ज्ञेयं त
 त्सर्वं मह्यं महादानादिकंच यत् ॥ ४३ ॥ इति प्रत्यहं यस्तु हिरण्पा
 नादिकंच यत् ॥ मुक्ताजोगान्यथा कामासौ श्रुते पदमवययं ॥ हिरण्य
 मन्नमुदकं फलपुष्पादिकंच यत् ॥ यत्किंचित्प्रत्यहं देयं यथाविज्ञा

नुसारतः ॥ दानानि ॥ दानं नैमित्तिकं दद्यात्सु संकल्पयथाविधिः ॥ नि
 र्देहानेतु वैवस्वा संकल्पादिफलादिके ॥ ४६ ॥ सर्वत्र प्राप्नुवेदा
 तां ह्यहीता च उदङ्मुखः ॥ स जलं दक्षिणायुक्तं दद्याद्विप्रकरे सदा ॥
 वित्तं विप्रकरे दत्तं सद्यः शतगुणं भवेत् ॥ ४७ ॥ पालस्यादथ बालोभा
 निःफलं स्यादिनां तरे ॥ यत्तत्संकल्पितं द्रव्यं तद्दिनैर्चेन्न दीयते ॥
 द्विगुणं स्याद्वितीये त्रिगुणं त्रिगुणं भवेत् ॥ ४८ ॥ अथ गोदानं ॥ गवा
 मंगेषु तिष्ठंति क्षुब्धानि चतुर्दश ॥ यस्मात्तस्माच्चिदं मे स्यात्ततः
 शान्तिप्रयच्छमे ॥ कपिले सर्वदेवानां पूजनियासि रोहिणि ॥ ती
 र्थविर्गमये ॥ यस्मादतः शान्तिप्रयच्छमे ॥ कलधेनो नमस्तुभ्यं
 ब्रह्मा विष्णु शिवात्मकः ॥ जन्मप्रवृत्तिपापानि क्लृप्ते नारायणे सदा ॥

५० ॥ पथ दानं ॥ सर्वेषामाश्रयान्त्तु मिर्वराहेण समुद्रता ॥ ५१ ॥ पनंत
 संख्यफलदामतः शांतिप्रयच्छमे ॥ यस्यां रोहति बीजानि काले चैव न
 हीतले ॥ वस्त्रसादाससकलाममसंतु मनोरथाः ॥ दानान्नान्यानि
 सर्वाणिकनकादीनियानि च ॥ तानि नूतिप्रदानस्पकलां नाहं
 तिषोऽशी ॥ ५२ ॥ पथ तिलदानं ॥ महर्षे गोत्रसंभूताः काश्यपस्पतिला
 स्मृताः ॥ तस्यातिलप्रदानेन मम पापं व्यपोहतु ॥ ५३ ॥ पथ हिरण्यदानं ॥
 हिरण्यगर्भगर्भस्थं हेमबीजं विजावसोः ॥ ५४ ॥ पनंत पुण्यफलदमतः
 शांतिप्रयच्छमे ॥ ५५ ॥ पथा ज्यदानं ॥ कामधेनो समुद्रतं सर्वयज्ञै
 षु साधनं ॥ देवानामाज्यमाहारमतः शांतिः ॥ ५६ ॥ पथ धान्यदानं ॥
 धान्यं करोषि दातारमिह लोके परत्र च ॥ यस्मात्तु च्यते धा

न्यमतः शांतिः ॥ २१ ॥ ५७ ॥ पथ वस्त्रदानं ॥ शितवातो ह्यसंत्राणं लज्जायारं
 दीक्षापरं ॥ देहालं करं वस्त्रं मतः ॥ पीतांबरं सदा पुण्यं देवानां परमं
 प्रियः ॥ ५८ ॥ पतो दानेन मे पापं हलं मे समं नीमः ॥ रक्तवस्त्रं महापुण्यं प्रा
 दितुं स्पृष्टं सदा ॥ ५९ ॥ शुभ्रदं सर्वलोकानां मतः ॥ मनोहरं नील
 वस्त्रं बलजडं प्रियं महत् ॥ षण्मुखस्य प्रियं वस्त्रं नित्यं चित्रं मनोह
 रं ॥ तस्यादस्य प्रदानेन शांतिरस्तु सदा मम ॥ पट्टकूलं सदा पु
 ण्यं पवित्रं कांतिदं शुभं ॥ सर्वदेवाप्रियं यस्मात्समादतः ॥ ६० ॥
 किटजत्रसरं पुण्यं मम रडुमसंभवं ॥ पवित्रं सर्वदा यस्मादतः ॥
 ॥ पथ कंबलदानं ॥ हिमनाशकरं पुण्यं कंबलं बलवर्धनं ॥ दानेनानेन
 वै यस्मादतः ॥ ॥ पथ सकलाददानं ॥ कुणजं चाविकं पुण्यं सर्वलोकं

प्रियंशुभं ॥ सदापवित्रं परमं मतः ॥ ७० ॥ अथ गुड दानं ॥ गुड
 मिहुरसोद्भूतं रसानां परमं परं ॥ दानेनानेन न वै यस्माद् ॥
 अथ शर्करा दानं ॥ शर्करे हुरसोद्भूता सदा स्वादुकरा शुभा ॥
 दानेनानेन न मे नित्यं म० ॥ अथ रोष्य दानं ॥ पितृणां वल्लभं य
 स्माद्विष्णोर्वैशंकरस्य च ॥ रजताया तु मां नित्यं शोक संसा
 तापसागरात् ॥ अथ लवण दानं ॥ अनाद्याः स्वादुर्ता याति
 लवणेन रसाश्च ये ॥ नित्यं लवण दानेन मनः संतु मनो
 रथाः ॥ अथ नाना धान्य दानं ॥ ब्राह्मणानिर्मिता पूर्व ब्रीहयो
 यज्ञसाधनं ॥ अनेन ब्रीह दानेन मनः संतु मनो रथाः ॥ ब्रिही

जास्तंदुलाः शुद्धाः पितृदेवविजाः प्रियाः ॥ दानेनानेन न मे संतु सर्व
 कामाश्च संपदः ॥ ७१ ॥ अथ गोधूम दानं ॥ धान्यचूडमणिर्ज
 वृद्धिपेगोधूमसंज्ञिकाः ॥ गंधर्वधनसंख्यानां मतः ॥ याव
 न्न दानं ॥ यावन्नताः प्रियकराः कान्तिपुष्टिबलप्रदाः ॥ दाने
 नानेन न वै यस्माच्छान्तिरस्तु सदा मम ॥ माष दानं ॥ यस्माद्देह
 हिताय विविक्षोर्देहसमुद्भवाः ॥ पितृतृप्तिकरमाषाः प्रय
 ष्णंति शुभां गतिं ॥ ७२ ॥ मुद्ग दानं ॥ मुद्ग बीजानि वै यस्मा
 त्प्रियाणि परमैश्चिनः ॥ तस्मादेषां प्रदानेन मनः ॥ चणकाः ॥
 गोवर्धनिगिरेर्नारिसमये हरि रक्षिताः ॥ चणकाः सर्वपा

पद्माः मतः ॥ कुलित्याः दानं ॥ पद्मे गनीकवाः सौम्याः बलारोग्य
 यशाः प्रदाः ॥ कुलित्याः सर्वपापघ्नम तः ॥ निष्ठा वा दानं ॥ निष्ठा
 वानिर्मिता पूर्व लोका नां च हिताय वै ॥ दानेनानेन मेयस्य द
 तः ॥ यवाः दानं ॥ पूर्वमेव हि यज्ञार्थं ब्रह्मण निर्मिताय
 च ॥ पनेन यवदानेन शान्तिरस्तु सदा मम ॥ प्रियं गुदानं ॥
 प्रियं गुदानं ॥ प्रियाय स्मादने वै यज्ञसाधनाः ॥ तस्मात्प्रि
 यं गुदानेन मतः ॥ ८५ ॥ कोडुवा दानं ॥ कोडुवानिर्मिता दे
 वै प्राचीनां च हिताय वै ॥ यस्माच्चेष्टां प्रदानेन मतः ॥ मस्तुराः
 दानं ॥ मस्तुराः पुष्टिदा लोके ब्रह्मण निर्मिता हिताः ॥ तस्मा
 द्देष्टां प्रदानेन शान्तिरस्तु सदा मम ॥ लांक दानं ॥ वातघ्नस

कालं कावलदारोगनाशना ॥ नवं तुल्यं क दानेन सर्वसंपदा
 मम ॥ इति धान्य दानं ॥ पथान्न दानं ॥ पन्नं ब्रह्म मयं साक्षा
 धो कानां प्राणरक्षणं ॥ पन्न दानेन वै कामान्भुक्ता सायुज्यं
 प्राप्नुयात् ॥ ८५ ॥ जल दानं ॥ जलं ब्रह्म मयं नित्यं जीवनं सर्व
 कारणं ॥ जल दानेन वै यस्मात्ततः शान्तिः ॥ मंडक दानं ॥ स्त
 र्यं मंडल संनृताः सर्वमंगलदायकाः ॥ धर्ममंडकाः सर्वदोष
 घ्नाः ॥ पतः ॥ तैल दानं ॥ तैले तिलसमुद्भूतं सर्वरिष्टनिवार
 यं ॥ तुष्टिदं पुष्टिदं वै वममानिष्टं प्रशंसते ॥ नवनीत दानं ॥
 दीराणीव समुद्भूतं विष्णोस्तुष्टिकरं परं ॥ नवनीतं च दास्या
 मिप्रीतिं मे देहि सर्वदा ॥ क्षीर दानं ॥ प्राणीनां जीवनं क्षीरपि

तदेव प्रियं सदा ॥ कांतिदं पुष्टिदं नित्यमतः ॥ दधिदानं ॥ दधिही
 रोद्धवं पितृणां तृप्तिकारणं ॥ अतस्तस्य प्रदानेन मतः ॥ तक्र
 दानं ॥ तक्रं दधि समुद्रतं प्राणिनां शोभं परं ॥ अतस्तक्रप्रदा
 नेन शान्तिरस्तु सदा मम ॥ अथ पुष्पदानं ॥ मनोहराणि पुष्पाणि
 सदा देव प्रिया यच्च ॥ अतस्तेषां प्रदानेन शान्तिरस्तु सदा मम ॥
 फलदानं ॥ फलं फलानि मधुरं द्विजदेव प्रियाणि च ॥ अतस्ते
 षां प्रदानेन शान्तिरस्तु ॥ प्रियं स्वादुकरा नित्यं फलदत्तं म
 नोहरं ॥ तेन मे सफला वाप्तिर्न वै जन्मनि जन्मनि ॥ छत्रदा
 नं ॥ संपदां नृषणं छत्रं वर्षा तापनिवारणं ॥ अनेन श्रीतिदं
 यस्मादत्तः ॥ उपानदानं ॥ उपानहं प्रदास्यामि शिलाकं टक

रक्षाणां ॥ पादसंरक्षणार्थं यज्जहाण त्वं सुखाय मे ॥ जलपात्रदानं ॥
 वारिणां पूरितं पात्रं तापत्रयहरं शुभं ॥ पितृणां तुष्टिदं स्वस्य गृहाण त्वं
 सुखाय मे ॥ व्यंजनदानं ॥ व्यंजनं वा सुदैव त्वं सर्वकालं सुखप्रदं ॥
 अथ ददातेन वै शान्तिं सर्वदा स्तु गृहे मम ॥ गृहदानं ॥ इदं गृहं गृ
 हाण त्वं सर्वे पस्करसंयुतं ॥ तव विप्रप्रसादेन मम संतु मनोर
 थाः ॥ काष्ठदानं ॥ काष्ठानां मुत्तरं शीतं महादेवेन निर्मितं ॥ गं
 धकीरणं पुष्पमतः ॥ शिविकादानं ॥ शिविका मुखदानित्यं महा
 लक्ष्मी प्रिया सदा ॥ संप्रदानेन वै मित्रं तस्याः सर्वदा स्तु सुखं
 मम ॥ मंचकदानं ॥ सुखं ददातेन वै स्मात्केनैव स्य प्रियं सस ॥
 मंचको रोगदो गघ्नः सर्वसौख्यप्रदायकः ॥ संप्रदानेन वै नि

त्वं शांतिर० ॥ शयनं दानं ॥ सुखं दंशयनं यस्मात्केशवस्य प्रि
 यं सदा ॥ दानेनानेन सौभाग्यं सर्वं दास्यते मम ॥ कशिपुः दा
 नं ॥ मृदुवैबीजकर्पसपूरितं सुखं दंष्ट्रया ॥ कशिपोश्च प्रदा
 नेन सुखं स्यात्सर्वं दामम ॥ तांबूलदानं ॥ तांबूलं सुखं लो
 के सर्वं दामं गलप्रियं ॥ प्रियं चैव हि देवानां मतः ॥ १७ ॥ ति
 लपात्रदानं ॥ तिलपात्रं सदा पुण्यं सुवर्णं तिलपूरितं ॥ दाने
 नानेन मे नि त्वं सर्वं रिष्टं प्रशाम्यतु ॥ धान्यदानं ॥ सर्वदेव
 मयं धान्यं सर्वं प्रीतिकरं महत् ॥ प्राणिनां जीवनं धान्यं मतः ॥
 दासीदानं ॥ दासीहं प्रत्यहं गेहे मार्जनादि क्रियावति ॥ सं
 प्रदानेन चैव स्यात्सुखा संपत्क सदा सुखमे ॥ शय्यादानं ॥ १३५

तांबूलपूगसंयुक्तां नानापरिमलैर्युक्तां ॥ वस्त्रेण छादयेच्छयां नानारत्नसम
 न्वितां ॥ धूपदानं ॥ धूपदानान्वितं नव्यं भाजनं कांस्यनिर्मितं ॥ मंचसोजय
 तो दीपं व्यंजनं च सुगंधिकं ॥ सजलं कलशं दिव्यं वैष्णवं च यथा तथा ॥ स्या
 पितं शिरसो भागे पाददेशे ह्युपानहौ ॥ कर्पूरे लालवंगादिव्यं प्रीतिकरं शु
 भं ॥ प्रसार्य च नवं तक्रं कशिपुत्पवर्हणं ॥ कशिपोस्तु प्रदानेन सुखं स्या
 सर्वदामम ॥ पुरतो गंधपानादितथा चैवासनं न्यसेत् ॥ छद्दे शेतुवैष्ण
 वं न्यसेत्पूजां समाचरेत् ॥ ततो विप्रं समन्य च दानं दद्याद्यथोचितं ॥ शो
 भनं मंचकं नव्यं पदेनैव सदा वृतं ॥ सोपस्करं समायुक्तं नानारत्नोपशो
 भितं ॥ पुष्पतांबूलसहितं नानापरिमलान्वितं ॥ मृदुनिबीजकर्पसतांबू
 लशुभ्रदंयतः ॥ शय्यास्यावात्मनो मूर्तिं गोरीशं करयोः प्रियां ॥ २६ ॥ दी
 पदानं ॥ दीपदानपक्षे नित्यं देवतानां प्रियं सदा ॥ दानेनास्य भवे सौ

स्वशांतिर्मेवांशितं फलं ॥ सज्योतिर्गुणपान्नं च दीपं वाहुसमन्वितं ॥ सु-
 खदं चास्पदानेन शांतिर्मेयस्तु सर्वदा ॥ हरिद्रादानं ॥ गौरीप्रियाहरि-
 शचनित्यं कल्याणदायिनी ॥ दानेनास्याः सुखं शांतिरसंपदस्तु सदा मम ॥
 कुंकुमदानं ॥ कुंकुमं शोभनं दिव्यं सर्वदामंगलप्रदं ॥ दानेनास्य सदा
 सौख्यं सौभाग्यं शांतिरुपपद्यते ॥ सिंदुरदानं ॥ सिंदुरं शुभदं चैव गणनाथ
 प्रियं सदा ॥ दानेनास्य गृहे शांतिरुपपद्यते सुखं चास्तु सदा मम ॥ ३३ ॥ कस्तूरिका-
 दानं ॥ कस्तूरिभागादाभवादेव मर्त्ये प्रिया सदा ॥ दानेनास्याः सुखं भाग्यं
 शांतिरस्तु सदा मम ॥ कलशदानं ॥ कलशं शुभदं नव्यं जलेन परिष्क-
 रितं ॥ दानेनास्य सदा सौख्यं शांतिरुपपद्यते ॥ गंधदानं ॥
 गंधमनोहरं शोभनं शांतिदः सुखदः सदा ॥ संप्रदानेन चैवास्या शां-
 तिरस्तु सदा मम ॥ कर्पूरदानं ॥ कर्पूरं रुचिरं विप्रगृहाणे मं सुपूजितं ॥

पुष्पगंधस्थिता सामेकमलाप्रियतापिती ॥ दंडदानं ॥ भयनाशकरो दंडो वैष्ण-
 वो देवनिर्मितः ॥ दानेनानेन चैवास्पमतः ॥ ३८ ॥ सौभाग्यद्वयं ॥ सौभाग्य-
 दानं च स्त्रीभिः कार्यं प्रयत्नतः ॥ सनर्त्तकानिः संक्रांतौ फलादीनां तथै-
 वहि ॥ दानं षोडशसख्याकैरेकैकस्य फलस्य च ॥ हेमराजतकांस्यानां
 भाजनानि यथानवेत् ॥ सगुडं तिलसंयुक्तं सुसंप्रीतिकरं नृणां ॥ सं-
 वर्धितं गृहाणे दमतः ॥ पात्राणि दानं ॥ हिरण्णादीनि पात्राणि मृद्नाडा-
 नितथापि च ॥ गृहाणे मानि वैयस्मान्नास्करः प्रियतामिति ॥ पिष्टदानं ॥
 गोधूमजनिवंपिष्टं शिलायंत्रविनिःसृतं ॥ द्विजश्रेष्ठ गृहाणे दमतः ॥
 पायसपूरितदानं ॥ सौवर्णभाजनं कांस्यपायसान्नेन पूरितं ॥ दाने-
 नास्य च सौभाग्यं शांतिरस्तु सदा वयोः ॥ ४१ ॥ कदलीदानं ॥ कदली स-
 र्वदोषघ्नी हेमवर्णवरावृता ॥ दानेनास्याः सुखं भाग्यं शांतिरस्तु स

दावयोः॥ हेमपात्रदानं॥ जन्मांतरसहस्रेषु यत्कृतं दुष्कृतं मया॥ हेमपा
 त्रप्रदानेन नममपापं व्यपोहतु॥ रौप्यपात्रदानं॥ कन्या हृषणतः पापं परदा
 शान्तिमर्षणत्॥ रौप्यपात्रप्रदानेन तानि नश्यंतु मे सदा॥ ताम्रपात्रदानं॥
 परापवादपैशून्यं दुष्टमांससम्भरणं॥ पापं गात्रो स्थितं ताम्रपात्र
 दानेन नश्यतु॥ कांस्यपात्रदानं॥ मया पापान्यनेकानि कामाकामकृता
 नि च॥ कांस्यपात्रप्रदानेन तानि नश्यंतु सर्वदा॥ लोहदानं॥ इनाश्र
 नकृतं पापं मया लोभकृतं चिरात्॥ लोहपात्रप्रदानेन नममपीडां व्यपो
 हतु॥ ताम्रं॥ सूर्यप्रीतिकरं ताम्रमाशौर्गं बलवर्धनं॥ तस्यादस्य प्रदा
 नेन प्रीयतां मे दिक्कृता वाकरः॥ कांस्यं॥ कांस्यब्रह्मशिवः साक्षात्क
 स्पमेतद्दिनावसोः॥ कांस्यं विष्णुमयं स्मादतः॥ अपथरत्रदानानि॥
 यस्मात्सर्वे पुरतः देवाः सर्वे व्यवस्थिताः॥ रत्नदानेन मे मैशान्तिं प्रय

ष्टुसदासुराः॥ ५३॥ माणिक्यदानं॥ माणिक्यं पद्मरागंतु वैदुर्यं वज्रमेव च॥
 गोमेदं मरकतं च पुष्परंगं च मौक्तिकं॥ हरितं च नवैतानि रत्नानि वदंति
 हि॥ मौक्तिकं॥ मौक्तिकं नृषणं विष्टोः श्रियोगो र्याश्रयस्पच॥ दानेनास्य
 शिवं मे स्तु परत्रे च सुखं सदा॥ प्रवालदानं॥ प्रवालं पुष्टिदं कांतिवर्ध
 नं सुखदं सदा॥ दानेनास्य सुखं चैव मतः॥ ५४॥ मांगल्यदानं॥ मांग
 ल्यमण्यो लक्ष्म्या प्रिया गौरीश्च सर्वदा॥ दानेनैव सुखं शान्तिं सौभाग्यं स
 र्वदा स्तु मे॥ कर्णं नृषणं॥ कर्णं प्रसाददास्त्रीणं नृषणं
 मंगलप्रदं॥ दानेनानेन सौभाग्यं त्वत्प्रसादा स्तु मे सदा॥ तैलदानं॥
 तैलं पुष्टिकरं नृणां लक्ष्मीदं मंगलशुभं॥ दानेनास्या स्तु मे शान्तिं स
 र्वनिष्ठं प्रशान्तये॥ ५५॥ पथगजादिदानं॥ ऐरावतश्चतुर्दंतो ग
 जानां नायकश्च यः॥ दिग्दंतिनां पूज्यतमो पापं रुययतु प्रभु॥ सुप्र

तीकंगजेंद्रं सुरभ्यस्त्रिषेचकं ॥ इन्द्रस्य वाहनं श्रेष्ठं सर्वदेवैश्च पूजितं ॥
 गजेंद्रमत्तमातंगदैत्यसैन्यविनाशकः ॥ तव दानेन मे शांतिः सर्वदा
 सुखं मम ॥ पद्मदानं ॥ पद्मो हि वाहनं मानोकारणं हि धातकृत्
 तो ॥ संप्रदानेन मे चास्य शांतिरस्तु सुखं शिवं ॥ वृषभदानं ॥ वृषभो
 धूर्यएव स्यान्महादेव प्रियः सदा ॥ संप्रदानेन वै चास्य शांतिरस्तु स
 दामम ॥ पञ्चादानं ॥ पञ्चो गिवा होय शार्धं ब्रह्मण निर्मिता पुरा ॥
 पुष्पदानं ॥ पुष्पदानेन वै शांतिः सुखा चास्तु सदा मम ॥ छागदानं ॥ छागः
 प्रियो हि यशानां मातृतीक्ष्णवस्थिताः ॥ अस्पृचैव प्रदानेन शांतिरस्तु
 सदा मम ॥ पथशिवप्रतिमादानं ॥ मृत्युं जय महा रुद्र गौरीश वृष
 वाहन ॥ संप्रदानेन गौरीशमम संतु मनोरथाः ॥ ६८ ॥ शिवनामिदा
 नं ॥ शिव रुद्रोऽपि यः साक्षात्साक्षाना रायणेऽपि च ॥ दानेनास्मा हरि

हरौ प्रसन्नोऽस्मां सदा वयोः ॥ शालिग्रामदानं ॥ शालिग्रामशिला पुण्या मुक्ति
 मुक्तिप्रदायिनी ॥ शालिग्रामप्रदानेन मम संतु मनोरथाः ॥ चक्रां कि
 तदानं ॥ चक्रां कितसमायुक्ता शालिग्रामशिला सह ॥ दानेनैव भवेत्तस्मै
 उन्नयोर्वीर्यं फलं ॥ शंखदानं ॥ शंखशुभकरो नित्यं सर्वमंगलदायकः ॥
 तस्मादस्य प्रदानेन मम संतु मनोरथाः ॥ घंटादानं ॥ घंटा देवप्रियानित्यं
 महानंदकरा शुभा ॥ संप्रदानेन वै तस्मै मम संतु मनोरथाः ॥ मूर्ति
 दानं ॥ नारायणजगन्नाथश्रीपते गरुडध्वज ॥ नवमूर्तिप्रदानेन प्रस
 न्नो नव सर्वदा ॥ गणेशदानं ॥ गणनाथविघ्नहर गौरीसुनुरनिष्टदं ॥
 अस्पृशदानेन मे शांतिः प्रसन्नोऽस्मि विनायकः ॥ सूर्यदानं ॥ ग्रहाणामा
 धिपः सूर्यः पद्महस्तः प्रभाकरः ॥ दानेनास्मै सर्वेशांति मम संतु मनोर
 थाः ॥ ७६ ॥ जगदंबादानं ॥ पादिमाया महाशक्तिर्विश्वमाया जगन्मयी ॥

दानेनास्याः प्रसन्नोक्तु सर्वदा मम शान्तवाः ॥ पुस्तकदेशी ॥ स्वती जगन्मा
ता शङ्ख ब्रह्मादिदेवताः ॥ पुस्तकस्य प्रदानेन रक्षमापरमेश्वरी ॥ सोपस्क
रसमायुक्तो प्रियामूर्ति सदहिणा ॥ गृहाण त्वं विजय श्रेष्ठ मम संतु मनोर
थाः ॥ देशकाल उपायेन इव्यश्रद्धा समन्विताः ॥ पात्रे प्रदीयते यत्तत्सकलं
धर्मलक्षणं ॥ न विद्यया केवलं यातपसा केवलं न हि ॥ विद्यातयोऽप्यव
तं यत्तद्विपात्रं प्रचरते ॥ पात्रे दत्तं तु यत्किंचिच्छुचिर्नृत्ना समाहितः ॥ शै
यंतस्सर्वमह्यं महादानादिकंच यत् ॥ ८२ ॥ दानं नैमित्तिकदद्यात्सुसं
कल्पयथाविधिः ॥ नित्यदाने तु नैव स्यात्संकल्पादिकदाचन ॥ इदं प्रति
प्रतिगृह्णाति हिरण्यदिकमेव च ॥ नृत्नाभोगान् रथायाकामान् सोऽश्व
ते पदमवयं ॥ ॥ अथ गोदानविधिः ॥ दानमेतस्माच्चष्टे पावनं प
रमं महत् ॥ समानं सर्ववर्णानां गवां दानमनुत्तमं ॥ चतुर्वर्गफला

७

वासंश्चकृतं नृपसत्तम ॥ स्नानं सरसि वानद्यां पंचगव्येन संयमी ॥ ले
नैव स्नापयित्वेशं पूजयेद्विधिसत्तम ॥ सयवाश्च तिलाहुत्वा पंचग
व्यं घृता न्वितान् ॥ समिद्धो जौ व्याहृतिभिर्मूर्त्तमंत्रेण वाप्यवा ॥ ॥ पण्ये त
रशतं हुत्वा सवस्त्राणां प्रदापयेत् ॥ ८३ ॥ ॥ सोपस्करो सवस्त्रांच
घंटाभरणभूषितां ॥ गंधैर्हरिद्रापिष्टैश्च मुखं पुष्पं प्रपूजयेत् ॥
॥ पत्रपादादिचांगानि संप्रक्षाल्य शुभोदकैः ॥ पागावइति मंत्रेण
गायत्र्या वा प्रपूजयेत् ॥ ॥ पादौ गोरग्रपादाभ्यां शृंगाभ्यामास्यमेव हि ॥
स्कंधाभ्यां षष्ठिपुष्पाभ्यां सर्वांगेभ्यो नम इति ॥ स्थानेष्वेते
षु गंधाश्च दद्यान्मंत्रमनुकृत्वा ॥ ॥ पक्षुस्तानं तपुष्पाणि प्रक्षिपेच्छु
द्धमानसः ॥ सर्वगंधसमायुक्तमिन्द्रादिसुरवंदिते ॥ सवस्त्रैर्गोष्ठ
हाणे मधूपमंगलदीपकं ॥ ॥ पानं दत्तु सर्वलोके देवानां च सदा प्रिये ॥

जो स्नातकजगन्मातै दीपोयं प्रतिगृह्यतां ॥ पाशादनंगवेदद्यासम्प
 शुद्धं सुनिर्मलं ॥ सुरभिर्वस्त्रदानेन प्रीयतां परमेश्वरी ॥ सुरभि
 स्तं जगन्मातै विविक्षुपदे स्थिते ॥ सर्वदेवमये गासमिदं दत्तं
 मया तव ॥ १६ ॥ इति शुभौक्तिकं दद्यात्तत्र जाटे ताम्रलोप्यते ॥ १७ ॥ उरसि
 मधुरं हीरं मपाने च घृतं मधु ॥ हृदये चंदनं दद्यात्तत्र यो विहृदं
 डकं ॥ सुवर्णं शृंगयो रौप्यं खुरे पुच्छे च दक्षिणे ॥ वस्त्रं च त्रिपदा
 तव्या दोहनं कां स्पपात्रकं ॥ ब्राह्मणं पूजयित्वा तु च वस्त्रालंकारं नृ
 षणैः ॥ गावः सुरभयो नित्यं गावो गुग्गुलु गंधकाः ॥ गावः प्रतिष्ठा
 भूतानां गावः स्वस्त्ययनं मरुत ॥ २३ ॥ ॥ पन्नमेव परं गावो देवा
 नां रुविरुत्तमं ॥ पावनं सर्वलोकानां रंति च वहंति च ॥ हविषा
 मंत्रपूतेन तर्पयानमरादिकान् ॥ रुषीणां मपि होतृणां गावो होमे

प्रतिष्ठिताः ॥ सर्वेषामपि भूतानां गावः शरणमुत्तमं ॥ नमो गोभ्यः श्रीपतिभ्यः सौ
 रजे यीभ्य एव च ॥ ३ ॥ नमो ब्रह्मसुताभ्यश्च वित्राभ्यो नमो नमः ॥ गवामंगे
 पुतिष्ठंति भुवनानि चतुर्दिश ॥ यस्मात्तस्माच्चिबं मे स्यादिह लोके परत्र च ॥
 गावो ममाग्रतः संतु गावो मे संतु पृष्ठतः ॥ गावो मे हृदयः संतु गवां मध्ये
 वसाम्यहं ॥ प्राङ्मुखं गामिमां स्थाप्य सर्वसांतां सुपूजितां ॥ पुच्छदेशे तु
 दाता वै स्नातो बद्धं शिखो न वेत् ॥ ६ ॥ उद्दङ्मुखं स्तुविप्रस्य पात्रं लवणल
 हितं ॥ पाज्यपात्रं करे कृत्वा कनकेन समन्वितं ॥ निक्षिप्य पुच्छं तस्मिंस्तु
 घृतं दुग्धं प्रगृह्य च ॥ सलिलं विप्रपाणो तु प्रागग्रं तु निधाययेत् ॥ ज
 लं कुशं च सलिलं गृहीत्वा दानमाचरेत् ॥ पने नैव तु मंत्रेण पात्रं हस्ते
 जलं क्षिपेत् ॥ यज्ञसाधारभूता यज्ञाश्च दाद्य प्रनाशन ॥ विश्वरूपप
 देवो प्रियतामनयोगवा ॥ पनु ब्रजेतु तां धेनु ब्राह्मणेन समन्वितं ॥

गोमतीतांततोदद्या ऊपेतत्प्रयतः शुचिः ॥ जलशायी ब्रह्मपितापन्नान्नः समातनः ॥
 अपनंतगोंगशयनं प्रीयतां परमेश्वरः ॥ इति संप्राप्य तां दद्याद्ब्राह्मणे वेदपारगे ॥
 पूर्वपापविनिर्मुक्तः सोऽमुते पदमव्ययं ॥ ददाति यः सर्वसांगो सर्वविक्रामान्
 मश्नुते ॥ इह लोके तु संप्राप्य विष्णुसूनुज्यमाप्नुयात् ॥ १६ ॥ इति गोदान
 विधिः ॥ ॥ पथो जयतो मुखी विधिस्तु पूर्ववत् ॥ वेदेव ॥ सालंकतास
 प्रसवांगायत्री यः प्रयच्छति ॥ विप्राय वेदविदुषे विष्णुलोके स गच्छति ॥ हे
 मशृंगीरोष्यसुरी सुशीला वस्त्रसंयुतां ॥ सकांश्च पात्रदातव्या हरिणीगोः
 सदक्षिणां ॥ यौवद्वयस्य पादौ द्वौ मुखं योन्यां च दृश्यते ॥ तावज्जोष्टयि वी
 ज्ञेया यावज्जर्मे विमुंचति ॥ संपूज्यतां च प्रसवां यः करोति प्रदक्षिणा ॥ सा
 एवांसकलां पृथ्वीं प्रदक्षिणसकृद्भवेत् ॥ सुपूजिता मिमांसा गोददातु नय
 तो मुखी ॥ सागरांतमही दानं फलं प्राप्य लभेत्सुखं ॥ सालंकतां गृहाणे

मां ददाम्युनयतां मुखी ॥ विष्णु रूपद्विजश्रेष्ठ त्राहि मां भवसागरात् ॥ २३ ॥
 पथमहिषी दानं ॥ कापसि वीजपिष्णा कहरिडा गौरमृत्तिका ॥ सिंदूरं तैल
 माज्यं चरकुं लांगुलं ततः ॥ नीलवस्त्रं तण्डुलं माषाः रक्तपुष्पं सचंदनं ॥
 घंटा कांस्यमयं पात्रं ताम्रपात्रं तथैव च ॥ वस्त्रोपवीतान्तरणं मामचैव सद
 क्षिणा ॥ पादौ संपाद्य चैतानि महिषी दानमाचरेत् ॥ पुण्यकाले यवादे
 शे देहव्याधिसमुद्भवे ॥ कर्तव्यमहिषी दानं मपमृत्युविनाशनं ॥ गणे
 रां च यमं मृत्युं संपूज्य होमयेदथ ॥ व्याहृतिश्च तिलाज्येन शतमष्टोत्तरं
 हुतं ॥ यमं चैव तथा मृत्युतत्तन्मंत्रेण होमयेत् ॥ यमं संतर्प्य महिषी मद्भिः
 प्रक्षालयेदथ ॥ उये प्रहिमने नैव मंत्रेण य प्रपूजयेत् ॥ सर्वंगान् प्रपू
 जनं चैव पादादिषु यथाक्रमं ॥ यमप्रिये महाघोरे महिषी व्याधिनाशि
 नी ॥ लं मृत्युनयनी तं मरणं मां समुद्धर ॥ गौरचनं ललाटे तु शृंगं

वोर्गेरिभृत्तिका ॥ कंठे सिंदुरमुदरे हरिद्रालेपनं भवेत् ॥ कक्षवस्त्रं कंठ
 देशे छेदरक्तं प्रसारयेत् ॥ शृंगे हेमखुरे शौण्डिगंधपुष्पैः समर्चयेत् ॥ त्रिः
 प्रदक्षिणा मावृत्पमहिषी दक्षिणमुखी ॥ ब्राह्मणं पूजयेत्पश्चादस्त्रालं
 कारभूषणैः ॥ तां दद्यात्प्राङ्मुखः कर्ता स्थिता यो दद्विस्वायच ॥ कार्पास
 बीजपिण्डकटणोदकसमन्वितं ॥ ३६ ॥ विप्रेन्द्रवेदवेदंगकरुणकरता
 रक ॥ गृहाण महिषी गृह्णी सवस्त्रास्वर्णभूषितां ॥ सुनेत्रां च सुशृंगं च
 श्यामां संपूर्णविग्रहं ॥ पयस्विनीं सुसीलां तां हारिद्रातिमिरापहां ॥ हेमशृं
 गां शौण्डिखुरीकां स्पृष्ट्वा त्रांसमन्वितां ॥ सर्वसंभारवृत्तां तसारं कारां स
 दक्षिणं ॥ महिषी वस्त्रसंयुक्ता सुशीला च पयस्विनी ॥ नीलवस्त्रावृता
 चाहं दास्ये मृत्युहराय च ॥ यमवाहा तु महिषी मृत्युरूपेण संस्थिता ॥
 सर्वव्याधिहरो नित्यमेत ॥ सरनांसजलं पुष्टं धृत्वा विप्रकरे पथेत् ॥

कां स्पृष्ट्वा स्थिते पाणौ दद्याद्दानं सक्षिणं ॥ ४० ॥ मृत्युरूपं गृहाणे मां महि
 षी द्विजसत्तम ॥ मृत्योः संत्राहि मां घोरं गच्छत्यत्र वापि च ॥ ततो बहि
 द्विजो गच्छेन्निरस्येदुदकं पथि ॥ तैलेन वापि पुनश्च तर्पयेद्यमं ॥ पाज्य
 निरीक्षणं कुर्यादशदानानि वै यतः ॥ ४१ ॥ पत्नेभ्यश्चैव विप्रेभ्यो दद्यात्
 तया च दक्षिणं ॥ ४२ ॥ अनेन विधिना चैव महिषी दानमुत्तमं ॥ यः करोति
 नरस्तस्य नास्य मृत्युर्भवेत्कचित् ॥ इति महिषी दानं ॥ ४३ ॥ अथ कृतुपर
 वेदानमाह ॥ सम्यग्दद्याद्वसंते न जलं स्वादु सुशीतलं ॥ गंधपुष्पादिकं
 चैव ब्राह्मणेभ्यो विशेषतः ॥ ग्रीष्मे चोपानहौ च त्रिमन्नपानादिकं च हि ॥ द
 द्याद्वर्षे न वं वेश्मसर्वे पस्करसंयुतं ॥ ४४ ॥ दद्याच्छरदिवासां स्निग्धा
 निविधिविधानि च ॥ हेमं ते पितया चैव प्रदद्याद्विधनादिकं ॥ चित्रान्नं
 शैशिरे दद्यात्सर्पिर्दधि समन्वितं ॥ कृतुधेवं च सर्वेषु केचिदिच्छति

सर्वदा ॥ नशक्तोत्पसमर्थश्चेन्नयदि ॥ पुण्यकालेयवादद्याच्चित्तंवितादि
 कंयदा ॥ पुण्यकालः सविज्ञेयश्चित्तं विन्नयदा न वेत् ॥ ५॥ पनितं च शरी
 रस्यान्तस्मादानं समाचरेत् ॥ दाता भुक्ते ह भोगांश्च सर्वान् कामान् न यथे
 क्षितान् ॥ पुत्रपौत्रैः परिवृतततो मोक्षमवाप्नुयात् ॥ २३५ ॥ इति नारा
 यणनट्टविरचितायां धर्मप्रवृत्तौ दानप्रकरणं ॥ ५॥ पथद्वयशुद्धिः ॥
 तत्रादौ भूमिशुद्धिरभिधीयते ॥ या इव लब्धः ॥ भूशुद्धिर्माजिनादा
 हात्कालो दोक्रमणादथ ॥ सेकादुद्धेखनाद्धेयादहमौर्जनलेपये
 त् ॥ ५३ ॥ चोडाक्षधुषितेयत्रयत्रशूद्रादिसंगसिः ॥ एवं कल्पमभू
 यिष्ठात्तरमेध्याप्रकीर्तिता ॥ श्वशूकरखरोशूद्यैः संस्पृष्टादुष्ट
 तां व्रजेत् ॥ ५॥ पंगारतुषकेशास्थिर्नस्माद्यैर्मलिना न वेत् ॥ यत्र वा
 सादमेध्या सामृत्युर्वै प्रसवोपि च ॥ पंचधा वाचतुर्धा वा पूर्ववद

द्भिः शुध्यति ॥ इति भूमिशुद्धिः ॥ ५॥ पथगृहशुद्धिः ॥ गृहशुद्धिं प्रवक्ष्यामि
 ह्यंतस्य शबहृषणे ॥ प्रोक्त उपमन्मयं नोऽंति नमनंतथैव च ॥ गृहा
 दापश्यत सर्वं गोमयेनोपलेपयेत् ॥ ५॥ पद्भिः संप्रोक्ष्य चैवाथ घ्राजेना
 घ्रायते बुधः ॥ ब्राह्मणैर्मन्त्रिपूतश्च हिरण्यकुशावारिणा ॥ सर्वमभ्यु
 क्षयदेशमततः शुद्धेन संशायः ॥ इति गृहशुद्धिः ॥ ५॥ पथपात्रशुद्धिः ॥
 निर्लेपं कांचनं नोऽंमद्भिरेव विशुध्यति ॥ ५॥ पञ्चभूमश्च मयं चैव
 राजतं चानुपस्कृतं ॥ ६॥ चहस्रकस्कचस्नेहपात्राण्युस्नेन वारिणा ॥
 सलेपानामलेपानां वारिणा शुद्धिरिष्यते ॥ ५॥ ५॥ ५॥ ५॥
 यज्ञसाधनभूतानां पात्राणां चैव सर्वदा ॥ सस्यादिनां च सर्वेषां
 वारिणा शुद्धिरिष्यते ॥ गवाघ्रातानिकास्यानि ॥ शूद्रोच्छिष्टानियानि
 च ॥ शुद्धंति दशानिः क्षारैः श्वकाकोपहतानि च ॥ न समना शुध्यते

कास्यं सुरयाय न लिप्यते ॥ सुरास्तत्र पुरीषे स्तु शुध्यते सुपलेखने ॥
 ताम्राम्बुनेन शुद्धेन न च दामिषलेपितं ॥ ५॥ पानिषेन तु यच्छिप्तं पुन
 दाहेन शुध्यति ॥ सुतिको शिष्टो मांडस्पसुना मद्यतस्य च ॥ त्रिसप्त
 त्तमार्जनाष्टुद्धिर्नैतुकां स्पस्यतापनं ॥ सूतिकाश्वानविष्णुत्ररजश्च
 लहता निच ॥ प्रक्षिप्तव्यानि तान्पगौ यद्यद्यावद्देहदपि ॥ सुवर्ण
 रौप्यशंखाश्च मुक्तिरन्नमयानि च ॥ कां स्याय ताम्रपात्राणि त्रपुसी
 सादिकानि च ॥ निर्लेपितानि शुध्यंति केवलं न जलेन तु ॥ शूद्रो
 छिष्टानि शोध्यंते त्रिधा क्षारा म्लवारिणा ॥ ब्रह्मक्षत्रविशां चै
 व सकृत्संमार्जितं शुचिः ॥ चतुर्थेन तु यद्भुक्ते चतुर्निस्तत्र मार्जितं ॥
 ७० ॥ ५॥ पगौ प्रक्षिप्य गृहीयाद्भुजे प्रक्षाल्य यत्नतः ॥ गोशृंगेण तु सं
 स्पृष्टं तत्पात्रं शुचितामियात् ॥ गंडूषं पादशौचं च यत्कुर्यात्कां स्पजा

जने ॥ षण्मासं भुवि निक्षिप्य पुनर्दग्धेना चारुयेत् ॥ लोहानां दाहना
 षुद्धिर्न स्मना गोमयेन च ॥ दाहनाश्च न नादापि शैलानां मंत्रसापिवा ॥
 काष्ठानां तत्र क्षणाष्टुद्धिर्नैतुकां मयजले रपि ॥ एवं नो जनपात्राणां भुक्ते
 यः पूर्वसूरिति ॥ स हतानां तु पात्राणि यद्येकमुपहन्यते ॥ तस्यैव शो
 धनं प्रोक्तं सामान्यं द्रव्यशुद्धि कृत् ॥ इति पात्रशुद्धिः ॥ ५॥ पथ धान्यशुद्धिः ॥
 ब्रीहयः प्रोक्ष्य दक्षिः शाकमूलफलानि च ॥ तत्पात्रं स्थाप्य पराधानि
 स्तुषकरणेन वा ॥ गृहे दाहे समुत्पन्ने दग्धे च मानुषेषु ॥ ५॥ पगौ
 व्यस्वद्गृहं ब्रीहिर्धातुर्द्रव्यस्य सं गृहः ॥ मन्मयेनावदातानां मधोऽशु
 चिचतिष्ठतां ॥ रत्नमाषतीलादीनां न दोषो मनु रब्रवीत् ॥ न च त्र
 पाणिना यत्र केवलं गृहदीपिना ॥ तत्र द्रव्याणि सर्वाणि गृहीयादवि
 चारयत् ॥ धान्यपूगत्तणानां च काष्ठानां चैव सर्वदा ॥ किं नाना

मक्किन्नानां मासु ते नैव शोधनं ॥ ८ ॥ अथान्नशुद्धिः ॥ पक्षिजाधं गवा
 घ्रातं मवधृतं मवधृतं ॥ दुषितं केशकीटैश्च मृत्युहेपेण शुध्यति ॥
 देवद्रोणं विवाहेषु यज्ञेषु प्रकृतेषु च ॥ काकश्वाभिश्च संस्पृष्टमन्नं
 तन्नविवर्जयेत् ॥ तन्मात्रमन्नमुद्धृत्य शेषं संस्कारमर्हति ॥ बहुष्वे
 वं विजानीयात्कृतेष्वन्नेषु वै यतः ॥ पक्षेद्रोणाधिकं लन्नं काकश्वाद्यु
 पधाति तं ॥ ग्रासमुद्धृत्य तन्मात्रं यत्तु लालाकृतं न वेत् ॥ हेमोदके
 नवाभ्युक्ष्य रजतेनांबुना पयवा ॥ अग्निज्वालोपसंस्पर्शसुवर्णमधु
 सर्पिषा ॥ इव्याणां प्रावने नैव घृतानां प्रोक्षणे न च ॥ अग्नेन ह्युपसं
 स्पृष्टे मन्नतच्छुचितामियात् ॥ ९ ॥ स्तवणं घृतं तैलानां लवणं गोरस्य च ॥ नां उनिष्ठा स
 वयेदग्निः शाकमुलफलानि च ॥ इव्याणां चैव सर्वेषां शुचिरुभयवन्नं न वेत् ॥
 प्रोक्षणं संहतार्देनां च दारुणं तक्षणं ॥ घृतं चैव दधिदीणं तथैव दुरसो गुडः ॥ मू
 वा

इनां उनिष्ठं तन्नं तथा मधुन दुष्पति ॥ आममांसं घृतं हौडं स्नेहश्च फ
 लसंजनकः ॥ अथैषां उनिष्ठा इष्यानि कृता शुचयः स्मृता ॥ १० ॥
 नियसिनां गुडानां च वज्रवानां तथैव च ॥ कुसुंजकुमानां च ह्युणा
 कापसियास्तथा ॥ मृत्युर्णितृणकाष्ठानां च निष्ठां डालवायसैः ॥
 स्पर्शने विहितं शौचं सोमसूयानि मासु तैः ॥ उच्छिष्टेन तु सस्पृ
 ष्ठा इव्यहस्तकथंचनः ॥ पानिधयेव तद्व्यमाचातः शुचि
 तामियात् ॥ ११ ॥ अथ जलशुद्धिः ॥ पविर्गंधारसोपेतानिर्मला
 यथिवीगताः ॥ पक्षिणाश्चैव गोपाना दापः शुद्धिं करहिताः ॥ मू
 निस्थंतु दकं मेध्यं वै त्रिप्यं पत्रको न वेत् ॥ पवाप्तं चैव दम
 ध्येन तद्वदेव बिजागं ॥ उद्धृता वा प्रशस्ताः शुद्धे पात्रे यथा

विधिः॥ एकरात्रोषितस्तास्त्यजेदपःसमुधृता॥ पक्षोभ्यानि
 तडागानि नदवापि सरांसि च॥ ६॥ चांडालाद्यशुचिस्पृशेन्नितीर्थः
 परिवर्जयेत्॥ वापीकूपतडागेषु मानुषं शीयते यदि॥ उद्धरेद्दु
 दकं सर्वपंचपीडान्मधस्तथा॥ प्रक्षिपेत्पंचगव्यंतु ततः शुद्धिं
 वाप्नुयात्॥ श्वनिश्चकाकचांडाले ईषितेषु विशोधनं॥ घटा
 नां शतमुद्धृत्य पंचगव्यं क्षिपेत्ततः॥ उपानतश्चेन्न विष्मूत्रस्त्रि
 रजोमृत्फलेभ्यश्च॥ एते विदूषितं कूपं कुं नानां षष्टिमुद्धरेत्॥
 जलाशये स्वल्पजले स्थाप्य रेचमहीतले॥ कूपवत्कषिताशु
 द्धिं महसुचनहृषणं॥ चांडालमांडसंस्पृष्टं पीत्वा कूपगतं ज
 लं॥ गोमूत्रयावत्कहारत्रिरात्रेणैव शुध्यति॥ २४॥ पजागा १४६

बोमहिषश्च ब्राह्मणश्च प्रस्तुतिकाः॥ दशरात्रेण शुद्धिं स्याद्भूमि
 छं न नवोदकं॥ इति जलशुद्धिः॥ पथवस्त्रशुद्धिः॥ परतंच
 नवं श्वेतं सदृढं नान्यधारिणं॥ पवित्रं तदिजानीयाद्वस्त्रस
 कलकर्मसु॥ ३॥ वस्त्रमृदं न साशुद्धे इवैवमेव च॥ वज्रा
 दिकंच उद्धरेत्पजेत्तन्मात्रमेव च॥ यदि मूत्रपुरीषाभ्यां
 तसां रुधिरं वा॥ तैलं समुपकुं न्येत ह्यग्निः प्रक्षालये
 ततः॥ पात्रिस्तत्प्रोक्ष्य च वहुना धान्यं वा ससां प्रक्षाल
 नेन लवणानां मृद्भिः शौचं विधीयते॥ उण्कोशे यकुतुपप
 ट्क्षोम इकूलजाः॥ पलशुद्धा नवत्येते शोषणं प्रोक्षणादि
 निः॥ तान्येवामेधमुक्तानि क्षालयेत्तु घनैः स्वर्कैः॥ ॥

तुलिका मुप धनं च पुष्पं रक्ता च रं तथा ॥ शोधयित्वा तपस्वि किंचित्क
 रः संमार्जयेन्मुहुः ॥ पश्चात्तु वारिण्यो ह्यविनिशुं जीतकर्म
 णि ॥ ८ ॥ चैलन चर्मणः शुद्धिर्वेदज्ञानं तथैव च ॥ शाकमूल
 फलानां तु धान्यवहु द्विरुच्यते ॥ ९ ॥ पाविकं पट्टकूलं च पवि
 त्रं चैव सर्वदा ॥ अमेध्यं ज्ञेयं न चैस्यात्तावत्प्रज्ञा ज्ञानं स्मृतं ॥
 जलनं स्महरिद्राग्निर्लेपनं कथ्यते बुधैः ॥ तैलं गोमयं गो
 मूत्रैश्चर्मणं शुद्धिरिष्यते ॥ पत्रपुष्पकुशादिनिधृत्वा वा सो
 पि नृज्यते ॥ एषा भावसनेन स्यात् शुद्धिरेवं विदुर्बुधाः ॥ रथ्या
 कर्म तोयानि न वाः पथित्वेन च ॥ मासते नैव शुद्धिं प्रतिप
 द्धे कचित्तानि च ॥ इति वस्त्रशुद्धिः ॥ अथ देहशुद्धिः ॥ १४७

अग्निर्गोत्राणि शुद्धं तिमनः सत्पेन शुध्यति ॥ विद्या तपो ज्ञां पूता
 त्मा बुद्धिर्ज्ञानेन शुध्यति ॥ अजाश्च मुखतो मेध्या गावो मेध्याश्च
 दृष्टतः ॥ यो पितः सर्वतः शुद्धाकारुहस्तसदा शुचिः ॥ एवं स हो प
 तः प्रोक्ता सर्वेषां शुद्धिरप्यथ ॥ विशेषा शुद्धिरन्येषां विशेषाः स्मृति
 तान्पतः ॥ इति देहशुद्धिः ॥ अथ प्रायश्चित्तविमुच्यते ॥ कृता
 नां चैव पापानां ज्ञानतो ज्ञानतोपि वा ॥ उच्यते पापिनां शुध्ये प्रा
 यश्चित्तं विनिर्णयः ॥ वेद वेदांगतत्त्वज्ञ धर्मशास्त्रविशारदः ॥
 स्वधर्मनिरता दाता स्तेन्यः पापे निवेदयेत् ॥ एको वा वेदव
 द्धर्मयश्चावष्टे समाहितः ॥ स विज्ञेयः परो धर्मेनाज्ञानानि शु

तेन तु ॥ विज्ञाय नरवरो माणि प्रावाप्य स्नानमाचरेत् ॥ केशानां
 रक्षणार्थाय द्विगुणं व्रतमाचरेत् ॥ राजा वा राजपुत्रो वा ब्राह्म
 णो वा बहुश्रुतः ॥ सर्वान् केशान् समुधृत्य छेदयेद्दुग्धद्वयं ॥
 सर्वत्र न हि नारीणां शिरसो मुंडनं स्मृतं ॥ न स्म गौमयमुद्रा
 रिपंचगव्यादिकल्पितैः ॥ २३ ॥ मलापकर्षणं कार्यं बाह्यशौचं प्रसि
 द्धये ॥ सम्यक् स्नात्वा शुचिर्हृत्वा साईवासाः समाहितः ॥ प्रदक्षिणां त्र
 यं कृत्वा पापानि तु निवेदयेत् ॥ स ज्ञानेनैव प्रचेष्ट व्यावक्तव्यं वा स
 मंजसं ॥ अपब्रुवंति ब्रुवन्वापिनरो जतिक्लिषि ॥ यो शास्त्राधर्म
 शास्त्राणि प्रायश्चित्तं प्रयच्छति ॥ २४ ॥ प्रायश्चित्तं न वेत्तु तो वक्तारं कि
 ल्चिषी ब्रजेत् ॥ अपनर्चितमना हृतमष्टं च यथाविधि ॥ प्रायश्चित्तं न

४३

१४८

दातव्यं ज्ञानवज्जिरपि द्विजैः ॥ प्रायश्चित्तमकुर्वीणः पापेषु निरताः नराः ॥ अप
 यश्चात्तापिनः कष्टान्नरकान्यातिदासुणान् ॥ तामिस्वलोहरां कुचमहा
 निरयं शास्त्रिणं ॥ रौरवं कुतवं कृत्तिमृत्तिर्का कालसूत्रकं ॥ सापातं
 लोहितोदंसविशंसप्रतापनं ॥ महानरककोलं संजीवनमहापथं ॥ अप
 विमं धततामिस्त्रंकुं नीपाकंतथैव च ॥ २५ ॥ अपसीपववनं चैव पतनं चै
 कविं शति ॥ महापातकजैघोरैः ॥ रूपपातकजैस्तथा ॥ अनियांति त्व
 नाचाराः प्रायश्चित्तान्नराधमाः ॥ विहितस्याननुष्ठानानि नंदितस्य च
 सेवनात् ॥ अनिग्रही चेद्वियाणं नरः पतनमृच्छति ॥ तस्माद्देनेन क
 र्तव्यं प्रायश्चित्तं विमुदये ॥ एवमस्यां तरात्मा च लोकश्चैव प्रसीद
 ति ॥ प्रायश्चित्तैरपेतेन यद्ज्ञानकृतं न वेत् ॥ कामतो व्यवहृहा
 र्यस्तु वचनादिह जायते ॥ ब्रह्महामद्यपस्तेयीतथैव गुरुतल्प

४४

गः॥ एते महापातकि नो यश्च तै सह संवसेत् ॥ ३६ ॥ हंता मं तो पदे
 धा च तथा संप्रति पातै दकः॥ प्रो साह कः सह यश्च तथा मा मी गा
 नु दर्शकः॥ पाश्रयः रा स्त्र हा ता च न र्त् हा ता ल ये व च । यु द्वा पदे
 श कश्चै व त द्वि ना रा प्र दर्शकः॥ पाश्रयः रा स्त्र ॥ प नि ष + से है
 ला ह मो य स्तु से र्वे ब्र ह्म ण प स्मृतः॥ प कार्थ कारि ण स्ते पा प्रा यश्चै तं
 प्र क ल्प ये त् ॥ प कृष्ट स्ता डि तो वा पि ध ने वा वि प्र यो जि तः॥ य मु दि
 श्प त्य जे स्त्रा ण स्त मा हु ब्र ह्म धा त कः॥ ४० ॥ प सं बं धे न यः क श्चि दि
 जः प्रा ण न र स मु त् र सृ जे त् ॥ त स्मै व त ज्ञ वे त्या प न तु यं प रि की र्त् ति य
 त् ॥ गुरु ण म ध्य धि हे ण वे द निं श सु रु द्ध धः॥ ब्र ह्म ह त्या स मं
 हो यं म धी त स्य च ना श नं ॥ य शै वि वा ह का र्ये च ल न्य स्मि न् ध म्
 क र्म णि । वि धं स मा च रे द्य स्त त मा हु ब्र ह्म धा त कं नि षि द्ध न ह १५८

णं जि ह्मं स्तो त्क षे षि च व चो न्त् तं । रज स्त्र ला मु खा स्वा द सु रा पा न स मं न वे
 त् ॥ प श्व र त्म म नु ष्य स्त्री भू धे नु ह रं णं तथा । नि हि पं स्प च स र्वे हि सु
 व णं स्ते य सं मि तं ॥ सर वी ना र्थ कु मा री पु स्त्र यो नि धं त्य जा सु च ॥ ४१ ॥
 स्व गो त्र सु त स्त्री पु न म तं गु रु त ल्य व त् ॥ पि तुः स्व सा रं मा तु ला
 नी स्तु षां मा तु ला नी स्तु षां मा तु श्व सा म पि ॥ मा तुः स प नी भ गि नी मा
 चा र्य त न यो त था ॥ पा चा र्य पि नी स्व सु तां ग षं स्तु गु रु त ल्य गः॥
 छि त्वा विं गं व ध स्त स्य स का मा या स्त्रि य स्त था ॥ अ यो प पा त का नि ॥
 गो व धो ब्रा तृ ता स्ते य मृ णा नां चा न प क्रि या ॥ अ ना हि ता ग्नि ता प
 ण वि क्रयः प रि वे द नं ॥ भू ता द ध्य य नां दानं श्रु त का ध्या प नं त
 था ॥ पा र दार्थ पारि वे त्यं वा धु क्यं ल व ण क्रि या ॥ ४२ ॥ स्त्री भू त वि

इत्तर्त्तवधोनिंदिताथोपजीवनं ॥ नास्तिकं व्रतलोपश्चस्तुता
 नांचैव विक्रयः ॥ धान्यकुप्यपशुस्तेयमयाज्यानचयाजनं ॥
 ध्यात्माथीक्रियारंभोमद्यपस्त्रीनिषेवणं ॥ स्वाध्यायाग्निसुत
 त्यागोबाधवत्यागएवच ॥ इधनार्थेहुमछेदधस्त्रार्थमौ
 षधसेवनं ॥ हिंस्रयंत्रविधानंचव्यसनाहात्मविक्रयः ॥ ह्य
 इसख्यंहीनसख्यंशुद्रयोनिनिषेवणं ॥ तथैवानाश्रमेवा
 सपरान्नपरिपुष्टता ॥ अपसष्टास्त्राभिगमनंमाकरेष्ठधि
 कारता ॥ भार्याविक्रयणंचैषामेकैकंठपपातकं ॥ महापातक
 तुल्यानिपापान्युक्तानियानितु ॥ ५६ ॥ तानिपातकसंज्ञानित
 न्यूनमुपपातकं ॥ ब्राह्मणस्पृशं कृत्वा घ्रातिवा घ्रातिम

ध्ययोः ॥ जेस्वंचमैथुनंपुसिजातिजंशकरंस्मृतं ॥ खरोध्राणमृगं
 तीनामजाविकवधस्तथा ॥ सकरीकरणं प्रोक्तंमहिषस्पृध
 स्तथा ॥ निंदितेभ्यो धनादीनांवाणिज्यंशुद्रसेवनं ॥ पपात्रिकर
 णंप्रोक्तंमसत्यस्पृधजोषणं ॥ क्रिमकीटयोहत्यामेधुर्गधिसे
 वनं ॥ मस्तिनीकरणंप्रोक्तंमुक्तादन्यत्प्रकीर्तितं ॥ ६० ॥ पथप्राय
 श्चित्तं ॥ शिरःकपालध्वजवान्भीहासीकर्मवेदयत् ॥ ब्रह्महोदा
 दशानिमित्तमुकशुद्धिमाप्नुयात् ॥ चरेत्तुब्रह्महासेवंव्रतं
 द्वादशवार्षिकं ॥ सुमातेतुशतदद्यावाज्ञवामस्मिन्व्रतेसति ॥
 अपश्चात्वा ब्राह्मणंरुवासामान्यद्विजसत्तम ॥ प्रायश्चित्तमिदं
 कुर्याद्विधानाद्वादशाधिकं ॥ ६३ ॥ ब्राह्मणस्पृशं कृत्वा घ्रातिवा घ्रातिम

द्वादशकस्य च ॥ तथा श्वमेधा वत्तयस्नानादाशुद्धिमाप्नुयात् ॥
 दीर्घतीव्रामयस्तत्र ब्राह्मणं गामथापि वा ॥ दृष्ट्वा पक्षिणि निरा-
 तं के दृष्ट्वा तु ब्रह्महाशुचिः ॥ १७१ ॥ पानीयविप्रसर्वस्वकृतं घातित एव वा ।
 तन्निमित्तं ~~हृतः~~ हृतः रास्त्रे जीवितोपि विशुध्यति ॥ १७२ ॥ परण्येनिय-
 तो जह्यात्रिः कृत्वा वेदसंहिता ॥ शुध्यते वामतोटी वा प्रतिस्वा-
 तः सरस्वती ॥ संग्रामे वारुतो जन्मो नृतः शुद्धिमप्नुयात् ॥ १७३ ॥
 तत्कल्पप्रहारात् जीवन्नपि विशुध्यति ॥ जातिमात्रं यद्वाहान्या-
 द्वा ज्ञात्वा ब्राह्मणो रहः ॥ प्रायश्चित्तं तदा कुर्यादिदं पापविशु-
 द्धये ॥ प्राणं तिकंच यत्प्राक्तं प्रायश्चित्तं मूनीषिणः ॥ तत्कामिका-
 निविषयं विज्ञेयं नात्र संशयः ॥ कामतो वा यद्वाहान्यात् ब्राह्म

णं ब्राह्मणस्तदा ॥ चरेत् द्रुतं घोरं यावत्पापपरीक्षयः ॥ १७४ ॥ मतिपूर्वेय-
 यद्वाहान्यात् ब्राह्मणं जातिमात्रकं ॥ गोसरुस्तदा दद्यात् स्वम-
 णिताडयन् ॥ विधेः प्रथमिकादस्माद्वितीये द्विगुणं चरेत् ॥ तृती-
 ये द्विगुणं प्रोक्तं चतुर्थे नास्ति निश्चितिः ॥ १७५ ॥ मातरं पितरं हवा सो-
 दयं मातरं तथा ॥ गुरुहवा श्रोत्रियं वा वाहिताग्निमथापि वा ॥ १७६ ॥
 ज्ञानतो यद्वाहान्याद्विगुणं व्रणेत माचरेत् ॥ तदात्मानं दह दग्धो-
 निह न्यादपि कामतः ॥ एतदुक्तं ब्राह्मणं द्विगुणं क्षत्रियस्पृष्टं ॥ त्रि-
 गुणं प्रोक्तं शूद्रादिनां चतुर्गुणं ॥ यागस्थं क्षत्रियं हन्यात् चरेद्वा-
 स्यात् व्रतं ॥ तत्र हाच यथा वर्णं तथा त्रेपी निषूदकः ॥ चरेद्द्रुतं महाकापि घाता-
 यं समुपागतः ॥ द्विगुणं सर्ववर्णं तु ब्राह्मणे व्रतमादिशेत् ॥ १७७ ॥ पात्रीतिर्य-

स्पवर्षाणि बालो वान्मूनषोऽशः ॥ प्रायश्चित्तं न चाहंति स्त्रियो न्याधित ए
 व वा । मर्हन्तापातकसंयुक्तो देवात्सा दमिमानपि । पुत्राद्यैः पालयेद्दग्नि
 युक्ताः पादेशं श्रयात् ॥ ८० ॥ इति ब्रह्मप्रा. ॥ पथसुरापानप्रा. ॥ गोडी
 यैशा च माधी च ~~वि~~ विज्ञेया त्रिविधा सुरा ॥ यथैवैकालया
 सर्वानपातव्यादिजोत्तमैः ॥ सुरा वै मलमूत्राणां पाप्मा च मल उच्य
 ते ॥ तस्माद्ब्राह्मणराजन्यो वैश्वश्वनसुरां पिबेत् ॥ मधुकैवैवै द
 वैक्षीरं तालं खाजु रपानसं ॥ नपातव्यं द्विजैर्मध्यमेलेयं नालिकंज
 लं ॥ सुरां बुधतगोमूत्रं पयसानग्निसन्निभं ॥ सुरापो न्यतमं पीत्वा
 मरणं पुद्गिमाप्नुयात् ॥ बालवधश्च जवधश्च ब्रह्महत्याव्रतं च
 रेत् ॥ पिपाकं वा कण्ठवापि न दयेत्तु स दानि शिः ॥ पशूना
 तु सुरापीत्वा रे तो विष्णुत्रमेव च । पुनः संस्कारमर्हंति त्रयो व
 णि द्विजातयः ॥ ८१ ॥ पतितो कंनसायाति ब्राह्मणी वा सुरां पि

बेत् ॥ इहैव साशुनी गृध्री स्तूकरी चैव जायते । पतत्यघं शरीरस्य य
 स्य नाथी सुरां पिबेत् ॥ पपः सुरा भोऽसंस्थामद्य भोऽस्थितास्त
 या । प्राजापत्यं चरेत्पीत्वा ह्रस्वि पवसे दिने ॥ ८२ ॥ इति सुरापान
 प्रा. ॥ पथसुवर्णप्रा. ॥ ब्राह्मणः स्वर्णहारीतुराशे मुसलमर्पयेत् ।
 स्वकर्म ~~स्व~~ व्यापयस्तेन हतो मुक्तोऽपि वा मुचिः ॥ ८३ ॥ पनिवेद्य नृ
 पेशु द्वे सुरापव्रतमाचरेत् ॥ पातम तु ल्यसुवर्णं च दद्यादि प्रस्यतु
 ष्टि कृत् ॥ स्वर्णं सुषोऽशमाषापरिमितः ॥ पपरुत्य सुवर्णं स्पृमा
 षमात्रं द्विजाधमः ॥ गोमूत्रयावकाहारं स्निग्धमासैर्विशुध्यति ॥
 सेये ब्रह्मस्व रूतं तु सुवर्णं हरणे कृते ॥ पश्चात्तापेन दातव्यं तस्मा
 देकादशं दिक् । रोप्यं हत्वा द्विजो मोहाच्चरेच्चोदायणव्रतं । गण
 नं दशकाहं ध्वं ~~द्वि~~ दिगुणं त्रिगुणं चरेत् ॥ इति सुवर्णं स्तेयप्रा. ॥

अथ संसर्गप्रायश्चित्तं ॥ स्मृतिं ज्वलन्मृत्फनाचविशुध्यति ॥ स्वयं वाशी
 श्ववृषणानुक्त्वा च यजजलो ॥ नैरुति दिशमातिष्ठे दानिपादादि
 जिह्मगः ॥ पिच्छमायंतु विज्ञाय सवर्णयोधिगच्छति ॥ जननी साम्प
 विज्ञाय मृतः शुद्धिमवाप्नुयात् ॥ गुरोस्तेत्रसमायंतु पुनर्गत्वा च का
 मतः ॥ पंडमात्रं समुक्त्वा तु शुद्धो जिवन्मृतोऽपि वा ॥ गुरोमायंतु यो वे
 र्णां पुनर्गत्वा तु कामतः ॥ जिगागृष्टे हृत्वा तु सतः शुद्धोऽस्त्वक्लिषा
 त् ॥ पुनः शूङी गुरो गत्वा यदि विप्रो विमोहितः ॥ ब्रह्मचारिखदुष्टात्मा
 द्वादशाष्टव्रतं चरेत् ॥ एतद्दोषविशुध्य स्तुपतितेषु उदाहृतं ॥ स्त्री
 णामपि प्रसक्तानां मेष एव विधिः स्मृतः ॥ **पृथमहापातकं ॥** योगे
 न पतिते नैव ससर्गं यांति मानवाः ॥ सतस्यैव व्रतं कुर्यात्तस्य संस
 र्गविशुध्यये ॥ एभिस्तैस्तु संविशेषो वैवस्वरसो पितृसमः ॥ कन्या

समुद्बहेवेषां सोऽपि वा सोऽन किंचनः ॥ सेलापस्पर्शनयनसहपानीसनाशना
 त् ॥ याजनाध्यापनः ॥ ह्यानासत्पापं क्रमते नृणां ॥ याजनं यो निसंवेधे
 स्वाध्यायं सह भोजनं ॥ कृत्वा सद्यः पतत्येव पतितेन न संशयः ॥
 संसर्गे माचरन् विप्रः पतितादिष्वकामतः ॥ पंचाहं वा द्वादशाहं वा द्वादशा
 हं वा पापि वा ॥ मासत्रयमासमेकं वा मासत्रयमथापि वा ॥ पश्चद्विंश
 भेकं वा नवैकं वा तु तस्य समः ॥ पंचाहं तु चरेत्कृच्छ्रं द्वादशाहं द्वादशाहं तस्य
 कृच्छ्रं ॥ पराधं विधमासं स्पृश्यामासं चाद्रायणं चरेत् ॥ मासत्रयं तु कु
 र्यात्कृच्छ्रं चाद्रायणं नरं ॥ षण्मासिकं तु संसर्गविउष्टं व्रतमाचरेत् ॥
अथोपपातकं ॥ बाल्यप्रवृत्तिरित्यत्पापं मज्ञात्वा चोपपादितं ॥ पंडुर्देने
 वशुध्यते महतः पातकादृतं ॥ उपपातमन्यस्तं महापातकं तावज्जेत ॥ द्वाद
 शैव्रते नैव तस्य शुद्धिस्तु नान्यथा ॥ कृतोपवसनो गोष्ठे चर्मणा तेन सं
 वृतः ॥ चतुर्द्विंशं सप्तमीयादक्षराक्षवर्णमितं ॥ २५१० ॥ गोमूत्रेषो चरेत्

स्नानं दो मासौ नियते दि यः ॥ दिवानुगच्छता गा सातिष्ठ ऊर्ध्वं रजःपिवेत् ॥
 तिष्ठति षण्णुतिष्ठेत्तत्र जतीष्यन्नुव्रजेत् ॥ पासीनोप्यनुपासौ न नियु
 तो जीतमसरः ॥ पनुरामविक्रिंता वाचोरव्याघ्रादिभिर्नयात् ॥ पति
 तां पंकमग्नां वासवघ्राणे विमोचयेत् ॥ १३ ॥ उल्लेख्यति शांते वामहते
 चातिवाह्यं ॥ न कुर्वीतात्मनः स्त्राणां गोस्तु कृत्वा नुशक्तिः ॥ १४ ॥ पनेन वि
 धिना यस्तु गोघ्नो वासमनुव्रजेत् ॥ स गोहत्या कर्तृपापं त्रिभिर्मासे व्य
 पोहति ॥ वृषजैर्कोदशगाश्च दद्यात्सुचारितव्रते ॥ १५ ॥ पविमानेन सर्व
 स्वेव दविन्द्योतिवेदयेत् ॥ १६ ॥ गजिणी कपिलां दोघ्रीं होमधेनुचसु
 व्रतां ॥ षड्जादिना घातयित्वा द्विगुणं व्रतमाचरेत् ॥ पादमेकं चरेद्दो तने २
 धेद्वौ पादौ वधनं चरेत् ॥ योजने पादौ ह्रीनं स्याच्चरेत् सर्वनिपातितौ ॥
 पाषाणैर्लङ्घ्यैवापि शस्त्रेण न्येनैव बलात् ॥ निपातयंतिये गास्तु कृच्छ्रं ॥ १५४

कुर्युव्रतं हि ते ॥ पपाजनात्प्रणश्येत्तज्जो श्वरं तिकथं च न ॥ जलौघवल्लयं मग्ना क
 र्कुर्युव्रतं हि ते ॥ पपाजनात्प्रणश्येत्तज्जो श्वरं तिकथं च न ॥ मेघविद्युद्दृतापि
 वा ॥ २५२ ॥ ॥ श्वज्जाघापतिता कस्माद्वापदेर्वापि न क्षिता ॥ प्राजापत्यं चरेत्कृच्छ्रं
 गोस्वामिब्रतमुत्तमं ॥ गजं गोवाचर्मनिर्माचने तथा ॥ प्राजापत्येन शुद्धिं स्या
 स्वस्थानपतिगोर्नवेत् ॥ दत्तमुत्पादितं येन कुर्यात्सरोहिणव्रतं ॥ मृत्फलेन व
 तिचेत्येन गोहत्या तस्य पुष्कला ॥ २५३ ॥ पतिदोहातिवाहाभ्यां नासिकाभेदने
 न वा ॥ नदीपर्वतसंरोधे कृतं पादोनमाचरेत् ॥ २५४ ॥ पस्य जंग गवां कृत्वा कदि
 तं गंतयेव च ॥ यदि जीवति वयसां प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ एतदेव व्रतं कुर्यु
 रूपपातं किं नो द्विजः ॥ २५५ ॥ पवकीणां विषयं चोदायणमथापि वा ॥ २५६ ॥ एत
 चोदायणं कामकृतं कामकृते वतु ॥ दद्यात्त्रिरात्रं चोपोष्य वृषजैर्कादशैस्तु
 गाः ॥ २५७ ॥ उपपातकशुद्धिः स्यादेव चोदायणेन वा ॥ इत्थं उपपातके ॥ २५८ ॥ पयसर्ववधा
 नं प्रा ॥ २५९ ॥ हस्त्रियस्य वधं कृत्वा षड्विंशं व्रतमाचरेत् ॥ २६० ॥ यद्वैश्यवधे कृत्वा द्वा
 दश ॥ २६१ ॥ वधे चरेत् ॥ २६२ ॥ पंत्यजानां वधं कृत्वा द्वादशमेकं समाचरेत् ॥ २६३ ॥ पप्र
 इष्टा स्त्रियं हत्वा द्वादश व्रतं चरेत् ॥ २६४ ॥ हस्तिनंतुरंगं गंगमहिषौ च ॥

पितृया। मृगं च रोहिणं हवा चरे चांदाय एद्वयं ॥३॥ अपजादिकं खरश्चानं स गावंशु
 करं तथा। माजीर शरीकं हवा प्राजापत्येन शुध्यति ॥ कपोत बक काका नाग धा
 णां मृषक स्पतु। वधे ह्येषां प्राणिनां च पाद कृष्णं समाचरेत् ॥ अपनस्थि प्राणि
 नो हवा प्राणयामेन शुध्यति ॥ पस्थि नितवधे विप्रः किंचिदद्याद्विशुद्धये ॥
 सा वित्री पतिताय स्पदश वर्षाणि पंचच ॥ स शिखं विपनं कृत्वा व्रतं कुर्यात्
 माहितः ॥ एक विंशतिरात्रं च पिवेत्प्रसूतिपातके। भोजने च हविष्यान्नं ब्रा
 ह्मणं सप्तपंचच ॥ ३५ ॥ ततो नया वधुद्वयं स्पतु स्योपनयनं स्मृतं ॥ एतदुपनय
 नं स्पतु स्वकात्पूर्वकाले ज्ञेयं ॥ पतुर्ध्वं ब्राह्मणं सोमः ॥ ब्राह्मणं सोमादुत्तेक
 ते इति वचनात् ॥ गजाश्च स्थापहरणे मणिनां रजतस्य च। धान्यापहरणे
 चैव कुर्यात्सावसरव्रतं ॥ धान्यान्न धनचौ यल्लिक्त्वा ॥ कामाद्विजोत्तमः ॥
 सजातीयगृहे चैव कृष्णार्धेन विशुध्यति। मनुष्याणां च हरणे रत्नानां च तथैव च।
 कूपवापि जलानां च शुद्धिश्चांदायणेन तु ॥ धान्यानां हरणे कृष्णं तिलानामेद

१५५

रु५

वस्मृतं ॥ सर्वेषां धातुजाती पराकहरणे चरेत् ॥ ३७ ॥ दशकघाणकार्धं द्विगुणं व्र
 तमाचरेत् ॥ पासहस्वाक्तु त्रिगुणं मधुहं मविधि स्मृतं ॥ विक्रये यद्व्रतं प्रोक्तं
 हरणे द्विगुणं हितं ॥ पराण दशगुणं हवा प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥ यद्वायद्वा
 पर इवमपहृत्याथ किं विधिः ॥ तदेव द्विगुणं तस्य कृत्वा कृष्णं समाचरेत् ॥
 अपजा विपटकापसिताम्र धान्यतिलादिषु ॥ चतुर्गुणं मृणं हवा प्राजापत्यं
 समाचरेत् ॥ कांस्पसी सादि धातुनां द्विगुणं सेयमोक्षणं ॥ प्राजापत्याथ जा
 गाश्च प्रायश्चित्तविशोधनं ॥ गोहर्तुः सह कृष्णं स्पदधं हिस्पश्च सक्तं ॥
 हारके ॥ चतुर्गुणं मृणं हवा शक्तं स्पेकादशोत्तमं ॥ ४६ ॥ न ह्यनो ज्ञापह
 रणे यानशय्यासनेषु च ॥ पुष्पमूलफलानां च कृष्णं सप्तपंचचरेत् ॥ यस्य
 कावेत्वाधस्य कर्मणि सम्प कुर्याद्विधानतः ॥ तदकुर्वन्निरात्रेण मासिमासि वि
 शुध्यति ॥ २५५ ॥ अपनाहिताग्नौ पित्रादौ यक्षमाणः सुतो यदि ॥ सहिब्राह्मणे

नपशुनायजेतं निः कया यतु । सुरालयै वणमद्यानां गुडादीनां घृतस्पृश । वि
 क्रैतां प्राणिनां चैव कयति कृष्णमहाव्रतं ॥ तैलमध्वादि सोमानां चरे चोदाय
 एव व्रतं ॥ दध्ने चैव रसस्यैव गुडखंडादिविक्रये ॥ ५३ ॥ सर्वेषां ह्यपक्वानां प्रा
 जापत्यं समाचरेत् ॥ अद्यानां चैव सर्वेषां प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ उपवासं तु त
 कस्य नक्तं काजीव विक्रये ॥ पुगिफलं मातु विगंडाक्षारवज्जुरमेव च ॥ एतेषां
 पादकृष्णं स्पाद्या न्यादीनां च विक्रये ॥ हिमरायादिलोहानां कापसं स्पाचर
 स्पृश ॥ विक्रये चित्रवस्त्राणां प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ वातश्चाश्वतरीणां च ग
 जानामैदव स्मृतं ॥ गोविक्रयं द्विजः कृत्वा प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ नि
 ली तु विक्रये द्यस्तु ह्यतिदेशं व्रतं चरेत् ॥ चोदाय एव कुर्वीत ये का हा
 देद विक्रये ॥ सर्वेषामेव विद्यानां पादकृष्णं समाचरेत् ॥ रत्नानां विक्रये
 तृकृष्णं हिंजादीनां तथैव च ॥ २५५ ॥ ॥ पन्येषां चैव सर्वेषां पादकृष्णं समा
 चरेत् ॥ कामतः पारिवेत्पेतु चरेदष्टव्रतं द्विजः ॥ समासे हेतु कन्यानां

ज्येष्ठाय प्रतिपादयेत् ॥ पञ्चावापारिवेत्पेतु कृष्णमेवं द्वयोः स्मृतं ॥ अपतिकृष्णं
 चरेद्दाता होता चोदाय एव चरेत् ॥ ५३ ॥ ॥ पथागम्या गमनं प्रा ॥ रेतः सिंचेत्
 कुमारी श्वयो निघंत्यादिषु । सपिंडापत्य दारेषु प्राणत्यागे विधीयते ॥
 व्रतस्य विधवा गवाचा ज्ञात्वा ह्यष्टमा चरेत् ॥ गुरोर्हिततरंगवा तथैव
 नूनयो ब्रुवन् ॥ चंडालोपुष्कं सीमं च स्त्रिंशं च जगिनी सखि । मातापि
 त्रैः स्वसारं चरहितां सरणा गतां ॥ मातुजानां प्रव्रजितां स्वगोत्रान्
 प्रयोषितां ॥ सखीनां यं गुरोरायां ज्ञातुं नायंति तथैव च ॥ पित्र्यप
 तीतनयां धात्री चैव गतस्पृश ॥ पासां गवा द्विजो मोहात्पुण्ड्रव्रतमा
 चरेत् ॥ कामतश्चेत् सकृदुक्त्वा द्वादशाष्टव्रतं चरेत् ॥ द्वितीये
 द्विगुणं प्रोक्तं तीये त्रिगुणं स्मृतं ॥ ज्ञात्वा तु कामतः कृत्वा ह्यात्ममेदं नि
 कृतयेत् ॥ ॥ पन्यासात् कामतोगत्वा निष्कृतिर्न विध्यधीयते । चोडा
 लांत्यस्त्रियोगवानुक्ता च प्रतिष्ठय च ॥ पतत्यज्ञानतो विप्रो ज्ञा

नात्साम्येचगच्छति ॥ रजकश्चर्मकश्चैव नटो वरुड एव च ॥ कैवर्तमे इ
 ति ध्यांश्च द्यं त्यजाः सप्तकीर्तिताः ॥ रजश्च लो द्विजो गवा ह्यष्टवृक्षं समाचरे
 त् ॥ ब्राह्मणी ब्राह्मणे गवा प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ पशुवैश्वादिगमने प्राजापत्यं
 समाचरेत् ॥ दिवो निगमने विप्रः स्नात्वा तृपवसे दिनं ॥ ५ ॥ होरात्रंतुषष्ट्या
 दौ प्राजापत्यं तु पर्वणि ॥ शुद्धा निगमनो विप्रः प्राजा ॥ गर्तपातं सकृत् कृत्वा
 शूद्रहत्या व्रतं चरेत् ॥ शूद्रो रायनमारोप्य ब्राह्मणा वा त्यधोगति ॥ तस्यां चै
 व प्रसूतस्य निष्कृतिर्नैव विद्यते ॥ ५ ॥ न्यासे ह गुणवद्विर्मासा दवर्गविधी
 यते ॥ ततो यासगुणा वद्विर्मासं वसरो भवेत् ॥ ततः संवत्सरं गुणं पापा
 त्यापं समाचरेत् ॥ तावत्कृच्छ्रं प्रकुर्वीत षड्विंशं कामतद्भवेत् ॥ ब्राह्मणी कामतो ग
 छेत् ॥ क्षत्रिया वैश्यमेव च ॥ गोमूत्रं पावकैर्मिसात्तदधौ च विशुध्यति ॥ विप्रा
 शूद्रप्यसंछक्तान चैतस्यात्प्रसूयते ॥ प्रायश्चित्तं स्मृतं तस्याः षड्विंशं व्रतमुत्त
 मं ॥ क्षत्रस्तु शूद्रसंपर्कं चरेच्छौडायणं व्रतं ॥ चौडायणं चरेत्कृच्छ्रं चरेद्द्वैश्व १५७

स्य संगमे ॥ शूद्रं गवाचरेद्द्वैश्वाकृच्छ्रं चौडायणोत्तरं ॥ ५ ॥ पशुलोभेन कुर्वीत कृ
 श्चं पादं च रोपितं ॥ बलाच्च यदि गृहीयामेथुनं पापकर्मणिः ॥ सकृत्कृते सां
 तपने ॥ पशुप्रसूतवेषे शुचिः ॥ कामतः शूद्रसंपर्कं द्यं त्यजेत् ॥ तथैव च ॥
 प्रविप्रोऽसंप्रदीप्ते गोमूत्रे तु नाच विशुध्यति ॥ यत्पुंसः परदारेषु समाने
 पुत्रं तस्मिन् ॥ व्यभिचाराच्च न कृत्वा तददौषं समाचरेत् ॥ कथंचिद्ब्राह्म
 णी गवाक्षत्रियो वैश्य एव च चतुरष्टं षड्विंशं च प्रायश्चित्तं विधीयते ॥ शूद्र
 स्तु ब्राह्मणी गच्छेत्कथंचिन् कामतो हितः ॥ द्वादशाष्ट्रव्रते नैव तस्य शुद्धिस्तु ना
 न्यथा ॥ कामतो ब्राह्मणी गच्छेत्कृच्छ्रं द्यं त्यजेत् ॥ प्रविप्रोऽसंप्रदीप्ते गोमू
 त्रं नाच विशुध्यति ॥ ५ ॥ पथनीनाम्नो ॥ ५ ॥ पग्निहोत्रापजिह्वाग्निब्राह्मणः का
 मकारतः ॥ चौडायणं चरेन्मासं बालहत्यासमं हितं ॥ पतत्यष्टात्पतीता
 नि निरग्नेस्तु द्विजन्मना ॥ तावत्कृच्छ्रं चरेद्गोमं विप्रसर्वं समर्पयेत् ॥ गो
 छेदसन् ब्रह्मचारी मासमेकं पयो व्रती ॥ गायत्री जाप्य निरतो पूर्वसंत्यप

विग्रहात्। त्रिणिकुण्डं श्वरे द्वात्यो याजकोपि चरन्तपि। ॥ प्राक्चं न्वेदं जीवमा
 नोत्पत्काच शरणगतं ॥ ८० ॥ गुरुं कुत्पतुं कुत्पविप्रं निर्जित्पवादतः ॥ व
 ध्वावाचासमाहितं प्रसद्योपवसेदिनं ॥ प्राणायामं जले स्थित्वा स्वरपाने
 ष्पानगः ॥ नग्नस्नात्वा चतुत्काचगता चैव दिवा स्त्रियं ॥ पतिता इवमाद
 तेनुत्कावा प्राप्ते पायंदि। कृत्वा तस्य समुसर्गमिति कृच्छ्रविशोधनं ॥ विप्रदं
 डायमेककृमति कृच्छ्रं निपातनं ॥ कृच्छ्रं कृच्छ्रसंघाते कृच्छ्रमांतरशोणि
 ता। पथि चोडा लकं दृष्टा कथं स्तुतिं स्तुतिं विप्रं कनं ॥ पथि संजायते चैव गाय
 त्री तु सकृदुज्जयेत् ॥ द्विजश्चोडा लभांडस्य सलिलं पिवते यदि ॥ षण्मा
 संतु चरेत् कृच्छ्रं नष्टमनस्य जहणे ॥ अपज्ञानाद्वा ह्येतां तुं के शुद्रस्यानम
 नात्तु ॥ तस्य पापविशुध्यं प्राजापत्यं च यंचरेत् ॥ ज्ञानाच्चैव ब्राह्मणकुलकेष
 एमासव्रतमाचरेत् ॥ अपमेध्यानां च सर्वेषां प्राजापत्यं समाचरेत् ॥ सुदह
 स्तेनपानीयात् पानीयं वा विवेत्त कंचित् ॥ ॥ पहोरात्रौ पितो नृत्वा पचग १५८

येन शुध्यति ॥ महापापो पपापान्यां योजितं संनृषापरं ॥ नृप्या नृप्यस्यमा
 सीस जापि नियतं दियः ॥ २६० ॥ ब्राह्मणस्य व्रणद्वारे प्रयशो पित संनवे ॥
 किमिह त्याद्यते येन प्रायश्चित्तं कथं नवेत् ॥ गवां मूत्रपुरीषेण दक्षिणी
 रेण सर्पिणा ॥ ॥ पदः स्नात्वा पवासेन स्वर्णदानेन शुध्यति ॥ स्त्रियः क्षीरं
 सकृदपीवा कथं चिद्यदि मोहितः ॥ पुनः संस्कृत्य चात्मानं प्राजापत्यं च
 रेद्विजः ॥ ब्रह्मचारी यमश्रीयान्मधुमांसकथंचन ॥ प्राजापत्यं चरेत् कृ
 श्मैर्मांसी होमेन शुध्यति ॥ सूर्योदत्तुयः शते तथा चास्मिन्ते रवौ ॥ ब्रह्म
 स्तेनो बुभुवा वेतु ह्यहोरात्रौ पितः शुचिः ॥ मिथ्या जितं सिनो दोषो द्विसमो नृ
 द्वादिषु ॥ मिथ्या शंस्त च दोष च समादत्ते नृषावदन् ॥ कोधामृदुद्वगम्य
 लेनायीयां नृनरः कंचित् ॥ प्राजापत्यं चरेत् कृच्छ्रं तस्य पापस्य शुद्धये ॥ विप्रस्यो
 क्तामृषां नाषां कृत्वा नृशपथं नृषा ॥ ब्राह्मणे यावकांते नृती व्रं चोदायणं चरे
 त् ॥ मित्रां पात्रे गृहीत्वा तु पुण्यमत्र मुहीरयेत् ॥ प्रतिग्रहेषु सर्वेषु षण्मांशं
 च प्रकल्पयेत् ॥ चोदायणेन शुध्यं तु सर्वेषां यत्प्रतिग्रहाः ॥ कृत्वा तस्य स

मुञ्चत्यानंमतिकृष्णंविशोधनं॥२६१॥कृष्णाजिनंचशाय्यांचगजमश्वं
 रथंतथा।ब॥अवस्थादिमुखीधेनुं गृहीत्वाव्यध्माचरेत्॥ब्राह्मणोयाज
 नंकृत्वापरेषामंत्यकर्मच।पनिचाराविहीनंचत्रिजिःकृष्णविशुध्यति।शर
 णगतंनुसंत्यज्यवेदविस्त्रायवैद्विजः।वसरंयावकाहारस्तमापस्पविशु
 द्धये॥कन्यादोषीचसोमस्पविक्रयीनास्तिकसथा॥मिथ्याशंसिकृतसश्व
 गुरोःप्रत्ययकारक॥सातापितृसुतत्यागीनार्याप्यागितथैवच॥पसखा
 स्नातिगामीचहजगोरामविक्रयी॥पायाज्ययाजकश्चैवकितवःकृतका
 रकः॥तेचह्यात्तविशुध्यथंचरेसंवसरव्रतं॥२६॥एत्राकंविदुराहंचल
 शुनंग्रामकुक्कुटं॥पलांडुं गृज्जनंचैवमोहाजगृध्रायत्ते॥द्विजः॥पनि ते
 त्येतानिषट्पदजगृध्राकृष्णसातपनंचरेत्॥चांडायण्यता॥नातुशेषेषु
 पवसेदितः।संसर्गदुष्टयच्चानंक्रियादुष्टमकामतः॥भुक्तास्वभावदुष्ट
 चतसकृष्णसमाचरेत्॥चांडालपतितानांचदुष्टस्यानंचभक्षयेत्।विष्णु

चडुशितंचैवकृष्णमेकंसमाचरेत्॥२०॥माहिकफालितंशाकंगौरसंलवणंघृ
 तं।हसद्वानिभुक्तानिजोक्तासातपनंचरेत्॥पतिथोतिष्ठतिद्वारेद्यदवा
 श्रातियोनरः॥रुधिरंतद्भवेदनंचुक्ताचांडायणंचरेत्॥पनाचांतःफ
 पिवेद्यस्तनक्षयेद्यद्विकिंचन।पपोशानमकृत्वातुभुक्तासातपनंचरे
 त॥स्तिकायैतुयज्ञांडंस्पृष्टातस्पृष्टिनाथवा॥तसंभुक्ताद्विजोमो
 हात्रिरात्रेणैवशुध्यति।यद्वाजोजनकालेतुद्यशुचिस्पृष्टपतेद्विजं।प
 शिलासर्वमेवानंत्रिरात्रेणैवशुध्यति॥चांडालपतितोदक्यावाक्यश्रुत्वा
 द्विजोत्तमः।भुंजीरन्वापिवेद्यस्तुपूर्वादिनमजोजनं॥शुद्धवेदमनियोक्तुं
 केपानीयंवापिवेदकचित्॥पहोरात्रोपितोभुक्तापंचगव्येनशुध्यति॥
 घृतहीनंतुयोभुंक्तेनरस्वाहुतिपंचकं।पश्चाद्धूतेनयोभुंक्तेद्विजश्चांडा
 यणंचरेत्॥सुरासंस्पृष्टांडेतुरेतोविष्णुत्रहपितो।जलदोरादि
 वापितेतसकृष्णसमाचरेत्॥विष्णुनाकपघातस्याहपःप्राशपदि

१५. ज्ञोत्तमः॥ तस्य शुद्धिस्त्रिरात्रेण पुनः संस्कारमर्हति॥ ३॥ पंत्यजेः खानिता कृपा
 साडागा वा तथैव च॥ तत्र स्नात्वा च पीत्वा च प्राजापत्यं समाचरेत्॥ स्पृष्ट्वा
 दृष्ट्वा च मृदुता विधिं वत्प्रतिगृह्य च॥ शुद्धोष्णिष्टा च पीत्वा पः कुर्यात्वारि
 पिवेदहं॥ ४॥ पनो ज्यो नं द्विजो नुं कौ त्रिरात्रेणैव शुध्यति॥ मत्पानुत्का च
 रेत्तदुच्छं रे तो विष्णु न मेव च॥ निगति चार विप्रस्य निषिद्धा चरण स्पृश॥
 ५॥ पनं तुत्का द्विजः कुर्यात्प्राजापत्यं चतुष्टयं॥ महापात किं न सन्नं कृतं
 क्षुत्पतयेव च॥ पास्तु पतितानां च सगोत्रा न नृदेव च॥ पाषंडिता ना
 श्रितानां यतेश्चा पितथैव च॥ ६॥ पति कृच्छः सकृत्कृत्वा चरेत्त्रादाय
 एव तं॥ जाति जं शादिकं पापं कृत्वा न्यतर इच्छया॥ चरेत्सातप नं कृ
 ष्णं प्राजापत्यमनिच्छया॥ पादेन ब्राह्मणं हत्वा प्रायश्चित्त विधिं छि
 या॥ त्रिरात्रो पोषितः स्नात्वा प्राणि पत्य प्रसादयेत्॥ नीली वस्त्रं यदा
 रक्तं ब्राह्मणो गे शु धारयेत्॥ ७॥ पतिरात्रो पितो नृत्वात्वा पच १६.

च गव्येन शुध्यति॥ रोम कूपे यदा गच्छेत् सो नित्यास्तक स्पृशितः॥ त्रिवर्षेषु
 च सः मान्यं तत्तदुच्छं विशेषं॥ नीली दोरु यदा त्रिदो द्वा हल्य स्पृश
 शीरतः॥ ८॥ शोणितं दृश्यते तत्र चरेत्त्रादाय एव तं॥ ९॥ नीली मध्ये यदा गच्छेत्
 सगोत्रै प्रसादतः॥ त्रिरात्रो पोषितो नृत्वात्वा पच गव्येन शुध्यति॥ १०॥ पां
 केयस्तु यः कश्चित्पत्नौ नुं कौ द्विजोत्तमः॥ विनाय जो पवी तेन तुत्का दि
 नाम जो जनं॥ ११॥ पनाप ही चरेद्यस्तु सिद्धां जिह्वा गृहे च सन्॥ प्राजाप
 तेन शुध्येत॥ पक्षा काले ह्यहं द्विजः॥ नपं कौ विषमं दद्यात्तया चेतं न
 दापयेत्॥ प्राजापत्येन कृच्छं एमु च्यं ते कर्मणि सतः॥ नदी तरण हर्तु
 श्वकन्या विघ्न कर स्पृश॥ समे विषम कर्तुं श्रुति कृति नैव विद्यते॥ होम काले
 तथा दोहे स्नाध्याये दार संग्रहे॥ १२॥ पतरं ए यदा गच्छेत् द्विजश्चादाय एव चरेत्॥
 कन्या न धनं लाना नो बुध्या विघ्नं समाचरेत्॥ प्रत्येकं प्राकृतं कुर्याद्ब्रह्म च
 र्यं तु वाषिकं॥ वेतनं कारयिष्यायः पठेत्प्राग्यति द्विजः॥ द्विजश्चादाय एव

र्थात्ततः पापात्प्रमुच्यते ॥ अनिवर्त्यमिहा यज्ञानोक्तं ते प्रत्यहं गृहीः ॥ पनात्रु
 रः सन्निधने वर्षे धिदेन ॥ शुध्यति ॥ ब्रह्मचारी सुनाडुष्टः ॥ पदं सायापयः
 पिबेत् ॥ गृहस्थश्चेत्त्रिरात्रं उचैकाहं योगि होत्रे वत् ॥ ५ ॥ नाने सुधंति
 दृष्टस्य तदेव द्विगुणं चरेत् ॥ खादेच्च तत्रि वक्रैः मसा केच चतुर्गुणं ॥ रज
 श्वलाद्यदृष्टे चेषु नाजं बूकरा सनैः ॥ पंचरात्र निराहारः पंचगव्येन शुध्यति ॥
 प्रेतस्य प्रेतकार्याणि ह्येकत्वा धनहारितः ॥ वण्णिनां यद्वयं प्रोक्तं तदधं प्र
 यतश्चरेत् ॥ ५३ ॥ वलाद्यासी कृताये च म्लेच्छां डा जेतस्करैः ॥ पशुनं का
 रितं येन गवादि प्राणि हिंसनं ॥ उच्छिष्टमार्जनं चैव तथा तस्यैव नोजनं ॥
 ॥ पहरात्रमुपासीरन् तच्छौचं बांधवैः सह ॥ निंदिते हनि सायां केडा
 ति जिगुरु सन्निधौ ॥ निवर्तेतिततः सर्वसंभाषणसहस्रं ॥ दापा
 दस्य प्रदानं च पात्रमेव च लौकिकं ॥ एवमेव विधिः कुर्याद्योषिसुप

तिता स्वपि ॥ शरणागतस्त्री वालंघातको न संदिशे न चैव ॥ देशं कुलं वयः शक्तिं पा
 पं चावेक्ष्य यत्नतः ॥ प्रायश्चित्तं प्रकल्पं स्याद्यत्र चोक्ता नि निष्कृतिः ॥ ५४ ॥ पनेन
 शुद्धिमाप्नोति येन प्राणैर्विद्युज्यते ॥ ५५ ॥ पातित्वान्मरुतिं याति नैव तद्व्रतमाविशेत् ॥
 उन्नैकादशवर्षस्य पंचवर्षे परस्य च ॥ ५६ ॥ चरेत् युः स सुहृदापि प्रायश्चित्तं च
 शुद्धये ॥ मद्यमांसनक्षत्राणां नक्षत्रेणातिक्रम्य ॥ दोषस्यात्यं च मावर्षाद्
 धं पित्रोः सुहृदुरोः ॥ गृहस्थाक्तानि पापानि कुर्वत्याश्रमणो यदि ॥ शौचवच्छे
 धनं कुर्यात् ॥ वक्रैः ब्राह्मणं प्रदर्शित ॥ लघुदोषे च नादिष्टं प्रायश्चित्तं समा
 चरेत् ॥ शौचासर्वेषु दोषेषु ॥ शुद्धौ चांशयणं स्मृतं ॥ कृतैर्निसंयथे
 पापननुजितानुपस्थितः ॥ न जानीवधयेत्पापं यावान्ताख्याय पर्वदि ॥
 पर्वत्सहस्रसंख्या का पापेषु महदादिषु ॥ उपपापिषु सर्वेषु स्वल्पेष्वल्पा
 तथा न वेत् ॥ पापं प्रख्यापयेत्पापी दत्वा धेनुं तथा वृषं ॥ विख्याय पापव
 त्कृत्वा राक्ता दत्वा व्रतं चरेत् ॥ पातितो मार्जमाणो प्रायश्चित्तानि

ये द्विजाः॥ जानं तो न प्रयच्छंति गच्छंति समुतांतुतैः॥ मोहाद्वापि दिवालोभा
 न्यादज्ञानतोपि वा॥ वदंत्यनुग्रहमेतु तत्पापं तेषु गच्छति॥ न्यायतो ब्राह्म
 णः क्षिप्रं क्षत्रियादैः कृते न सः॥ अपुं तश ब्राह्मणं कृत्वा व्रतं सर्वसमादि
 शेर॥ तथा श्रद्धं समासाद्य सदा धर्मपुरःसरं प्रायश्चित्तप्रदातव्यं जप
 होमादिवर्जितं॥ कर्मनिष्ठास्तपो निष्ठा कदाचित्पापमागताः॥ जपहो
 मादिकं तेन्यो विशेषेण प्रदीयते॥ ये नामधारका विप्राः मत्स्वधिनवि
 विवर्जिताः॥ कृष्णचंद्रायणादीनितेन्यो दद्याद्विशेषतः॥ राजा वाराज
 पुत्रो वा धनं निधनितः सदा॥ नृमिदनादिकं तेन्यः राकेभ्यश्च द्रुगु
 णं स्मृतं॥ विद्वद्दीप्रभृत्पत्नीणां नेष्यते केशवापनं॥ सतां महापत
 कीनां यश्चाज्ञो ह तु विणिनां॥ इत्थं पपात कानि॥ अथ कृष्णचंद्रायणा
 दिक्षत्तयं॥ तत्र प्रवृत्तौ गच्छ यमनियमा उच्यते॥ ब्रह्मचर्यं दयादां
 तिर्दानं सत्पमलोच्यता॥ अहिंसा सौम्यमा धर्यं दमश्चेति यमा दशा॥

स्नानमौनोपवासो ज्पा स्वाध्यायो पश्य विग्रहः॥ निमासु सुश्रुषा शौचाक्रो
 धाप्रमादता॥ एकमेकै न सत्कै न तथैवायाचितेन च॥ उपवासो न चैकै न
 पादकृष्णमुदाहृतं॥ यथा कथं चि त्रिगुणं प्राजापत्यो यमुच्यते॥ अथ यमे
 वातिकृष्णस्पात्यापि पूरां न्नमोजनः॥ प्रातस्तु द्वादशांशाः सायंपंचद
 शौ वतु॥ अथ याचितो तु द्वौ चाष्टौ पादं निरत्रानं स्मृतं॥ सायं द्वाविंशति
 शांसाः प्रातः षड्विंशतिस्तथा॥ अथ याचिते षोडशांशा राक्तस्य च द्वा
 तः॥ कुक्कुटांडप्रमाणं स्तु मयूरांडप्रमाणकः॥ आसप्रमाणं विशेषं य
 था वा स्य विशेषं मुखे॥ सायं प्रातस्तथैवैकं दिनं द्वयमयाचितं॥ दिनद्वयसमं कृत्वा
 पराकं परिकीर्तितं॥ गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधिः सर्पिः कुशोदकं॥ प्राप्तां श्या
 परेतपवसेत्कृष्णं सातपनं चरेत्॥ एकैकं प्रत्यहं पीत्वा ह्यपवा सस्ततः परं॥ स
 तमेन तु कृष्णं ब्रह्मसातपनः स्मृतं॥ अथ गोमूत्रादिप्रमाणं॥ ब्रह्मकृचैर्क
 शेयं॥ पीणा कमामतक्रां बु सत्कृती प्रतिवासरं॥ एकरात्रोपवासश्च महाकृष्ण

यमुच्यते ॥ एषां त्रिरात्रमभ्यासो देकैकस्म्यप्याक्रम ॥ तुलापुरु इत्येवं ज्ञेयं पंचदशात्मकं ॥
 एतद्वयं च नास्तीया कुरुष्व ॥ ईतं विधीयते ॥ एकैकं ग्रासनं स्त्रीयादहानि ॥ त्रीणि पूर्ववेत् ॥
 अहं चोपवसेत् ॥ इत्यमति कुरुष्वः प्रकीर्त्तिताः ॥ अहमुष्णं पिवेदापः ॥ अहमुष्णं घृतं पिवेत् ॥
 अहमुष्णं पयः पीत्वा वायुर्न दो दिनत्रयं ॥ पयं तप्तं कुरुष्वः शक्तविषयः ॥ १० ॥ तप्तं
 क्षीरं घृतं कृत्वा नामैकैकं प्रत्यहं पिवेत् ॥ अहं चोपवसेत् ॥ तप्तं कुरुष्वः कृत्वा समाचरेत् ॥
 क्षीरं तु द्विपलं तत्र घृतमेकपलं स्मृतं ॥ जलं त्रिपलं गार्हपत्यं परिमाणं प्रकीर्त्तितं ॥
 कुरुष्वः पयसा दिवसानकविंशतिः ॥ द्वादशाहोपवासं न पराकः परिकीर्त्तिताः ॥
 कुरुष्वः पंचदशाहिकः ॥ गोक्षीरं सप्त रात्रं तु पिवेत् स न चतुष्टयं ॥ स्नानत्रया सप्त रात्रं त्रिरात्रं चानुक्रुतवेत् ॥
 एतस्मै म्यायनं नाम व्रतं कल्पनाशनं ॥ पण्डितं वरराजीव विल्वपत्रकुशोदकैः ॥ प्रत्येकं प्रत्यहं पीत्वा पण्डितं कुरुष्वः ॥
 उदासतः ॥ एतान्येव समस्तानि त्रिरात्रोपोषितः शुचिः ॥ कायायित्वा पिवेत् ॥
 क्षिः पण्डितं कुरुष्वः विधीयते ॥ पत्रैः स्ततः परमं कुरुष्वः पुष्पैस्तु कुरुष्वः उच्यते ॥ पत्रैः

१५३

फलैर्मसेन क्रयितः फलकुरुष्वः मनीषिभिः ॥ श्रीकुरुष्वः श्रीफलैः प्रोक्तो मासेनामलकैस्तथा ॥
 मलकैः स्मृतौ मलैः सोयकुरुष्वः जलेन तु ॥ तिथिद्वयाचरेत् पिंडं चांशयणं चरेत् ॥ २७ ॥ हविष्यानां
 उसंमिता न ॥ एकैकं कृत्वा सयेकैकं पिंडं चोदायणं चरेत् ॥ २८ ॥ हविष्यानां समं स्त्रीया ज्ञायत्याचा निमंत्रितं ॥
 पत्रावास्या न तु जीतं ह्यपस्त्रीषवणं स्पृशेत् ॥ वर्धमाने तथा सोमे ग्रासं वर्धति वै सदा ॥
 हीयमाने च हीयंते एतच्चोदायणं चरेत् ॥ पश्चादवधसमं स्त्रीयात्पिंडान्मध्यं दिने स्थिते ॥ नियता हविष्यस्य चोदायणं स्मृतं चरेत् ॥
 चतुरः प्रातमं स्त्रीयात्पिंडान् विप्रः समाहितः ॥ चतुरोऽस्तमिते सूर्ये शुशुचांशयणं स्मृतं ॥
 त्रीन् पिंडान् समं स्त्रीया नियतामादृष्टव्रतः ॥ हविष्यानां च वै मासं सखिचांशयणं चरेत् ॥ यथा कथं चित्पिंडानां चत्वारिंशच्छतद्वयं ॥
 मासेनैवोपतुं जीतं चांशयणं मया परं ॥ पनादिष्टेषु पापेषु शुद्धिं चांशयणैः स्मृता ॥
 धर्मार्थं यश्चरेत् देतं च द्रव्यं सति सलोकतां ॥ पयप्रत्याप्तायः ॥ जन्मप्रवृत्तिपापानि कृतानि सुब्रह्मस्य ॥
 षडहं नैव शुध्यंति महतः पातकादृते ॥ प्रत्याप्ताया गवां देयं मशितिर्धनिनः शरं ॥ दशलक्ष्याणि ग

तदभा

यस्या तथाप्येव तमाचरेत् ॥ प्राणायाम सहस्राणि द्वादशात्रिगुणानि च ॥ एवं नरविशेषे
 षण्णप्रायश्चित्तप्रकल्पयेत् ॥ तिलहोमसहस्रं तु सहस्राण्यप्यशौचं ॥ अतः प्राणा
 यासमा गात्रो हस्तिण हितयेव च ॥ प्राजापत्ये ह्यशक्तस्तु गां दद्यात् ॥ शुभलक्षणं
 तैर्देवैर्बेतु निष्कं स्यात्तदधं पादमेव ॥ विप्रा द्वादशैर्बेतु उपवासस्त
 येव च ॥ पाशयणं संहितायाः समान्याहुर्मनीषिणः ॥ कृष्णदेव्ययुतं चैव प्रा
 णायामश्च शतद्वयं ॥ तिलहोमसहस्रं तु समान्याहुर्मनीषिणः ॥ उपवासस्त
 गायत्र्या सहस्रं विप्रजैर्जनं ॥ प्राणायामश्च शतद्वयं च सममेतच्च तुष्टयः ॥ अ
 तिकृष्णपराकश्च तप्तकृष्णस्तथैव च ॥ प्राजापत्यत्रयं चैव सममेतच्च तुष्टयः ॥ चांद्रायण
 त्रयं कृत्वा प्रायश्चा ह्ययुतत्रयं ॥ गोदानानितया ॥ त्रीणि समये तच्च तुष्टयः ॥ पुण्यतीर्थे
 चाङ्गी शिराः स्नानं द्वादशसंस्थं स्वया ॥ द्वियोजनं तीर्थयात्रा प्राजापत्यसंनं स्मृतं ॥
 गायत्र्या स्तुतये रकोटिं ब्रह्महत्या व्यपोहत् ॥ लक्ष्यशतं जपेद्यस्तु सुरापाना
 त्प्रमुच्यते ॥ पुनाति होमहताग्निं गायत्र्या लक्षं सप्तमी ॥ गायत्र्या षष्टि निज
 दैः दैः पुनाति गुरुतल्यगः ॥ मंडलं पावनं न्यत्र जपेत्ति त्पह विष्य नुक् ॥ १५४

मासमेकं तु नक्ताशी शुद्धिर्ब्रह्मवृद्धा दृते ॥ इंदमिंदमिंदं स्तुतं मधुच्छंदं इमेव
 च ॥ सुरापानात्प्रमुच्येत मासमेकं तु योजयेत् ॥ षण्मासवसरं वापि नियुतो नि
 यताशनः ॥ जज्ञातु पौषं स्तुतं मुच्यते सर्वपापैः ॥ प्राणायामश्च शतं कार्यं स
 र्वपापपनुत्तये ॥ उपपातकजानां तु ह्यनादिष्टस्य चैव हि ॥ महाव्याहृति
 होमस्तुतिलैः कार्यं द्विजन्मना ॥ उपपातकश्च ध्वंशस्तु सहस्रं परि सं
 ख्यया ॥ निशाया वा दिवा वापि यदज्ञानकृतं न वेत् ॥ त्रिकाव्यसंध्या क
 रणं समस्तप्रणश्रुति ॥ वेदाभ्यासरतं शांतं महायज्ञक्रियापरं ॥ न स्य
 शांतिरुपापानि महापातकिनं विना ॥ लोके विलोक्य पाषाडं तमसा क
 वलाकृतं ॥ प्रज्ञानावाद्यनष्टं ॥ शक्तिस्तत्पथिना स्वरं ॥ सन्नार्ग्यं
 तमुन्मादं मानिनं चास्तदर्शनं ॥ पतनं पापकूपेषु नानाभ्याति समाकुलं ॥
 पतस्तस्योपचाराय सारमुद्धृत्य लतः ॥ मन्वाद्यनेकशास्त्राणां शा
 स्त्रदीपः कृतो मया ॥ ३१ ॥ इति नारायणप्रवृत्तिरचितायां धर्मप्रवृत्तौ प्रा

यश्चित्तप्रकरणं ॥ ॥ ३ ॥ पितामातामहश्चैव जामाता नगिनी त्रयं ॥ अमुरेण च सं
 वंक्ष्य सप्त गोत्राः प्रकीर्तिताः ॥ ४ ॥ अपथ एकोत्तरशतकुलानि ॥ पित्रादीनां च
 सप्तानामेकैकस्पचतुर्दशानि त्रस्वानि गुरुणां च कुलमेकोत्तरशतं ॥ अप
 थमधुपर्कविषयं ॥ दिराचम्य समासीनं कर्त्ता प्रत्यङ्मुखो वरं ॥ प्राङ्मुखं तु समासी
 नं मधुपर्केण पूजयेत् ॥ मूको धोबधीरस्तब्धः पंगुकुक्षौ न पुंसकः ॥ कुक्षीरो
 गी ह्यपस्मारी दशदोषास्तु तबुधैः ॥ कुलं शीलवपुर्विद्यावयोवित्तं सनाथता ॥ गु
 णः सदैव तवते यस्मै तस्मै कन्या प्रदीयते ॥ अपथाष्टलक्षणं ॥ हिरण्यं धान्यमन्तं च
 स्तौ ~~पितामहश्चैव जामाता नगिनी त्रयं~~ नं वा सागरा सुच ॥ चतुर्विधानमे
 तेषां मधुसज्ञा प्रचक्षते ॥ सा लंकृतं वा गोदानं तन्मौल्यं चात्र निष्कलं ॥ हेमक
 षो न वे त्रिंशत्कथिताश्चेव धैरपि ॥ द्वादशद्विजजो ज्यं च कृष्णं कठुदा
 ठदाशतः ॥ त्रिंशदेवहिते ॥ कृष्णे ह्येकादशः परिकीर्तिताः ॥ समुद्रगानदीस्ना
 न एकस्मात्कृष्ण एव हि ॥ कृष्णस्तत्रिंशमेकादशः कथ्यन्ते मुनिभिः सदा ॥ षड्
 णीकृतमेकदशमेकैकं तदृथकदृथक ॥ षडष्टतत्तद्विजोः प्रोक्तं प्रायश्चित्तं ॥ १५५

तं द्विजन्मना ॥ हेमधान्या निरत्नानां मेकैकस्पष्टकदृथक ॥ षडष्ट विधिना कुर्यात्प्रा
 यश्चित्तं चतुर्विधिं ॥ साशीतिशतसंख्या कारकं कृष्णं स्वदृश्यं चैव हि ॥ चतुर्विधं नाम
 पंचप्रायश्चित्तं विनिर्दिशेत् ॥ ३ ॥ एवं कर्त्तुं मर्त्तुं वा तस्मै दद्यात् ॥ विज्ञानं सारतः ॥
 तीर्थानुगमनेनैव स्नानहेमजपादिना ॥ अपत्रापि दशापापानि कुर्यात्पापं द
 याय च ॥ यथोक्तविधिना शक्ता वरा तौ च स्वशक्तितः ॥ ४ ॥ गोभूतिलहिरणा
 ज्यवा सो धान्यं गुडानि च ॥ रोप्यं लवणं मित्याहुर्दश ॥ दानाः प्रकीर्तिताः ॥ सा
 लंकृता सवसां च सदक्षिणां पयस्विनी ॥ गोप्रदद्याद्दशतस्मै तन्मौल्यं वा स्व
 शक्तितः ॥ निवर्त्तनमिता नृमिद्रा एत्र यमिता सिला ॥ सुवर्णं निष्कपारं स्या
 दाज्यं चैवाढकं स्मृतं ॥ स्तब्धवस्त्रं यच्चैव गुडं च पलमष्टकं ॥ सार्धं कारीद्र
 यं धान्यं व्रीहयः परिकीर्तिताः ॥ निष्कत्रयमितं रोप्यं लवणं सार्धं खादितं ॥ प्र
 माणं दशदानानां कीयंति मनीषिणः ॥ ५ ॥ बालवसकधेनूनां सहस्रं यत्र ति
 ष्ठति ॥ तद्वै निवर्त्तनं ज्ञेयं इति शाता तपो ववीर ॥ साशीतिशतकृष्णसुरे
 सा ॥

१३३
 काश्चस्मचवैपुनः॥ षड्गुणीकृत्यतश्चाष्टषडष्टः परिकीर्तितः॥ हेमान्नास्नानध्यानानां
 समानंतच्चतुष्टयं॥ इत्थं कर्तुं मराकृष्टे देके कंवापिकष्टकं॥ यान्कर्तुं शक्यते
 तेषामवशिष्टांश्च शक्तिः॥ किंचिद्वत्सुवर्णं तु स्नानान्यपि समाचरेत्॥
 कुर्यात्तस्मात्समर्थोपि यथावित्तानुसारतः॥ निवेद्य कृतपापानि परिषसं निधौ
 स्वयं॥ आपाज्जापितं तथा लब्धवपनादिकमाचरेत्॥ स्नात्वा प्राच्यां गगोदानं प्राय
 श्चित्तानि नित्यं॥ आपादौ दद्यात्तथा चोत्तेषु दीप्यांगनिमित्तकं॥ हवनं पंगगव
 स्य तत्तन्मंत्रपुरःसरं॥ कृत्वा व्याहृतिभिश्चैव तिलाज्जपं जुहुयादथ॥ प्रायश्चित्तं
 तं पिबेद्यप्यपरीषदुक्तं यच्चैवं प्रायश्चित्तं समाचरेत्॥ पुनः परिषदं नत्वा समस्त
 च्छस्त्रशक्तिः॥ सर्वपापविनिर्मुक्तः पूतो नवतिमानवः॥ ५॥ प्रायश्चित्तं द्वादशं
 स्यादुत्तमस्याधिकारिणः॥ द्विगुणं मध्यमस्याप्यत्रिगुणं॥ पथमस्पृश्याष्टकर्म
 निरता विप्रः उत्तमः परिकीर्तितः॥ वेदहीनः कर्मनिष्ठो मध्यमः परिकीर्तितः॥
 निचसेवारतो वेदशून्यस्यादधमो हिंसः॥ एवं ज्ञात्वा ततो विप्रान् प्रायश्चित्तं

१६६

विनिर्दिशेत्॥ कर्षमानस्तु वैष्णवकष्ट इत्यभिधीयते॥ तदनावेर्धर्मधर्वागौर्गुं
 जामात्रमेव वा॥ द्वादशाष्टकं ध्यानस्य कष्ट इत्यभिधीयते॥ कष्टमेकं नदी स्नानं
 द्वादशद्विजमोजनं॥ गुं जामात्रस्तु वर्णं तु कष्टः सर्वमशेषतः॥ तदनावेथवा
 ताम्रं लोहं सीसमथापि वा॥ षडष्टं ब्राह्मणस्या तं ब्राह्मणस्य तदर्थकं॥ जीवत्यु
 त्तममेवाहुः शवे द्विगुणमुच्यते॥ पस्थि नं द्विगुणं श्रोतं पात्रौ शेतु चतुर्गुणं॥
 दाने तु स्नावतिप्रोक्ता यदुत्पन्नं तु वोहि वै॥ द्विजः संवत्सरं वै कोयस्त्रीवान्वि
 तो नवेत्॥ द्वादशसेतुदंडस्या त्रिंशदंडं निवर्तनं॥ निवर्तने श्वतावद्भिः गा
 वर्मपरिकीर्तितं॥ पथ ध्यानपरिमाणं॥ पलं द्वयं तु प्रसृतिं द्विगुणं कुड
 वं स्मृतं॥ चतुर्निःकुडवैः प्रस्थः प्रस्थश्चत्वारः पाठकः॥ पाठकैकैस्ते श्व
 तुर्निश्च द्वाणस्तु कथितो बुधैः॥ कुंजो द्वाणद्वयं स्वर्पः खारी द्वाणस्तु षोडशः॥
 सुवर्णपरिमाणं॥ जालस्तु वं मरीचस्तु सरेण रजः स्मृतं॥ तेष्टो लिहोस्तु ता
 सिस्तो राजसर्पपुंड्रव्यते॥ जोरस्तु ते त्रयः षट्ते यवौ मध्यस्तु नेत्रयः॥ कृकलः

पंचतेमाषसे सुवर्णस्तुषोडशः ॥ ७३ ॥ फलं सुवर्णश्चत्वारः पंचवापि प्रकीर्ति
 तः ॥ द्विकस्तुषोडशो माषो धरणोऽष्टो वतु ॥ शतमानं तु दशजीधर एफ
 लमेव च निवृत्तक सुवर्णचत्वारः क ॥ सखिकस्तुषोडशः ॥ पञ्चपक्षः य
 वस्यासरशपैश्च द्विगुणाय स्यात्त्रिजित्येकैः गुणानिः पंचजिः श्रेको माषकः
 परिकीर्तितः ॥ चवसोऽशनिर्माषे सुवर्णसोः पुनः स्मृतः ॥ पलसुवर्णश्चत्वा
 रपंचवापि प्रकीर्तितः ॥ मानं तु लांगुलिप्रस्थे गुजा पंचाय माषकः ॥ तेषोऽ
 शतुकषोऽस्त्रीफलं कर्षचतुष्टयं ॥ इति श्रीनारायण भट्टविंध्यः ॥ पश्चादि
 लक्षणं ॥ ॥ पथ निमेषादि कालजल दणमाह ॥ ॥ पाक्षिपक्षपरिदोषानि मे
 षः परिकीर्तितः ॥ द्वौ निमेषौ तटिर्नाम द्वौ तटिर्तुल्यव स्मृतः ॥ द्वौ लवौ द
 ए इत्युक्तं काष्ठाग्नौ ताक्षणादक्षत्रिंशत्काष्ठाः कलाग्नौ ताकलास्त्रिंश
 मुक्तकः ॥ ॥ ॥ पक्षः पंचदशग्नौ तामुहूर्तो पूर्वसूरिभिः ॥ रात्रावपि तथा
 ग्नौ ता अपहोरात्रमिति स्मृतं ॥ विधात्रिधा चतुर्धा वापंचधा दिवसः स्मृतः ॥ ७४ ॥

तः ॥ तत्र मध्याह्नतत्पूर्वपूर्वाह्नस्तस्मै तो बुधैः ॥ ॥ तृतीयाह्नश्चैव मध्याह्नो ह्य
 पराह्नस्ततो परैः ॥ सायाह्नश्चेति वैशाखे चतुर्धा दिवसस्तत्पुनः ॥ मुहूर्तत्रि
 तयं प्रातस्तानेव हि संगवः ॥ मध्याह्नात्रिमुहूर्तस्यादपराह्नतु नादृशः ॥
 सायाह्नात्रिमुहूर्तं तस्यादितेव कुप्यतो बुधैः ॥ ॥ सायाह्नवर्तते यावत्सा
 तिथिः सर्वकर्मसु ॥ उदितो यत्र मातुः उः खंडः खंडातिवर्तते ॥ ॥ पखंडासा
 तिथिः ग्राह्यास्नानदानव्रतादिषु ॥ कर्मणो यस्य यकालस्तत्कालव्यापिनि
 तिथिः ॥ ॥ तथा कर्माणि कुर्वीत सट्टदिनकारणं ॥ जन्मास्तौ ज्यंगनाय विधि
 स्नानदंतमृजासुच ॥ तपिस्तात्कालिनी ग्राह्या पारणे जेखने तथा ॥ व्रतो
 पवासनि यमेघटिके कायदानवेत् ॥ सा तिथिः सकला जेयापि त्रये चापराह्नि की ॥
 खर्वोदपस्तथा हिंसात्रिभिर्धं तिथिलक्षणं ॥ ॥ ॥ खर्वोदपैः परो पूज्यो हिंसा स्यात्प्र
 र्वकालिकी ॥ खर्वो नाम तिथेः साम्यं दपे ददिः प्रकीर्तितः ॥ हिंसा स्यात्प्रत्यय इ
 ल्फ तं मुनिनि तिथिनिर्णयः ॥ तिथेः परस्याघटिकास्तया स्युन्युनास्तथैवास्त्य

व्याससमीयुता ॥ नवमी संयुता याच कर्तव्या न कदाचन ॥ पचनवमी ॥ पचनवमी संयुता कार्या
 नवमी सर्वदा बुधा ॥ दशमी संयुता चापि कर्तव्या सापि कुत्रचित् ॥ दशमी ॥ दशमी तु प्रकृते
 व्या नवमी संयुता सदा ॥ उद्भावापि नाचे स्यात्परतश्चेत्यरेहनि ॥ पथैकादशी ॥ दश
 मी बंधरहिता कर्तव्या एकादशी सदा ॥ गृहस्थे र्यति निश्चैव पक्षयो रूनयोरपि ॥ द्वाद
 शी ॥ पूर्वविद्धा प्रकृते व्या द्वादशी सर्वदा बुधे ॥ परविद्धापि कार्या वा यथा मोशो न वेत्तथा ॥
 त्रयोदशी ॥ त्रयोदशी प्रकृते व्या द्वादशी सहिता विनो ॥ नूतो विद्वान् कर्तव्या शुक्ला क
 ण्मा परा स्मृता ॥ चतुर्दशी ॥ पौर्णिमा सहिता कार्या शुक्लपक्षे चतुर्दशी ॥ पूर्वविद्धा
 प्रकृते व्या परविद्धा प्रशस्यते ॥ कश्चिद्विशेषो न विद्ये ॥ मध्येऽश्रावण मासस्य शु
 क्लापि हि चतुर्दशी ॥ पूर्वविद्धेव कर्तव्या नान्या शुक्ला कदाचन ॥ २० ॥ शुक्लापि रात्रियु
 क्ता स्याच्चैत्र ॥ श्रावण मासयोः ॥ कृष्णा सदापि पूर्वैव यदि स्या सा परात्तिकी ॥ पूर्णिमा ॥
 नूत विद्वान् कर्तव्या पूर्णिमा सी कदाचन ॥ वर्जयिष्यामूनी श्रेष्ठ सा वित्री व्रतमुत्तमं ॥ पूर्वविद्धे
 व सात्री व्रते पंचदशी तिथिः ॥ नाज्येष्टा दश नूत स्पद्यदि चेस्युः परे हनि ॥ तथा च चिंता
 मणे ॥ द्वितीया त्रिमुहूर्ते न नवमी याममात्रतः ॥ दशमा घटिका र्द्धे न हृष्येत्तत्तरोति

ध्या ॥ नागौ द्वादश नाडी निःसूर्यश्चैव तु सप्त निः ॥ नूतो द्वादश नाडी निहृष्यं त्युत्तरो
 तिथिं ॥ पानिश्च घटिका नि यो उक्ता स्ता स्थि यस्तिमा ॥ पक्षयो रूनयोरपि चैव हृष
 यं त्युत्तरो तिथिं ॥ २१ ॥ उक्ता सुर्घटिका यत्र वर्तते तिथयश्च या ॥ ता एव तिथयः का
 यी स्नान दान व्रतादिषु ॥ प्रदोष व्यापिनी ग्राह्या तिथिर्न कत्र तेषु च ॥ एकादशी वि
 ना सर्वाः शुक्ले कृष्णे समा स्मृताः ॥ मुहुर्ते निंदिवान् कं प्रवदंति मनीषिणः ॥ नक्ष
 त्रदशी नूत न क्त मह मत्प गणाधिप ॥ प्रदोष व्यापिनी न स्या दिवान् कं विधीयते ॥
 तिथौ सत्या मथो न कं सदैवार्क दिने दिवा ॥ पात नो दिगुण ध्या यामंदी न वति
 भा स्करे ॥ तन् न कं न क्त मित्या हुर्न न कं निशि नो जनं ॥ एव शा ता ततो विद्वान् सा या
 केतु नु जि क्रिया ॥ कुर्यान् न कं वती न कं फलं न वति निश्चितं ॥ नक्षत्रदशी नान
 कं गृहस्थस्य बुधेः स्मृतं ॥ यते दिनाष्टमे नागे तस्य रात्रौ निषधतः ॥ २२ ॥ उद
 ये कृप वा सस्य न क्त स्या स्तमये तिथिः ॥ मध्याह्ने दृश्यते यावत्सैक भक्तैः प्रगृह्य
 ते ॥ इति सामान्य तिथि निर्णयः ॥ तत्र तावन्मास प्रयुक्त तिथयो निःसीयते ॥

पूर्वमेव संवसरप्रतिपदानि लीयते ॥ अथ गौरी तृतीया स्कंदः ॥ चैत्रशुक्लतृतीयायां गौरी तावत्प्रपूजयेत् ॥ यावन्मासो न वे नित्यं नारी प्रतिव्रता सदा ॥ ३१ ॥ ज्योतिः ॥ चतुर्थी सहिता या तु सा तृतीया फलप्रदा ॥ अपवैधव्यकरा स्त्रीणां पुत्रपोत्रप्रदायिनी ॥ साधवीये ॥ रक्षा तृतीया पूर्वा स्यादुत्तरा स्याद्रतीतरे ॥ परे किं नास्ति चेत्पूर्वविद्यायां साधवीये ॥ मूर्तते मात्रसखे पिदिने गौरी व्रतं चरेत् ॥ शुद्धाधिकायामप्येवं गणयुक्ता प्रदास्यते ॥ अथ रामनवमी ॥ चैत्रशुक्लनवम्यां तु रामस्य पूजनं नवेत् ॥ ततो मध्याह्ने जायां संजातो हि जगद्धितः ॥ ज्योतिः ॥ नवमी चाष्टमी विदात्या ज्यारामपरायणैः ॥ उपोषणं नवम्यां तु दशम्यां मेव पारणं ॥ श्रीरामजन्मनवमी संपूर्णसंकला सदा ॥ खंडाचेत्यरविद्वैवकर्तव्या तु विशेषतः ॥ द्वयोर्मध्याह्ने युक्ता चेन्नोपाया पूर्वसंयुता ॥ परविद्वैवकर्तव्या मध्याह्ने व्यापिनी सदा ॥ ४३ ॥ अथ दश्या तृतीया ॥ सा त्रेतायुगादि ॥ तथा हेमाद्रौ ॥ ऊर्जेशां सिते माघे नादे कल्ले कतारयः ॥ नवमी तृतीया दशमी त्रयोदशी हनुक्रमात् ॥ राधो नाम वैशाखः ॥ सत्यं सारं ॥ द्वैचशुक्ले द्वैचकृष्णे युगादिकवयो विदुः ॥ शुक्ले पूर्वाक्षिके ग्राह्ये कृष्णे वैवापराक्षिके ॥ शुक्ले

पूर्वाक्षिके ग्राह्ये इति मध्याह्नपूर्वशुक्ल युगादिश्राद्धमारजेत् ॥ कस्मे मध्याह्नादुपरिः पराह एवेत्यर्थः ॥ पारं नैकं तु यश्राद्धं सर्वत्रपि कर्मणि ॥ पादो शुक्लद्वयोश्चांते युगाघोरसिते तथा ॥ ज्योतिः ॥ वैशाखस्य तृतीयां वै पूर्वविद्वां करोति वै ॥ हनुदेवगृहेति कव्यं च पितरस्तथा ॥ पूर्वविद्वादिने दत्तं पितृणां नोपतिष्ठति ॥ यथा कालेषु यदत्तं पितृणां नोपतिष्ठति ॥ यथा काल इति ॥ अपराह्णकाले ॥ तृतीया हि द्वयोः शुक्लामाध्याह्ने व्याप्य ॥ माधवे ॥ प्रथमेव तदा कार्यो निःफलानुपरास्मृता ॥ मन्वाद्यौ च युगाद्यौ च वृषकासु तथैव च ॥ मध्याह्ने व्यापिनी कुर्यात्संगवां त्यमथापि वा ॥ अनंततरः ॥ मन्वाद्यासु युगाद्यासु जेतपक्षेष्टकासु च ॥ श्राद्धेषु दर्शवत्कुर्यात्तिथ्यादिष्वेवमेव हि ॥ व्यतीपातेषु वैष्ट्यां युगमन्वंतरादिषु ॥ तत्कालव्यापिनी कुर्यात्पूर्वावाप्यवापरा ॥ ४३ ॥ तत्कालव्यापि श्राद्धे कुतुपाद्य पराह व्यापिनीत्यर्थः ॥ अस्यामेव तृतीयायां परशुरामो जातः ॥ तेन परशुरामजयंती उच्यते ॥ ब्रह्मपुराणे ॥ वैशाखे मासि शुक्लायां तृतीयायां जनार्दनः ॥ ब्रह्मलोका त्रिपथगांश्चिप्यामवतारयत् ॥ यत्रादुत्या दद्यामासरवौ मध्यं दिने सति ॥ प्रोक्ता परशुरामस्य जयंती ति वसूरिजिः ॥ ४४ ॥ नविशो तरे ॥ वैशाखस्य तृतीयायां श्रीसमेतं जगद्गुरुं ॥ नाथरायणं पूजयेथाः पुष्पधूपविलेपनैः ॥ नारदीये ॥ वैशाखे शुक्लपक्षस्य तृतीया रोहिणीयुता ॥ इध्वना बुधवारिण्यसोमेनापि सुता

तथा ॥ रोहिणी बुध युक्ता पि पूर्व विद्वा विवर्जिता ॥ न त्वा कृता पि मां ध्यातः पुण्यं हंति पुराक
 तं ॥ गौरी विना यकौ पेता रोहिणी बुध संयुता ॥ विना परोहिणी योगा पुण्यं कोटि प्रदा सदा ॥
 विद्वत् पूर्व दिने दत्तं यत्किंचित् पूजनं न वै ॥ नैव गृह्णाति वै कुंठैः पूजां तदिनं संभव ॥ १५५ ॥
 नृसिंह जयंति ॥ शुक्ल पक्षे चतुर्दशी मासि माधव संशके ॥ प्रादुर्भूतो नृपंचास्य तस्मात्तां
 समुपोषयेत् ॥ अपनगेन समायुक्तान सोपोष्या चतुर्दशी ॥ पूर्या युतां तु जां कुर्यात् नृसिंह
 स्य चतुष्टये ॥ यः करोति नरो मोहा काम विद्वा चतुर्दशी ॥ १५६ ॥ अपनापत्तां त्ये विद्यु ज्ये ततस्मात्तां
 परिवर्जयेत् ॥ १५७ ॥ चतुर्दशी नवर्तेन सायंकाले दिन द्वये ॥ परैव वर्तते सा तु कर्तव्या सा
 तथैव तु ॥ स्पृशेत् परदिने चैतस्या सायंकाले चतुर्दशी ॥ कर्तव्या सा न्यथा पूर्वा नरसिं
 ह प्रिया तिथिः ॥ १५८ ॥ पञ्चमाग पंचमी ॥ श्रावणे मासि पंचम्यां शुक्ल पक्षे नराधिप ॥ द्वारस्यो न
 यतो लेख्या गोमये न विचक्षणाः ॥ पूजयेद् द्विधी वद्दीरः दधी पूर्वा कुरे कु रौः ॥ गंध पुष्पा पहा
 रैश्च ब्राह्मणानां च तर्पणैः ॥ एतस्यां पूजयंती ह नागान् नृत्तौ पुरः सरा ॥ न तेषां सर्वतो वी
 र भयं न वतिकुत्र चित् ॥ गो तिः सारैः ॥ षष्ठी युता सदा कार्या पंचमी नाग पूजने ॥ चतुर्थी सहि
 ता चैव कर्तव्या न कदाचन ॥ न न सः पंचमी शुक्ला त्रिमुहूर्ता युता परा ॥ एतन्न कृत्वा ते ग्राह्या स्ना
 नं चैव हि पूजने ॥ १५९ ॥ न न सः पंचमी यत्र संगवत् नृवर्तते ॥ १६० ॥ पासायं सा तिथिः प्रोक्ता स्नान

दान व्रता चने ॥ षष्ठी युता यां पंचम्यां श्रावणस्य सिते यदा ॥ पूजयेत् न नागान् सर्वा ॥ न न यान्य
 यसा दिभिः ॥ स्नात्वा नद्यां तु पूर्वां पंचम्यां न न सः स्थिते ॥ वा ग्यतः पूजयेत् स प्रीति
 चेतस्य न यं न वेत् ॥ धृता ते नैव पंचम्यां स्नापयित्वा महोरगात् ॥ सर्वा पाप वि
 निर्मुक्तः सर्वान् रुकामान् समश्नुते ॥ कचिद्देशे शुक्ल चतुर्थी मयि नागात् पू
 जयंति ॥ सा पंचमी युतेव कार्या ॥ उर्जैः शुचतुर्थी यासे वो पोष्यो तरे दिने ॥
 फणिनः पूजयेत् तत्र ब्रह्मादंति फणेश्वराः ॥ चतुर्थी सहिता कार्या पंच
 मी कार्त्तिके सिते ॥ मध्याह्ने पूजयेत् स पान् गंध पुष्पा दत्तादिभिः ॥ १६१ ॥
 युगमध्यं दिनं यत्र तत्रोपोष्य फणिश्वरान् ॥ दीरेण याय पंचम्यां पा
 रयेत् प्रयतो नरः ॥ एतत्कार्त्तिके शुक्ल चतुर्थी नाग पूजा विषयं ॥ १६२ ॥
 नृपञ्चमी ॥ १६३ ॥ पञ्चम्यां श्रावणे मासि शुक्ल पक्षे नराधिप ॥ १६४ ॥ पञ्चम्यां जगन्मा
 या देव कामवतार यन् ॥ जन्माष्टमी जयंती तिसैव प्रोक्ता महर्षिभिः ॥ उपो
 ष्य जक्तियुक्तैश्च नरैः प्रक्षीण कल्मषैः ॥ १६५ ॥ श्रावणस्य तु मासस्य कृष्ण

ष्टम्यां न राधि प ॥ रोहिणी यदि लज्जेत न यं तीनाम सा तिथिः ॥ ८० ॥ अर्धरात्रे तु
 रोहिणी यदा दक्षिणाष्टमी भवेत् ॥ तस्याम न्यत्रितः शैवी हं विष्णु पं त्रिजन्म नः ॥
 धैः कृता श्रावणे मासि द्वाष्टमी रोहिणी युता ॥ किंपुन बुधवार ए सोमे नापि वि
 शषतः ॥ तथा च ॥ जयंती बुधवार ए सोमवार ए वा पुनः ॥ अन्य ते देवयोगे
 न ता सुपोष्य महाफलं ॥ षष्ठ्या रोहिणी योगो मध्य रात्रे दिन द्वये ॥ तदोत्त
 रैव कर्तव्या नैव पूर्वा कदाचन ॥ स्कंदे ॥ उदये चाष्टमी किंचिन्नवमी सक
 ला यदि ॥ न वेत्तु बुध संयुक्ता प्राजापत्य द्वी संयुता ॥ अपि वर्षशते नापि
 लज्जेते वा न वा वेत्तो ॥ स्नानार्चन जपे दान स्नान तत्रा कर्म न वेत् ॥ ८१ ॥ म
 ध्य रात्रे तु योगो यं कदाचिन्न न वेद्यदि ॥ जन्माष्टम्ये च विद्वद्भिः समुपोष्या
 सदा बुधैः ॥ अर्धरात्रे न वेद्यावत्समारभ्योदयरवेः ॥ षष्ठमी यदि वर्तेत
 सेवोपोष्या सदा बुधैः ॥ दिन द्वये धरात्रे तु वर्तेते यदि चाष्टमी ॥ परविदेव
 कर्तव्या पूर्वा विद्या परित्यजेत् ॥ षष्ठमी मध्य रात्रे तु यदि न स्यात् दिन द्वये ॥

सर्वविदेव कर्तव्या परविद्या परित्यजेत् ॥ ८० ॥ अथ पारण विधिः ॥ जन्माष्टमी रो
 हिणी च शिवरात्रि सथैव च ॥ पूर्वविदेव कर्तव्या तिथिर्ना ते च पारणं ॥ जयं
 ती शिवरात्रिश्च काये न जाजयान्विते ॥ कृत्वा पवासंतिथ्यं ते तदा कुर्यात्तु पार
 णं तिथ्या र्क्षं यो यदाष्टमे नक्षत्रं तय मथापि वा ॥ अर्धरात्रे तथा कुर्यात्पार
 णं वपरेह नि ॥ श्रौतकर्म विहिताश्च कुर्यात्से पारणं निशि ॥ निषिद्धं स्याद्य
 ते रात्रौ परतः पारणं न वेत् ॥ एतं संन्यासि विषयं दिवैः पारणं कुर्यात् ॥
 ग्रहस्थापतये पि च ॥ मोहात् कुर्वेति ये रात्रौ लज्जते युः फलं च ते ॥ पारणं तिथि
 र्ना ते च कुर्यात्कस्य संक्षेपे ॥ पतो न्यथा पारणयाः व्रतजंगमवाप्तुयात् ॥ ८१ ॥
 याः कश्चित् तिथयः प्रोक्ताः पुण्य नक्षत्रयोतः ॥ संहोते पारणं कुर्यादिना श्रा
 वणरे हिणी ॥ तिथ्यं ते चैव नां ते च पारणं यत्र वा दितं ॥ तिथ्यं रारात्रि पयं
 तं स्यात्तं च पारणं दिवा दिवा ॥ यान द्वये धर्मा मिन्यां प्रातरेव हि पार
 णं तिथि यमित्रया द्वा क तिथिर्ना ते च पारणं ॥ ८२ ॥ अथ गणेश च

दुष्ठी ॥ भविष्योत्तरे ॥ मासि जाद्रपदेशु लोचनार्चयेत् ॥ मन्त्रयेन गणेश
 स्मरुपं कृत्वा विधानतः ॥ नित्यं कर्म समाध्यादौ कल्याणं विधिना ततः ॥ गंधपु
 ष्याक्षताश्चैव मध्याह्ने देवमर्चयेत् ॥ तथा च तत्काले ॥ एकविंशत्तरी गणेश
 चतुर्दशी धनुर्धरि कंसे ॥ सायं मासं हृत्ती शचकरवीर रमात ककी
 कुनी ॥ कांता दाडिम देवदास वंश ॥ सिंधुवारं तथा राती गंडज पत्रिका हर सु
 तस्या राघवे सिद्धिदाः ॥ प्रातः शुक्लतिथौ स्नात्वा मध्याह्ने देवमर्चयेत् ॥ स्व
 रात्र्या गणनाथ स्मरौ नैव च ॥ ३ ॥ चतुर्थी गणनाथ स्पष्ट विद्या प्रश
 स्पते ॥ जयायुक्ता न कर्तव्या सर्वदा शुभकांक्षिणिः ॥ गणनाथ चतुर्थी वनध्यातु
 व्यापिनी यदि ॥ जयायुक्ता न कर्तव्या कर्तव्या परसंयुता ॥ प्रहरद्वयपर्यं
 तं चतुर्थी व्रतं ते यदि ॥ परविद्धैव कर्तव्या पूर्वविद्यापरित्यजेत् ॥ चतुर्थी ग
 णनाथ स्पष्ट संग्रवांते परे हनि ॥ यदि न स्पष्टं सदा पूर्व कर्तव्या शुभकां
 क्षिणिः ॥ संग्रवांते मध्याह्ने इत्यर्थः ॥ अथ प्रसंगतो विनायक व्रतमपि

कथ्यते ॥ मासं शुचि समाख्या वद्वर्षे न वेत् ॥ विनायक व्रतं कुर्याच्चतुर्थी प
 दौ योर्द्वयोः ॥ विनायक व्रते ग्राह्या तृतीया सहितायदा ॥ चतुर्थी लै न्य देव स्पष्ट
 तो ग्राह्या परान्विता ॥ इह स्पष्टिः ॥ चतुर्थी गणनाथ स्पष्ट विद्या प्रश स्पते ॥
 मध्याह्ने व्यापिनी चैतस्यात् परतश्चेत्यरे हनि ॥ १० ॥ मातृ विद्या प्रश स्नात्वा
 चतुर्थी सर्वदा शुभा ॥ मध्याह्ने व्यापिनी न स्पष्टा गविद्या प्रश स्पते ॥ प्रसंगतः सं
 कट चतुर्थी पिकथ्यते ॥ पुराणे ॥ शृणु राज नू प्रवक्ष्यामि मंत्रैरागम संज्ञकैः ॥
 कृष्णपक्ष चतुर्थी वै निश्चि चंद्रोदये नृप ॥ पौषधी जिः शुक्लतिथौ दिवा स्ना
 या प्रसन्नधीः ॥ कार्यं संकल्पमनसा ध्यात्वा देव गणेश्वरं ॥ नित्यं कर्म समा
 ध्यादौ निश्चि चंद्रोदये नृप ॥ तत्र पीठं गणेश स्पष्ट पूजयेत् कुसुमाक्षतैः ॥ विधू
 दये यदानं स्पष्ट चतुर्थी सकटव्रते ॥ तृतीया सप्तमी ता कार्या सर्वदा शुभ
 कांक्षिणिः ॥ चंद्रोदये यदानं स्पष्ट दिवा पि दिन द्वये ॥ प्रदोष व्यापिनी ग्रा
 ह्या चतुर्थी सकटव्रते ॥ १५ ॥ दिन द्वये पिवते चतुर्थी या विधूदये ॥ परे

व्रतिनिःकार्यं गणनाय परायणैः ॥ सूर्योदयं समारभ्य चतुर्थीय च व्रते ॥
 चंद्रोदयपर्यंतं सोमवे सर्वकामदा ॥ अथ सौम्यपंचमी न विधाय तरे ॥
 मासि नाद्रपदेशु कृत्वा पंचम्या पूजयेन्मुनीन् ॥ प्रातर्नद्या तु सुस्नात्वा कश्यप
 पादींश्च सप्त वै ॥ पंचमी सेवकं तं व्यापष्टी युक्ता च नारत ॥ सौम्या ध्यामुनि
 निःप्रोक्ता सर्वपापप्रणाशिनी ॥ २ ॥ मुहूर्तं हितयं वापि पंचमी यदि वा न वे
 त ॥ सौम्या पूजनं चैव कर्तव्यं ब्रतिनिः पराः ॥ चतुर्थी संयुतायां च पंचम्या
 मुनिपूजनं ॥ ब्रतिनिर्नैव कर्तव्या यदि चेन्निःफलं न वेत् ॥ अथ द्वादशी ॥
 लिंगपुराणे ॥ शुक्लाष्टमी तिथिं याति मासि नाद्रपदेशु न वेत् ॥ पूर्वार्द्ध्याष्टमी ज्ञेया
 नोत्तरार्द्धांति धीयते ॥ प्रातर्नाद्रपदेशु मासि शुक्लाष्टम्यां च नारत ॥ पूर्वो न
 म्यर्चयेत्तत्प्राप्त्यं मूलं च व्रजेत् ॥ यान् पूजयेद्दुर्वीतां मोहादिह
 यथाविधि ॥ त्रिणिजन्मानि वै धव्यं न तेनात्र संशयः ॥ तस्मात्संपूजनी
 या सा प्रातिवर्षा विधूजनेः ॥ सुखं संतानं जननीं नर्तुं सौख्यं प्रदा सदा ॥ २७४

०२५ ॥ मासि नाद्रपदेशु कृत्वा यान् वेदष्टमी नृप ॥ द्वादशी ति विख्याता सर्वविदा प्रशस्य
 ते ॥ मुहूर्तं रोहिणी शुक्लाष्टम्यां पूजयेत् ॥ अथ द्वादशी ति सा काया ज्येष्ठा मूलं
 च व्रजेत् ॥ पूर्वार्द्धं किं लाष्टम्यां मेव कार्यः ॥ अथ ज्येष्ठाष्टमी ॥ काला दशैः ॥ ना
 दै शुक्लाष्टमी ज्येष्ठानक्षत्रेण समन्विता ॥ महती कीर्तिता तस्यां ज्येष्ठा देवी प्र
 पूजयेत् ॥ लिंगपुराणे ॥ कन्यार्के याष्टमी शुक्ला ज्येष्ठके महती स्मृता ॥ अथ ल
 क्ष्मी परिहाराय ज्येष्ठानक्षत्रं पूजयेत् ॥ ३ ॥ तत्र कश्चिद्विशेषः संग्रहे ॥ तत्राष्टम्यां
 यदा जानोः वारे ज्येष्ठर्क्षमेव च ॥ नीलज्येष्ठेति सा प्रोक्ता दुर्लभा बहुकालिका ॥
 मासि नाद्रपदेशु कृत्वा ज्येष्ठर्क्षसंयुतां ॥ तस्मिन्नेव दिने कुर्यात्पूजया परि
 पूजनं ॥ मास्ये ॥ प्रत्याष्टिकं तथा युक्तं यज्येष्ठा देवता व्रतं ॥ नीलज्येष्ठायां व्र
 तं यच्च विहितं केवलं दुर्लभं ॥ ३३ ॥ ज्योतिः ॥ मैत्रविदा सदा कार्या ज्येष्ठा कातप्र
 रायिनी ॥ मूलविदानं कर्तव्या ज्येष्ठा कामविनाशनी ॥ मूलविदा कृता ज्येष्ठा
 पुरा दुर्धने न हि ॥ पायुः क्षीणगताः सर्वे तस्मात्तां परिव्रजेत् ॥ गगति ॥

॥ अथ विगिर्वर्तना ज्येष्ठदिने ॥ यस्मिन् समाधत्ते ॥ मूलविद्या निषिद्धा
 सा तद्द्वन्द्वं ज्येष्ठमप्रदा ॥ ३६ ॥ माधवीये ॥ यस्मिन् दिने नवे ज्येष्ठमध्याह्ना
 हर्धमप्यतु ॥ तस्मिन् नहनि पूज्यासान् नृनाचेत्सर्वे वासरे ॥ इति ज्येष्ठा दे
 वा व्रत ॥ पथश्रवण द्वादशी ॥ सैव वामनजयंती तु च्यते ॥ कल्पे ॥ नभ
 स्पे शुक्लपक्षे तु द्वादश्यां श्रवणे दुनि ॥ वलेस्तु वं धनं कर्तुं मध्याह्ने वाम
 नस्तुत ॥ जयंती वामनाख्या सा सैवोपोष्या नरोत्तमे ॥ सर्वपापप्रश
 मनी सर्वकामप्रदायिनी ॥ एकादश्यां भवेद्योगो द्वादश्यां श्रवणस्पच ॥
 पूर्वार्द्धे वापि मध्याह्ने सा तीव्रमहती स्मृता ॥ ४० ॥ पुराणसमुच्चये ॥
 द्वादशी श्रवणं च स्पृशेदेकादशी यदि ॥ स एव वै स्रवो योगो विष्णु
 शंखलसंश्रुतः ॥ तस्मिन्नेवोपवासो नरः प्रदीपकः ॥ प्राप्नो
 तनुत्तमां सिद्धिं पुनरावृत्तिं पुनर्जितं ॥ पथकेवलं श्रवणं द्वादशी ॥
 माधवीये ॥ शुक्ला वा यदि वा कृष्णा द्वादशी श्रवणं चिता ॥ तयोरे १७५

वोपवासस्तत्रयोदश्यां तु पारणं ॥ एकादशी मुपोष्ये व द्वादशी समुपोषयेत् ॥
 नचात्र विष्णो पस्या दुर्गमो यो देवतं हरिः ॥ पासमासे व्रते पूर्वैर्नैव कुर्या
 द्रतोत्तरं ॥ एकदेवतमुद्दिश्य कर्तव्यं नान्यथा कचिद् ॥ द्वादश्यां तु नवेद्योगः
 श्रवणस्यादिचैव हि ॥ तदोपवासः कर्तव्यो वैष्णवैः सर्वदापि च ॥ द्वादश्यां नैव
 वै ॥ हेमाद्रौ ॥ स्कान्दादौ ॥ उत्तराष्टा संमिश्राश्रोणमध्याह्ना गापिवा ॥ पासुरा
 चैव तारास्या इति पुण्यपुराकृतं ॥ उदयव्यापिनी ग्राह्याश्रोणा द्वादशी संयुता ॥
 विश्वर्क्षसंयुता सान्तिवोपास्या ॥ शुभे शुभे ॥ इह तारहीये ॥ ४१ ॥ उदयाव्या
 पिनी कुर्यात्श्रवणं द्वादशी तदा ॥ पाचायी ॥ केचिदिच्छंति कचिन्नेच्छंति चापरे ॥
 मरुतं तजयेवापि संगवां तमथापि वा ॥ श्रवणं द्वादशी चैव संगवेव नुवर्त
 ते ॥ श्रवणं द्वादशी साक्षादुपोष्या दिक्षु तत्परैः ॥ कालानिर्णये ॥ उत्तराज्ञेति
 श्रितः श्रोणानैवोपोष्या व्रतं न वेत् ॥ नापि मध्याह्ने नूनान् लंघनाहं भवेद्य

दि॥ स्मृत्यर्थसारे॥ उत्तरावेधरहितः श्रवणदादशीयुतः॥ व्याप्नोति यदि मध्या
 के कुर्यात्तेस्मानुपोषणं॥ कादादर्श॥ पानिजिज्ञत्ति संयुक्तः श्रोणतु यदि
 वानवेत्॥ सूर्योदये यदा सोधनोपोष्या विष्णु तत्परैः॥ पानिजिज्ञत्ति संयुक्ता श्रवणदा
 दर्शतिथिः॥ सूर्योदये यदा सातु नोपोष्या विष्णु तत्परैः॥ मथानतचतुर्दशी॥ पौराणी॥
 मासिनाइपदेशुक्तं चतुर्दशीं द्विजोत्तमः॥ परंतं पूजयेत्तत्पादानंदद्याच्चराक्षितः॥
 तत्कल्पे॥ शुक्लपक्षे चतुर्दशीं मासिनाइपदेशुक्ते॥ तस्मानुष्ठानमात्रेण सर्वपापैः प्रमु
 च्यते॥ ५०॥ जयायुक्ता न कर्तव्या ह्यनंतस्य चतुर्दशी॥ पूर्णयुक्ता कर्तव्या सर्वदा शु
 कंक्षिजिः॥ स्कंदे॥ जयायोगेन यः कुर्यात्तिक्तायां पूजनं हरेः॥ वर्षपूजाफलं तस्य वा
 क्लेशे यायगच्छति॥ विश्वरूपे॥ मध्याह्नव्यापिनीयाचनाइशुक्लचतुर्दशी॥ सेवानं
 तव्रते ग्राह्या पूर्णयुक्ता विशेषतः॥ मध्याह्नव्यापिनीति मध्याह्नादवक्त्रमापनी
 येत्यर्थः॥ स्कंदे॥ उदये दिमुक्ता पि ग्राह्या नंतव्रते तिथिः॥ परविद्वैव कर्तव्या पूर्व
 विद्वानकर्तुं चित्॥ पतो मुहूर्तमात्रापि पूर्णमायां चतुर्दशी॥ तस्यामन्यर्चने

१७३

कुर्यादनंतस्य विशेषतः ॥ अथ वहजोरी तृतीया ॥ नादासित तृतीयायां विधुदये सत
 तैका ॥ सुस्ताताचाज्ञतो नारी वहजोरी समर्चयेत् ॥ वहजोरी व्रते ग्राह्या तृतीयादि
 तीयान्विता ॥ चतुर्थी सहिता कार्या तृतीयां नम्रते पुत्र ॥ चंद्रोदये यदान स्यात् तृतीयाय
 दि चैत्परा ॥ पूर्वविज्ञातदा कार्या यदि स्याद्दर्शने विधौ ॥ दिनद्वये पि चैन स्यात् तृतीया
 चंद्रोदरने ॥ परविधौ कर्तव्या पूर्वविज्ञापित्यजेत् ॥ चंद्रोदये तृतीया चै दिनद्वये पिव
 र्हेते ॥ तदा पूर्वापरित्यज्य कर्तव्या परसंयुता ॥ ५॥ अथ कपिलाषष्ठी ॥ भाद्रमास्यसि
 तेषु क्षेपानौ चै वकरस्थिते ॥ पाते कुजे च रोहिण्यां साषष्ठी कपिलामता ॥ दिवे
 व योगः शस्तोयं सूर्यपर्वशताधिकः ॥ योगस्याद्यदि चेद्रात्रौ चंद्रषष्ठी तिसा स्मृता ॥
 ६२॥ इति श्री नारायण जट्टविरचिते धर्मप्रवृत्तौ चैत्रादिषण्मासतिथिनिर्णयः ॥
 अथाश्विनप्रतिपत्नीर्णयते ॥ विश्वरूपैर्निबन्धे ॥ कलशस्थापनं कुर्यान्नंदायाम
 श्विने सिते ॥ पूजयेद्भक्तिभावेन चंडिकां भक्तिवत्सलां ॥ मत्स्यपुराणे ॥ प्रतिप
 द्याश्विने कार्यं नवरात्रं क्रमात्ततः ॥ कुरुयुक्ता सदा त्वाज्या नाराये च कुलं मतः ॥
 न च दर्शिका प्राप्तिः प्रतिपच्चंडिका र्वने ॥ उदये दिमुहूर्तपि ग्राह्या चैव परे हनि ॥ १७७

अमायुक्ता न कर्तव्या प्रतिपत्पूजने मम ॥ मुहूर्तपि प्रकर्तव्या दिताया संयुता सदा ॥
 वर्जनीया त्रयत्नेन अमायुक्ता तु पायिवे ॥ द्वितीयादिगुणैर्युक्ता प्रतिपत् सर्वशु
 भा ॥ अमायुक्ता न कर्तव्या कर्तव्या परसंयुता ॥ स्वल्पामपि प्रतिग्राह्या चैत्रावैध
 तिवजिता ॥ चित्रावैधति योगस्तु न वैद्या मत्रयं यदि ॥ प्रातरेव तदा कार्या नवरा
 त्रं सदा बुधैः ॥ द्वितीयदिने प्रतिपत्पुहूर्तद्वयं त्रयं वा स्याच्चित्रावैधतिश्च याम
 त्रयं यदि न्वे तदा प्रतिपद्येव प्रातः कर्तव्यं नैव मायां ॥ नाराये च कुलं मतः इति दो
 षश्रवणात् ॥ ७॥ तथा च वैधतिश्च तथा चित्रा समग्रा प्रतिपद्यदि ॥ प्रभाते प्रति
 पत्ता स्तितदा कार्यं तथैव तु ॥ चित्रावैधतियुक्ता चैत्प्रतिपद्वितीयान्विता ॥ तत्रैव
 पूजनं देव्याः कर्तव्यं शुभकारिणि ॥ तुल्या चैत्प्रतिपच्चित्रावैधतिश्चापि वा य
 दिकलशस्थापनं कुर्यात्प्रतिपद्येव वैदिवा ॥ स्वल्पा चैवैधतिश्चैत्रा प्रतिपत्त्रा
 धिको यदि ॥ कलशस्थापनं कुर्याद्विराचैत्रा चैवैधतिं ॥ रवेरस्तमयादवा
 कं विधिरेष उदाहृतः ॥ नोचिद्वैवकुर्वीत कलशस्थापनं बुधैः ॥ प्रतिपत्
 स्वल्पमल्पा चैव यदि न स्यात् परे हनि ॥ अमायुक्ता तदा कार्या त्यक्ता षोडशना

डिका ॥ घटिकाः षोडशाः व्याज्याः पाद्याः प्रतिपदस्तु याः ॥ कलत्रास्थापनं कुर्यादि
 ष्ठजायते ध्रुवं ॥ पूर्वतो विद्यमानं तु नवरात्रस्पृजनं ॥ नंदयामेव कर्तव्यं
 न चान्यत्र कदाचन ॥ नास्ति पूजा कुलेयस्मरात्तैः शरदिकस्पाचिह्न ॥ कर्तुं नौ
 तनिकी पूजा उद्यतो नक्तं ॥ मानरः ॥ ८ ॥ चित्रां वै धृतियुक्तां च दशयुक्तां
 पितृजेत् ॥ सुदिने पूजनं देव्याः कुर्यात्ततः पूजकाः ॥ कुर्यात्समाप्तिष्टम्भा
 प्रतिपद्वर्धते यदि ॥ दीयते मायुतायां नैव नवरात्रं न वेत्तदा ॥ इत्याश्विनप्र
 तिपदि नैव ॥ ९ ॥ पश्चात्पश्चिम नवरात्रवर्धः ॥ प्रारब्धं स्तुतकं चेत्स्यान्नवरात्रः
 कथं न वेत् ॥ विश्वरूपे ॥ पश्चिमस्यासिते पक्षे प्रारब्धे नवरात्रिके ॥
 यदि स्यात्स्तुतकं तत्र क्रियाः कार्या कथं बुधैः ॥ स्तुतकं वर्तमानं च तत्रोत्पन्नं
 यदा न वेत् ॥ देवी पूजा प्रकर्तव्या मंत्रैर्यज्ञविधानतः ॥ स्तुतके पूजनं प्राक्तं दा
 नं चैव विशेषतः ॥ देवीमुद्दिश्य कर्तव्यं तत्र दोषो न विद्यते ॥ प्रारंभात्प्राक्
 समारब्धं यदि चेत्स्तुतकं न वेत् ॥ बडिका पूजनं तत्र कथं स्यादिति संश

यः ॥ कारयितव्यमन्येन देव्यः पूजादिकवयत् ॥ न त्यजेत्पूजनं देव्याः कारयेद्
 गृहिहोत्रवत् ॥ पथविधिरति धियते ॥ दुर्गादे ॥ प्रातरन्यजनं दायां कृत्वा पु
 ष्पाहवाचनं ॥ सेविजो वेदसंपन्नो नृकृत्वा देवीं प्रपूजयेत् ॥ सुखि कुरुते ततो
 दद्यादित्युक्ता सा दक्षिण ॥ मया कर्मण्युपक्रांते सत्युक्ता नवमे क्रतौ ॥
 स्तोत्रदेव्यास्तथा स्तुतं दुर्गारिखं मंत्रमेव च ॥ स्तुतं वाप्यश्रियो मंत्रं न्यसुं ज
 या स्वमेव च ॥ १० ॥ पादित्यादिग्रहाणां च गणेशाक्षेत्रपालयोः ॥ यजे
 न्मंत्रान्यथा शक्त्या कारयेद्यथा वा द्विजैः ॥ कर्तव्यः कारयितव्यो जपेन मंत्रा
 दिकाश्च वै ॥ स्वेनैव ब्राह्मणैर्वापि वैकैकः कोटिरुच्यते ॥ त्रिकालपूजयेद्दे
 वीं जपस्तोत्रपरायणः ॥ कुमारीश्च तथा विप्रान्नृजो जयेत्प्रतिवासरं ॥ ११ ॥
 एकैकं पूजयेत्कन्यामेकादृत्पातयेत् ॥ द्विगुणं त्रिगुणं वापि प्रत्येकं नवकं च या ॥
 एकवर्षा तु या कन्या पूजार्थं तां पारित्यजेत् ॥ गंधपुष्पाफलादीनां प्रीतिस्तस्या
 निवेद्यते ॥ द्विवर्षकं न्यामारुह्य दवावषा विधिः कर्मात् ॥ पूजयेत्सर्वकार्येषु

तथा विध्युतमार्गतः ॥ ६ ॥ ध्यावाहना सनैः पादैः वस्त्रगंधाक्षतादिभिः ॥ धूपदीप-
फलैश्चैव तांबूलैः प्रतिवासरं ॥ यावन्नंदसमाख्यनवमी महती न वेत् ॥ ताव-
देव हि कर्तव्या जपपूजादिभिः क्रमात् ॥ इति नवरात्रविधिः ॥ पथनवमी ॥
सूर्योदयनिबन्धे ॥ पञ्चयुक्त्वा कनवमी द्युष्टमी मूलसंयुता ॥ सामहानवमी तस्यां
जगन्मातरमर्चयेत् ॥ तथा च सूर्योदये च इकायां ॥ शुक्लाष्टम्यां धिने मासिया
मूलसंयुता ॥ सामहानवमी प्रोक्ता सा पि चात्पंतदुर्लभा ॥ नवम्यां
वर्तेते ग्राह्या पूर्वतः परतोपि वा ॥ यथा प्रतिपदा दी स्यान्नवदुर्गा चिनेदि ॥
विधिना नवदुर्गाश्च क्रमात् प्रतिपदादिषु ॥ तिथिश्चावर्तनाद्या सुनवम्यां तां
सुपूजयेत् ॥ तिथिप्रसुक्ता पूजा वा तिथिर्वा वर्तते न ह ॥ सा च पूर्वो तिथिप्रोक्ता
समंतान् पूर्ववासरे ॥ पावर्तने द्वये तत्र तिथिरेका न वेद्यदि ॥ सा तिथिः परतो ग्रा-
ह्या पूर्वो ह न्यस्तु वानवा ॥ नवम्यां तु जपं होमं समाप्य विधिबद्धलिं ॥ पन्थया कु-
रते यस्तु पुत्रदारधनदायः ॥ सूर्योदये परं रिक्ता पूर्णस्यादपरायदि ॥ बलि-
दानं प्रकर्तव्यं तत्र दशः शुभा वरः ॥ १६ ॥ पञ्चम्यामुदिते सूर्ये दिना ते नवमी ॥ १७ ॥

न वेत् ॥ प्रजाते बलिदाने च किंचिन्मात्रापि लभ्यते ॥ दुर्गार्णवे ॥ पश्चिमस्यासिते
पक्षे नवमी याष्टमी युता ॥ सा ग्राह्या पूजने देव्या होमे ग्राह्या परा न्विता ॥ नवम्यां
पूर्वविद्यायां होमं यः कुरुते यादि ॥ विनापत्यकलत्रादिना शयेन कुलं यतः ॥ सूर्यो-
दये यदा नस्या नवमी चापरे हनि ॥ तदाष्टम्यां युता कार्या नवमी भरतर्षणि ॥
२॥ संगवे यदि वर्तते नवमी चापरे हनि ॥ होमं तत्र प्रकुर्वीत बलिदानादिकं च
यत् ॥ तथा चाणवे ॥ मुरुतां दनुवर्तेते नवमी यदि चेत्यरा ॥ पारम्य पररात्रे तु
होमं तत्र समापयेत् ॥ कुंकुमाक्तैर्नवान्नेन दाले दद्याद्विचैक्ष्ण धानतः ॥ पूर्वोक्ता
दिक्तु सर्वासु तत्तन्मंत्रैर्णवे क्रमात् ॥ ब्राह्मणान् पूजयेत्तत्प्रावस्त्रालंकारभूष-
णैः ॥ सुविग्नोदक्षिणां दद्याच्छ्रेयः संपादयेत्ततः ॥ संपूजयेद्देवतां सन्ध्यां कु-
मारीं च सुवासिनीं ॥ पूजयेद्गंधपुष्पैश्च वस्त्रालंकारकंकुके ॥ श्रेयःफलं स-
मासाद्य देव्यास्तु पुरतस्स्थितः ॥ हुतं दत्तं च यद्देवैः तत्सर्वं विनिवेदयेत् ॥ २६ ॥
यजमानं सपत्नीकं सुतनातु समन्वितं ॥ कलशस्यादकेनैवमाजयेत्तच्चुतपक्ष-
वैः ॥ ब्राह्मणं पातिषि च युर्वेदमंत्रयथाविधिः ॥ कुमारीं ब्राह्मणं चैव नोजयेत्तु सु-

वासिनी ॥ दीनां धनपणदी श्रुतं जीया सह वंधुभिः ॥ इत्थं यः कुरुते मत्तः पूजा
 प्रतिवसरं ॥ यं यं कामयते कामा देवी तस्मै प्रयच्छती ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पूजनी
 यामहर्षिभिः ॥ ३३ ॥ इति श्री नारायण धर्म नवरात्रप्रकरणं ॥ पद्यविजयाद
 रात्री ॥ पश्चिने दशमी शुक्लां श्रवणेन समन्विता ॥ विजयादशमी प्रातोः स
 चैवात्यंतदुर्लभा ॥ ज्योतिः सारे ॥ पश्चिने न स्यात्सिते पक्षे दशमी रात्र्यांतरको
 दये ॥ सकाले विजयो ज्ञेयः सर्वकामार्थसिद्धये ॥ इति संध्यामति
 कांतः किंचिदुद्दिन्नतारकाः ॥ विजयो नाम कालो यं सर्वकामार्थसाधकः ॥
 ३३ ॥ पश्चिने न स्यात्सिते पक्षे दशम्यां सर्वरात्रिषु ॥ सायंकालोऽसुनाया
 त्रादिवावा विजयाक्षणे ॥ एकादशी विजयो मुहूर्तः ॥ तथा च स्मृतं तरे ॥
 दशम्यां तु नरैः सम्यक् पूजनीया पराजिता ॥ दशमीं दिशि माश्रित्य त्व
 पराङ्मुखं प्रयत्नतः ॥ सायंकाले यदा न स्यादशमी चापरे हनि ॥ नवमी
 संयुता कार्या सर्वदा जयकांक्षिभिः ॥ नवमी शेषसंयुक्ता दशम्यां विज

योऽसवं ॥ कुरुरामवमित्युक्तं वसिष्ठेन महात्मना ॥ नवमी युतायां दशम्यां
 प्रस्थानं कार्यं ॥ ज्योतिः ॥ या पूर्णनवमी युक्ता तस्यां पूज्या पराजिता ॥ होमार्थं विज
 यायं च प्रयाणं विधिनानरैः ॥ पश्चिने शुक्लपक्षे तु दशम्यां पूजयेन्नरः ॥ एका
 दश्यां न कुर्वीत पूजनं चापराजितं ॥ स्कंदे ॥ दशमी यस्मिन् ध्वजप्रस्थाने कु
 रते नरः ॥ तस्य संवत्सरं राजेन कापि विजयो न वेत् ॥ दशमी मभ्यर्चनस्ते
 रां यात्रा निर्विघ्नसिद्धये ॥ वासुदेवात्वाचदिदुःप्रस्थानमाचरेत् ॥ प्रस्था
 ये ॥ इति स्पष्टं दशमी शुक्ला पूर्वविद्यापरित्यजेत् ॥ तदुक्तं पुराणं समुच्च
 पट्टाभिषेचने ॥ तथा च स्कंदे ॥ एकादश्यां युतायां तु दशम्यां सुखादिकं ॥
 शुक्लाय माश्रित्येमां सि कुरुते नरतर्पणं ॥ सूर्योदये यदा राजन दृश्यते द
 शमी तिथिः ॥ पश्चिने मासि शुक्ला तु विजयां तां विदुर्बुधाः ॥ मार्तेऽस्योदये पु
 ण्यावर्तते दशमी तिथिः ॥ पश्चिने शुक्लपक्षे तु सा नवजयदा नृणां ॥ ४५ ॥ नि

विदेष्टे च कर्तव्यं तैलाभ्यंजनमादयत् ॥ अश्वानामपि कर्तव्यं तैलस्नानं नदीज
 लैः ॥ इति श्रीधर्मो विजयादशमीनिर्णयः ॥ अथ दीपमाला ॥ नविष्टोत्तरे ॥
 अश्विनस्यासिते पक्षे चतुर्दशीं श्यां विधूदये ॥ स्नातव्यं तिलतैलेन नने
 नरकभीरुनिः ॥ विधूदये यदानस्यादिषासितचतुर्दशी ॥ जयान्वितायां
 रिक्तायां नरः स्नायाद्विधूतये ॥ त्रयोदशी युतायां च चतुर्दश्यामिषासि
 ते ॥ विधूदये नरः स्नायान्नरकं नैव पश्यति ॥ ५० ॥ विधूदये चतुर्दशीं
 भवेद्यदि चतुर्दशी ॥ नारकीति च सा प्रोक्ता चाश्विनस्यासिते बुधे ॥ स्ना
 तव्यं तिलतैलेन नारकां वै नरोत्तमैः ॥ मुमुक्षुनिः सकामैश्च सर्वैरपि म
 हामुने ॥ इंदुक्षये पिसंक्रांतौ वारे पाते दिनक्षये ॥ तत्राभ्यंगमदोषाय प्रा
 तः पापापनुत्तये ॥ ५३ ॥ अपामार्गं भ्रातृमयि स्वायः कुर्याद्यत्तत्पर्यं ॥ न का
 रयप्रदातव्यो दीपः सुपूज्यदेवताः ॥ ईशासितचतुर्दशीं मिंदुक्षयतिथ्यां
 वपि ॥ कुजादौ स्वाति संयुक्ता तदा दीपावली भवेत् ॥ तैलेन च मीजलेन १८९

गादीपावल्यां तथा वसेत् ॥ अथ मायामाश्विने मासि पितृकर्मविधाय च ॥ दी
 पदानंततः कुर्यात्प्रदोषे च ततोऽमुकं ॥ नारीजनं द्वितीये क्षिप्रातः काले
 विधियते ॥ तत्रैव विधिना कार्यं सुरतीनां च पूजनं ॥ प्रतिपत्परवि
 द्यायात्पाजं सा पूजने गवां ॥ नारीजनोऽस्वाभ्यंगदशविद्वां परित्यजेत् ॥
 दर्शविद्वाग्रहीतव्या प्रतिपत्पूजने गवां ॥ परविद्वाप्रशस्तास्यादन्यंगादि
 महोऽसवे ॥ नंदायामुदये भ्यंगे कृत्वा नीराजनं ततः ॥ सायंकाले पिकर्तव्या
 स्त्रिनिर्मलगलमालिका ॥ ५॥ मुरुर्त्तं वत्तं ते दशो भिगल्यं तदिने भवेत् ॥ वि
 तापत्य कलत्रादित सर्वे नश्यते ध्रुवं ॥ अथ चेत्प्रतिपत्स्वल्पा भवेद्यदि
 परे हनि ॥ द्वितीयायां तदा कार्या सायं भंगलमालिका ॥ मुरुर्त्तं मपि वत्तं तत्र
 तिपत्कर्त्तव्यं के तथा ॥ उस्वादिषु कृतेषु कर्त्तव्या शुभकांक्षिभिः ॥ प्रतिपत्
 स्वल्पमात्रा पिय ॥ दिनस्यात्परहनि ॥ पूर्वविद्वा तदा कार्या सीतपक्षे च का
 र्त्तिके ॥ यास्मिन्नेव दिनस्वातौ तस्मिन्नेव दिने भवेत् ॥ स्वातिप्रयुक्तमभ्यंगं

कर्तव्यं शुभकांक्षिनिः॥ स्वात्पादौ मंगलं स्नानं कर्तव्यं मंगलप्रदं॥ मध्ये तु
मध्यफलदं मंते स्थादशुभं सदा॥ ६९॥ अपन्यंगं येन कुर्वीति यदि स्वातिनि
मित्तकं॥ न मांगल्यं न वेत्तेषां यावत्स्यादं सरं ध्रुवं॥ दीपावलीति संज्ञा
रूपं भूतादि त्रिदिनं क्रमात्॥ दिजातिन्यो न वेद तं सर्वं तत्राक्षयं न वे
त्॥ तथा च जारते॥ यादृशेन च जावेन तिष्ठंतस्यायुधिष्ठिरः॥ हर्षदैन्यादि
रूपेण तद्वर्षं प्रतिमाति हि॥ पथस्कंदषष्ठी॥ उपोष्य पंचमी शुक्लमागशी
र्षे नराधिप॥ जयंतीति हि येषष्ठा शिवलोकं व्रजंति ते॥ ७०॥ स्कंदोपवासे
स्वीकारं पंचमीपरसंयुता॥ चतुर्थी संयुता याच कर्तव्या न कदाचन॥
मार्गशीर्षे सितेपक्षे कर्तव्या स्कंदपूजने॥ त्रिमुहूर्तयि दाषष्ठी पराशरे वा
न्यथा पुरा॥ स्कंदषष्ठी तु कर्तव्या पंचम्या सहिता बुधैः॥ उपवासे पुरा प्रो
क्ता परा स्कंदस्य पूजने॥ सप्तम्या सहिता या तुषष्ठा स्कंदप्रपूजने॥ पा
रणं तत्र कर्तव्यं ब्राह्मणैः सह बंधुभिः॥ तथा च स्कंदे॥ मार्गशीर्षे तु

या शुक्लाष्टम्यं कंसिततारकाः॥ चंपारव्या स्कंदषष्ठी च स्यात्तरापापनाशि
नी॥ ७१॥ अपवाठं शुक्लषष्ठा तु स्कंदं कश्चित्प्रपूजयेत्॥ पथरथसप्तमी॥
माघमासे सितेपक्षे सप्तमी स्यादथ स्पृह॥ तत्र स्नानं च दानं च तत्सर्वं
मक्षयं न वेत्॥ सप्तमी माघमासस्य शुक्लाष्टमी संयुता॥ मुहूर्तमपि कर्तव्या
स्नानदानव्रतादिषु॥ माघस्य शुक्लपक्षे तु सप्तमी या त्रिलोचना॥ जयंती नाम सा
प्रोक्ता सर्वपापहरातिथिः॥ स्मृतिचंडिकायां॥ सूर्यग्रहणं तु ल्या तु शुक्लमा
घस्य सप्तमी॥ परुणोदयवेलायां तत्र स्नानं महाफलं॥ तथा च स्कंदे॥
रविवारेण युक्तायां सप्तम्या मरुणे दये॥ पुण्यक्षेत्रे सिते माघे जास्करं यस्तु
पूजयेत्॥ न रोगान्न जयंत स्पृहास्त्यमृत्युर्न चापदः॥ सर्वांश्च कामानवाप्नो
ति सूर्यलोकं स गच्छति॥ पथशिवरात्रिप्रसूयते पौराणे॥ कृष्णपक्षे
न वेदानुमाघमासे चतुर्दशी॥ शिवरात्रिर्निप्रोक्ता महापातकनाशि ति
नी॥ यद्यर्धरात्रययं तं न वेष्टि वचतुर्दशी॥ त्रयोदश्यायुताकायनिरेः

शिवपरायणैः। तथा च स्कंदे ॥ न वेद्यदेन यो दृष्टं नृतव्याप्तमहानि शिवा
 वरात्रिव्रतं तत्र कुय जागरणं निशि ॥ ८६ ॥ दिनद्वये यध रात्रे वर्तते च चतुर्दशी ॥
 परैव सायक तैव्या न च पूर्वा कदाचन ॥ दिनद्वये यदा न स्यान्मध्य रात्रे चतुर्दशी ॥
 तदा पूर्वापरित्यज्य कर्तव्या सानरैः पराः ॥ इति शिवरात्रिविधिः ॥ पथमास शिव
 रात्रिः ॥ प्रतिमासे पिकर्तव्या कृष्णपक्षे चतुर्दशी ॥ प्रदोष व्यापिनी चैव पूर्वा वा
 यदि वा परा ॥ शिवपुराणे ॥ प्रदोष व्यापिनी ग्राह्या शिवरात्रिः शिव प्रिये ॥ रात्रौ जा
 गरणं यस्मात्तस्मात्तां समुपोषयेत् ॥ ८७ ॥ त्रयो दश्यास्तगे स्तर्ये च तस्तद्वचना
 डिषु ॥ न्तत विद्वा तु या तत्र शिवरात्रिव्रतं चरेत् ॥ प्रदोष व्यापिनी ग्राह्या मासि
 कीचा चतुर्दशी ॥ शिवरात्रिव्रते पूर्वा कर्तव्या सा परा स्यतु ॥ पथ प्रदोष वक्ष
 ए ॥ ज्योतिः ॥ त्रिमुहूर्तं प्रदोष स्याद्वी वस्तं गते सति ॥ महानिशा निशीथं च मध्य
 स्थं घटिका द्वयं ॥ पथ होलिका ॥ न विष्णो तरे ॥ तपस्ये पौर्णिमा स्यात्तुरजन्या
 होलिको सकः ॥ कर्तव्या नदि वा विद्या रिक्ता यां प्रतिपद्यते ॥ नारदः ॥ प्रतिपद् १८३

इति पूर्णसंधि र्यद्यं पराक्ते स्याद्वागः प्रातः परे हनि ॥ कुर्वाणः प्रतिपद्मं चतुर्थे पि
 नदुष्यति ॥ पपराक्ता यवारात्रौ यदि पर्व समाप्यते ॥ उपोष्या तत्र पूर्वोद्युस्तदहयोग इ
 ष्यते ॥ उपोष्येति पन्वा धनं कार्यमित्यर्थः ॥ माधवीये ॥ षोडशो ह न्य निष्ठेष्ट मध्या
 पंचदशो हानि ॥ चतुर्दश जपे न्येष्टि पाप सप्तदशो हनि ॥ इति स्यात्त्रिपाकः ॥ प
 यामा वा स्या ॥ तत्रेहं सूत्रं ॥ पमाना स्या या मपराक्ते पिंड पितृ यज्ञो दक्षिणा ग्रेरे
 कोऽमुक मिति ॥ पूर्वाक्ते देवानां मध्यं दिनो मनुष्याणां पपराक्तेः पितृणां मिति ॥
 पाहिताग्ने विषय एव जागत्रयमुक्तं ॥ तथा च सूतिः ॥ दशैत्रोक्ता त्रयो भागा आहि
 ताग्ने स्तु सर्वदा ॥ पिंडवाहार्थं कर्तुं कुयदित्येवं मनु रब्रवीत् ॥ तथा च काल निर्ण
 ये ॥ दशैत्राद्विधि त्रिधां शिवदिनां त्यां शो पराक्ते चरे नित्यं यद्यु नयेद्युरेष
 विहितः ॥ सर्वा पराक्ते स्थितिः ॥ दशैत्रि द्वाह गोपराक्ते लव युक् चैव स्यात्तदाद्यः
 क्षये वक्षो वक्षे नु प्रथमे किं बहु च गणे ग्राह्या सत्या ध्वयिनिः ॥ १२ ॥ प्रदोषे स्तु य
 ये समेत दुदितं साग्ने निरग्नि विज स्त्री शूद्राः कुतुपे स्थिते वितनु युदरा स्थि
 तं पार्वणं ॥ द्वैधेऽप्यं कुतुपं समग्रमपि वायो न्येत्यसा विष्यते ॥ दशैत्रे द्विदिने १८४

तनवास्तुयार्चिताहोलिकादिवा ॥ संवत्सरं च तत्राष्टपुरं हंति च साहुतं ॥ कालवि
 नैके ॥ ग्रहरद्वयातुपरतः फा ॥ १० ॥ तु नवेतिथिः ॥ न दामु खपरित्यज्यका
 यीहो लामनीषिभिः ॥ चतुर्दशं ग्रहरद्वयत्रयाह ध्वं वायुमिमांसा स्यात्तद्विशे
 षो ॥ अविष्योत्तरे ॥ सार्धं यामत्रयं वा स्याद्विती यदि वसेयदा ॥ प्रतिपद्वध
 मानाहितदा साहोलिका स्मृता ॥ अपय स्याद्विपाकः ॥ कारिका ॥ ग्रहप्रवे
 राहो माद्यापौर्णिमा स्यांगमिष्यते ॥ तस्यां तां प्रारभेते निर्वृत्तिकारेण नापितं ॥
 सद्यः कालो न वेद्यद्वापौर्णिमा सस्तु पावयिः ॥ स्यात्तीपाकस्तु कर्तव्य
 सद्यः नैव श्रुतिनोदनात् ॥ १० ॥ सद्यः कालं लक्ष्मणं ॥ स्मृतिनाह ॥ सं
 धिश्च संगवाहध्वं प्राक्चेदावर्तनादिवः ॥ सपौर्णिमासि विज्ञेया सद्यः कालो
 नवेतिथिः ॥ वद्वौ हो ये कयं तिथेः परस्याद्यद्विकारस्तथा ॥ सुन्युना सद्ये वा न्यधि
 कास्तु तासां ॥ पर्थो विद्यो ज्यो न तथा प्रयो ज्यं हा से प्रथमे दिने तत् ॥ पर्वण्ये यश्च
 तुर्थो रा ॥ पायाः प्रतिपदि दास्तथा ॥ याग कालः ॥ सविज्ञेयो प्रातस्तु लोमनीषिभिः ॥

७ भु

द्वयेपिकुतुपं नान्वेत्य सावादितः ॥ अपनाहिताग्न्यादियंच धाविनागेपि वक्ष्यते ॥ तत्र स्म
 तिः ॥ प्रत्यादिके तथा दशैपंच धादिनसः स्मृतः ॥ द्विजानां मेव सर्वेषां मिति प्राहुर्मनीषि
 णः ॥ कालादहो ॥ दशैयत्रा पराक्षं स्पृशति स दिवसः श्राद्ध कालं द्वयोपि यत्रानल्यो
 पदासौ यदि नवतिसमः ॥ दीयमाणे तु पूर्वः वद्वौ साम्पप्यनग्रे युवातवषलयो
 श्वश्च एवाहिताग्नेः ॥ पूर्वो नक्ता पराक्षं स्पृशति च कुतुपं स्पृशे तो यं विधी स्यात् ॥
 १६ ॥ हारितः ॥ पपराक्षं पितृणां तु यापराक्षा तु गामिनी ॥ साग्राह्या पितृकृत्येषु न पू
 र्वाक्ता तु यायिनी ॥ श्रुतं विद्वाममा वास्या मो हादग्नानतोपि वा ॥ श्राद्ध कर्मण्येकु
 र्युस्तैतमायुः प्रहीयते ॥ प्रतिपद्यप्यमा वास्या नापराक्षं गता नवेत् ॥ न तविद्वैव सा
 ग्राह्या पितृ कर्मणि सर्वदा ॥ न तविद्वप्यमा वास्या प्रतिपदमिश्रितापि वा ॥
 पितृ कर्मणि विद्वं हिः ग्राह्या सेवा पराक्षिकी ॥ २० ॥ इति अपमा वास्या निर्ण
 यः ॥ अपय प्रत्यादिक निर्णयः ॥ तत्र स्मृतिः ॥ रवे रुदयमारभ्य सायं या स्पृशते
 तिथिः ॥ सैव प्रत्यादिके ग्राह्या पूर्वस्यादन्यथा विधिः ॥ तिथि यो दयमारभ्य

सा यार्क यदि चेस्पु शोद ॥ प्रत्यष्टिके मां के चेति ग्राह्येति मुर अंत ॥ तथा च सौहिमा
 दौ ॥ सा यंतं न्यपतत्र ये न्मृततिथिः सैवाष्टिके मासिके ग्राह्या सोऽपराह्णयार्क
 दितदातत्राधिजासाततः तुल्यासाहुनयापराह्ण समये पूर्वा न चेतद्वयोः ॥ प्र
 वेवत्रिमुहूर्तमस्तसमये नो चेत्परीवोचिता ॥ अथ न्यत्र ॥ उभयत्रापराह्ण श्रेत
 भवेद्यत्राधिकोऽस्ततः ॥ तुल्यावेहुनयत्रापि पूर्वानोचेत्तथैव तु ॥ कुतुपाद्या
 मुहूर्तान्त्रि न्यदा चरति जास्करः ॥ सकालः कुतुपस्तत्र पितृणां दत्तमद्यं ॥
 प्रारब्धकुतुपश्चाद्वेकुर्यादाशेरुणं बुधः ॥ विधिः ॥ शो विधिमास्थाय शो हिण
 तु न लंघयेत् ॥ २६ ॥ इत्यादिक निर्णयः ॥ अथार्धोदय निर्णयः ॥ न विष्योत्तरे ॥
 अमा की श्रवणे पाते युक्ता चेत्सु अमा च योः ॥ अर्धोदयः स विज्ञेयः कोटिस्तु यं गृहेः स
 मः ॥ दिवेव योगः शस्तो यं उषका लेपि वा यदि ॥ नैव रात्रौ तु कर्तव्यं न रैधमपि
 रायणैः ॥ स्कादेः ॥ अर्धोदये तु संप्राप्ते सर्वगंगा समंजलं ॥ शुद्धात्मानो द्विजाः
 सर्वे भवे युक्ता संयुतः ॥ यत्किंचिच्छ्रियते दानं तदिदं मे सुसन्निभं ॥ पितृमुदि

अथ दत्तं गत्या श्राद्ध समं भवेत् ॥ चतुषष्टिष्वलं मुरखं ममं त्रैतत्र कारयेत् ॥
 चत्वारिंशत्पलं चापि चतुर्विंशतिरेव वा ॥ निधाय पायसं तत्र पद्मम
 ष्टदलं लिखेत् ॥ पद्मस्य कर्णिकायां सुवर्णमंत्रं सुवर्णकं ॥ ३३ ॥ तदन्तावेत
 दधेवा तदधेवा पिकारयेत् ॥ कलातु तंडुलेः शुद्धैः पद्ममष्टदलं शुभं ॥ अमं
 त्रस्यापयेतत्र ब्रह्मविष्णु शिवात्मकं ॥ तेषां त्रीतिकरार्थं यिश्चेत मात्यैः सुशो
 भनैः ॥ वस्त्रादिभिरलंकेत्पत्राक्षणा यनिवेदयेत् ॥ विधाय वेदविडुषेशो
 त्रियाय कुटुंबिने ॥ दानमंत्रः सुवर्णपायसामंत्रं यस्मादेतत्र यीमय ॥
 आवयोस्तारणं यस्मात्तज्जहाण दिजोत्तमः ॥ समुद्रमेखलां पृथ्वीं सम्पृदत्वा स्य
 यत्फलं ॥ तत्फलं लभते मर्त्यः कृत्वा दानममंत्रकं ॥ इत्यर्धोदयः ॥ अथार्धोदय
 शो ॥ न विष्योत्तरे ॥ अर्धोदये दयवेधस्तस्मात्तीनां कथितो बुधैः ॥ अथ
 एदयवेधस्तस्मात्तीनां कथितो परैः ॥ सूर्योदयसमारभ्य परतः सूर्यद
 र्शनं ॥ एकादशी भवेद्यात्संपूर्णसा स्मृता बुधैः ॥ संपूर्णैकादशी यत्र प्र

नाते पुनरेव सा ॥ सर्वे रे जो त रा का यी पर तो द्वादशी यदि ॥ तदा पूर्व दिने
 त्याज्यं स्मार्ते ग्राह्यं परं दिनं मितिके चित् ॥ नविष्यो तरे ॥ संपूर्णै का दी यत्र
 प्रजाते पुनरेव सा ॥ दुष्यते द्वादशी तस्मिन्नुपवासः कथं न वेत् ॥ उपोष्ये
 दे तिथी तस्मात् स्मार्ते रापि मुमुक्षु निः ॥ पारणंतु त्रयोदश्यां केचिदाहुर्म
 नीषिणः ॥ ५३ ॥ व्याघ्रः ॥ प्रथमं हनि संपूर्णं यस्या देकादशी यदि ॥ द्वादशी च
 यदा ता तद्वश्यते पुनरेव सा ॥ त्रयोदश्यां कियन्मात्रा द्वादशी न वेद्य न ९
 दि ॥ पूर्व ग्राह्या गृहस्थे स्तुयति तिथौ त रा सदा ॥ इति केचिदुक्तं ॥ अपत्रा
 पिविषै रौ माह ॥ व्याघ्रः ॥ संपूर्णै कादशी यावत्परतोपि विवर्धते ॥ स्मा
 र्ते उपोष्या पूर्व व द्वादशी परतोपि चेत् ॥ तथा च गालवः ॥ संपूर्णै काद
 शी यत्र प्रजाते पुनरेव सा ॥ द्वादशी परतोपि स्या पूर्व मुपवसे ज्ञा ॥
 गो निलः ॥ एकादशी व्रतं श्रेष्ठं पृथी नाश्रात्मकं च यत् ॥ स्मार्ते स देवक १८६

त्वं वृद्धो चाप्याह गो निलः ॥ ५४ ॥ एकादश्यां द्वादश्यां वा वृद्धे स त्यां षष्टि ना
 श्रात्मकं ॥ एकादशी व्रतं स्मार्ते रेव कर्तव्यमित्यर्थः ॥ तथा च जात्रा निः ॥ ए
 कादशी यदा षष्ठी नाडिका स्यात्परैव सा ॥ स्मार्ते कायसिदा पूर्वा द्वादशी प
 रतोपि चेत् ॥ स्कंदे ॥ संपूर्णै कादशी वृद्धिमुपेया द्वादशी पुनः ॥ दृश्यते पि हि
 पूर्वैव स्मार्तेः कार्यं न चापरैः ॥ गालवः ॥ संपूर्णै कादशी किंचिद्वादशी च परे
 त्पि ॥ स्मार्तेः पूर्वा सपत्नीकैः कार्यं ति नितरा ॥ तथा च व्याघ्रः ॥ एकादशी
 द्वादशी च उन्नयं वर्धते यदि ॥ पविद्धै कादशी कार्या गृहस्थे ति तिः परैः ॥ इति
 सिद्धांतः ॥ पविद्धै कादशी कला या नवेत्युत्र वा नृ गृही ॥ द्वादश्यां पारयेद्विवा
 हरि वासरं सजितं ॥ ५५ ॥ पथ विद्धै कादशी कर्तव्यं तिका लानिर्णयः ॥ द
 शमी शेष संयुक्तां द्युपोष्यै कादशी तदा ॥ यदा न स्यात्त्रयोदश्यां कला वा द्वाद
 शी यदि ॥ न चेदेकादशी पूर्व द्वादशी परत स्थितं ॥ उपोष्या दशमी विधा यदि
 चेत्परमं पदं ॥ गालवः ॥ एकादस्युदये किंचि परे कि द्वादशी न चेत् ॥ युद्धाशुद्ध

नपिस्मार्तैः कर्तव्या दशमी युता ॥ तथा चार्थः ॥ एकादशी यदा वापि द्वादशी लुप्य
 तेथ वा ॥ दशम्या संयुता को यमिहापातक नाशिनी ॥ ६ ॥ एका नलभ्येत सक
 ला द्वादशी भवेत् ॥ उपोष्या दशमी विद्वा र्षिक दालको ब्रवीत् ॥ पाप्मे ॥ द्वाद
 श्याः प्रथमे यादो हरि वासर संज्ञकः ॥ तदंते पारयं कुर्या दन्याया दोषर्जं भवेत् ॥
 अथ वैज्ञव्यैकादशी ॥ नारदाये ॥ उदयात् प्राग्यथा नाथ च तस्माद्यटिका स्त
 याः ॥ अपरुणे दय विद्धै व सतां नोपवसे दिति ॥ अपरुणे दय नैलायां दश
 मी यदि दृश्यते ॥ सा विद्धैकादशी तत्र पापमूलमुपोषणे ॥ अपरुणे दय काले
 तु दशमी नहि दृश्यते ॥ सैव शुद्धा तदा ज्ञेया तत्रैवोपवसे दिति ॥ पञ्चपुरा
 णे ॥ नवमी पक्षमेकं तु दशमी परतो यदि ॥ उपोष्या द्वादशी शुद्धा त्रयोदश्यां तु
 पारणे ॥ पविद्धैकादशी यत्र संपूर्णा द्वादशी भवेत् ॥ त्रयोदश्यां किं यन्मात्रा द्वा
 दशी यदि वा भवेत् ॥ उपवासद्वयं कुर्याद्विष्णु नक्तैर्विशेषितः ॥ विष्णु पूजा

१८७

२६

रतैः कार्यैश्च दशम्यामेव पारणं ॥ तथा च पञ्च ॥ दशमी वेधही नाचेत्परतो द्वादशी य
 दि ॥ उपवासं यं कुर्याद्विष्णु नक्तैः परायणः ॥ एकादशी मुपोष्या द्वादशी समुपो
 षयेत् ॥ न तत्र विधिजोपस्यात् उ जयो देवतं हरिः ॥ ७ ॥ यदा न वेदती वा ल्या द्वा
 दशी पारणादिने ॥ उषः काले द्वयं कार्यं प्रातर्मध्याह्न एव च ॥ पल्यायामथ वि
 ष्णु द्वादश्यामपरुणे दये ॥ स्नानार्चनक्रियाः सर्वाः दानहोमादिकाश्च ये ॥
 एतस्मात्कारणे विप्रः प्रत्यूषे स्नानमाचरेत् ॥ पितृतर्पणं संयुक्ता द्वादशी
 स्यात्कलायदि ॥ यदा स्याद्द्वादशी स्वल्पा ह्याकर्षा वृत्तुजेः तदा ॥ यदा स्वल्पा द्वा
 दशी स्यादाकर्षा वृत्तुजे भवत् ॥ प्रातर्मध्याह्निकस्यापि तत्र स्यादपकर्षणं ॥
 पंचपंच उषाकालः सप्तपंचारुणे दयः ॥ पष्टपंचा नवेत्प्रातः शेषः सूर्यो
 दयो भवेत् ॥ इत्येकादशी ॥ अपयोपवास राक्तविषये ॥ उपवासे लशक्तानां
 मांशी ते रुध्जीविना ॥ एकनक्तादिकं कार्यं निहा बोधय नो मुनिः ॥ ११ ॥ एकनक्तै
 न नक्तै न जीर्णवृद्धा उराश्च हि ॥ नाति क्रमे युर्वा दश्यामुपवासव्रते न च ॥ असा

मर्त्येशरीरस्य ब्रतं न गोन जायते ॥ संक्रान्ते संकटे कार्ये द्वादश्यां मंत्रपूर्वकं ॥
 अथ हि संक्रान्ते पारकं कुर्यात्पुनर्भुजं न दुष्पति ॥ पत्नी पुत्रो धनं ज्ञाता कुर्यात्पुत्रो
 धनं व्रतं ॥ एषामेवाववा न्यत्र ब्राह्मणं विनियोजयेत् ॥ पश्चाद्यो महा
 द्वादश्यां निर्णीयते ॥ तत्र तिथिप्रयुक्ता श्रवणं नक्षत्रप्रयुक्ता श्रेति ॥ पु
 राणेन च तस्मात्स्थिति युक्ता श्रवणं द्वादश्यां परिकीर्तिता ॥ उन्मीलनिबंजुली
 त्रिस्तुशायपक्षवर्धिनी ॥ प्रोक्ता महाद्वादशी तिसृनिभिः पापनाशिनी ॥ पुनर्व
 सुयुताया श्रवणे न समन्विता ॥ पुष्पांस्त्रिंशत्सहस्री रोहिणी द्वादशी
 युता ॥ ८३ ॥ तथा च चंद्रिकायां ॥ शुद्धं द्वादश्यां मुपैति चैत्यरदिनं ॥ नडासनोन्मी
 लिनी न देवाय धिकान हय हरियं वज्रुल्य निष्ठा सतां ॥ नंदादित्यजया
 येति सहस्री स्यात्त्रिः सृष्टा द्वादशी पूरणे पर्वणि निगते स्यात्पक्षवर्धन्यपि ॥
 पादित्येन जया युतेन विजया पुष्पेण पापहारी रोहिणी च जयंतिका सुचत
 सृष्टा द्वादशी हि नाद न वेत् ॥ पूरणं योनयथाधिकं कहरिनाषिको तुला ॥ ९८८

तर्भुजं साधिकं समचयोस्तद्विः प्राक् जवेत् ॥ पश्चाद्भूतं ॥ हितावेष्टव
 मस्तसवमितनेष्टु दो सुभदातिथेस्तत्रैव गपि च चखंडन इहायेति तत्र
 तं पारणं ॥ पश्यन्मिन्पक्षिकातिथिर्यदि भूतो भान्ते न द्वादश्यां तिथेरंतः पार
 एकं भवेदिति महाद्वादशी निर्णयः ॥ अस्यार्थः ॥ दशमी वेधरहितौ काद
 शी परदिने कियन्मात्रा द्वादश्यां सोमालिनाम महाद्वादशी ॥
 द्वादशी मात्र द्वादश्यां वंजुली ॥ एकादशी द्वादशी त्रयोदशी योगे त्रिः सृष्टा ॥ ३ ॥
 षष्ठी घटिका नृवा पूरणं नामावास्या वा परदिने तिथिमात्रा वर्धते सापक्ष
 वर्धिनी ॥ ४ ॥ पुनर्वसु योगे जया ॥ ५ ॥ श्रवण योगे विजया ॥ ६ ॥ पुष्प योगे पा
 पनाशिनी ॥ ७ ॥ रोहिणी योगे न जयती ॥ ८ ॥ एतां सुनक्षत्रप्रयुक्ता सुचत
 सृष्टुद्वादशी ॥ ९ ॥ दिने सूर्योदयमारभ्य नक्षत्रेण न वितव्यं ॥ न प्राक्
 न सवद्विपर्यो लोचनयान नक्षत्रं न नृवा सा म्याधिक्ये पुरोहिणी श्रव
 णे चैत्यघटिकौ नृवा परदिने न वर्धते न तदा तदानक्षत्रमध्ये

वपारणं ॥ यदानक्षत्रवृद्धौ सूर्यो दया प्राक् प्रवृत्तानि नक्षत्राणि साम्यम
 धिकं वा भजंते ॥ तदा सूर्यो दया दुपये वनक्षत्रेण भवितव्यमिति नियमः ॥
 श्रवणातिरिक्तैषु नक्षत्रेषु द्वादशांशस्तमपर्यंतः ॥ ततो भवितव्ये वक्ष्यते ॥
 अपस्तात्र प्राक् अपि द्वादशी समाप्तौ तदहरे वोपवासः ॥ पारणदिने नक्षत्र
 तिथेरनुप्रवृत्तौ यदि तिथेरधिकं नक्षत्रं तर्हि तिथि मध्य एव पारणं ॥ द्वाद
 शी लघ्नस्य रातरो निषिद्धत्वा तिथ्याधिक्ये तु नक्षत्रं तत्र एव पारणं ॥ न प्राक् ए
 तांश्चाष्टौ द्वादशांशानि त्यजेत्तवा नां ॥ वैष्णवाक्ये इत्याह ॥ यद्दीक्षावधिसंभ्या
 संसमंत्रद्वादशाक्षरं ॥ पृष्टाक्षरमथान्यं वा यमंत्रं समुपासते ॥ ३२३ ॥ शै
 यास्तै वैष्णवा लोके विज्ञा च न रताः सदा ॥ तेषामेवोपवासं स्यान्महाष्टौ काद
 शी व्रतं ॥ पतंति नरके धौरेया दभ्यस्त संक्रवं ॥ वैष्णवव्यतिरिक्तानामुपवा
 सः कृता कृतः ॥ अपष्टौ द्वादशा नामैव धर्मः ॥ इति नृसिंहपरिचर्या ॥ अपष्टौ
 नान्यव्रतश्चानि ह्यापो मूलं घृतं पयः ॥ हविर्वाजि एका माय गुह्यं शैबवं

१८९

नमौषधं ॥ ५ ॥ अपक्षार लवणं सर्वं हविष्यान्त विसेविनः ॥ पवनी तल शयनाः
 प्रिया संगविवर्जिताः ॥ तिलमुद्रा दृते सेव्यं सस्य गोधूमकोद्रवाः ॥ नृणं कंदैव
 धान्यं च एष क्षारगवाः स्मृतः ॥ कास्यमांसं मसूरं श्वचणकं कोरुषकां ॥
 शाकं मधुपरा नं च त्यजेदुपवासं स्त्रीयं ॥ विनोदकेन यद्धान्यं याते वेदसि
 पच्यते ॥ तसर्वं फलवज्राह्यं मिति वेदविदो विदुः ॥ गालवः ॥ एकादशांशं तु
 शुक्लायां न किंचिदपि नक्षत्रं ॥ कृष्णायां नक्षत्रे किंचिदक्षीयादितिकेचन ॥
 तथा च स एवाह ॥ गुरुणैव संक्रांतौ वसितैकादशी सिते ॥ तथा चैकादशी
 श्राद्धेषु त्रीनोपवसेद्गृही ॥ इत्येकादशी ॥ पथ पुण्यतिथिः ॥ प्रभावा स्यात् सोमे
 न सप्तमी भानुना युता ॥ चतुर्थी नौमवा रेण बुधवा रेण चाष्टमी च ॥ चतस्र
 स्थि यस्तै ताः सूर्यग्रहण सन्ति नाः ॥ स्नानं दानं तथा श्रीश्राद्धं सर्वं तत्रा
 क्षयं न वेत् ॥ तिथिवासरयोगो यथा काले भवेद्यति ॥ प्रभाते वाथ मध्या
 ह्ने पुन्यकालः स नान्यथा ॥ ३२९ ॥ पथ पञ्चमर्कः ॥ यथा षष्ठी व्यतीपातो भानु

५ वे

५ वे

वारे नवेद्यदि ॥ पय के नाम तत्तु सं ॥ पयनाच्च चतुर्गुणं ॥ पयत्र ॥ षष्ठी सप्तमी सं
 योगे वारश्चेदं शुभालिनः ॥ योगेयं पयको नाम सहस्रार्क ग्रहेः समः ॥ प
 यचंपाषष्ठी ॥ विशाषा नानुवारेण वैधृत्या च समन्विता ॥ न न स्पेष्ट कृष्णी
 या सा चंघेति निगद्यते ॥ कपिलाषष्ठी तु पूर्वमेवोक्तं ॥ पयबुधाष्टमी ॥ यद्य
 यद्यसि नाष्टम्यां बुधवारे नवेद्यदि ॥ नवेत्तत्र दायं सर्वं स्नानदानादिकं च यत् ॥
 संध्या काले च रात्रौ तु प्रसुप्ते च जनार्दने ॥ बुधाष्टमी न कर्तव्या हंति पुण्यं पु
 रा कृतं ॥ २० ॥ इति व्रतप्रारंभः ॥ विषयः ॥ त्रेतपक्षे त्रयोदश्यां मघास्विंदुकरे र
 विः ॥ यदा तदा गजश्याया दत्तं तत्रा दायं नवेत् ॥ तिष्ठुक्तं यद्भूतं चैव तिष्ठामेव
 विधीयते ॥ नक्षत्रं विहितं यत्र कर्तव्यं केवलं नो दुति ॥ न विष्योत्तरे ॥ न दोषः कु
 लयोगस्या प्रतिवार्षिके ॥ तिष्ठिप्रयुक्तं नक्षत्रं विहितं वापि कुत्रचित् ॥ २१ ॥
 पयसं क्रोतिः ॥ संक्रोति समयः स द्दो दुर्ज्ञेयः पित्रो दत्तः ॥ तस्य योगादधे
 श्वोर्ध्वं त्रिंशत्ताड्यः प्रकीर्त्तिताः ॥ पर्वकषोडशनाड्यस्तपरतश्चैव षोडशः ॥
 पुण्यकाले संक्रोते स्नानदानादिकर्मसु ॥ पादित्यपुराणे ॥ शतमिंदुत्त १८०

येदानमुपरागेन नंतकं ॥ षडशीत्यां सहस्रं तु विष्णुपद्यां तथैव च ॥ २२ ॥ विष्णवे चा
 युतं प्रोक्तं कोटी दं दक्षीणायने ॥ रातकोटिगुणं प्रोक्तं जायते तत्तरायणे ॥ नृगक
 र्कटसंक्रांतौ द्वे उदकदक्षिणायने ॥ पयचैव तुलामेषौ विष्णवे तौ प्रकीर्त्तितौ ॥ भ
 लिः सिंहो वृषः कुनो विष्णुपद्यः प्रकीर्त्तितः ॥ मीनकं न्याधनुर्धुगं स्मृता स्ता षड
 शीतयः ॥ पतीता नागते पुण्ये द्वे उदकदक्षिणायने ॥ त्रिंशत्कर्कटके नाड्यो
 र्मकरे विंशतिः परे ॥ ३० ॥ माधवीये ॥ त्रिंशत्कर्कटसंक्रांतौ पूर्वतः पुण्यनाडि
 काः ॥ मकरे तत्तरा पुण्याश्च चारिंशति नाडिका ॥ विष्णुवयोस्तु पुण्या सुर्ना
 ड्यस्तु नयतो दश ॥ षडशीत्यां व्यतीतायां नाड्यः पंचदश स्मृताः ॥ यायाः पुण्य
 तमानाड्यास्ताः पुण्यतमा स्मृताः ॥ संक्रोतिनां च सर्वासां नाड्यः सन्निहि
 ताः ॥ ३३ ॥ तास्ताः पुण्यतमा प्रोक्ता मुक्ता मकरकर्कटौ ॥ मकरे तत्तराः स
 र्वाः नाड्यः पुण्यतमा स्मृताः ॥ कर्के पुण्यतमाः सर्वाः नाड्यः पूर्वमहर्षिभिः ॥ अहः संक्रम
 णे पूर्वमहः कर्कटसंक्रोतिं ॥ रात्रौ संक्रमणे पुण्यदिनाधं स्नानदानयोः ॥

अर्धरात्रादधस्तस्मिन्मध्याह्नस्योपरिक्रियाः॥ ऊर्ध्वसंक्रमणे चोर्ध्वमुद
यात्प्रहरद्वयं॥ पूर्णचैतर्धरात्रेतु यदा संक्रमते रविः॥ तदा दिनद्वयं पुण्यं
मुक्तामकरकर्कटौ॥ यदा सा समवेत्ता यां मकरं याति भास्करः॥ प्रदोषे चार्ध
रात्रौ वा स्नानं दानं परेहनि॥ अर्धरात्रौ तदा हर्ध्वसंक्रांतौ दक्षिणयने॥ पूर्वमे
वदिनं ग्राह्यं यावन्नोदयते रविः॥ मिथुनात्कर्कसंक्रांतौ र्यदि स्यादंशुमलि
नः॥ ३२४॥ प्रजाते वा निशीथे वा कुर्यादहनि पूर्वतः॥ रवेरस्तमयात्पूर्वम
करं याति भास्करः॥ स्नानदानादिकं कुर्यान्निरात्रादपि न दुष्यति॥ तथा च मनुः॥
रात्रुर्दर्शनसंक्रांतिर्विवाहात्पयदृष्टिषु॥ स्नानदानादिकं कुर्यान्निशीकाम्य
व्रतेषु च॥ संक्रांताविति सर्वसाधारणं तेनोक्तत्वा सेपिकश्चिद्देशाचारः॥
तत्र तैरेव शिष्टाचार्यते॥ न तु सर्वत्र शिष्टाचारः॥ तथा च स्मृत्यंतरे॥ स्नान
दानादिकं चैव रात्रौ कुर्वंतिके च न॥ केचिद्वा त्रौ न कुर्वीत स्नानदानादिकं च १५१
यत्॥ तथा च सुमंतुः॥ रात्रौ स्नानं न कुर्वंति दानं चैव विशेषितः॥ नैमित्तिकं

च कुर्वीत स्नानं दानं च रात्रिषु॥ प्रत्येकं वा यवामासे न वितन्या नियानि
चित्॥ उपवासव्रतादीनि इत्यान्या कुर्मनीषिणः॥ प्रतिमासं तु संक्रांतिर्न
वत्येव तस्मात्संक्रांते न निमित्तत्वं॥ संक्रांतिर्विना ग्रहणोदाहादिनि नैमित्तिका
नि॥ ५॥ मांडव्यः॥ ग्रहणे द्वादशसंक्रांतियीत्रादि मरणं पुत्रजन्म निमित्ती क मि
ति प्राहु ररात्रावपि न दुष्यति॥ अथ नियमः॥ यदि स्यात्कर्कटसंक्रांतिप्रजा
ते वा यवानि शि॥ पूर्ववच्च दिने कुर्यात्प्रभातस्योपरिक्रिया॥ ३२५॥ रात्रौ
न करसंक्रांतौ र्यदि स्यादपरेहनि॥ कुर्यादावर्तनादवा क् स्नानदाना
दिकं च यत्॥ कामुकं च परित्यज्य उषसंक्रमते रविः॥ प्रदोषे वा धरा क
त्रौ वा स्नानं दानं परेहनि॥ संक्रांत्या धरनक्षत्रादात्मनक्षत्रगण
ते॥ त्रिकंषट्कं त्रिकंषट्कं त्रिकंषट्कं पुनः पुनः॥ पंचाभोगो व्यथाव
स्त्रहानिश्च विपुलं धनं॥ इति संक्रांतिः॥ अथ मन्त्राः॥ स्मृत्यंतरे॥

यस्मिन्मासिनसंक्रांतिर्द्वयमेव वा ॥ मलमासः सविज्ञेयो मासः स्यात्तु त्रयो दश ॥
 ज्योतिःशास्त्रे ॥ अपसंक्रांतिमासो धिमासः स्फुटः स्याद्विषं क्रान्तिमासः त्रयोदशः
 कदाचित् ॥ सयः कार्तिकादित्रये नान्यथा स्यात्तदा वर्षमध्ये धिमास इत्यं-
 च ॥ देवकार्याणि सर्वाणि प्रतिष्ठादीनि यानि च ॥ मलमासेन कार्याणि व्रतव-
 धादिकानि च ॥ पञ्चाध्वनादिकर्माणि प्राशनांतानि यानि च ॥ मलमा-
 सेपि कार्याणि जगत्सर्ववचनं यथा ॥ ५६ ॥ पाराशरः ॥ गजेवाधुषिके नृत्ये
 प्रेतकर्मणि सिक्के ॥ सर्पिंडिकरणे नित्येना धिमासं विवर्जयेत् ॥ नारायणः ॥
 पाद्यादिषोडशश्राद्धसर्पिंडीकरणं तथा ॥ मलमासेन तत्कुर्यादन्यमासं नृ-
 तस्पृश ॥ शकलः ॥ अधिके मरणं चाद्यमुत्तमं चाप्यते यदि ॥ तत्र कुर्यादाद्यमे-
 कं शुद्धं संवानदादिकं ॥ पात्रार्चः ॥ पारुतिर्यमप्यासानां द्वादशाहं सपिंडनं ॥
 न तथा वक्तुं ते दाद्यमलेखावृत्तिरिष्यते ॥ ६० ॥ प्रेतमुद्दिश्य यच्छ्राद्धं षोडशं स्यान्म-
 लिच्छुचे ॥ मासं वये पितृकार्या बुद्धे केचि सपिंडनं ॥ मरणं मलमासस्य दाद्या

दिकमनुक्रममाह ॥ शुद्धमासे नैवेद्यं तत्रैव साष्टपिंडनं ॥ तथा दिकं सगृहे ॥
 मलिच्छुचे मासि मृतस्य पुंसः त्रयोदशो तु प्रथमादिकं स्यात् ॥ म-
 ध्येपि मासेपि च तन्मृताहं ते धिके द्वादशाहं एव मासि ॥ ५३ ॥ अधिकं प्र-
 थमं यच्च मलमासं मृतस्य च ॥ कुर्यात्त्रयोदशो मासि व्याघ्रस्पृश च तं
 यथा ॥ पुंसश्चैवाधिके मासि मृतस्य प्रथमादिकं ॥ मध्ये धिके पितृ-
 स्यात्कुर्यान्मासि त्रयोदशे ॥ मृतमासो भवेदाद्यो वर्षे च दधिधिको
 यदि ॥ कुर्यान्मलिच्छुचे द्वादशे प्रथमादिकं ॥ द्वादशे मासि द्वादशमा-
 से सतीत्यर्थः ॥ संवत्तः ॥ पादिकं प्रथमं यस्यात्तत्कुर्यात्तमलिच्छु-
 चे ॥ शुद्धमासेन तत्कार्यमित्येवं मनु रविवीर ॥ अपसंक्रांते हि कर्तुं
 व्यमादिकं प्रथमं द्विजैः ॥ अत्यं शुद्धमासे तु कर्तव्यमिति केचन ॥ मल-
 मासं मृतानां तु मृताहं तत्र नोत्तरे ॥ पण्येषामुत्तरं कुर्यात्प्रथमेव अधिकं

करेत् ॥ शुद्धमासमृतानां तु मले स्यादादिकांतरं ॥ वर्षे वर्षे तु यः ॥ शुद्धमासा
 पित्रोर्मृते हनि ॥ मलमासे न कर्तव्यं गार्ग्यं स्पृशन्नयथा ॥ वर्षे वर्षे तु यः ॥
 इमं ताहे च मलिम्लुचे ॥ कुर्यात्तत्र प्रमीतानां नान्येषां तु कदाचन ॥ ७१ ॥ पत्रक
 श्रद्धिषेः ॥ माहुः संयते ॥ दोमासावेकनामानामेकस्मिन् वर्षे यदि ॥ उत्त
 रे देवकार्याणि पितृकार्याणि चोत्तयोः ॥ ७३ ॥ पिंडं हानमसंक्रांतौ संक्रांतौ च
 उंसयुतं ॥ श्राद्धद्वयं प्रकुर्वीत मासयोस्तु योरपि ॥ मृताहे मलमासोऽपि
 नवंध्यं दिवसं नयेत् ॥ कुर्याच्छ्राद्धमपि पितृसद्वैवामिति केचन ॥ प्र
 त्यक्षमधिके स्यात्पिंडार्घ्यं पिंडविवर्जितं ॥ पिंडार्घ्यं सहितं शुद्धे कुर्यादित्याह
 काश्यपः ॥ कालादहो ॥ नवंध्यं दिवसं कुर्यान्मृताहे नमलिम्लुचे ॥ एकम
 प्याशयद्विप्रमिति वेदविदो विदुः ॥ गालवः ॥ यस्मिन् यदाधिके वर्षे मासस्य
 हिदिनां त्यक्तः ॥ तत्र चैवाधिकः शुद्धो मासद्वयमुदीरितं ॥ एक एव यदा मा
 सः संक्रांतिद्वयसंयुतः ॥ मासद्वयगतं श्राद्धं तस्मिन्नेव प्रशस्यते ॥ इति मल १८३

मासनिर्णयः ॥ अथ शुक्रास्तः ॥ वृत्तराते ॥ बालशुक्रो दिवसदशकं पंचकं चैव वृद्धः पश्चा
 दक्रान्ति तयमुदितं पक्षमेष्टुं क्रमेण जीवो वृद्धः शिशुरपि सदा पक्षमन्ये त्रिशूतो व
 दो प्रोक्तो दिवसदशकं चापरे ॥ सप्त रात्रात् ॥ त्रिलोपनयने चैव विवाहोद्या
 पनादिकं ॥ देवारं न गृहारं न महासुदंतये वच ॥ ८० ॥ देवतानां प्रतिष्ठा च गोदा
 नं स्नातकं च यत् ॥ व्रतप्रारंभं चैव न च वधः प्रवेशनं ॥ वास्तुकर्म महायज्ञ
 मुपाकरणं मेव च ॥ विलंबितं प्रेतकार्यं महादानादिकं च यत् ॥ बाले वायु
 दिवा वृद्धे शुक्रो वाप्यस्तवोगुरो ॥ मलमासेऽपि चैतानि व ॥ जये देवदर्श
 नं ॥ ज्योतिः ॥ ८१ ॥ वामे शुक्रे नवोढा यास्तु खहानि श्रद्धादित्ये ॥ धनधान्यं च
 पृष्टं स्त्रे सर्वनाशपुरस्थिते ॥ न च बालवती तारी न नवोढा चैव गते ॥
 न गच्छेत्तदमेकं तु सन्मुखे मार्गवे सति ॥ ८२ ॥ पितृवेशमगतानारीस्तयते तत्र
 सायदि ॥ नेव गच्छेत्तु नर्तुः सार्जका सन्मुखे नृगौ ॥ एकग्रामे पुरे वापि दुर्नि
 हो राज्यविभवै ॥ उदाहृतीर्थयात्रायां प्रतिशुक्रो न विद्यते ॥ काश्यपेऽपि पुनः सखे

पुस्तकं गिरसेषु च ॥ नरवाजे वास्येषु प्रतिशुक्रो न विद्यते ॥ गोदाव
 र्यांगया यां च ॥ श्रीशैले गृह एव ये ॥ पयने विषुवे नैव चातुर्मास्ये
 तेषु च ॥ उरवेषु च सर्वेषु सीमंतव्रतकर्मसु ॥ सुरासुरजयोश्चैव मो
 क्षदोषो न विद्यते ॥ ८॥ नित्ययाने गृहे जीर्णप्राशनां तेषु कर्मसु ॥ बधूना
 वेशमांगल्ये नमोऽयं ॥ गुरुशुक्रयोः ॥ पावे धिमासे वायने सुरारः शुक्र
 ज्ययो रस्तगवाजवदौ ॥ उत्पत्तये गगनगंडशान्ति समानदग्धग्रहस्य
 कर्म ॥ कपोकूपतडागयागगमनं दौरं प्रतिष्ठाव्रतं विद्यामंदिरकर्मवेध
 नमहादानं वरं सेवनं ॥ तीर्थस्नानजपानिषेकनिधनं मंत्रादिदेवचरणं ॥
 हरेणैव जिजीविषुः परितुष्टुके ज्यमौढे न किं ॥ प्रषाढे च मले पौषे गु
 रावस्तगते नृगौ ॥ पाश्चात्तादिक्रियासप्तशान्तिश्चापि विधीयते ॥ इति शुक्रा
 स्मृतिः ॥ अथ सिंहस्य माहात्म्यं ॥ ब्रह्मा उपुराणे ॥ सिंहराशिगते यस्मिन् दिने
 सुरगुरुर्भवेत् ॥ तस्मिन् सुगौतमास्नानं कोटिजन्माद्यनाशनं ॥ ९॥ पुष्कर

५५५

दीनि तीर्थानि त्रैलोक्यस्थानि यानि च ॥ वसन्ति वर्षमेकं हि गौतम्या वर्षगेरवौ ॥ अथ
 वर्ज्यानाह ॥ कालनिर्णये ॥ शान्तिकं पौष्टिकं यात्राप्रतिष्ठोदाहपूर्वकं ॥ न कुर्यात्स
 र्वमांगल्यं सिंहस्य च वृहस्पतौ ॥ शान्तिकं सीहस्यात्पूर्वप्रातमेव तं न कर्तव्यं गो
 तमां विनान्ययात्रा न कर्तव्या ॥ तथ च ॥ इष्टापूर्तं च बौद्धादि संस्कारान्वास्तकर्म
 च ॥ अन्यानि शुक्तकार्याणि न कुर्यात्सिंहगे गुरौ ॥ ३३० ॥ अथ कर्तव्यमाह ॥ ग
 र्भाधानादिकाः सर्वाः प्राशनाताक्रियाश्च याः ॥ कर्तव्या सर्वदेवेषु सिंहस्य च व
 हस्पतौ ॥ वासिष्ठः कल्पे ॥ गोदावर्युत्तरे भागे भागिरथ्याश्च पश्चिमे ॥ विवाहा
 दिनकुर्वीत सिंहस्य च वृहस्पतौ ॥ वरलो जातिकालाभ्यां दुर्भिक्षौ देशविघ्न
 वे ॥ गौतम्यादक्षिणे भागे विवाहः शुद्धमतः ॥ ज्योतिः ॥ सिंहस्यैव मघासंस्थं गुरुम
 यत्नेन वर्जयेत् ॥ अन्यत्र सिंहभागे तु विवाहादिविधीयते ॥ सिंहराशिगते जी
 वे गौतम्याश्च दक्षिणे ॥ व्रतबौद्धविवाहादिकुर्यादिति महर्षयः ॥ प्रत्यादिदेकि
 यमाणयत्कुलधर्मादिकं च यत् ॥ सर्वदेशेषु कर्तव्यमित्याहुः सिंहगे गुरौ ॥
 अथ प्रसंगः दौरं कथ्यते ॥ गुर्निष्णामपि नार्यायां विवाहे चापवाक्यते ॥ सपिता

पिवयेत्केशावर्गो तस्मात्सिंहगे गुरौ ॥ कारयेत्सपिता दौरं व्याघ्रस्य वचनं यथा ॥
 धर्मपत्नी च गति एषा मांगल्ये चापि वाक्ते ॥ वपनं प्राहुराचार्याः गोतस्मात्सिं
 हगे गुरौ ॥ ५५ ॥ पन्य च ॥ यावत्स्यात्प्रथमं पत्न्या ह्यारभ्य गर्भं संस्रव ॥ दौरमि
 षं भेत्तत्र गोतस्मात्सिंहगे गुरौ ॥ ३३९० ॥ इति सिंहस्य निययः ॥ अथ ग्रहण
 निययः ॥ सिद्धांते ॥ ५५ ॥ प्रमाः प्रतिपदो संधिः सूर्यस्य ग्रहणं भवेत् ॥ प्रतिपत्सूर्य
 मास्याश्च संधौ स्याद्ग्रहणं विधेः ॥ दिवा चंद्रग्रहं रात्रौ सूर्यं पर्वण्ये ॥
 संधिस्थं पुण्यं दशैयं पर्वदर्शनं गोचरं ॥ मेघच्छन्ने ग्रहे स्नानं प्रतिका
 रेण विद्यते ॥ इति युक्तीति तं लोके निर्मलत्वादुपेक्षितं ॥ यथा वृक्षा
 दिनिष्पिन्नस्नानाद्यं क्रियते ग्रहे ॥ मेघैराच्छादिते तद्वत्स्नानादौ नैक
 बाधनं ॥ १३ ॥ स्पृशेत्तुक्तिं निमित्तं हि स्नानं च गणिका गते ॥ काले क
 वीतसूर्ये दोर्मघायादितोरपि ॥ यावन्मुक्तं रवेर्विंधं विधौ वार्षि
 नदृश्यते ॥ तावन्मः क्रियते स्नानं मौक्तिकं मन्त्रब्रवीत् ॥ गस्तोदि १८५

ते ग्रहग्रस्तं दृष्ट्वा स्नानं समाचरेत् ॥ गस्तोस्ते मौक्तिकं स्नानं मुक्तं
 दृष्ट्वा रविं विधुं ॥ इति स्नानं तथा श्राद्धं कृत्वा संतर्पयेत्पितृन् ॥ १५ ॥
 जपहोमादिकं कुर्याद्दिनं दद्याद्विजोत्तमः ॥ सूर्यग्रहे तु नाश्रीयात्पूर्
 वं यामचतुष्टयं ॥ चंद्रग्रहे तु यामां स्त्री न्यालवृद्धातुरा न्विता ॥ राहुण्यके
 तु नावास्तं गस्तो याति दिवा करः ॥ संगवात्पूर्वमश्रीया न्यालवृद्धातुरा न्वि
 ता ॥ राहुण्यके तु नावास्तं गस्तो याति दिवा करः ॥ संगवात्पूर्वमश्रीयाद्गु
 ह्ये चंद्रसूर्ययोः ॥ ग्रस्तस्य हिवा नानुरस्तं याति ग्रहेण तु ॥ २० ॥ सर्वे
 पेवोपवास्तं कुर्यात्पुनरेवं वदंति हि ॥ ग्रहे स्तुतकी नापि स्नानं कार्यं ॥ त
 त्रस्मृतिः ॥ स्मार्तकर्मपरित्यागो राहो रन्यत्र स्तुतके ॥ श्रौते कर्मणि तत्का
 लः स्नातः शुद्धिमवाप्नुयात् ॥ ५५ ॥ चंद्रायाते नृणां ग्रहणे चंद्रसूर्ययोः ॥
 स्नात्वा दानादिकं कुर्यात्प्रवदंति मनीषिणः ॥ सर्वेषामेव वरुणां स्तुतकं
 राहुद्वारे ॥ स्नात्वा कर्माणि कुर्यात्श्रुतमनं विवर्जयेत् ॥ २३ ॥ स्तु

तकेन तकेचैवन दोषो न भवति ॥ तौ राहु दर्शने ॥ तावदेव भवे सुखिणी व
 न्मुक्तिर्न दृश्यते ॥ नस्तत्कादिदोषो न होमदानजपोदिषु ॥ ग्रहस्तानमु
 दक्यापितीर्थी दुष्टतवारिणा ॥ ॥ पन्नपक्कमिह त्याज्यं स्नानं सर्वसमग्रह ॥
 वारितक्रादिनालादितिलैर्दैनैर्न दुष्यति ॥ ॥ पारनालं पयस्तत्रं दधिस्ने
 हादियाचितं ॥ मणिकस्योदकं चैवन दुष्ये राहु दर्शने ॥ ॥ पथग्रह
 एदिने विधवा उपवासः ॥ ॥ पथरात्र न वेदवा कचं इस्पग्रहणं यदि ॥
 ॥ पपुत्रा विधवा कुर्या उपवासं हियत्ततः ॥ ॥ पथग्रहणदिने श्राद्धं ॥ ग्रहणं
 तु द्वितीये क्रिरजो दोषा तु पंचमे ॥ त्रयोदशे क्रिमरणं जाते एकादशे हनि ॥
 ३॥ सूर्यस्येव ग्रस्तास्तद्वितीयादिने श्राद्धं कर्तव्यं ॥ सूर्यग्रहे नास्तीया
 दितिया वन्मुक्तं रवेर्विंबं मिति वचनद्वयस्या पूर्वपश्चादिन एव नोज
 नं प्रति निषिध्यत इति ॥ पुत्रहीना जश्वला चैव तुः श्राद्धं पंचमे क्रिकुर्यात् ॥
 पित्रोर्मृतयो कारुण्यं श्राद्धं त्रयोदशाहं स्यादपवायः सपिंडीकरणकर्ता स

चापि त्रयोदशाहे कुर्यात् ॥ ॥ पनैस्तु एकादशे क्रिः जातस्तत्के सर्वरप्येकादशे
 क्रिएव ॥ व्याघ्रः ॥ यदि स्यादादिकं प्राप्तं तत्केन तकेपिवा ॥ स्तत्कानंतरं कुर्या
 श्राद्धमेकादशे हनि ॥ ३६॥ ग्रस्तास्तै यदि वैस्तर्प्ये श्राद्धं कुर्यात् परे हनि ॥ तस्मिन्नेव
 दिने कुर्यात् ग्रस्तास्तौ न न वेद्यदि ॥ तथा च मनुः ॥ संध्या रात्रौ न कर्तव्यं श्राद्धं खलु
 विचक्षणैः ॥ द्वयोरपि च कर्तव्यं यदि स्याद्राहु दर्शनं ॥ श्राद्धमिति प्रत्यादिकं ॥ त
 स्मृतिः पाचसंयुता ॥ ॥ पस्तं ग्रस्तोरविर्यति प्रत्यहं स्यात् परे हनि ॥ नयाति यदि वै ग्रस्ता
 स्तस्मिन्नेव दिने भवेत् ॥ ग्रस्तोरविर्यदा मुक्तः प्रागेवास्तमयादवेः ॥ प्रत्यहं हि
 दिने तस्मिन् रात्रावपि न दुष्यति ॥ ॥ ॥ ग्रस्ताहयो भवेदिदो हिवा श्राद्धं न कार
 येत् ॥ रात्रावपि तदा कुर्यात् प्रत्यहं मनु रब्रवीत् ॥ श्राद्धकालेषु सर्वेषु श्राद्धं कुर्या
 दिवैव हि ॥ कचिदात्रोक्तं कुर्वीत ग्रहणं पुत्रजन्मनि ॥ प्रत्यादिकं प्रसादाद्वा श्रा
 दं कृत्वा विधानतः ॥ ॥ पथान्त्यकर्मधिकारः ॥ स्मृतिना स्करे ॥ कथं स्पुनित्य
 कर्माणि ग्रस्तास्तमितयो द्वयोः ॥ स्नानं संध्यादिकं कुर्याद्यथाकाले तु नैत्यकं ॥

ग्रस्तास्तथोर्वदामुक्तं यावदृष्ट्या न दृश्यते ॥ ग्रस्तास्तद्विचतुर्थीमंहितास्ताना
दिकंचरेत् ॥ ग्रस्तोदयेष्वयमेव त्रिषट्दशा योपगतं नराणां शुभप्रदं ॥ स्या
इह एरविंदो ॥ द्विसप्तनंदेषु गतेषु मध्ये रोषाश्च रात्रौ पवत्नानवन्ति ॥ अथ
ग्रहणमाहात्म्यं ॥ सर्वगंगासमंतोयं सर्वं ब्रह्म समादिजाः ॥ सर्वं हर्मि समंदानं
ग्रहणे चंद्रसूर्ययोः ॥ ४९ ॥ इति ग्रहणनियमः ॥ अथ तीर्थविधिविधिः ॥ गोमि
रुक्तेन यातेन तीर्थयात्रां करोति यः ॥ स याति नरके घोरे यावद्गोरोमसं ख्य
या ॥ मुंडनं चोपवासं च सर्वतीर्थेष्वयं विधिः ॥ वर्जयित्वा कुरुक्षेत्रं त्रिविंशत्
विरजंगयां ॥ गंगायां भास्करक्षेत्रे मातापित्रोर्मृते हनि ॥ माधाने यज्ञकाले च
दौरं षट्सु विधीयते ॥ गंगे वबंधश्च गोकर्णं निवृत्तिः श्रीगिरिस्तथा ॥ विरूपा
क्षस्तथा काशी क्षेत्रं नस्करसंज्ञितं ॥ ५० ॥ गंगाक्षेत्रे न गोदादीष्वपि महानदीषु ज्ञेयं ॥
सिंहकर्कटयोर्मध्ये सर्वानद्यो रजश्चला ॥ तासु स्नानं न कुर्वीत वर्जयित्वा समु
द्रगाः ॥ तीर्थे विवाहे यात्रायां संग्रामे देवताक्षये ॥ ग्रामदोहप्रवासश्च स्पृष्टास्पृष्टं

न दुष्पति ॥ चित्तमंतर्गतं दुष्टं न तीर्थफलमश्नुते ॥ शतपथजलैर्धौतं सुराभांडमिवा
शुचिः ॥ दानमिज्यातपः शौचं तीर्थसेवाश्च तेषां ॥ सर्वाण्येतानि तीर्थानि यदि भावो
हि निर्मलः ॥ तस्माद्भावेषु तीर्थेषु मानुषेषु च सर्वशः ॥ उभयेष्वपि यस्नाति स याति
परमं गतिं ॥ प्रदुष्टहादुपावृत्तः संतुष्टो येन केनचित् ॥ अहंकारविमुक्त
श्च स याति परमं गतिं ॥ ५१ ॥ अथ श्रद्धाधानः पापात्मानां स्ति कोष्ठिषु न संशयः ॥
हेतुनिष्ठश्च पंचैते नास्य स्ते तीर्थभागिनः ॥ तीर्थं प्राप्य प्रसंगेन स्नानं तीर्थे न मा
चरेत् ॥ स्नानं जं फलमाप्नोति तीर्थयात्रा कृतं न तु ॥ षोडशांशं सलज्जते यः परा
र्थे न गच्छति ॥ अथ तीर्थफलं तस्य प्रसंगेनाधिगच्छति ॥ कुराप्रतिकृतिं कृत्वा ती
र्थवारिणि मज्जयेत् ॥ मज्जयेच्च यमुदिश्य सोष्टं भांडं लभेत् तवै ॥ ५२ ॥ पिवत्यं स
र्वतीर्थेषु समुदिश्य च मातरं ॥ यः स्नाति परमां सिद्धिं पितृभ्यां सप्तगच्छति ॥ तीर्थ
दृष्ट्वा ततो विप्रोऽथ वा साजलमाविशेत् ॥ अपाङ्गलं ध्वादिजे न्यश्च द्वात्राक्ष्या च
दक्षिणां ॥ वापयेत् शमश्रुके शंश्च न खान्यपि निक्षेपयेत् ॥ प्रायश्चित्तं यथा श
क्त्या कुर्यात्पापानुत्तये ॥ स्नात्वा शमश्रुके शंश्च लोमान्यपि च वापयेत् ॥ क्रमे

१८८
 एपाणिपादानां नखान्यपि निर्वृतयेत् ॥ रमश्च के शंश्च लोमानि नखान्यपि निर्वृतये
 त् ॥ कुक्षिरोमश्चि स्वावर्ज्यमेवं स्यान्मुंडनक्रिया ॥ शिरोगतानि पापानि यांति मुंड
 नतो यतः ॥ अकारयत्वा वपनं प्रायश्चित्तविनिर्दिशेत् ॥ ६६ ॥ राजा वाराजपुत्रो वा
 ब्राह्मणो यदि वा भवेत् ॥ कैशं संरक्षणाधीयद्विष्णुं व्रतमाचरेत् ॥ ततः स्नानं प्रकु
 र्वीत मृत्तिका गोमयादिभिः ॥ न स्मना च ततः कुर्यात्तिजकायस्पर्शो धनं ॥ प्रायश्चित्तं
 तं समासाद्य दद्याजो मित्युनंततः ॥ कृत्वा श्राद्धं हिरण्येन ह्युपवासो भवेद्दध ॥ पा
 रिजाते ॥ स्नात्वा नदीषु सर्वासु पितृदेवांश्च तर्पयेत् ॥ तत्रैतन्नयथा वित्तं कुर्याच्छ्रा
 द्दादिकं यथा ॥ ६७ ॥ न परित्यजेद्दिज्ञानं तीर्थे त्वं नार्थं भाज एव च ॥ सक्तुनिःपिंडदा
 नं च वरुणपायसेन च ॥ कर्तव्या मृषिभिर्विधिं पिण्या केन गुडेन वा ॥ श्राद्धं तत्र
 तु कर्तव्यं नैव विघ्नं समाचरेत् ॥ अकारयत्वा काले तीर्थं श्राद्धं सदानरेः ॥ प्रा
 तरे वसदा कार्यं कर्तव्यं पितृ तर्पणं ॥ अर्घ्यमावाहनं चैव द्विजांगुष्ठिनिवेद
 नं ॥ विकरं तत्तिष्ठेत्तत्र तीर्थे पंचविवर्जयेत् ॥ पितृवर्गे तिष्ठामातृवर्गे माताम
 हस्य च ॥ पत्न्या देवर्गविर्गस्य नामान्युच्चारयेत् क्रमात् ॥ संकल्पे विधिरेष स्यात् १८८

यांचैवानुवादेन ॥ तीर्थे महाजये चैव ह्यर्चनं स्यात्पृथक् पृथक् ॥ ७६ ॥ देवानां दैवसमन्य
 र्च्यं पितृवर्गं मथार्चयेत् ॥ मातृवर्गं ततो मातामाहादेश्च यथाक्रमं ॥ पितृवर्गं मातृवर्गं
 वर्गमातामहस्य च ॥ अर्चय्यतीत्वा तु कारुण्येन चैव दितिकेचन ॥ अथान्यपक्षः शौ
 नकः ॥ देवानाम्यर्च्यं पित्रादिवर्गं वर्गं समर्चयेत् ॥ काले चैवाथ वैकस्मिन् सर्वानि
 प्यर्चयेत् पितृन् ॥ एको द्विष्टविधानेन एकं वर्गं च समर्चयेत् ॥ तीर्थे महाजये चैव
 हिवा द्वादशैव तं ॥ यद्येको निनसं वंधो वर्तते चैव द्वयोरपि ॥ तत्र स्थानेन युंजी
 या तीर्थे दौ चैव तर्पणे ॥ द्वादशौ नकः ॥ तीर्थं श्राद्धे गया श्राद्धे तर्पणे च महाजये ॥ स्तं
 तर्पयेत् पितृन् सर्वान् विधिना पितृज्ञानपि ॥ विधौ यत्र कृते तीर्थे षण्मासाभ्यंत
 रे यदि ॥ प्रसंगाच्च ह्यनः प्राप्तौ न कुर्यान्मुंडनादिकं ॥ ७७ ॥ कृत्वा विधियथा कृतं तु गृह
 हमागत्य वै यदि ॥ गच्छेन्मासत्रयादवा कुरु कुर्यात्तैर्धिकं च यत् ॥ कृत्वा तीर्थविधिं
 चाथ ब्रजे तीर्थं तरं प्रति ॥ कालेनेमं न चैतत्सर्वं स्यात्तत्र तैर्धिकं ॥ विधिरेष पुरा
 णे कुरु कुरु स्यात्तीर्त्तमानिनां ॥ द्विजानामेव सर्वेषां न तु ततीर्थवासिनां ॥ गंगायां मर
 ऐपित्रोर्न स्करं चैव न एव च ॥ निषिद्धतिथि वाराणां न दौषः दौ रकर्मणि ॥ ७८ ॥ न जी
 वत्पितृकः कुर्यात्तीर्थं देशमुपोषणं ॥ वपनं तीर्थं कं यच्च प्रायश्चित्ताधिकं तथा ॥

स्नात्वा दानं प्रकृवीत यथा विज्ञानुसारतः ॥ सर्व तीर्थे च यंधर्मः स्यात्प्रीतिरित्येकस्य
 तु ॥ अथ शक्त्यापिताय स्य यंतु तीर्थमिश्रक्यते ॥ स जीवपितृकः कुर्यात्पितृकं पितु
 रा इत्या ॥ प्रसंगात्तदुरकर्मा मपि कथ्यते ॥ कर्के धनुषिकुं ने च कन्याया कार्मुके
 रवौ ॥ दुरकर्म न कृवीत व्यास स्पव च न यथा ॥ ९० ॥ तीर्थे यज्ञे च गोदाने मृता हात्पू
 र्वा सरै ॥ पित्रोर्मरणे काले च दोषस्तत्र न विद्यते ॥ तथा चार्पावे ॥ शान्त्यर्कानो
 मरिक्ता सुषष्टाष्टम्या श्रपर्वसु ॥ आह्वहे च व्रते चैव सतके निशि संध्ययोः ॥ क
 र्के धनुषिकं न्याया कुं ते चैवा स्थिते गुरौ ॥ नवपे तस्मिन् श्रुक्वां श्रुत्वा ह वै दवि
 दो विदुः ॥ इति तीर्थ विधिः ॥ अथ भ्यंग विधि रूच्यते ॥ सुनिने चैव मांगल्ये वा सरै
 बुधमंदयोः ॥ तैलाभ्यंगं नरः कुर्याद्विवाहादिमहोत्सवैः ॥ आह्वहे शुक्लसर्पे पुरवौ
 भौमे च पर्वसु ॥ रिक्तानं दाष्टमी षष्ठी च भ्यंगं परिवर्जयेत् ॥ कौशिकः ॥ प्रत्येद्यु
 गमन्वा दौ प्रेतपक्षे का सुच ॥ भ्यंगे मैथुनं दौरं न कार्यं श्राद्धकाले ॥ नि
 विदे दिवसे वारे रात्रौ च व्याधित स्पच ॥ इत्यंतरयुतं तैलं न दुष्यति कदाचन ॥
 नारकायां चतुर्दश्यां विवाहादिमहोत्सवैः ॥ तथा संवत्सरस्यादौ सतकांते शि
 रो रुजि ॥ श्रावणं वलिराज्ये च वसंतस्योदये तथा ॥ तैलाभ्यंगे न दुष्येत संक्रां

तिग्रहणादिषु ॥ तैलाभ्यंगं बुधैः प्रोक्तं मंगलस्नानमुच्यते ॥ मांगल्येषु च कर्तव्यं
 सर्वदा शुभकांक्षिभिः ॥ सर्व ग्रंथेषु यत्प्रोक्तं सारं सारं समुद्धृतं ॥ नारायणेन
 तसर्वं लिखितं हितकाम्यया ॥ ३५०० ॥ इति नारायण नटविरचितायां धर्म
 प्रवृत्तौ स्थापनाकादिमंगलांतं प्रकरणं समाप्तं ॥ शुभमस्तु ॥ ॥ ॥
 संवत् १८०९ वर्षे ॥ पाषाठ शुद्धि ८ बुधवासरैः ॥ पद्मे हस्ती ॥ यमदावा दवास्त
 व्यं ॥ पवजवपुर निवासि उदिव्यसह स्रजा तीयद्वेशी ५८ माधवसु
 तसदा विवसुत शिवरां करत सुतद्विज चणैरेणु प्राणजिनेन ॥
 लिखितो ग्रंथः ॥ परोपकारार्थं ॥ श्रीरक्त ॥ ७॥ ७॥ ७॥ ७॥ ७॥ ७॥ ॥
 नष्टं पुष्पं नाशि च व्यतीपातश्च वै धृते ॥ संक्रांति पंचमी शीया पंचपर्वणि पाथि
 व ॥ १॥ पंचतीर्थी निविप्रस्य करे सिद्धं तादक्षिणे ॥ ब्राह्मणं देव तथा पितृः मनुष्य मग्निमेव च ॥ २॥
 ब्राह्मणं तु कर मूले च ॥ पञ्च देव तीर्थयोः ॥ दक्षिणे पितृ मध्ये अग्नि वामे मनुष्य मेव च ॥ ३॥ देव ती
 र्थे चरे दानं ब्राह्मणमाचमनं स्मृतं ॥ तर्पणं पितृ मानुष्ये अग्नि तीर्थे प्रतिग्रह ॥ ४॥ गृहं वै पश्चिमे द्वा
 रं रे तथैवोत्तरमेव च ॥ विवाहे वेदिका कुर्यात् गृहे निर्गम दक्षिणे ॥ ५॥ कुर्यात्प्राक् दक्षिणे दारे शुभ २००
 दियं साधुकोत्तम ॥ वेदीकां च वसोद्वारा गृहे निर्गम वामतः ॥ ६॥

दो अंगुलमात्रेण पंतरे पिंडीयते। स्पर्शनाच्चरथाश्राद्धं पुनः श्राद्धमर्हति ॥१॥
 ॥ सव्योपनिषु स्थाने पितृणां पादौ चने ॥ रथास्य रोहणे चैव शकृकोले विशे
 ॥ पतः ॥ १ ॥ पन्यत्र पुण्यकाले च पत्नी दक्षिणतः सरा ॥ ॥ सव्ये ॥ पागंतरतं न
 ॥ सव्योपनिषु स्थाने प्राशनां तां ज्ञेयः ॥ ५ ॥ रथास्यारं ॥ २ ॥ एकविंशत्य
 ॥ हर्म्ये विवाहे दशावासराः ॥ विषट् चैवोपनयनं नदीश्राद्धं विधीयते ॥ १ ॥ पारं ना जीव
 ॥ पत्रे कालांतरा जावे ॥ आशौचा जावोपवा द उक्तो विष्णुना ॥ ५ ॥ पनारब्धविशुद्ध्या यं कुष्मा
 ॥ देकुडुयात्तृप्तं ॥ गंगाद्या तं च गव्या शीः ततः छिद्यति सूतकी ॥ सुतकीति जनना शौचं ॥ २ ॥

॥ इति श्राद्धमशास्त्रानि प्रायेण ॥

॥ नारायणमद्वैतधर्मप्रवृत्तं ॥

॥ तिसमाप्तः ॥ शुभमस्तु शिव ॥

होमे देवा च ते हो हे पाके च परिवेषणे ॥ भोजनं वजीये देकं ताम्रग
 व्यं नुदुष्यति ॥ १ ॥ मां जारमुखकस्य शीर्षे च दिदली रुते ॥ पुनः श्राद्धं प्रकुर्वीत एक
 पाके न तद्गुणः ॥ १ ॥ परान्नं पायसं तैलं कंजमासास्तथैव च ॥ हृद्यमन्नं
 तथा द्वा रं वै श्रुदेव लवजीयेत् ॥ १ ॥

370